

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ**

ОРТІНА Ганна Володимирівна

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ**

Монографія

Харків

2017

Рецензенти:

Романенко Є.О. – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної академії управління персоналом;

Дачій Н.В. – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ);

Дегтяр А.О. – д.держ.кпр., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Харківської державної академії культури..

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету цивільного захисту України (Протокол №1 від 29.08.2017 р).

Ортіна Г.В. Державна політика розвитку реального сектору економіки України: формування та реалізація антикризової стратегії. - Харків: НУЦЗУ, 2017. - 416 с.

В монографії обґрунтовано теоретико-методологічні положення формування та реалізації антикризової стратегії державної політики розвитку реального сектору економіки України. Розроблено наукову концепцію антикризової стратегії державної політики розвитку реального сектору економіки, що враховує перспективні напрями зростання на основі поєднання модернізації з інноваційним розвитком з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, її ефективного включення до системи глобальної економіки, забезпечення високих соціально-економічних параметрів та соціальної спрямованості. Обґрунтовано модель-схему формування та реалізації державної політики щодо модернізації реального сектора економіки України в рамках антикризової стратегії, методологічну основу якою складає теорія макроекономічної рівноваги, та передбачає регуляторний вплив на ключові елементи, що мають забезпечити інноваційну модернізацію реального сектору економіки, переведення у стан динамічної збалансованості та стійкого розвитку. Запропоновано концептуальні засади формування регуляторного механізму інституціональних та інноваційних трансформацій реального сектора економіки з обґрунтуванням моделі антикризової стратегії, що враховує національні пріоритети і локомотиви зростання, створення конкурентного середовища, посилення ролі державних інститутів.

Монографія розрахована на фахівців у галузі публічного управління, науковців, викладачів, студентів.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	7
1.1. Генезис виникнення кризи в реальному секторі економіки	7
1.2. Стратегія як складова антикризового регулювання реального сектору економіки	28
1.3. Вплив тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії реального сектора економіки	50
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА РЕГУЛЯТОРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ	69
2.1. Аналіз економічної безпеки як складової антикризової стратегії реального сектора економіки	69
2.2. Механізм ідентифікації кризових процесів в реальному секторі економіки	99
2.3. Аналіз інноваційної та інвестиційної складової реального сектора економіки	131
РОЗДІЛ 3. МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	160
3.1. Підходи до формування системи антикризового управління	160
3.2. Змістовність стратегічного управління антикризовим розвитком економіки	176
3.3. Значення державної стратегії у сфері розвитку національної економіки	197
РОЗДІЛ 4. ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	212
4.1. Модернізаційна складова антикризової стратегії реального сектору економіки	212
4.2. Антикризова модернізаційна модель розвитку реального сектора економіки	238
4.3. Фінансове забезпечення реалізації антикризової стратегії реального сектору економіки	252
РОЗДІЛ 5. РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ	280

ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	
5.1. Формування механізму реалізації антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки в умовах глобалізації	280
5.2. Державна політика щодо забезпечення конкурентних переваг реального сектору економіки України	307
5.3. Розробка та реалізація інноваційної складової державної антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки	344
ВИСНОВКИ	373
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	381
ДОДАТКИ	413

ВСТУП

Формування антикризових стратегій в системі національної економіки детерміновано реаліями глобального середовища та його циклічним розвитком, підвищенням конкуренції на міжнародних ринках, специфікою національного інвестиційно-підприємницького клімату та феноменом світових фінансових криз з імовірністю їх "других хвиль".

Як правило, стратегічні підходи подолання наслідків фінансово-економічної кризи, що реалізується у світі базується на санації фінансової системи та стимулюванні внутрішнього попиту. Проте безсистемне спрямування грошових потоків у фінансовий сектор навіть країнами з розвинутою ринковою економікою не відновлює очікуваного кредитування реального сектору економіки. Для України, економіка якої відзначається надмірною відкритістю, з низьким рівнем конкурентоспроможності, нерозвиненістю внутрішнього ринку, відсутністю необхідних внутрішніх заощаджень, які могли б бути використані на інвестиції – ситуація є ще більш складною.

У такій ситуації стратегічним напрямом діяльності уряду є стимулювання збільшення інвестицій у реальний сектор національної економіки, спрямованих на якісні й кількісні перетворення, проведення його модернізації для переходу на нову технологічну основу та створення інноваційного конкурентоспроможного високотехнологічного продукту. При цьому інвестувати необхідно в галузі, які мають найбільший мультиплікативний ефект для розвитку суміжних галузей та виробництв.

Сучасні теорії управлінської думки щодо антикризового управління в економіці базуються на працях представників школи наукового управління Ф. Тейлора, Л. Гілбрейта, класичної чи адміністративної школи управління Л. Рейлі, П. Стоуна, теорії конкуренції Дж. Робінсона, Ч. Чемберлена. Теоретико-методологічні положення антикризового управління, динаміку, сучасні форми, особливості глобального конкурентного середовища,

формування новітніх заходів і забезпечення конкурентних переваг досліджували такі вчені як: О. Барановський, О. Белов, Х. Берне, І. Бінько, Б. Бузан, О. Власюк, В. Волошин, В. Геєць, Б. Грієр, С. Домбровська, М. Єрмошенко, Т. Ілген, М. Камлик, Т. Качала, В. Крутов, М. Куркін, Х. Маулль, А. Мокій, Х. Моргензан, В. Мунтіян, П. Ноак, О. Новикова, Л. Олвей, С. Пирожков, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Пономаренко, В. Пономарьов, П. Пригунов, В. Сенчагов, В. Сідак, А. Сухоруков, С. Шкарлет, В. Шлемко та інші.

Відаючи належне науковій та практичній значущості їх праць, водночас слід констатувати наявність ряду прогалин концептуального, методологічного та методичного характеру, що пов'язані із наслідками впливу світової фінансово-економічної кризи, необхідністю формування інституційних та інфраструктурних умов підвищення конкурентоспроможності реального сектору економіки України, розроблення та запровадження нової антикризової моделі забезпечення його стійкого розвитку на основі кластеризації. Саме цим обумовлена актуальність представленого дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Генезис виникнення кризи в реальному секторі економіки

Перехід України від етапу відновлювального зростання економіки до етапу її сталого розвитку, який було призупинено світовою фінансовою кризою 2008 року, актуалізує проблему вибору оптимальних антикризових стратегій розвитку реального сектору економіки, який на сучасному етапі функціонування національної економіки відрізняється не тільки складністю організації господарських відносин, але і наявністю значної кількості ризиків і загроз, реалізація яких суттєво ускладнює і без того кризовий його стан.

Ринкові перетворення, подальша інтеграція України до складу глобального світового господарства і, нарешті, явища глибокої фінансової кризи в країні стали причиною виникнення в реальному секторі економіки ряду серйозних економічних проблем. У наявності масштабні розриви соціально-економічного, інвестиційно-фінансового та організаційно технологічного характеру, а також асиметрія у відносинах власності, розподілі, в системі управління.

Серед науковців, які займались проблемами економічного зростання в умовах кризи можна виділити: О.М. Алімова, О.І. Амошу, В.М. Архангельського, Ю.М. Бажала, Н.Т. Ігнатенка, В.В. Карлусова, К.М. Міська, В.Н. Руденка та ін. Разом з тим, незважаючи на численні дослідження різних аспектів антикризового регулювання економіки, у вітчизняній науці не склався цілісний підхід до напрямів і способів подолання економічної кризи, теоретичні положення носять описовий і дискусійний характер і не знайшли достатнього застосування на практиці.

Характеристика поняття «криза» у багатьох економістів, соціологів, політологів в основному збігається, однак загально визнаною дефініції досі немає. У перекладі з грецької «криза» означає «рішення». Криза, на думку А. Агангебяна, – має двоїстий характер, і не випадково китайці слово «криза» позначають двома ієрогліфами, перший з яких перекладається як «біда», а другий – «шанс для розвитку». Тому вчений характеризує зміст поняття «криза» як «перелом, будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого стану до іншого, яке суттєво відрізняється за основними параметрами» [1].

Зазначимо, що криза є критичним загостренням протиріч; таким становищем, при якому існує загроза основним цінностям, інтересам чи цілям зацікавлених сторін, раптова поява небезпечних ситуацій, які не можливо вирішити за допомогою звичайних технологій, які зазвичай застосовуються для вирішення проблем. На думку С. Сімонді, «економічна криза - це природна і неминуча форма руху капіталістичних господарств або форма переходу від одного тимчасового стану рівноваги до іншого» [113, с. 3-6].

Економічну кризу як явище, пов'язане переважно з грошовим обігом, банківським кредитом і державними фінансами описує в своїх працях К. Жугляр [35, с. 107].

Іншої позиції дотримується К. Маркс, який вважав, що криза виникає від концентрації протиріч капіталістичного виробництва і способів їх вирішення. Криза, на його думку, має циклічний характер, а причина її виникнення лежить у невизначених протиріччях між суспільним характером виробництва і приватним привласненням його результатів, що ускладнює усунення кризи в умовах капіталізму [142, с. 6].

Голландська школа визначає економічну кризу як загрозу основним структурам, базовим цінностям або нормам суспільної системи, яка має прийняти рішення в умовах обмеженого часу і значної невизначеності.

У наукових роботах Богдановича В.Ю., криза визначається як порушення рівноваги і в той же час процес переходу до нової рівноваги. Він розглядав основи теорій криз як частину загальної теорії систем, що представляє кризу як

зміну організаційних форм системи, перехід її в новий стан або відмирання [37, с. 21].

Антонюк Л.Л. вважає, що «без кризи, немає розвитку, немає якісних перетворень. Криза може виступати не тільки руйнівником, а й творцем» [14, с. 68].

Трансформація причин появи економічних криз, а також утримання їх прояву і ступеню впливу на економічні системи визначається в процесі зміни етапів розвитку. Все це знайшло своє відображення у науковому осмисленні закономірностей і причин, що ініціюють економічну нестабільність. Існують різні, іноді діаметрально протилежні думки про природу, причини криз, ступінь проникнення її в економічні прошарки суспільства, погляди на засоби мінімізації наслідків кризи, пошук способів і шляхів його вирішення. Багато дослідників розглядають кризу не як процес, а як особливу точку, в якій без розриву кривої відбувається зміна однієї функції на іншу. Так, В. Ленгтон бачив причину «потрясіння» у надмірному використанні кредиту. Він особливо підкреслював вплив банківських кредитів на поширення кризи.

До цього, Джевонс У.С. зазначав, що «великі нерегулярні коливання» виникають як результат «недостатніх або надлишкових врожаїв, раптових змін пропозиції або попиту на предмет торгівлі, періодів надлишкового інвестування або спекуляції, випадкових обставин, які ми не в змозі заздалегідь передбачати і врахувати» [113, с. 63].

В роботах Дж. Міллєса визначено, що причиною кризи є ілюзії психологічного характеру господарюючих осіб. При цьому, А Маршал розглядав кризу як явище, пов'язане з безрозсудним розширенням кредиту і недоліком довіри між кредитором і позичальником. Г. Джордж причину криз бачив у потребі збільшення багатства.

На думку С. Глазєва, сучасна глобальна криза є проявом закономірностей, зумовлених концепцією довгострокового економічного розвитку. Для подолання кризи, на його думку, необхідно допомагати банківському сектору, реанімувати фінансові ринки, а також стимулювати

розвиток нового, шостого технологічного укладу, заснованого на використанні нанотехнологій. Процес формування нового технологічного укладу почався в режимі сталого економічного зростання, на основі залучення традиційних виробництв, тому тільки широке використання технологій сприятиме створенню основи для нової довгої хвилі зростання світової економіки [68, с. 26].

О. Амоша, досліджуючи «промисловий цикл», висуває точку зору, яка в першу чергу пов'язана з «періодичним творенням нового основного капіталу», вказавши на головну особливість циклу - коливання розмірів інвестицій [5, с. 4-13].

Тому, з огляду на зазначене вище, автор дисертації виділяє два напрямки пояснення механізму розвитку феномена кризових явищ в економіці.

1. Напрямок, що визначає кризу в «широкому» розумінні, як результат функціонування складних і відкритих соціально-економічних систем, які відчують постійну системну трансформацію на кожному етапі свого життєвого циклу.

2. Напрямок, що розглядає кризу у «вузькому» розумінні, як результат зміни фінансово - економічної компоненти розвитку. Кожний з двох напрямків розглядає по-різному етапи розвитку кризи, виходи з нього і механізми антикризових заходів.

У цій відповідності, необхідно дослідити феномен кризи як системного явища. Криза «в широкому значенні» виникає в результаті постійної зміни фаз турбулентності і стійкості функціонування економічних систем. В результаті змін у зовнішньому середовищі і взаємодії з системою господарювання процес зростаючої невідповідності: спочатку за параметрами, потім за структурними елементами системи, за процесами і засобами вирішення завдань, і завершується розвитком кризи основоположних принципів функціонування економічної системи, після чого постає питання про доцільність її існування.

Приведене обумовлює необхідність формалізації певних типів криз окремої економічної системи з точки зору її турбулентності і стійкості розвитку:

- криза параметрична - параметри, умови, передумови розвитку економічної системи не відповідають вимогам зовнішнього середовища;
- криза структурна - невідповідність структурних елементів економічної системи алгоритму, способу і технології розв'язуваних завдань;
- криза процесна - невідповідність процесів і способів організації взаємодій системних елементів вимогам як внутрішнього, так і зовнішнього середовища системи (велика кількість рівнів управління, низька оперативність, негнучкість у прийнятті рішень тощо);
- криза принципів функціонування системи - неоптимальність і неефективність принципів діяльності системи як «вбудованого» елемента підсистеми більш високого порядку дії;
- новий етап розвитку системи - перехід системи на новий етап якісного розвитку або знищення (відсутність необхідності в її існуванні).

Відповідно другого підходу до кризи у «вузькому значенні», кризовий феномен визначається з точки зору фінансової нестійкості.

У цій відповідності, дисертант вважає, що виникнення кризи (у «вузькому значенні») встановлюється взаємопов'язаною послідовністю економічних явищ, що призводять до неплатоспроможності. При цьому неплатоспроможність можна представити як змінну характеристику господарюючого суб'єкта, приймаючи значення: випадкова, епізодична, періодична, хронічна.

Поєднавши параметри кризи як системного явища (в широкому сенсі слова) і кризи як фінансової складової можна отримати критерії декомпозиції кризового стану господарюючих суб'єктів як складних і відкритих економічних систем і параметрів антикризової політики, механізмів і результатів діяльності.

Взаємозв'язок між розумінням кризи в «широкому» та «вузькому» значенні слова визначається через методологічний прийом діалектичної взаємодії «цілого-частини», який виявляється в тому, що криза як системне явище турбулентності і стійкості функціонування економічних систем

безпосередньо включає в себе і кризу фінансової складової розвитку економічних суб'єктів як складових елементів даних економічних систем.

Подібність між двома підходами до кризових явищ полягає в подібності етапів, ступеня турбулентності стану економічних систем і господарюючих суб'єктів. Звідси, можна визнати, що ознакам сучасної глобальної фінансової кризи притаманне усунення кризових явищ фінансової нестійкості з мікрорівня на більш високий рівень - мезо і макроекономічний рівень, який загрожує банкрутством не лише окремим підприємствам, а банкрутством цілих регіональних систем і держав.

У той же час слід відзначити і відмінності між двома підходами в дослідженні криз (у широкому і вузькому розумінні), які проявляються в розбіжності рівня прояву ознак кризових явищ на рівні окремих елементів і цілісних характеристик емеджерності кризи на рівні всієї економічної системи.

Таким чином, економічні кризи є неминучими та корисними тому, що будь-яка система, в тому числі економічна, розвивається за закономірностям циклічної динаміки, а неминучим елементом будь-якого циклу є кризова фаза, яка завершується оновленням системи або заміною її на нову, більш ефективну і життєздатну. Отже, як економіка - це лише частина суспільства, вона відчуває вплив коливань суміжних та віддалених систем - технологічних, екологічних, демографічних, політичних, соціокультурних, які періодично переживають кризові потрясіння, що впливають на економіку.

Різноманітність і багатофакторний характер кризових явищ викликано безліччю причин як внутрішнього (ендогенного), так і зовнішнього (екзогенного) характеру. До ендогенних факторів відносяться: відтворювальні і структурні – зміна фаз відтворювальних циклів і зумовлені цим зрушення в структурі економіки, хвороблива зміна передових галузей і напрямків; інституційні та організаційно-економічні – необхідність змін у формах власності, ринкових інститутах, формах організації виробництва і управління; державно-економічні та кон'юнктурні – потреба зміни форм і методів державного регулювання економіки з урахуванням стійких змін в кон'юктурі;

зовнішньоекономічні – резонансний вплив світових криз, кризових потрясінь у суміжних інтегрованих економіках, радикальні зміни в структурі зовнішньої торгівлі, надмірний зовнішній борг тощо. Серед екзогенних факторів слід виділити: технологічні – вичерпання потенціалу техніки, технологічних укладів, технологічних засобів виробництва; демографічні та природно-екологічні – перенаселення або депопуляція, вичерпання доступних запасів природних ресурсів, надмірне забруднення навколишнього середовища, значне збільшення демографічного навантаження на природне середовище; соціокультурні та психологічні, викликані кризами в науці, освіті, культурі, етиці, ідеології, психологічними очікуваннями кризових потрясінь; державно-правові та військові, зумовлені кризою державної влади і політичної системи, внутрішніми соціальними конфліктами і війнами.

Глобальна фінансово-економічна і соціальна криза, яка почалась з 2007-2008 рр. – це небезпека для світу в цілому, і для окремих країн, в тому числі для України. При цьому, відставання у розвитку України у зв'язку з кризою склало 4-5 років, в гострий період кризи в двічі зросло безробіття, до 10% скоротилися реальні доходи, у зв'язку зі спадом темпів житлового будівництва малоімовірні поліпшення житлових і комунальних умов життя. Відтак, криза неминуче погіршує здоров'я частини населення у зв'язку зі стресом і депресією. У той же час в період кризи активними стають найбільш сильні, життєздатні банки та сектори економіки. Можна вважати, що відбувається свого роду природний відбір - основа прогресу.

Слід зазначити, що сучасна криза носить глобальний характер, насамперед через суперечності розвитку фінансової системи та багаторічних низьких відсоткових ставок, які призвели до підвищення попиту на дешеве житло та іпотечне кредитування. Далі відбувається падіння фондових ринків, витік капіталу. Завищення ставки рефінансування, підвищення рівня безробіття, невиконання кредитів, банкрутство банків, у всіх країнах світової економіки. Її іноді порівнюють з «Великою депресією 30-років ХХ ст» і з Азіатською кризою 1998 р., але вона має абсолютно індивідуальні, специфічні риси і причини

виникнення. Насамперед існують дослідження, які свідчать, що головна причина сучасної кризи - це циклічний розвиток економіки.

Отже, якщо криза 1997-1998 рр. була створена країнами, що розвиваються, то криза 2007-2008 рр. – розвиненими країнами. Подвійний дефіцит бюджету і платіжного балансу США призвела до девальвації (зниження курсу) долара, скорочення доходів населення і інфляції. Долаючи інфляцію, Центральний банк США підвищив ставку рефінансування, комерційні банки зробили те ж, кредити стали дорожчі, попит американців скоротився. Відтак, почалися банкрутства домогосподарств, нездатних оплатити куплені в кредит будинки, потім іпотечних банків і будівельних фірм. Це призвело до розгортання кризи ліквідності, або нестачі грошових коштів для платежів. Оцінка перспектив економіки стала менш позитивною, власники акцій стали їх продавати, фондові індекси [Dow Jones Ind. Avg.](#) та [NASDAQ](#) знизились [26].

Далі криза поширилася з фондового ринку на інші сегменти світових економік, викликавши рецесію в Америці, Західній Європі, Японії, торкнувшись навіть економіки тих з них, де об'єктивних передумов для його виникнення не спостерігалось. Стрімке поширення, в рамках світового господарства завдяки впливу процесів інформатизації, транснаціоналізації підприємницької діяльності, зростанню мобільності факторів виробництва, є ще однією характерною особливістю кризи.

В даний час людство переживає четверту інформаційну революцію і на рівень тенденції впливає процес інформатизації, який приймає характер глобальної інформаційної революції, то можна спостерігати за розвитком абсолютно нової як за своїм змістом, так і за наслідками для всіх сфер людської діяльності інформації, що робить важливою проблематику її розуміння, як стратегічного ресурсу та рушійного чинника розвитку економіки.

Інформація є, перш за все, фактором виробництва, що формує створення інформаційної економіки, вона також не пов'язана з простором, здатна до універсалізації, залежить від факторів часу, не зникає в процесі виробництва,

але найважливішою її характеристикою є невелика ціна її транспортування і передачі.

Криза, що виникла на іпотечному ринку США, а потім трансформувалась у загальноекономічну кризу, стрімко поширилась на всі сфери світової економіки. Це сталося через «віртуалізацію» капіталу, тобто руху «фіктивного» капіталу. Тільки 2-3% операцій проводяться на основі матеріального виробництва, більш того, під впливом віртуалізації змінюється вартість капіталу, зростає мобільність, гроші теж стають «фіктивними», адже одноразова потреба всіх вкладів у банках та всіх виплат за страховками фізично неможливо, банки просто не володіють такою кількістю грошей, велика частина їх активів - це права запозичення [31, с. 12]. Віртуалізація стимулює суттєві трансформації традиційних ринкових механізмів, таких як ціноутворення, конкуренція та державне регулювання.

Отже, віртуалізація капіталу фондових ринків, звівши до мінімуму ступінь фінансової самодостатності макроекономічних систем, робить їх більш уразливими до трансферу економічної нестабільності, скорочує ефективність антикризових стратегій уряду.

Значну роль у розвитку світової фінансової кризи зіграло перевиробництво основної світової валюти - долара США. Так як США відмовилися від обміну долара на золото, купівельна спроможність валюти була підкріплена не тільки ВВП США, але і всього світу. Однак парадокс полягає в тому, що жодна країна світу, в тому числі і США не мали контролю за обсягом емісії долара. Цим правом володіє тільки ФРС США, в обов'язки яких входить друкування світових грошей. У результаті обсяги випуску долара в період з 1970 по 2008 рр. не тільки зросли в десятки разів, а й у декілька раз перевершили реальний обсяг товарної маси в світі.

Наступною причиною є перекапіталізація фондових ринків розвинених країн. Ця тенденція була посилена зростаючою спекуляцією, присутньої в будь-якій системі. Сприятливе середовище для неї створюється завдяки бурхливому розвитку фінансових інструментів, у тому числі і фінансових інновацій.

Масштаби спекулятивних операцій з похідними цінними паперами настільки великі, що ускладнюють оцінку прийнятих фінансовими організаціями ризиків і сприяють прискоренню поширення кризи.

Слід зазначити, що незадовільний стан світової фінансової системи також впливає на розвиток кризи. Неминуchoю є радикальна зміна системи глобальних фінансових інститутів, яка дала б змогу мінімізувати ризики виникнення нових криз і забезпечити фінансову безпеку держав. Це є абсолютно необхідною умовою фінансової глобалізації та можливості перетоку іноземного капіталу у життєво важливі сфери економічної діяльності.

Однією з найважливіших причин кризи є розбіжність бажань транснаціональних корпорацій з їх можливостями, адже бажані обсяги їх прибутку не співпадали з реальною ефективністю виробництва. Кожна корпорація прагнула «роздувати бульбашки» власного благополуччя за рахунок короткострокових прибуткових фінансових операцій.

Таким чином, слід зазначити, що криза 2008-2009 рр. носить «шоковий» характер, тобто вона була викликана різкою зміною рівноваги, як на зовнішніх, так і на внутрішніх ринках. При цьому, початковий імпульс до розгортання кризових процесів прийшов з боку зовнішніх ринків. Спад 2009 р. був обумовлений трьома видами шоку, а саме: 1) шок, пов'язаний зі світовою фінансовою кризою, коли принципово змінились умови запозичень і обслуговування боргу; 2) ціновий шок, викликаний падінням світових цін на нафту та інші сировинні експортні товари; 3) шок в результаті різкого скорочення зовнішнього попиту на традиційні статті українського експорту: метали і продукцію основної хімії.

Отже, при настанні кризи визначальними є тенденції виробництва та економіки в цілому до їх періодичного удосконалення та реструктуризації. Глибина і характер криз залежать від можливості передбачити їх і здатності використовувати на користь економіки.

Глобальна криза спростувала уявлення про те, що завдяки глобалізації, інноваційному розвитку, посиленню регулюючих функцій держави і, нарешті,

розвитку економічної науки, яка користується уроками криз минулого, ринковій економіці вдалося подолати або суттєво пом'якшити цикли підйомів і падінь. Багато авторитетних науковців ведуть пошук адекватних відповідей на питання, поставлені на порядок денний, намагаючись неупереджено осмислити запропоновані кризою проблеми. З'ясувалося, що в сучасній ринковій економіці тільки держава здатна допомогти і людям, і бізнесу пережити масштабну кризу. При цьому, «реакція державної влади на кризу не вкладається ні в одну неокласичну теорію, а відзначається прагматичним підходом, покликаним в ідеалі захистити насамперед національні інтереси і систему в цілому».

Для визначення комплексу ефективних заходів з подолання кризи як в масштабах світової економіки, так і в рамках національних економік вчені звертаються насамперед до аналізу причин кризи.

Відтак, розроблення та реалізація сучасної моделі розвитку національної економіки потребує визначення виважених і науково обґрунтованих причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи. У експертів і вчених не викликає сумніву факт, що нинішня криза розвивається, насамперед, як фінансова. Безумовним епіцентром цієї кризи є грошово-кредитна сфера. Слід зазначити, що в останні роки відбувалося прискорене відокремлення фінансової системи від реальної економіки і гіпертрофоване розростання повноважень фінансових інститутів.

Звідси, в якості головних причин кризи можна виділити наступні:

- непрозорість фінансових компаній, недобросовісність рейтингових агентств;
- складність системи деривативів;
- помилки регулювання фінансових ринків.

Саме досягнення інформаційних технологій стали своєрідним раєм для фінансової сфери. Примітно, що при цьому статистичні данні протягом уже чверті століття фіксують уповільнення темпів зростання продуктивності праці, капіталу і всієї сукупності факторів виробництва у порівнянні з епохою масового виробництва - масового споживання (1950-1973 гг.) майже в усіх високорозвинених країнах. Це відображає не тільки той факт, що матеріальне

виробництво («реальний сектор» економіки) ще дуже мало насичено новаціями навіть там, де існують постіндустріальні тенденції, але і та обставина, що постіндустріальний (пост-) капіталізм «йде» з сфери економіки, зосереджуючись головним чином на розподілі (перерозподілі) ресурсів. І зовсім не випадковим є те, що основним напрямком розпочатої ще в 80-ті роки глобалізації світової економіки стала глобалізація фінансова.

Слід зазначити, що Уряд був не в змозі контролювати банківські системи, їх транскордонні операції, які сприяли виникненню кризи платіжних балансів, спад інвестицій, зниження темпів росту, коливання курсів національних валют, зростання темпів інфляції і безробіття. Пошук шляхів виходу з ситуації призводить до пропозицій від продовження рекапіталізації банків до ідеї створення «світового уряду» і вибудовування системи глобального регулювання світової економіки через систему наднаціональних інститутів.

Дисертант погоджується з думкою науковців, що, яка б ідея не була взята за основу, вона повинна створювати умови, які дадуть змогу позбутися від вад нинішньої моделі, і пропонують в якості одної з основних умов перетворень систему ефективного контролю над міжнародними операціями банків. У контексті даного підходу пропонуються зміни структурних елементів діючої моделі:

- відмова від догмату ефективності ринків з їх вбудованою здатністю до саморегулювання, що базується на оцінці ризиків приватними інститутами;
- перетворення системи контролю національних регуляторів над банківськими системами;
- послідовне і збалансоване збільшення державних витрат з метою стимулювання кінцевого попиту, за рахунок підвищення податкового навантаження на фінансовий сектор;
- розуміння того, що відновлення національної економіки як суб'єкта міжнародної економічної діяльності - це тривалий процес.

Глобальна економічна криза, яку зараз переживає світ, - це структурна перебудова світової економіки, відносин між фінансовим капіталом, товарним

виробництвом і сферою послуг, зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва. Інтерпретація кризи виключно як фінансового є односторонньою. Насправді, фінансові бульбашки - це лише наслідок цих тектонічних зрушень виробництва в технологічних системах, моносоціоціальна структура економіки, коли і технології, і інститути перестають працювати так, як вони працювали раніше.

Цікавою є спроба дослідників відповісти на виклики кризи, звернувшись до факторів, які відносяться до сфери технічного прогресу. Все більш переконливою видається позиція вчених, яка полягає в тому, що криза виникає в тому випадку, коли стара структура економіки приходить у конфлікт із викликами нової інноваційної парадигми, але економічна система ще не готова до змін. Сучасна стадія кризи характеризується: тривалою стагнацією в традиційних галузях і секторах економіки, тоді як нові галузі можуть розвиватися стійкими темпами; тривалими порушеннями в діяльності фінансової системи та міжнародної торгівлі; криза існуючих форм організації та регулювання економіки. Всі зазначені проблеми є складовими частинами загальної структурної кризи світової економіки, іншими словами, трансформаційної кризи.

Слід зазначити, що структурна (сучасна трансформаційна) криза долається тільки інноваціями. Також, ефективною вбачається гіпотеза про те, що поточна світова криза викликана «інноваційної паузою» - вичерпанням можливостей старих і запізненням нових технологій широкого застосування в поєднанні з надмірно оптимістичними очікуваннями, породженими тривалим попереднім періодом швидкого розширення виробництва. Якщо ця гіпотеза є вірною, то після стабілізації, ймовірно, пройде чимало часу, перш ніж західні економісти зуміють відновити швидке зростання.

Виходячи з сучасної теорії довгострокового техніко-економічного розвитку як процесу послідовної зміни технологічних укладів, дослідники [117] розкривають глибинні причини світової фінансової кризи, що пов'язані з заміщенням домінуючих технологічних укладів. Доведено, що подолання кризи відбудеться в період хвилі економічного зростання, матеріально-технічну

основу якого складе черговий технологічний уклад, ключовим фактором якого є поєднання нано-, біо- та інформаційних технологій.

Обґрунтування автором причинно-наслідкових зв'язків сучасної кризи, дало змогу висвітили фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Особливістю сучасної кризи є те, що вона поставила перед урядом та міжнародним співтовариством принципове питання: чи є існуюча криза, незважаючи на системність, глибину спаду і масштабність, черговою циклічною кризою, або криза висвітлила фундаментальне протиріччя світової господарської системи.

Поточна криза носить глобальний трансформаційний характер і на відміну від усіх післявоєнних криз має кілька важливих особливостей:

- «походження»: вона виникла в самій розвиненій країні світу, охопивши насамперед розвинені країни, а вже потім розповсюдилась на інші країни, які розвиваються;

- виникнення бульбашок на багатьох фондових ринках (іпотека, метали, інформаційні технології, біотехнології);

- відсутність безпосередніх зовнішніх причин;

- надзвичайно широке охоплення країн і регіонів;

- велика глибина спаду і масштабність;

- демонстрація уразливості сучасної господарської моделі, слабкість її інститутів (які не в змозі запобігти і успішно боротися з наслідками);

- розмивання середнього класу;

- збільшення розриву між багатством і бідністю;

- структурна перебудова світової економіки;

- перебудова відносин між фінансовим капіталом, товарним виробництвом і сферою послуг;

- зміна пріоритетів у виборі засобів виробництва;

- зрушення виробництва в технологічних та інституційних системах.

Зауважимо, що І.В. Піліпенко в своїх працях відзначає, що, незважаючи на те, що розвинені країни вступили в інформаційну епоху, коли інформаційно-комунікаційні технології проникли в усі сфери економіки та суспільства, при цьому збереглися всі ознаки ринкової економіки і демократичного суспільства [204, с. 91]. Зростає вплив всемогутніх транснаціональних компаній, міцніє прагнення регіональних об'єднань країн підвищити свою колективну конкурентоспроможність. Повсюдно впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології, підвищується роль людського фактора. При цьому, ринкові принципи як основа механізму функціонування та розвитку перемелюють будь-які технологічні та управлінські уклади та інновації, оскільки реалізація останніх відбувається в умовах протистояння приватних інтересів.

Криза висвітлила чимало прогалин у світовій та національній економіках, криза поширюється на всіх рівнях сучасної економіки - світовому, регіональному, національному, галузевому, корпоративному тощо. Це обумовлює посилення нерівномірності економічного і соціального розвитку і прискорення накопичення диспропорцій. Змінилася структура як світової, так і національних економік, де сфера послуг стала переважаючою і зростала розбалансованість між провідними сучасними ринками - праці, товарів, капіталу, послуг, інформації. У відповідь на масштабні виклики регулятори змушені суттєво перебудувати свої підходи. При цьому, зберігаються колишні ризики і виникають нові. Виникають питання: наскільки тривалою буде стабілізація, яка спостерігається зараз, наскільки небезпечні нові загрози нестабільності, які можливі механізми їх зменшення - ці питання залишаються вкрай актуальними.

Відтак, загострюються проблеми державних фінансів. Перші ознаки відновлення економічного зростання багато в чому забезпечуються за рахунок експансіоністської кредитно-грошової політики, розширення державних витрат. Нинішня політика дешевих грошей і бюджетних вливань неминуче призведе до істотного зростання суверенного боргу більшості розвинених економік світу, а в

перспективі сприятиме високій інфляції. У цих умовах держави будуть більш виважено підходити до проведення кредитно-грошової політики.

Загальні проблеми неплатоспроможності знижують ефективність монетарних стимулів, а ризик підвищення відсоткових ставок (внаслідок масованої емісії державних облігацій) підриває позитивну дію пакета бюджетних стимулів на темпи зростання.

Також не відновлена атмосфера довіри у світових фінансово-економічних колах. Потребує поліпшення управління ризиками і фінансовими потоками не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Зауважимо, що тривале скорочення зайнятості і зростання безробіття можуть негативно вплинути на соціальну сферу, а саме зростанням ризику популізму в економічній політиці, що полягають в активізації закликів допомогти вітчизняним фінансовим інститутам, промисловим та сільськогосподарським виробникам, підтримати «свої» найбільші корпорації, в першу чергу державні сировинні компанії та інші підприємства. Слід очікувати протекціонізму в торгівлі і в фінансовій сфері. На наш погляд роздача дешевих грошей товаровиробникам в подібній ситуації може мати небезпечні наслідки, оскільки неминуче призведе до прискорення інфляції. Використання оновлених теорій криз дає змогу показати закономірність, причини та основні специфічні риси кризи.

Аналіз соціальних інтересів і протиріч показав, що антикризове регулювання вимагає посилення державного впливу на економіку і визначення, за рахунок яких соціальних груп і в чиїх інтересах вона буде проводитися. Отже, пропонується здійснювати його за рахунок фінансового капіталу і в інтересах пересічних громадян.

Сучасна світова економіка переживає стан кризи, основною відмінною рисою якої є її глобальний характер. Сучасна економічна криза почалася з кризи ліквідності, яка є результатом зниження попиту на фінансові активи і зростанням попиту на гроші при одночасному зменшенні їх пропозиції (за рахунок зростання коефіцієнта депонування і норми надлишкового

резервування, що призвели до падіння грошового мультиплікатора). Відповідно, ставка відсотка зросла і перевищила внутрішню норму прибутковості інвестицій. Сукупний попит зменшився і став недостатній для того, щоб викупувати продукцію в обсязі потенційного випуску. Короткострокова сукупна пропозиція відповідно скоротилась і стала занадто малою для того, щоб випускати товари та послуги в обсязі потенційного ВВП, через високі витрати внаслідок недовантаження виробничих потужностей. Криза з фінансового сектора перекинулася в реальний сектор економіки. Отже, ринкова економіка гіпертрофовано розвинулася в сторону спекулятивних функцій і підвищила ризики сучасного економічного розвитку. У цьому зв'язку зросла роль інститутів регулювання та контролю. Економічна наука фокусує увагу на дослідженні спекулятивних інструментів, що спричиняють ризики більш високого порядку і розроблення заходів макроекономічної політики, спрямованої на підтримку інноваційного розвитку реального сектора економіки.

Таким чином, структура національних економік більшості країн світу зазнає змін у бік зсуву від виробництва товарів до виробництва послуг, але це не є стримуючим фактором кризових явищ. Безпосередня причина криз – приватні інтереси бізнесу, які призводять до диспропорцій, пов'язаних із зайвим перенакопиченням ресурсів. Отже, при сучасному капіталістичному розвитку неможливо ефективно протистояти різким змінам у світовій економіці.

Криза не змінить природу капіталізму, і мотив вигоди і прибутковості буде головувати в його посткризовому розвитку. У цьому зв'язку неокласична економічна теорія має шанс зберегти свою функцію мейнстріму. Проте, ця теорія себе суттєво дискредитувала тим, що не передбачила початок кризи і не виробила заходів щодо виходу з неї. Уряд розвинених країн вживає заходів, які теоретично впливають з різних напрямків економічної науки. З практичної області антикризових заходів отримано імпульс до синтезу різних наукових шкіл і течій економічної науки.

Відтак, наслідками кризи світової економіки будуть: знецінення значної частини фінансового капіталу; девальвація долара і втрата ним статусу єдиної

світової резервної валюти, регіональна фрагментація світової валютно-фінансової системи. Криза закінчиться з перетіканням доларової фінансової піраміди та інших фінансових бульбашок капіталу в виробництва нового технологічного укладу. Це має відбутися після структурної перебудови світової економіки на основі нового технологічного укладу, яка триватиме ще 3-5 років і буде супроводжуватися зміною складу провідних компаній, країн і управлінського досвіду.

Сучасна теорія криз допомагає зрозуміти сутність численних кризових явищ в економіці світу та Україні. В основі економічних криз лежить порушення співвідношення пропозиції і попиту товарів і послуг в масштабі макроекономіки. Можливість і необхідність передбачення криз була визнана ще на початку минулого століття. Так, І. Ф. Погребняк зазначав, що «теорія криз пояснює, які чинники сприяють збільшенню і зниженню тривалості промислового циклу» [209, с. 151].

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок, що основними причинами сучасної світової економічної кризи є: недостатнє реагування фінансового сектора; перетворення кредиту в один з елементів спекулятивної економіки; відрив фінансової середовища від реального сектора економіки; інвестування в цінні папери країн, що накопичують валютні резерви; особливе положення долара у світовій валютно-фінансовій системі. В таблиці 1.1, на основі досліджень українських і зарубіжних авторів, згруповано причини глобальної кризи і форми її прояву.

Сучасна ринкова економіка функціонує в умовах державної активності, яка впливає на протікання економічного циклу, змінюючи економічну динаміку: глибину і частоту криз, тривалість фаз циклу і співвідношення між ними. Методи, за допомогою яких держава впливає на економічний цикл, виступають грошово-кредитні та бюджетно-податкові важелі.

Під час кризи державні заходи спрямовані на стимулювання виробництва, а під час підйому - на його стримування. Так, з метою ослаблення «перегріву» економіки держава у фазі підйому сприяє подальшому подорожчання кредиту,

вводить нові податки, підвищує старі, скасовує прискорену амортизацію і податкові пільги на інвестиції. В умовах кризи, навпаки, державні заходи спрямовані на здешевлення кредиту, скорочення податків, на прискорену амортизацію і податкові знижки на нові інвестиції.

В даний час в умовах кризи держава за допомогою інструментів економічної політики, намагається протидіяти коливанням економічної кон'юнктури. Ми погоджуємось з провідними економістами, що для піднесення економіки, необхідна певна кількість вільного капіталу, який при достатньому обсязі здатний привести в рух промисловість, перш за все, в основних галузях, що виробляють засоби виробництва і вільних ресурсів у перспективі необхідних для відновлювального зростання.

Таблиця 1.1

Причини та форми прояву глобальної економічної кризи

Причина кризи	Форми прояву кризи в фінансово-економічній сфері	Приклад
«Віртуалізація капіталу»	Стимулює існування трансформації ринкових механізмів, таких як ціноутворення, конкуренція та державне регулювання.	Аргентина, Таїланд, Бразилія та інші країни «наздоганяючого розвитку» випробували на собі негативну особливість віртуального капіталу
Перевиробництво світової валюти - долара США	Обсяги випуску долара в період 1970-2008 рр. перевершили реальний обсяг товарної маси в світі.	Світ переймається, що США почне випуск доларів в необмеженій кількості, що призведе до девальвації долара. Це невигідно країнам, що володіє американськими держоблігаціями (КНР)
Криза політичної влади	Політична напруженість, втрата довіри до влади	Концентрація уряду США на зовнішній політиці
Стан світової фінансової системи	Невідповідність політики, що проводиться провідними фінансовими організаціями світу, ролі, яку вони повинні відігравати у світовій економіці	Політика, яка проводиться МВФ (Аргентина, Таїланд, Росія) у періоди переживання цими країнами кризи, не тільки не допомогла, але і посилила негативну ситуацію в них
Діяльність ТНК	Бажання компаній не збігалися з їх можливостями	Обсяги прибутку ТНК не співпадають з реальною

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [209]

Таким чином, дослідження економічного змісту, національних особливостей прояву кризових ситуацій в умовах глобалізації дали змогу уточнити причини криз в економіці, які мають первинне і похідне значення. Перш за все, глобальна економічна криза обумовлена вичерпанням потенціалу зростання, закладеного в прийнятту парадигму «нової економіки» потенціалу зростання, що призводить до циклічних коливань світової економіки під впливом взаємозалежних похідних причин, а саме: перевиробництво фіктивного капіталу, втрата регуляторного впливу держави на стрімко зростаючі ринки ф'ючерсів і опціонів, а також інших деривативів; використання протягом останнього десятиліття наднизьких відсоткових ставок; зростання чисельності населення в країнах, зміни демографічної структури населення і нова якісна характеристика світових трудових ресурсів; катаклізми природного і техногенного характеру; погіршення якості і зменшення кількості природних ресурсів, що використовуються населенням.

Доведено, що економічна криза в Україні як на макро-, мезо-, так і на рівні мікроекономіки обумовлена сукупністю об'єктивних і суб'єктивних, ендогенних і екзогенних факторів. Причини кризи пов'язані з порушенням відтворювального процесу, основних макроекономічних пропорцій, що загострило не тільки основне протиріччя суспільної системи між недосконалими перехідними економічними відносинами і рівнем розвитку продуктивних сил, а й поглибило протиріччя інтересів суб'єктів господарювання, а також невідповідність процесів виробництва і споживання продукції.

Уточнено понятійно-категорійний апарат теорії економіки та управління національним господарством, що передбачає розширене тлумачення поняття кризи як системного явища турбулентності і стійкості функціонування економічних систем: кризу у широкому змісті необхідно розуміти як результат

функціонування складних і відкритих соціально-економічних систем, які відчують постійну системну трансформацію на кожному етапі свого життєвого циклу; кризу у вузькому змісті, як результат зміни фінансово-економічної компоненти розвитку.

1.2. Стратегія як складова антикризового регулювання реального сектору економіки

Динаміка економічних процесів останніх років засвідчує, що, переважно, несприятливі внутрішні умови розвитку промислових комплексів при порівняно слабких міжнародних позиціях національного господарства вимагають: активного пошуку нестандартних шляхів виходу з кризи; розроблення та застосування засобів формування конкурентоспроможної національної та регіональної економіки. У сучасних умовах на загальний характер економічного розвитку могутній вплив здійснює система екзогенних факторів, пов'язаних із функціонуванням глобальної економіки, розширенням економічного простору діяльності національних господарюючих суб'єктів, розповсюдженням інформаційного потенціалу, посиленням ролі X-, Y- та Z- інституційних матриць у системі макроекономічного регулювання виробничо-господарських зв'язків. У геополітичній конкуренції одним із найважливіших чинників збереження конкурентноздатності є НТП та здатність реального сектору економіки країни до впровадження прогресивних технологій. Країни, які не спроможні забезпечити необхідний рівень та високої якості інформаційного середовища, підсилюють залежність від зовнішніх фінансових та інформаційних ринків і зберігають за собою функцію постачальника природної сировини та дешевої робочої сили для більш розвинутих країн світової економіки.

Держава має відслідковувати взаємозв'язки між масштабами й швидкістю перетворень і виникненням небезпечних тенденцій, що загрожують соціальної,

економічній стабільності й безпеці країни. Від повновладдя держави, здатності її заохочувати розвиток інституціональних форм, адекватних часу залежить динаміка виходу із кризи та подальше економічне зростання.

Термін „антикризове регулювання реальним сектором економіки” не є досить поширеним у сучасній економічній літературі. Більшість авторів розглядають державне регулювання кризових ситуацій, державне регулювання відношень неплатоспроможності, державне регулювання процесів санації, державне управління реструктуризацією [132, с. 37; 206, с. 25; 231, с. 58]. Криза деяких господарюючих суб'єктів є нормальним явищем ринкової економіки. Суб'єктам господарювання притаманне пристосуватися до умов навколишнього середовища і використовувати свої сильні сторони, або зникнути. У країнах, з високорозвиненою економікою, наприклад, в Японії, щомісяця близько трьох тисяч малих і середніх підприємств припиняють свою діяльність на ринку. Приблизно стільки ж з'являється нових.

Так, відсутність єдиної термінологічної бази призводить до прояву ряду недоліків: різне трактування, виходячи із використання різних термінів; розгляд окремих аспектів державного антикризового регулювання.

Тому доцільно звернутися до трактування даних понять. На нашу думку, визначення сутності антикризового регулювання повинно насамперед відповідати на питання: за допомогою яких саме механізмів і ким приймаються рішення в умовах кризи, яким чином вони реалізуються і якою є загальна ефективність такого виду управління.

Воротін В. Е. дає наступне визначення: державне антикризове регулювання - це макроекономічна категорія, що охоплює заходи організаційно-економічного і нормативно-правового впливу з боку держави, що спрямовані на захист суб'єктів національного господарства від кризових ситуацій, запобігання банкрутству або ліквідації у випадках недоцільності функціонування суб'єктів та підвищення ефективності їх діяльності [64, с. 50].

Антикризове регулювання можна розглядати як на макро- та мезорівнях, так і на мікрорівні, але у сукупності.

Реалізацію антикризових процедур стосовно функціонування галузі називають антикризовим процесом. Світовий досвід показує, що процес цей керований і включає в себе два блоки процедур – антикризове управління і антикризове регулювання, які служать загальній меті на різних (мікро-, мезо- і макроекономічному) рівнях.

Визначено, що на мікрорівні антикризове регулювання в економічній літературі розглядається як антикризове управління стосовно конкретного суб'єкта господарювання [63; 56; 137].

Антикризове управління або антикризовий менеджмент на мікрорівні можна визначити як систему заходів дії на соціально-економічні відносини, що складаються на рівні підприємства при попередженні кризи, реагування на неї і вивчення її наслідків. Даний вид управління реалізується всередині підприємства і не виходить за його межі.

На мезорівні антикризове управління передбачає систему заходів щодо груп підприємств окремої галузі. Цілі антикризового управління можуть бути досягнуті шляхом рішення наступних задач:

- діагностики фінансового стану і оцінки перспектив розвитку виробничого потенціалу підприємств галузі;
- розробки плану фінансового оздоровлення підприємств;
- оцінки глибини фінансової і економічної кризи підприємств та ефективності заходів щодо їх фінансового оздоровлення;
- вибору і реалізації антикризових процедур.

Однак ефективному антикризовому управлінню галуззю має сприяти державне регулювання. Зміст антикризового регулювання – категорії макроекономічної – складають заходи державної організаційно-економічної і нормативно-правової дії на підприємства та галузі на стадіях попередження, реагування і вивчення криз.

Проте, слід визнати, що державний рівень реалізується завдяки стратегічному плануванню і створенню нормативно-правової бази для самоорганізації суб'єктів господарства, а також цільовий вплив на окремі галузі

економіки. З метою профілактики кризових явищ державі необхідно розробити антикризову стратегію, відокремлюючи особливості антикризового регулювання на макроекономічному рівні [66, с. 53]. Слід зазначити, що конкретні напрями, заходи та масштаби державної антикризової стратегії визначаються характером і гостротою економічних, соціальних, енергетичних та інших проблем у певний період.

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що єдності у визначенні антикризового регулювання немає. Крім того, більшість досліджень присвячено антикризовому управлінню підприємством з метою попередження кризових явищ та зменшення їх наслідків. Питанням державного антикризового регулювання реального сектору економіки присвячено недостатньо уваги.

Певним чином підсумовуючи вище наведене, доцільним є антикризове регулювання реального сектору економіки розглядати як сукупність методів, прийомів, що дають змогу розпізнавати кризи, здійснювати їх профілактику, долати їх негативні наслідки, згладжувати перебіг кризи.

Виходячи із вищевикладеного, та узагальнюючи наявні теоретичні здобутки, сформулюємо доповнене тлумачення терміну «антикризове регулювання реального сектору економіки», як особливого процесу, за допомогою якого держава здійснює вплив на галузь та створює умови для виходу галузі на сучасний технологічний конкурентний рівень з метою скорочення термінів і зменшення глибини кризи, а також пом'якшення її негативних соціально-економічних наслідків. Відповідно до даного визначення, антикризове регулювання має виконувати наступні функції: вироблення заходів стабілізації економіки галузі під час кризових потрясінь; захист ключових підприємств, що знаходяться в стратегічно важливих галузях, від кризових процесів, що протікають в економіці.

Поведінка окремих галузей економіки та окремих підприємств в період кризи підпорядковується цілком певним закономірностям. При цьому, кризова

реальність принципово відрізняється від усього, до чого звикли керівники вітчизняних підприємств.

Експортно-орієнтована модель економіки властива, в основному країнам, які не мають власних ресурсів (наприклад, Японія) або ємного внутрішнього ринку (наприклад, Швеція). І ресурси, і ємний ринок притаманні Україні, тому вітчизняній економіці доводиться самостійно створювати масові внутрішні ринки, що охоплюють більшість населення. Керівництву підприємств необхідно вчасно усвідомити існуючі тенденції, налагодити масове виробництво відповідної продукції. Це наблизить вихід країни з кризи.

В ринковій економіці існує причина управлінської кризи на рівні підприємства, яка пов'язана зі складністю і структурою продукції, що випускається (а, відповідно, складність і структура виробництва, господарських зв'язків і ресурсів) не встигають за кризовими вимогами до їх спрощення.

Термін «антикризове управління» дуже часто застосовується по відношенню до фінансово неспроможних підприємств, що не відповідає реальному стану справ. Найчастіше, антикризове управління зводиться до аналізу фінансового стану неплатоспроможного підприємства. При цьому, проводиться аналіз динаміки балансу, структури активів і пасивів, а також результатів фінансової діяльності. Такий аналіз не розкриває реального стану справ на підприємстві.

Фахівці, що відповідають всім вимогам в цій галузі повинні володіти величезним набором знань, перш за все, розуміти загальні принципи антикризової стратегії виживання, призначення і можливості тих чи інших вузьких фахівців, забезпечувати координацію їх зусиль, взаєморозуміння фахівців різного профілю.

На думку науковців, що викладена у [205; 210], антикризове регулювання слід розуміти, як вироблення і реалізація керівництвом підприємства економічної політики щодо попередження неспроможності господарюючого суб'єкта, а в разі її настання – з оздоровлення стану підприємства.

Фактори, які здатні спровокувати кризові явища для підприємства, можна поділити на дві групи, ті, які не залежать від діяльності підприємства і які залежать від діяльності підприємства.

До складу зовнішніх факторів, що не залежать від діяльності підприємства, віднесено:

- соціально-економічні чинники, які характеризують спад обсягу національного доходу, зростання інфляції та безробіття, уповільнення платіжного обороту, нестабільність податкової системи та регулюючого законодавства, зниження рівня реальних доходів населення;

- ринкові фактори, які характеризують зниження ємності внутрішнього ринку, посилення впливу монопольних структур, суттєве зниження попиту, зниження активності фондового ринку, нестабільність валютного ринку, посилення конкуренції;

- інші зовнішні чинники, які характеризуються політичною нестабільністю, негативними демографічними показниками, стихійними лихами, погіршенням кримінальної ситуації.

До складу внутрішніх факторів, що залежать від діяльності підприємства, віднесено:

- фактори, пов'язані з операційною діяльністю, які характеризують неефективний маркетинг і виробничий менеджмент, неефективну структуру поточних витрат, низький рівень використання основних і обігових коштів, високий розмір страхових та сезонних запасів, недостатньо диверсифікований асортимент продукції, не ефективно організований виробничий процес і низька продуктивність, неконкурентна якість продукції;

- чинники, пов'язані з інвестиційною діяльністю, які характеризують неефективний портфель цінних паперів, високу тривалість будівельно-монтажних робіт, суттєва перевитрата інвестиційних ресурсів, невиконання запланованих обсягів прибутку за реалізованими проектами, неефективний інвестиційний менеджмент;

- чинники, пов'язані з фінансовою діяльністю, які характеризують неефективну фінансову політику, високу вартість капіталу, незадовільну структуру активів, надмірний обсяг позикового капіталу, зростання дебіторської і кредиторської заборгованості, перевищення допустимого рівня фінансових ризиків, неефективний фінансовий менеджмент.

Система антикризового регулювання реальним сектором економіки базується на певних принципах [3; 8; 23]:

- постійна готовність до можливого порушення фінансової рівноваги;
- рання діагностика кризових явищ у фінансовій діяльності суб'єкта господарювання з метою своєчасного використання можливостей їх нейтралізації;
- диференціація індикаторів кризових явищ за ступенем їх небезпеки для фінансового розвитку;
- терміновість реагування на окремі кризові явища в фінансовому розвитку організації (усунення неплатоспроможності, відновлення фінансової стійкості, зміна фінансової стратегії з метою забезпечення стійкого економічного зростання організації);
- адекватність реагування на ступінь реальної загрози її фінансовій рівновазі;
- повна реалізація внутрішніх можливостей виходу системи з кризового фінансового стану;
- вибір ефективних форм санації.

Особливість антикризового управління полягає в підвищенні складності управлінських процесів. Фінансова криза проявляється в нестачі коштів, зростанні простроченої кредиторської заборгованості, падінні продажів, невдоволенні персоналу та інших несприятливих факторах. Суб'єкт господарської діяльності, який має фінансову кризу, може припинити своє існування, але, при цьому, після проведення будь яких змін, наприклад, реструктуризації компанії, може відновити свою діяльність. У тому числі, успіх

заходів залежить від грамотності антикризового менеджера, його вміння долати кризову ситуацію.

В вітчизняних компаніях антикризові заходи часто зводяться до заходів фінансового оздоровлення, проведення реструктуризації кредиторської заборгованості. Відмінності в підходах до антикризового управління представлені в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Відмінності в підходах до антикризового регулювання

Основні характеристики підходу	Вузкий підхід	Широкий підхід
Сфера застосування	Неспроможні підприємства галузі	Будь-які підприємства
Мета антикризового управління	Ліквідація підприємств – банкрутів	Запобігання настанню кризової ситуації в діяльності підприємства
Метод антикризового управління	Процедури банкрутства	Будь-які методи, які сприяють поліпшенню фінансового стану підприємства
Суб'єкти антикризового управління	Арбітражні керуючі	Керівництво підприємства, антикризові керуючі
Обмеження за часом	Рамки арбітражного процесу	Відсутні жорсткі часові рамки

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [8]

Управління окремими підприємствами в умовах фінансової кризи - це сукупність методів, спрямованих з одного боку, на зменшення всіх статей витрат, збільшення надходження грошових коштів в організацію, необхідних для погашення боргів, а з іншого – на збільшення обсягу продажів і одержання сукупного прибутку. Значущим є використання нових прийомів управління, які можуть кардинально змінити існуючу систему після реорганізації. До таких прийомів відносяться: використання різних нововведень, позиціонування торгової марки, оптимізація кадрової роботи, цінова політика тощо.

В умовах кризового стану найбільш важливо скоротити одні витрати і збільшити інші, використання яких сприятиме підвищенню прибутковості компанії. Виникає необхідність залучення позикових коштів з зовні, що саме по

собі складно, адже фінансова криза підприємства часто означає його фактичне банкрутство. Тому важливо визначити оптимальне співвідношення всіх заходів впливу, необхідних для того, щоб підприємство змогло втримати існуючий рівень, а потім почати новий більш ефективний етап в своїй діяльності.

Зазначимо, що основні методи подолання фінансової кризи включають:

- скорочення витрат;
- збільшення надходження грошових коштів в організацію;
- проведення реструктуризації кредиторської заборгованості;
- проведення реорганізації або реструктуризації підприємства.

Скорочення витрат є необхідним кроком в тій ситуації, коли організація відчуває фінансову кризу. Необхідно централізувати прийняття всіх рішень, які впливають на рух матеріальних активів підприємства, скорочувати або заморожувати витрати, пов'язані з розвитком існуючих довгострокових проектів: НДДКР, капітального будівництва та інших вкладень, окупність яких перевищує один рік.

Методи скорочення витрат включають: контроль витрат, аналіз джерел виникнення витрат, їх класифікацію за ступенем залежності від обсягів виробництва, проведення заходів щодо зниження витрат, оцінку отриманого ефекту.

Основні напрямки діяльності щодо зниження витрат: скорочення фонду оплати праці; скорочення витрат на сировину і матеріали за рахунок використання більш дешевих компонентів виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій; скорочення виробничих витрат, витрат на ремонт та обслуговування обладнання, витрат на рекламу, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, дослідження ринку, підтримання певної якості послуг.

Важливо визначити найбільш витратні статті, які можна скоротити направити ці ресурси на заходи, які сприятимуть більш комфортного виходу з кризового стану, наприклад на проведення реструктуризації.

Залучення коштів в організацію в умовах кризи здійснюється в основному за трьома головними напрямками - продаж та здача в оренду активів компанії; оптимізація продажів; зміна кредитної політики для прискорення оборотності дебіторської заборгованості.

Слід зазначити, що реструктуризація заборгованості є процесом підготовки і виконання ряду послідовних операцій між підприємством і його кредиторами, основною метою якого є отримання різного роду поступок з боку кредиторів: скорочення загальної суми заборгованості, звільнення від сплати відсотків, скорочення процентної ставки, відстрочки платежу. Реструктуризація заборгованості включає в себе її інвентаризацію, виділення найбільш пріоритетних напрямків реструктуризації, побудова графіка погашення заборгованості на основі прогнозу руху грошових потоків, пошук резервних джерел додаткового фінансування. Так, проведення реструктуризації боргів та інші заходи подолання фінансової кризи допоможуть організації вийти на новий етап в її діяльності.

Реструктуризація або реорганізація підприємства представляє собою структурну перебудову організаційно-правової форми, активів або джерел фінансування з метою підвищення ефективності функціонування підприємства.

Основні напрямки реструктуризації представлені в таблиці 1.3.

В умовах розвитку ринкових відносин Україна потребує структурних перетворень промисловості як базового сектора розвитку її економіки. Разом з тим, процеси приватизації, реформування відносин власності призвели до втрати контролю над розпочатими перетвореннями, оскільки остаточно розкрив усі існуючі структурні диспропорції економіки й суперечності функціонування господарюючих суб'єктів.

За роки реформ знизився технологічний рівень промислового виробництва. Одночасно посилюється тенденція до зниження ефективності технологічних процесів. Для більшості наукоємних галузей реального сектору економіки технологічна деградація стала практично незворотним процесом. Особливо важке становище в тих галузях промисловості, які визначають

економічне зростання.

Таблиця 1.3

Основні напрями та зміст реструктуризації

Напрямок реструктуризації	Зміст заходів
Реструктуризація виробництва	Ліквідація не рентабельних виробництв; Скорочення суми постійних витрат; Зниження рівня змінних витрат (включаючи скорочення виробничого персоналу основних і допоміжних підрозділів, підвищення продуктивності праці); Впровадження ресурсозберігаючих технологій; Диверсифікація виробництва
Реструктуризація активів	Проведення прискореної амортизації активної частини основних засобів з метою підвищення амортизації; Своєчасна реалізація невикористаного майна; Скорочення необґрунтованого розміру запасів і дебіторської заборгованості
Реструктуризація пасивів	Розміщення додаткових звичайних акцій; Конвертація боргів в статутний капітал; Залучення довгострокових кредитів; Скорочення дивідендних виплат; Відстрочка, розстрочка, списання поточних зобов'язань; Взаємозалік; Використання вексельного обігу

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [3]

Слід зазначити, що у світовій економіці існує декілька підходів до подолання структурних криз. Проте ключовим моментом будь-якої структурної адаптації є підвищення ефективності виробництва й конкурентоспроможності. Особливо високі вимоги висуваються до галузей, що працюють на зовнішній ринок. Разом з тим, як показав досвід структурної адаптації країн, що

розвиваються, важливим джерелом економічного зростання є використання внутрішнього ринку для вітчизняної промисловості й заміщення імпортованих товарів вітчизняними.

Необхідність використання досвіду структурної адаптації країн Південно-східної і Східної Азії підкреслює у своїй праці В. Т. Білоус: “Структурна адаптація передбачає підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності... Як показав досвід країн, що успішно адаптуються до умов світового господарства, необхідна довгострокова стратегія, яка б визначала роль приватного підприємництва і держави, передбачала механізми їх взаємодії... Мабуть, починати Україні доведеться з того ж, з чого брали старт багато країн, які розвиваються, а саме із заміщення імпорту товарами власного виробництва. Якщо Україна не зуміє використати одне з найважливіших потенційних джерел її економічного зростання – місткого внутрішнього ринку для вітчизняної промисловості і сільського господарства, перспектив для розвитку, що наздоганяє, у неї не буде. Антиімпортне виробництво, як показав досвід країн, що розвиваються, неможливе без протекціонізму” [32, с. 67-89].

Визначено, що державна промислова політика в період кризи, разом з поточними антикризовими заходами, повинна переслідувати дві стратегічні цілі: державне економічне регулювання згорання виробництва (збереження навколишнього середовища, науки й освіти, інвестиційного машинобудування, конверсія оборонних галузей); створення механізму майбутнього піднесення реального сектору економіки України.

При цьому досягнення цілі пропонувалося забезпечити шляхом формування інноваційних програм і використання прямих і непрямих методів реалізації промислової політики. Наголошувалося, що державне управління промисловістю в умовах становлення ринкових відносин обмежується використанням двох основних регуляторів – фінансово-грошового механізму й методів непрямой дії.

Для реалізації викладеного сценарію промислової політики необхідно, щоб держава проводила активну структурну політику. Її основними елементами

мають стати:

- підтримка всіх виробництв, які містять у собі елементи розвитку, а не просто зростання масштабі виробництва, незалежно від того, до якого устрою вони належать;

- збереження існуючого науково-технічного й кадрового потенціалу країни, а також системи освіти, оскільки їх руйнування позбавить п'ятий устрій власної інтелектуальної бази;

- інвестування державних коштів у розвиток галузей інфраструктури, що не під силу приватним інвесторам, але є найважливішою умовою успішного розвитку всіх технологічних устроїв країни, які ще не до кінця виробили свій потенціал;

- створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності;

- відродження контрактно-платіжної дисципліни, без чого будь-яке виробництво та збут втрачають сенс.

Таким чином, всі погляди щодо підходів до проведення структурних перетворень у галузях промисловості на новому етапі ринкових перетворень об'єднувало єдине розуміння головної стратегічної мети, що полягає в підвищенні ефективності та конкурентоспроможності реального сектору економіки на зовнішньому і внутрішньому ринках, що і знайшло подальше відображення в урядових документах про модернізацію економіки на найближчу перспективу.

У загальному вигляді перспективна стратегія державної антикризової політики, її особливості в окремих групах, а також зарубіжний досвід стратегій розвитку промисловості наведені на рис. 1.1, у табл. 1.4 та 1.5.

Головна мета – підвищення ефективності й конкурентоспроможності реального сектору економіки на зовнішньому та внутрішньому ринках та його піднесення

**Пріоритети –
високоєфективні
швидкоокупні проекти**

Завдання:

**збереження науково-технічного потенціалу;
підвищення платоспроможності попиту в країні;
розвиток і використання конкурентних переваг
виробництва**

**Структурні зрушення –
зниження частки
сировинних галузей та
відповідне підвищення
частки переробних галузей**

Методи політики:

**формування інституціональних і законодавчих
умов;
реформування податкової системи;
заклади зовнішньоекономічної підтримки;
сприяння розширенню попиту на промислову
продукцію на внутрішньому ринку;
стимулювання приватних та іноземних
інвестицій;
прямі державні інвестиції;
удосконалення системи управління**

**Економічні й фінансові
основи активізації
промислової політики:
удосконалення кредитної
політики, системи
фінансування державних
інвестицій, облікової та
податкової політики;
активізація фондового
ринку**

Рис. 1.1. Стратегія державної антикризової політики (розроблено й обґрунтовано автором)

Слід зазначити, що сьогодні проведення структурних перетворень у промисловості стає важливим напрямом антикризової політики України, а підвищення ефективності й конкурентоспроможності вітчизняних підприємств реального сектору економіки на зовнішньому й внутрішньому ринках – основною метою всієї економічної політики.

Урядом України затверджені концептуальні положення реформування

підприємств та інших системних економічних реформ (Програма на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава") [220].

Таблиця 1.4

Особливості промислової політики в окремих групах структурних підгалузей

Групи підгалузей	Особливості політики	Заходи державного регулювання
Експортоспроможні галузі	Орієнтація на самостійний розвиток галузей на основі самофінансування	Зміни в податковій системі для здійснення необхідних інвестицій
Галузі з конкурентною продукцією, що перебувають в умовах гострої конкуренції (літакобудування, космічне виробництво, атомна промисловість, озброєння й військова техніка, галузі енергетичного машинобудування та електротехніка, важке верстатобудування, біотехнології, автомобільна промисловість, легка і харчова промисловість)	Прямі заходи державної підтримки	Державні інвестиції, закупівлі й субсидії, експортні кредити, політична підтримка
Галузі із технічним відставанням (транспортна, дорожня, сільськогосподарське машинобудування)	Заходи щодо стимулювання внутрішнього й зовнішнього попиту на продукцію. Створення особливо сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій	Сертифікація продукції, що імпортується, захисні імпортні тарифи. Кредитування населення, сприяння підприємствам у формуванні власної збутової мережі, заохочення лізингу

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [32]

Наголошувалося, що під реформою підприємств розуміється зміна принципів їх дії, спрямована на їх реструктуризацію, що сприяє поліпшенню

управління; підвищенню ефективності виробництва й конкурентоспроможності продукції, що випускається, продуктивності праці; зниженню витрат виробництва; покращенню фінансово-економічних результатів діяльності, а також міри державної підтримки зазначених змін.

Таблиця 1.5

Зарубіжний досвід стратегій структурного розвитку промисловості

Типи стратегій розвитку	Зміст політики	Країни
Використання природних ресурсів	Освоєння й експорт природних ресурсів, залучення іноземних інвестицій	Країни Персидської затоки, Венесуела
Стратегія “переслідування”	Основний упор робиться на відтворення вже створених зразків продукції за нижчою ціною. Після закріплення на ринках компанії переходять до якісніших і оригінальніших виробів	Японія, Південна Корея та інші країни Південно-східної Азії, Китай
Стратегія «передових рубежів»	Створення нових продуктів і технологій, спираючись на досягнення науково-технічного прогресу й формування попиту на них і нових ринків	США, Німеччина та інші розвинені індустріальні країни Європи, Японія

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [61]

Слід зазначити, що з ухваленням зазначених документів розгорнулася активна дискусія про основні напрями й методи проведення реструктуризації підприємствами різних форм власності, були розроблені основні методичні підходи до проведення реструктуризації [235, с. 38].

У загальному вигляді метою реструктуризації є забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів.

Основні напрями реструктуризації: досудові заходи з фінансового оздоровлення кризових підприємств; заходи з фінансового оздоровлення або ліквідації неспроможних підприємств у процесі процедур банкрутства; заходи з розробки оптимальних схем залучення інвестицій.

Механізмом проведення реструктуризації є:

- аудит фінансової звітності (підтвердження достовірності фінансової звітності й відповідності фінансово-господарських операцій законодавству);
- оцінка бізнесу та нерухомості (визначення у вартісному вираженні ринкової вартості переваг від користування бізнесом);
- антикризове управління (забезпечення стійкого стану підприємства на ринку).

М.П. Войнаренко у своїй роботі з проблеми державного регулювання підкреслює: “На попередньому етапі реформування ставка робилася на самоусунення держави від управління економікою, що деструктивно позначилося на реальному секторі... Процес лібералізації блокувався тим, що заходи, які гарантують свободу підприємницької діяльності, не супроводжувалися встановленням суспільно значущих правил, кодексами господарської поведінки, правовими нормами [90, с. 36].

Проведення реструктуризації промисловості як одне із завдань державного регулювання з метою активізації виробничого потенціалу розглядав С.А. Попов, що визначав “реструктурування як удосконалення організаційної структури, що забезпечує зниження трансакційних і адміністративно-управлінських витрат, економію оборотного капіталу, інтеграцію науки та виробництва, ефективний менеджмент, вирощування конкурентоспроможних вітчизняних корпорацій”. Найважливіше завдання реструктурування, на їх думку, – це підвищення інвестиційної привабливості промислових підприємств, для чого необхідно [212, с. 112]:

- 1) забезпечення відкритості, доступності й достовірності інформації про стан підприємств для потенційних інвесторів, посилення відповідальності за зловживання внутрішньою інформацією;
- 2) захист прав власності акціонерів й інших власників підприємств;
- 3) підвищення якості роботи та відповідальності вищих менеджерів підприємств, запровадження сучасних форм управління підприємствами й передових технологій менеджменту, прискорення переходу підприємств на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку й фінансового менеджменту

[212, с. 73].

На необхідність реструктуризації підприємств як один з первинних етапів реалізації промислової політики в найближчій перспективі указують В. П. Александрова, Т. І. Артьомова, відзначаючи “необхідність створення системи постійного моніторингу підприємств і організацій як на державному, так і на регіональному рівні” [87, с. 37].

На нашу думку, найбільш повно проблеми кризи реального сектору економіки, фінансового оздоровлення й реструктуризації відображено в роботі [119, с. 4] під редакцією В. Геєця. У ній наголошується, що чинниками, які негативно впливають на економічний стан галузі, є:

- трансформація інфляції в кризу неплатежів і виникнення в економіці “боргового навісу”;
- відсутність механізму забезпечення інтересів власників і безконтрольність менеджерів;
- занадто повільна внутрішня реструктуризація підприємств.

Необхідно прокоментувати окремі положення роботи з погляду економічної теорії. Так, наприклад, так званий “борговий навіс” розглядається авторами як наслідок гострого дефіциту кредитних ресурсів для поповнення оборотного капіталу підприємств і найважливіший негативний чинник, що впливає на формування державного бюджету.

Для того, щоб забезпечити поточні податкові надходження до бюджету від промислових підприємств, пропонуються дві групи заходів – у макроекономічній і юридичній сферах і з первинного фінансового оздоровленню самих підприємств.

Перша група заходів включає: ліквідацію існуючого з 1992 р. розриву між фінансовим і реальним сектором економіки (через зниження прибутковості державних цінних паперів, законодавче затвердження ефективної процедури банкрутства, посилення валютного контролю) і регулювання цін природних монополій. Слід зазначити, що з погляду мікроекономічної теорії формування політики щодо природних монополій у різних країнах відбувається по-різному.

Наприклад, у США існуючі “регулюючі комісії визначають, які витрати вони дозволяють включати у вартість послуг регульованих компаній..., а які капіталізуються”.

Як друга група заходів пропонується: анулювання заборгованості підприємств за сплату штрафних санкцій, реструктуризацію суми прямого боргу (через переказ заборгованості на спеціальні рахунки, укладення договору про постачання продукції в рахунок заборгованості, оформлення заборгованості у вигляді державного кредиту, проведення взаємозаліків). Наголошується, що необхідний індивідуальний підхід з боку державних органів до кожного із своїх боржників.

Проведення вищезгаданих заходів дасть змогу виявити “дієздатність і перспективність підприємств”, але не зможе вирішити всіх питань переходу до економічного зростання поки не будуть усунені інші негативні чинники. До таких, на думку авторів, відносяться “відсутність механізму забезпечення інтересів власників і безконтрольність менеджерів як недоліки проведеної приватизації”. Для вирішення цієї проблеми пропонується піддати процедурі банкрутства підприємства, що не задовольняють вимоги “дієздатності і перспективності”, і ліквідувати ті з них, для яких не знаходиться ефективний власник. Проте, якщо підприємство є перспективним, то пропонується здійснити реструктуризацію власності (через додаткову емісію акцій або інших цінних паперів і використання їх для погашення заборгованості перед бюджетом). Це означає повернення підприємств під контроль державних або місцевих органів влади (що можливо і в результаті санації тимчасово неплатоспроможних підприємств).

Наголошується, що збільшення частки держави в структурі капіталу приватизованих підприємств створить такі підстави для посилення впливу держави на діяльність менеджерів, що не порушують механізмів ринкової економіки. Пропонована система управління державними пакетами акцій включає: створення холдингових компаній для управління пакетами акцій технологічно пов’язаних підприємств, використання інституту представників

держави в АТ, договору трасту тощо. Крім того, пропонується створення системи управління економічним зростанням у регіонах, для реалізації якої місцеві органи влади повинні одержати “економічні важелі впливу на підприємства, щоб не виникало прагнення до відродження адміністративних систем управління”. У зв’язку з цим необхідно відзначити, що в економічній теорії існує так звана проблема “замовника-агента” (що відноситься до проблем асиметричної інформації), центральним питанням якої є визначення механізму, що спонукає менеджерів працювати на користь власників. Саме по собі збільшення частки держави в структурі власності не усуне, на наш погляд, зазначений негативний чинник.

Іншим негативним чинником є “надмірно повільна внутрішня реструктуризація підприємств” [119, с. 16]. Усунення цього чинника пропонується здійснити через звільнення підприємств від виконання функцій, що не властиві їм як суб’єктам ринкової економіки (державне фінансування мобілізаційних потужностей, передача об’єктів соціальної інфраструктури та ін.). Після проведення зазначених заходів пропонується здійснити внутрішню реструктуризацію підприємства (вибір асортименту продукції, розробка маркетингових програм, створення сучасних систем фінансового менеджменту, модернізація бухгалтерського обліку тощо). Проте успіх проведення перелічених заходів щодо внутрішньої реструктуризації багато в чому залежатиме від того, наскільки підприємства зможуть подолати вищезгадані проблеми, пов’язані з асиметричною інформацією.

Слід зазначити, що прискорення створення умов для реформування підприємств реального сектору економіки, їх реструктуризації та підвищення ефективності управління ними з метою забезпечення ресурсозбереження й нарощування виробництва конкурентоспроможності продукції було передбачено як один із заходів Уряду України і Національного банку України зі стабілізації соціально-економічного становища в країні. При цьому планувалася підготовка нормативних актів, що передбачають підвищення відповідальності керівників організації за результати їх діяльності перед власниками,

акціонерами і найманими працівниками. Проте до теперішнього часу відповідні нормативні акти не прийняті.

Визначено, що роль державного регулювання у структурному розвитку реального сектору економіки України полягає не в простому розширенні присутності держави в економіці, а в підвищенні ефективності довгострокової державної політики й конкретних антикризових дій щодо оздоровлення економіки, поліпшення соціального стану громадян. Разом з тим держава має керуватися критеріями збереження ринкової свободи та виявляти вміння у використанні наявної власності для інвестування в реструктуризацію окремих підгалузей промисловості. При цьому бажано зробити основний акцент на концептуальній і законодавчій базі, що відповідає державній політиці за такими основними напрямками: забезпечення економічної й організаційно-правової активності держави; формування ефективної системи державного й муніципального управління з метою стимулювання економічного зростання; розвиток законодавчих основ устрою України; підтримка законодавчих ініціатив, що сприяють розвиткові конкуренції та підприємницької діяльності.

У якості перспективної мети структурного розвитку реального сектору економіки України має бути підвищення технологічного укладу виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості продукції. Рух у цьому напрямі вимагає включення в антикризову стратегію трьох принципових моментів:

- необхідно послідовно розвивати систему інститутів ринку, найважливіший елемент якої – правове забезпечення, що охоплює “сукупність прав власності”;

- основна увага має бути зосереджена на створенні механізму ринкової конкуренції. Інакше в Україні буде відбуватися заміна державних монополій частково, а тиск останніх на економіку не може не блокувати зростання ефективності й не відтворювати в суспільному виробництві застійних явищ;

- при визначенні ролі держави в економічному процесі варто виходити з того, що в усіх сучасних розвинутих країнах економіка є за своїм характером

змішаною, тобто держава виконує в ній багато координаційних функцій, а також приймає деякі прямі рішення регуляторного характеру. У критичні для економіки періоди роль держави посилюється. Усунення ж держави від управління ринковою економікою абсолютно неприйнятне.

Таким чином, спираючись на численні економічні дослідження, а також результати власного дослідження автором показані об'єктивність і всеохоплюючий характер кризових явищ в соціально-економічних системах, а також обґрунтовано необхідність нового розуміння антикризового регулювання реального сектору економіки, яке запропоновано розглядати як сукупність методів, прийомів, що дають змогу розпізнавати кризи, здійснювати їх профілактику, долати їх негативні наслідки, згладжувати перебіг кризи.

На основі проведеного дослідження та узагальнюючи наявні теоретичні здобутки, запропоновано доповнене тлумачення терміну «антикризове регулювання реального сектору економіки», як особливого процесу, за допомогою якого держава здійснює вплив на галузь та створює умови для виходу галузі на сучасний технологічний конкурентний рівень з метою скорочення термінів і зменшення глибини кризи, а також пом'якшення її негативних соціально-економічних наслідків.

Визначено, що роль держави у формуванні та реалізації антикризової стратегії у реальному секторі економіки полягає не в простому розширенні присутності держави в економіці, а в підвищенні ефективності довгострокової державної політики й конкретних дій щодо оздоровлення економіки, поліпшення соціального стану громадян. Разом з тим держава має керуватися критеріями збереження ринкової свободи та виявляти вміння у використанні наявної власності для інвестування в реструктуризацію окремих підгалузей промисловості.

У якості мети антикризової стратегії реального сектору економіки України має бути підвищення технологічного укладу виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості виробленої продукції. Рух у цьому напрямі вимагає включення в антикризову стратегію трьох принципових

моментів: необхідно послідовно розвивати систему інститутів ринку, найважливіший елемент якої – правове забезпечення, що охоплює “сукупність прав власності”; основна увага має бути зосереджена на створенні механізму ринкової конкуренції. Інакше в Україні буде відбуватися заміна державних монополій частково, а тиск останніх на економіку не може не блокувати зростання ефективності й не відтворювати в суспільному виробництві застійних явищ; при визначенні ролі держави в економічному процесі варто виходити з того, що в усіх сучасних розвинутих країнах економіка є за своїм характером змішаною, тобто держава виконує в ній багато координаційних функцій, а також приймає деякі прямі рішення регуляторного характеру. У критичні для економіки періоди роль держави посилюється.

1.3. Вплив тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії реального сектора економіки

Центральним вектором сучасного світового розвитку виступає глобалізація, під впливом якої світова цивілізація, в принципово іншій якості, перейшла в новий формат взаємодії основоположних компонентів світової господарчої системи – геополітики, геоekonomіки і геостратегії. Вони перебувають у стані постійної трансформації, несуть в собі складне поєднання національних та міжнародних інтересів, суперечливих вимог, а також механізмів їх забезпечення, реалізації і захисту. Під їх впливом з’являються нові можливості і загрози щодо забезпечення формування й реалізації антикризової стратегії окремо взятої країни.

До другої половини ХХ ст. визначальну роль у забезпеченні національної безпеки відігравала геополітика, що спирається на використання силових, військових методів підтримки територіальної цілісності країн, захоплення нових територій і зміни географічних кордонів держав. Головними учасниками в геополітиці були держави, військові блоки союзних держав, що мали однакові

цілі. Проте з другої половині ХХ ст. на пріоритетні позиції виходить геоекономіка. Вона поєднує в собі потенціал забезпечення стабільності і розв'язання політичних й економічних проблем геоекономічними (не військовими) методами. Принаймні так відбувалось до 2014 року.

Такий етап взаємодії геоекономіки та геополітики можна розглядати як єдність і боротьбу протилежностей. З одного боку, геоекономіка обумовлює необхідність глибокої господарської інтеграції з метою ефективною реалізації національних економічних стратегій. З іншого – геополітика іноді деформує інтеграційні процеси, де на перший план виходять певні егоїстичні претензії країн, які не вписуються в поняття і норми стабільного, поступального процесу розвитку. Військова компонента, завжди була важлива у розвитку суспільства, в одному випадку – захищає національні інтереси, але в іншому – наповнює силовим змістом прагнення держав до проведення орієнтованої на національні інтереси міжнародної політики та провокує політичні кризи і локальні конфлікти. Спостерігаються сутички викликані національними інтересами, які можуть трансформуватися у націоналістичні наміри, що реалізуються у формі крайніх ідеологічних, релігійних, культурних та інших протиріч, відкритого військового протистояння та мати тенденції до суверенізації державних утворень.

Змінюється і склад головних учасників, які сформували новий системний порядок взаємодії між всіма суб'єктами міжнародних відносин. Йдеться не лише про традиційні і давно сформовані носії глобальної форми організації виробництва і фінансової діяльності – транснаціональні корпорації (ТНК) й банки (ТНБ), для яких глобальні ринки є сферою їх безпосередньої діяльності та реалізації економічних інтересів. В альянсі з ними опинилися уряди країн базування транснаціонального капіталу, які з метою збереження свого домінування в світі повинні виступати в якості провідників глобалізації. З'явився й новий носій геоекономічних інтересів – так звана міжнародна бюрократія, яка представлена апаратом управління наднаціонального рівня, навколо якого створено свою наукову еліту. Сьогодні саме ці геоекономічні

суб'єкти, а не окремі держави, здійснюють боротьбу за світові ресурси і розподіл світового доходу.

В умовах глобалізації відбувається процес трансформації національно-державної форми організації світового соціуму в нову форму. Як зазначив американський економіст Л. Туроу, якщо в кінці XIX ст. локальні господарські системи були заміщені національними господарствами, то в кінці XX ст. вони заміщаються глобальною економікою [113]. Перехід економічної влади від національних держав, до нових геоекономічних суб'єктів сприяє перерозподілу на їх користь політичної влади. Сьогодні національна політика багато в чому підпорядкована доктрині мегацентризму, й фахівці вважають, що в майбутньому вона повністю перейде в руки глобальних економічних гравців.

Слід визнати, що транснаціоналізація перекроїла політичну карту світу, на якій виник геоекономічний простір де національні економіки та геоекономічні суб'єкти реалізують свої стратегічні інтереси, що виходять за рамки звичайних географічних меж. Існування в межах цього простору вимагає активної, наступальної геостратегії та відповідних механізмів реалізації своїх інтересів, що враховують: високі геоекономічні технології, векторні стратегії зовнішньоекономічної взаємодії, цілеспрямоване формування геоекономічної ситуації.

Такі зміни формують нові можливості і загрози для національних економік. У зв'язку з цим визначення контурів антикризового регулювання та забезпечення економічної безпеки вимагає усвідомлення нових геоекономічних параметрів сучасного світу. На нашу думку, вплив геоекономіки на умови функціонування та розвитку національної економіки, а, отже, й на її безпеку можна звести до наступних положень.

1. Формування єдиного економічного простору. Світове економічне співтовариство є доволі динамічною та нестійкою сукупністю взаємозалежних країн, які перетворюється в цілісну економічну систему, де національні економіки та соціуми виявляються складовими елементами всесвітнього господарського організму, пов'язаного не лише з міжнародним розподілом

праці, але й всесвітніми виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою та інформаційною мережею. Визначено, що в середині ХХ ст. відтворювальна відкритість національної економіки, що вимірюється відношенням зовнішнього товарообігу до ВВП у відсотках, становила в середньому – 16%, в 2005 р. – 36%, (з урахуванням експорту та імпорту комерційних послуг – 48,2%), а в 2013 р. вона досягла 56,7%. Це є свідченням того, що в середньому більше половини товарів та послуг в світі повністю або частково виробляються за межами країн, де вони споживаються [217].

2. Зміна співвідношення національного і наднаціонального. В умовах глобалізації національні та міжнародні економічні відносини починають трансформувати власні ролі. На попередньому етапі економічного розвитку для національних господарських систем визначальними при виборі характеру, форми і механізмів міжнародних зв'язків були внутрішньоекономічні відносини. В процесі формування наднаціональних ринків і транснаціональних виробничих структур міжнародні економічні відносини все більшою мірою набувають визначальної ролі. При цьому внутрішні відносини навіть найбільш розвинених країн змушені адаптуватися до реалій глобальної економіки. Міжнародна економіка стає єдиною сферою діяльності для бізнесу, а географія інвестування, його галузева структура, стратегія виробництва і збуту визначаються глобальною кон'юнктурою. Глобальна орієнтація провідних суб'єктів господарювання закономірно зменшує для них значення національних економік. Формується наднаціональна економічна система, що розмиває державні кордони, і стає більш незалежною від дій урядів країн.

3. Структурні зміни організаційно-економічної архітектури світової господарської системи. Переважним стає тип міжнародних господарських і науково-виробничих об'єднань з центром у вигляді вузькоспеціалізованого ядра, в якому концентруються адміністративне та фінансове керівництво, стратегічне планування, наукові дослідження. Ядро оточене організаціями, які належать різним країнам, що виконують науково-технічні, виробничі, консалтингові функції та надають різні види послуг. Результатом такої тенденції стало

створення транснаціональних корпорацій, міжнародних підприємницьких мереж та альянсів. Для підприємств, що входять до їх складу конкурентні можливості перестають вимірюватись накопиченим ними потенціалом. Він багаторазово зростає за рахунок використання порівняльних переваг різних країн, ефект синергії та системи «особливих» відносин у цих об'єднаннях.

4. Зміна характеру міжнародного поділу праці. По-перше, в умовах вільного переміщення капіталу по всьому світу втрачають свою актуальність порівняльні переваги країн, засновані на їх кращій забезпеченості як базовими, так і розвиненими факторами виробництва, які раніше складали основу національної спеціалізації. По-друге, виокремлення в сучасній економіці на глобальному рівні «центру», що володіє розвиненим науково-технічним і економічним потенціалом, а також «периферії», що значно відстає за вказаними характеристиками – сприяє тому, що на зміну переважно технологічному поділу праці приходить розподіл праці за принципом життєвого циклу. Країни так званого центру, що володіють високим науково-технічним потенціалом прагнуть закріпити за собою стадію наукових досліджень і розробок, сприяючи, з одного боку, зниженню екологічної напруженості, зростанню рівня життя та освіти населення своїх країн, а з іншого – поглибленню відставання країн «периферії».

5. Зміни у напрямках і структурі міжнародних зв'язків. По-перше, основні процеси міжнародного обміну в сучасній економіці йдуть між відтворювальними центрами і всередині них, а не між національними економіками. За своєю конфігурацією світові відтворювальні центри є динамічними. Через це економічні кордони нової глобальної економіки носять гнучкий характер. Саме за цими межами в процесі конкурентної боротьби здійснюється безперервний переділ сфер впливу. По-друге, наприкінці ХХ ст. міжнародна торгівля товарами поступилася місцем міжнародному руху капіталу і фінансових операцій. Відбуваються зміни і в самій структурі міжнародного переміщення капіталу: перше місце, що утримувалось до кінця 1980-х рр. прямими зарубіжними інвестиціями, перейшло в 1990-ті рр. до міжнародних

портфельних інвестицій. По-третє, з середини ХХ ст. міжнародний рух фінансових інструментів з обслуговуючої сфери перетворився на самостійну сферу, відірвану від реального виробництва. Проте її реальні масштаби не піддаються оцінці і, відповідно, не можуть ефективно контролюватися.

6. Глобалізація ринку капіталу, виникнення і віртуалізація геофінансів. Світовий ринок капіталу перетворився на глобальну систему акумулювання та надання вільних грошових ресурсів бізнес-структурами та державами. Як наслідок, капітал, заощадження та інвестиції сьогодні взаємопов'язані в усьому світі. При цьому, переважна частина фінансових ресурсів належить економічно розвиненим країнам. Звідси і переважання в міжнародному обміні долара і євро, і значні їх запаси в золотовалютних резервах практично всіх країн світу, і, як наслідок, перетворення світової економіки в засіб забезпечення цих валют. Сформована ситуація сприяє все більшій віртуалізації капіталу, його відриву від реального матеріального наповнення. Віртуалізації капіталу сприяє також безконтрольне зростання ринку фінансових інструментів, який практично не пов'язаний зі станом реального сектора економіки.

7. Зміни в системі розподільчих відносин. У глобалізованому світі наднаціональні структури виконують функцію, що подібна до функції перерозподілу доходу держави в національній економіці. Проте масштаб таких дій є значно об'ємнішим, оскільки здійснюється перерозподіл всього сукупного світового доходу між наднаціональними центрами.

Дослідження змісту та наслідків глобалізації вказує на їх суперечливий характер і неоднозначність впливу на економіку різних країн. З одного боку, глобалізація створює можливості для підвищення ефективності суспільного виробництва, які пов'язані з отриманням ефектів масштабу, підвищенням ефективності використання світового ресурсного та науково-технічного потенціалу, можливостей міжнародного поділу і кооперації праці, наявних, в світовій господарській системі компетенцій тощо. Також цей процес сприяв виникненню глобального ринку, що стимулює до подальшого економічного зростання. З іншого боку, одержувані в результаті, глобалізації ефекти більшою

мірою перерозподіляються на користь розвинених країн. При цьому посилюється диференціація країн за рівнем розвитку [222]. Небезпеку становить ослаблення базових національних цінностей, що призводить до їх заміщення цінностями, зручними для країн, в інтересах яких здійснюється глобалізація. Виникають також побоювання щодо спроб заміщення національно-державних регуляторних механізмів новими, що діють поза межами національних юрисдикції та контролю держави.

У зв'язку з цим постає питання про те, наскільки в умовах демонтажу національного структурування можливо забезпечувати стійкість відтворювальних процесів в окремій країні на основі використання засобів внутрішньодержавного регулювання, а також перспективи «національного» у глобалізованому економічному просторі.

Розглянемо більш детально вплив нових параметрів функціонування та розвитку світової господарської системи на національну економіку, з урахуванням економічної безпеки окремо взятої країни.

Дослідження сутності і тенденцій розвитку глобалізації свідчить про їх суперечливий характер, що надає більш виразне діалектичне забарвлення проблемам забезпечення економічної безпеки країни.

Одне з протиріч глобалізації передбачає діалектичний зв'язок між єдністю і різномірністю глобального економічного простору. Глобалізація, за своєю сутністю, є якісно новим рівень розвитку процесу інтернаціоналізації економічних, політичних, культурних, правових та інших аспектів суспільного життя. Разом з тим глобальний економічний простір продовжує залишатися неоднорідним і, судячи з показників розвитку світової економіки, ця диференціація країн посилюється [222]. Наявні розбіжності щодо рівнів розвитку країн світу призводять до виділення в світовій господарській системі так званих центру і периферії, що відіграють, відповідно визначальну і підпорядковану ролі. Відносини між центром і периферією нагадують відносини метрополій і колоній, що обумовлено повнотою економічної влади

розвинених держав, які є власниками капіталу і новітніх технологій, які на сучасному етапі суспільного розвитку є найважливішими ресурсами.

Вперше на ієрархічність глобальної економіки і нерівноправне становище в ній національних держав вказав І. Валлерстайн у 1989 р. у своїх роботах по світосістемного аналізу [113, с.11]. При цьому ключовим моментом, що визначає місце країни в глобальній економіці, він вважав наявність сильного державного механізму, технологічної та військової могутності. Як тільки країни отримали різницю в силі державних механізмів, то після цього в дію вступив нерівнозначний обмін, який нав'язується сильними державами слабким, тобто державами центру – периферійним регіонам. Таким чином, капіталістична модель господарювання використовує не лише привласнення власником додаткової вартості, виробленої працівником, але й привласнення «центром» додаткової вартості, виробленої в мікроекономіці в цілому [113, с.48].

Аналогічних суджень дотримувався і Савелко Т. В. , який вважав, що тенденція капіталістичного способу виробництва до перетворення на всесвітній – проявляється не лише через консолідацію груп національних економік, які утворюють складну ієрархічну структуру, включаючи імперіалістичний полюс і полюс країн, що знаходяться під пануванням першого, і не лише через антагоністичні відносини, що розвиваються між різними «національними економіками» і різними державами, але й через постійне подолання «національних меж» крупним капіталом заради отримання надприбутків [228, с.41].

Таким чином, розвиток глобалізаційних тенденцій здійснює безпосередній вплив на економічну безпеку менш розвинених країн, генерує нові загрози, кризові явища, пов'язані з усе більшою залежністю умов відтворення національної економічної системи (включаючи процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання) від зовнішньоекономічних чинників, що знаходяться поза компетенцією національних регуляторів.

Умовою безперервності і стійкості відтворювального процесу національної економічної системи, а відповідно й протидії кризовим процесам –

виступає її конкурентоспроможність. Тривалий період теоретичні підходи до визначення змісту цього поняття були орієнтовані на переваги країн. Проте в процесі глобалізації формуються і набувають розвитку нові глобальні форми організації відтворювального процесу, що ґрунтуються на використанні порівняльних переваг різних країн. Остання обставина дає змогу наднаціональним відтворювальним структурам отримувати і фактично розподіляти світовий дохід. В умовах глобалізації конкурентоспроможність національної економіки може бути визначена як її здатність отримувати максимально можливі позитивні ефекти глобалізації. До числа таких ефектів належить не лише перерозподіл на свою користь максимально можливої частки світового доходу, але й здатність залучати інвестиції та інші ресурси розвитку у необхідній кількості та якості, закріплювати за собою в світовому розподілі праці стадію наукових досліджень та виробництво високорентабельної наукомісткої продукції.

Високий рівень конкурентоспроможності розвинених країн, їх здатність, максимізувати ефекти глобалізації багато в чому визначаються їх економічною потужністю і науково-технічним потенціалом, а також умінням найкращим чином використовувати наявні переваги в рамках геоекономічних стратегій для посилення своїх позицій у світі та активного впливу на геоекономічну ситуацію. Не можна нехтувати у цьому питанні обороноздатністю країни, її участю в авторитетних регіональних об'єднаннях, що дають змогу консолідувати зусилля в протистоянні егоїстичним прагненням окремих країн.

Не викликає сумніву, що перераховані умови сприяють зміцненню економічної безпеки країни, але одночасно спроби з боку менш розвинених країн зміцнити свої конкурентні позиції і досягти цих умов неминуче провокують нові загрози. Наприклад, Україні є «що» і «від кого» захищати, оскільки вона володіє значним природно-ресурсним потенціалом: 0,44% території світу або 5,7% території Європи, що є другим за величиною серед країн Європи; частка України щодо площі чорноземів у світі складає 8,7% (27,8 млн. га); 7% прісної води; понад 20% промислових запасів залізної руди країн

СНД; понад 80% марганцевих руд; 50% промислових запасів кам'яного вугілля Європейської частини СНД; 80% бентонітових глин. І таке багатство припадає лише на 0,6% населення планети [248, с.33-34]. Таке становище не лише визначає перспективи для зміцнення економічної безпеки країни, а й робить її привабливою для країн ближнього і далекого зарубіжжя, що є фактором загрози.

Щодо питання нарощування економічної потужності, то цей процес також об'єктивно не може не зустріти протидії з боку групи найбільш розвинених країн. В концепції світосистемного аналізу І. Валлерстайн вказав не лише на ієрархічність глобальної економіки, але й на той факт, що для збереження можливостей привласнення зоною центру додаткової вартості, що вироблена в мікроекономіці в цілому, провідні країни прагнуть закріпити сформований «статус-кво» і не допустити можливості виходу нових країн на лідируючі позиції в світі [113].

Дійсно, ефекти глобалізації, які отримують країни «центру» значною мірою формуються за рахунок країн «периферії», що виступають як постачальники дешевих ресурсів і робочої сили, а також місце розміщення екологічнонебезпечних виробництв. Через це можливості таких суб'єктів зайняти більш високе місце в ієрархії країн є суттєво обмеженими, оскільки поява нових економічних лідерів неминує спричинить перерозподіл частини світового доходу на їх користь. Успіх одних країн має потенціал серйозних проблем для інших, а значне піднесення нових лідерів, як і занепад старих, загрожує всій системі дестабілізацією і потрясіннями. Тому слаборозвиненість одних країн є необхідною умовою стійкості інших.

Як правило, до тих пір, поки економіка країни залишається слабкою, вона отримує цілком лояльне ставлення з боку розвинених держав, які надають їй кредитні ресурси і «рекомендації» щодо розвитку ринкової системи господарювання. Проте зміцнення позицій такої країни у світовій економіці, її активні спроби співпраці з найбільшими міжнародними об'єднаннями та сформування нових подібних об'єднань викликають негативну реакцію з боку

провідних країн. Модель поведінки може змінитись, зокрема за умов суттєвої зміни політичної ситуації, її загострення на світовому рівні.

Суперечливими є наслідки глобалізації, що стосуються ролі національних держав у глобалізованому світі. Глобалізація об'єктивно призводить до розмивання і послаблення регуляторних функцій національних держав, що формувалися впродовж століть. Національні держави втрачають можливість ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання: експортно-імпортні бар'єри, субсидії, курси національних валют, ставки рефінансування тощо. В умовах посилення тенденції лібералізації світогосподарських зв'язків і взаємозалежності національних економік уряди користуються цими важелями з оглядкою на інші держави, чиїх інтересів це може стосуватись. Доводиться враховувати поведінку впливових наддержавних суб'єктів міжнародних економічних відносин – транснаціональних корпорацій, міжнародних інвестиційних фондів, які своїми діями можуть звести нанівець очікуваний ефект від заходів, що вживаються на національному рівні, або скорегувати їх на шкоду такій країні. Необхідно враховувати й посилення тиску з боку міжнародних організацій.

Найбільшою мірою ослаблення можливостей регулювання з боку національних держав стосується тих процесів, які виходять за межі національних кордонів і набули самостійності. Такі процеси переростають з міждержавних, що регулюються національними державами в односторонньому, двосторонньому або багатосторонньому порядку, – на позадержавні, які не підлягають державному регулюванню.

Не випадково в кінці ХХ ст. в концепціях, присвячених ролі національних держав в процесі економічної глобалізації домінував неоліберальний підхід. На державне регулювання господарських відносин покладалася відповідальність за появу нових загроз і конфліктних ситуацій у розвитку світової економіки. На думку неолібералів, державний контроль перетворився на так звану віртуальну реальність. Це пов'язується з тим, що раніше господарська система практично кожної країни мала само відтворюючий характер. В сучасних умовах такою

системою є лише світова економіка в цілому. Роль національної держави відходить на другий план, транснаціональний капітал перебуває поза юрисдикцією таких держав. Очікування щодо регуляторної ролі національного ринку є безпідставні в умовах глобалізації [241]. У продовження сформульованих постулатів МВФ рекомендував форсувати основні принципи Вашингтонського консенсусу: монетарну політику, дерегулювання економіки, скорочення господарських функцій держави, приватизацію. Головна вимога неолібералів полягала у відмові від активного державного втручання в економіку, повернення до механізму ринкового регулювання і конкуренції.

Зауважимо, що така позиція виявилася зручною для геоекономічних суб'єктів, оскільки дає змогу уникати державного контролю, повноцінного оподаткування, і постановки питання про справедливість сформованої системи розподілу світового доходу.

Також є інша інтерпретація ролі держави в процесі глобалізації. При цьому критичні висловлювання стосовно неоліберальної моделі глобалізації лунають не лише з боку країн, що розвиваються, на яких більшою мірою відбилися наслідки глобалізаційних тенденцій. Її противники є також серед економістів країн Заходу. Так, на думку М. Кастельса (професор Каліфорнійського університету), головними агентами в становленні глобальної економіки були уряди, особливо уряди країн Великої сімки та їх міжнародні інститути. Уряду США, зрозуміло, що відкрита інтегрована глобальна економіка є вигідною американським компаніям і тим іноземним корпораціям, які базуються в США [232]. Стігліц Дж. і Кругман Дж., є свою чергу, також попереджали про можливу кризу в реальній економіці і небезпечне ослаблення засобів антикризової політики, якщо будуть взяті на озброєння рекомендації щодо згортання заходів державного регулювання економіки [251]. Їх позицію поділяє Співак В. М., на думку якого, пріоритетне значення в умовах нових ризиків, породжуваних глобалізацією, має солідна економічна політика в окремих країнах [244]. Позиція цих економістів виходить з характерного для глобалізації нерозривного зв'язку між розв'язанням зовнішніх і внутрішніх

проблем соціально-економічного розвитку, та недопущення розбіжності при інтеграції господарського порядку в світі і попереднім порядком, що зберігається в окремих країнах.

На користь прихильників активної участі держави в регулюванні соціально-економічних процесів свідчить неухильне зростання державних витрат. Так, в період з 1985 по 2005 рр. їх питома вага в ВВП зросла майже в усіх провідних країнах світової економіки, наприклад в Японії - з 24,9 до 32,0%, у Франції - з 42,8 до 50,8%, в Італії - з 39,9 до 45,7 [8].

Важко зробити остаточні висновки про місце і функціях держави в процесі формування глобального-економічного простору. Очевидно, що в різних регіонах світу держава поставлена в різні умови, а ступінь і форми їх участі в інтеграційних та глобалізаційних процесах не можуть бути однаковими. Але в кожному разі функціями держави залишаються розробка економічної стратегії і політики, у том числі, у зовнішньоекономічній сфері, підтримання обороноздатності та безпеки країни, включаючи розроблення програм подолання наслідків не лише внутрішніх, але й світових криз, забезпечення населення соціальними послугами.

В цілому роль держави в умовах глобалізації не просто зростає, але й розширюється, охоплюючи внутрішньоекономічну та гео економічну сфери. Поділ проблем на внутрішні і зовнішні стає умовним, оскільки територія будь-якої країни з відкритою економікою є одночасно і частиною глобальної економіки. У нових обставинах підходи щодо функцій та інструментарію державного регулювання зазнають суттєвої трансформації в напрямку широкого використання гео економічних і геополітичних технологій і важелів впливу. Стосовно забезпечення економічної безпеки країни держава може використовувати такі засоби, як інтегрування країни до регіональних міжнародних організацій, балансування на протиріччях, що виникають між іншими державами. Ефективними формами стримування зможуть стати також масштабні інвестиційні проекти в транспортну інфраструктуру, наукомісткі вітчизняні технології, космос та інші проекти.

Загострення протиріч обумовлено розвитком такої ключової тенденції глобалізації як транснаціоналізація. Суть таких протиріч полягає в тому, що, з одного боку, транснаціоналізація відкриває безпрецедентні можливості для оптимізації використання факторів виробництва та нарощування підприємницької прибутку по всьому світу та передбачає наступне.

По-перше, світова економіка в цілому стає більш розвиненою в технічному, технологічному і організаційному плані за рахунок прогресивних технологій виробництва, менеджменту та маркетингу по всьому світу.

По-друге, відбувається дифузія досліджень по всьому світу шляхом переведення в закордонні філії частини науково-дослідного потенціалу ТНК.

По-третє, посилюється рівень інтеграції господарюючих суб'єктів на базі налагодження розгалуженої мережі коопераційних зв'язків як між головною компанією та її закордонними філіями, так й між самими філіями.

По-четверте, забезпечується прискорення динаміки економічного розвитку в менш розвинених країнах, що розвиваються завдяки активному залученню прямих і портфельних іноземних інвестицій, створенню власних ТНК.

По-п'яте, посилення внутрішнього корпоративного характеру міжнародних потоків товарів і послуг, що забезпечує їм особливу стійкість.

Проте, з іншого боку, глобалізований економічний простір стає платформою, на якій в межах якої відбувається суперництво між ТНК та іншими господарськими структурами різних країн за ринки, ресурси і можливість перерозподілу на свою користь світового доходу. При цьому результат боротьби є передбачуваним. У зв'язку з цим, наслідками транснаціоналізації для менш розвинених країн виступають: витіснення національного капіталу та національних виробників з прибуткових сфер бізнесу; контроль з боку ТНК за національними ринками; руйнування виробничих і науково-виробничих комплексів, що склались десятиліттями; обмеження вільної конкуренції, стримання малого і середнього бізнесу в країнах розташування філій ТНК; нав'язування урядам вигідною для

корпорацій, але не для країни економічної політики; перенесення в країни, що розвиваються екологічнонебезпечних виробництв; закріплення технологічної відсталості і залежності менш розвинених країн.

Із розвитком тенденції транснаціоналізації під її вплив разом із виробничо-збутової сферою потрапляють фінансова сфера, сфера послуг, роздрібна торгівля, що поряд з розширенням спектра та якості товарів і послуг, представлених на національних ринках, несе значні загрози розвитку економіки менш розвинених країн.

Необхідно визнати, що в умовах глобалізації створюються необмежені можливості поширення нових знань і технологій по всьому світу. Проте в своїй більшості власниками цих новітніх технологій є розвинені країни і належні їм ТНК. Світова статистика свідчить, що найбільшим науковим потенціалом у світовій економіці володіють США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, на частку яких припадає 85% всіх науковців у світі. В США, наприклад, це більше 2,6 млн. або 107 осіб на кожні 10 тис. жителів. Для порівняння в найменш розвинених країнах на 10 тис. осіб припадає 1 науковець. США лідирують і за витратами на наукові дослідження та розробки, направляючи в цю сферу понад 3% ВВП або трохи менше половини всіх витрат на ці цілі в країнах Заходу. У найменш розвинених країнах витрати на науку не перевищують 1% ВВП (в Україні 0,7%). Ще один значимим показником є виробництво та експорт високотехнологічної та наукомісткої продукції. За окремими товарами цієї групи частка розвинених країн на світовому ринку становить від 84 до 95% [8]. Наслідком ситуації, що склалася стає зростання технологічної залежності менш розвинених країн, зниження національної конкурентоспроможності та безпеки економіки.

На завершення аналізу суперечливого впливу нових геоекономічних параметрів на тенденції розвитку національної економіки і рівня їх економічної безпеки необхідно розглянути проблему зростаючого впливу циклічності світогосподарського розвитку на стан економіки окремо взятих країн. В умовах глобалізації взаємозв'язок і взаємозалежність національної економіки досягає

найвищого рівня і не лише підвищує їх стійкість, за рахунок можливостей перерозподілу ресурсів, продуктів і ризиків по всьому світу, але й закономірно є чутливою до змін економічної активності у світі. Необхідно зазначити, що найбільш гостро реагують країни, добробут яких залежить від рівня світових цін на обмежену номенклатуру товарів.

У цьому зв'язку найважливішим питанням антикризового регулювання та економічної безпеки стає питання про те, наскільки стабільною є світова економічна система і від чого ця стабільність залежить. Як показує досвід, стабільність будь-якої економічної системи багато в чому визначається тим, наскільки ефективно суб'єкти економічного регулювання здатні долати перекося її функціонування, що виникають під впливом ринкової стихії і неадекватних регуляторних впливів. Розглядаючи у такому контексті світову фінансову систему, не можна не визнати, що в ході свого бурхливого розвитку вона перетворилася у відірваний від реального сектора механізм фінансових і валютних спекуляцій, слабо піддається обліку та державному регулюванню.

Потужний поштовх розвитку спекуляції і виникненню віртуальних фінансів дала і поява нових видів цінних паперів (головним чином похідних фінансових інструментів), гарантій і послуг. Фінансові інструменти, рекомбінуючи вартість по всьому світу, створюють ринкову капіталізацію із самої ринкової капіталізації. Вони використовуються не стільки для перерозподілу існуючих капіталів на ринку, скільки для створення не підлягаючих прямому контролю віртуальних капіталів і джерел одержання прибутку. При цьому практично неможливо передбачити, коли і наскільки відбудеться знецінення або, навпаки, підвищення вартості різних складових цінних паперів, що підвищують динаміку і непередбачуваність змін у глобальних фінансових мережах.

Таким чином, здійснено аналіз впливу тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії. Встановлено, що розвиток глобальних тенденцій актуалізує проблему антикризового регулювання у контексті забезпечення стійкості національної економіки країни стосовно зовнішніх

впливів, оскільки відтворювальний процес більше не може ефективно реалізовуватись в національних рамках. При цьому лише на перший погляд глобалізація узгоджується з наростанням взаємозв'язків в планетарному масштабі. Наявні відмінності в економічному потенціалі і національних інтересах, прагнення до більш повного виокремлення їх з світогосподарських інтересів виступають значною противагою розвитку інтеграційних тенденцій.

Виявлено тенденцію поглиблення диференціації країн за рівнем соціально-економічного та науково-технічного розвитку, посилення залежності менш розвинених країн від країн-лідерів, збільшення частки світового доходу, що розподіляється на користь останніх. Лібералізація зовнішньоекономічних відносин робить національні ринки і ресурси більш доступними для зарубіжних виробників.

Розкрито основні протиріччя глобалізаційних процесів в економіці, зокрема: зміна співвідношення національного і наднаціонального; структурні зміни організаційно-економічної архітектури світової господарської системи; зміна характеру міжнародного поділу праці; зміни у напрямках і структурі міжнародних зв'язків; зміни в системі розподільчих відносин. Показано, що притаманні глобалізації протиріччя призводять до розширення переліку внутрішніх і зовнішніх загроз стійкості національної економіки країни та чинників кризових явищ. Нові загрози та чинники трансформуються у все більш складні форми, які не підлягають державному регулюванню. Встановлено, що між зовнішніми та внутрішніми загрозами й чинниками існує глибока взаємозв'язок і взаємозалежність, а ступінь впливу зовнішніх чинників значною мірою залежить від внутрішнього стану національної економіки, стабільності її функціонування та розвитку.

Визначено, якщо склад внутрішніх чинників кризових явищ для різних країн є досить загальним і включає проблеми макроекономічної стабільності, конкурентоспроможності, наявності внутрішніх механізмів розвитку, то уявлення про зовнішні загрози та чинники не настільки однозначне. Наслідки

глобалізації, що створюють загрози для країн периферії, несуть в собі додаткові можливості розвитку та отримання доходу для розвинених країн.

Доведено, що при всіх розбіжностях інтересів, реалізованих окремими країнами в рамках глобального економічного простору, все більшою мірою проявляється необхідність формування нового підходу до антикризового регулювання в умовах глобалізації, здатного забезпечити стабільність умов функціонування і розвитку національних економік країн світу та об'єднання їх зусиль у боротьбі зі світовими кризами та іншими глобальними проблемами. Розробка і реалізація такого підходу потребує корегування системи міжнародних відносин з концепції балансу сил на концепцію балансу національних інтересів, руху від ідеології конфронтаційного типу на користь моделей, що базуються на відносинах партнерства і міжнародного економічного співробітництва.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА РЕГУЛЯТОРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ

2.1. Аналіз економічної безпеки як складової антикризової стратегії реального сектора економіки

Системною метою будь-якої держави функціонуючої в конкурентних умовах ринкової економіки є зменшення її флуктуацій, тобто протидія загрозам і викликам з боку зовнішнього і внутрішнього середовища, посилення стійкості національної економічної системи. У літературі останніх років з поняттями

зменшення флуктуацій та парирування загроз і викликів національній економіці пов'язується поняття економічної безпеки в межах певної території - як однієї зі сторін його загальної (національної) безпеки. У зв'язку з цим антикризова стратегія повинна носити комплексний характер, що передбачає вирішення проблем національної безпеки та сталого розвитку як єдиної концептуальної системи.

Безпека трактується як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [59]. Таким чином, забезпечення безпеки - це не просто «захист» від виниклих (існуючих) загроз, а й прогнозування, попередження та профілактика внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення стабільного розвитку суспільства. Необхідність сформувати систему управління національною безпекою таким чином, щоб в ній були враховані як тактичні, так і стратегічні аспекти.

В цілому ж, більшістю українських дослідників економічна безпека визначається як такий стан економіки, який характеризується стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів і забезпечується наявністю в країні відповідних ресурсів і механізмів. Тобто більша частина визначень економічної безпеки акцентує увагу на понятті стійкості.

Стійкість економіки, яка характеризує міцність і надійність її елементів, зв'язків усередині системи, здатності витримувати внутрішні і зовнішні «навантаження», є важливою, але не єдиною характеристикою системи. Іншою найважливішою характеристикою є розвиток, адже якщо економіка не розвивається, у неї різко скорочуються можливості виживання. Стійкість і розвиток - найважливіші характеристики економіки як єдиної системи, кожна з яких характеризує стан економіки [223, с. 22].

Це положення дає можливість характеризувати економічну безпеку як «такий стан економіки та інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів. Захищеність

національних інтересів забезпечується готовністю і здатністю інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства» визначено в роботі Сенюшкіна Є. О. [235, с. 38].

Іншими словами, економічна безпека - це не тільки захищеність національних інтересів, а й готовність і здатність інститутів влади створювати механізми захисту національних інтересів розвитку економіки.

Підсумовуючи аналізу різних визначень економічної безпеки можна зробити наступні висновки:

- вітчизняні економісти включають в поняття економічної безпеки соціальні аспекти, зокрема забезпечення прийняттого рівня життя населення, акцент ставиться на інтересах держави, залишаючи в тіні інтереси особистості і суспільства;

- в визначеннях існує надмірна деталізація, фокусуючи інтерес на відносно короткострокових проблемах, тоді як в проблемі безпеки необхідна орієнтація на проблему життєво важливих інтересів, або надмірної розмитістю, коли в поняття економічної безпеки включається все, аж до військово-політичної стабільності.

Як вже було зазначено, великий внесок у вивчення проблеми економічної безпеки внесли Такі автори, як Бінько І.Ф., Дарнопих Г.І, Міхайленко А. Н., Сенюшкін Є. О., Шлемко В.І. На думку Сенюшкіна Є. О., економічна безпека країни включає в себе [235, с. 52]:

- здатність економіки підтримувати суверенітет країни і геополітичне становище в світі, самостійно визначати її економічну політику і адаптуватися до нових умов розвитку;

- системну оцінку стану економіки з позиції захисту національних інтересів країни;

- готовність інститутів влади протидіяти загрозам і викликам постіндустріального розвитку шляхом підвищення ефективності та результативності управління;

- створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію

суспільства.

Стратегічні національні інтереси України у сфері економіки можна об'єднати в три найважливіших напрямки:

- довгострокове стійке економічне зростання, темпи якого випереджають середні світові темпи зростання ВВП, що визначається необхідністю піднесення геополітичного положення України;

- підвищення конкурентоспроможності економіки країни та її господарюючих суб'єктів, завоювання нових ніш на товарних і фінансових ринках;

- зростання добробуту і якості життя населення, розширення позицій у світовому культурному просторі.

Основним офіційним документом, що визначає позиції держави з проблем національної безпеки, є «Стратегія національної безпеки України», яка спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених [Угодою про асоціацію між Україною та ЄС](#), ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року [№ 1678-VII](#), і [Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020"](#), схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5. [257].

У Стратегії зазначається, що для протидії загрозам економічній безпеці сили забезпечення національної безпеки у взаємодії з інститутами суспільства націлені на підтримку державної соціально-економічної політики, спрямованої:

- мінімізацію загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;

- утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

Досягнення визначених цілей потребує:

- зміцнення Української держави шляхом забезпечення поступального суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України;
- якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах, комплексне реформування системи забезпечення національної безпеки та створення ефективного сектору безпеки і оборони України;
- нового зовнішньополітичного позиціонування України у світі в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

Концепція міжнародної економічної безпеки ООН. У 1986 р у своїй резолюції 42/165 Генеральна Асамблея ООН просила Генерального секретаря «провести консультацію з видними діячами, що представляють всі регіони, з питання про принципи міжнародної економічної безпеки і представити висновки з цього питання» [141, с.1104]. Проаналізувавши всі представлені відповіді, у квітні 1987 р Секретаріат опублікував доповідь на тему «Концепція міжнародної економічної безпеки» велику увагу в якій приділено концептуальним аспектам міжнародної економічної безпеки.

У доповіді наголошується, що термін «безпека» зазвичай визначається як відсутність небезпеки, страху або загрози. Досягнення такого положення завжди було турботою людства. Але в цілому автори доповіді прийшли до висновку, що міжнародна економічна безпека представляє собою складну концепцію і не піддається точному визначенню. Вона пов'язана з іншими видами безпеки і повинна розглядатися в широкому контексті.

Абсолютно новий підхід до поняття «економічної безпеки» був даний експертами ООН в 1994 р «Звіт з людського розвитку» - доповідь, яку щорічно здійснює Програма Розвитку Організації Об'єднаних Націй в 1994 р була цілком присвячена проблемі економічної безпеки. Експерти ООН вперше відзначили, що безпека людини - це поняття не з військової області, а з області людського життя і гідності [141].

Таким чином можна виділити в структурі економічної безпеки сім блоків [117]: концепцію та стратегію національної безпеки; національні інтереси України

у сфері економіки; загрози у сфері економіки; індикатори економічної безпеки; порогові значення індикаторів економічної безпеки; організаційну структуру економічної безпеки; правове забезпечення економічної безпеки.

Концепція національної безпеки враховує геополітичну роль і глобальну безпеку України, національні інтереси, загрози національним інтересам і саме забезпечення національної безпеки, Національні інтереси України у сфері економіки - сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави у забезпеченні захищеності та сталого розвитку особистості, суспільства і держави. Національні інтереси України включають здатність національної економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення; конкурентоспроможність держави; підвищення добробуту і якості життя населення; стійкість фінансово-банківської системи; раціональну структуру зовнішньої торгівлі; доступ вітчизняної продукції переробної промисловості на зовнішній ринок; максимально допустимий рівень задоволення внутрішніх потреб за рахунок імпорту; незалежність України на стратегічно важливих напрямках науково-технічного прогресу; збереження єдиного економічного простору; створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства; обґрунтовану частку державного регулювання, що відповідає критеріям ефективності та соціальної спрямованості розвитку економіки.

Загрози економічній безпеці – проблема, яка найбільш активно розробляється на сьогоднішній день. Загроза національній безпеці визначається як «пряма або непряма можливість нанесення збитку конституційним правам, свободам, гідної якості і рівню життя громадян, суверенітету і територіальної цілісності, сталого розвитку України, оборони і безпеки держави» [101].

Організаційна структура включає: Президента України, який згідно зі ст. 102 Конституції України, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, до держання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. При Президентові, згідно з Конституцією України (ст. 106.18), діє Рада Національної безпеки і оборони України (РНБОУ), Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при

Президенті України; спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України ті ін. [129]

Необхідно відзначити, що система правового забезпечення економічної безпеки потребує подальшого вдосконалення. Концепція національної безпеки не містить в собі цілі і довгострокові програмні положення, що стосуються її забезпечення. У Стратегії національної безпеки не визначені питання, пов'язані з формуванням національних інтересів в економічній сфері, порядку оцінки та реагування на виклики та загрози економічній безпеці, реалізації установок на форсований розвиток.

Необхідно створити ієрархічно ув'язану систему політико-правового забезпечення економічної безпеки, що складається з Концепції національної безпеки, Державної стратегії економічної безпеки, підзаконних актів у сфері забезпечення економічної безпеки. Зазначені недоліки призводять до розрізненості сил і засобів забезпечення економічної безпеки, необхідності концентрації зусиль на тих напрямках економічної безпеки, які досягли і перевищили кризові значення.

Продовжуючи аналіз структури економічної безпеки, неважко помітити, що вона аналізується, насамперед, з позиції протидії загрозам, які поділяються на зовнішні і внутрішні по відношенню до суб'єкта [141, с. 77].

Зовнішні загрози обумовлені протиборством політичних та економічних інтересів торгових партнерів, що взаємодіють на світовій арені, а також загостренням глобальних екологічних проблем. Внутрішні загрози обумовлені станом власної економіки, характером політичних процесів, рівнем соціальної напруженості, наявністю або відсутністю природних ресурсів і так далі. При цьому зовнішні фактори можуть посилювати чи послаблювати дію внутрішніх і навпаки.

Найбільш вірогідними погрозами економічної безпеки України є:

1. Збільшення майнової диференціації населення та підвищення рівня бідності (в результаті розшарування суспільства на вузьке коло багатих і переважну масу бідних; збільшення частки бідних верств населення в місті в

порівнянні з селом; зростання безробіття, що може призвести до соціальних конфліктів; затримки виплати заробітної плати, зупинки підприємств тощо).

2. Деформованість структури української економіки (обумовлена відставанням розвідки запасів корисних копалин від їх видобутку; низькою конкурентоспроможністю продукції більшості вітчизняних підприємств; згортанням виробництва в життєво важливих галузях обробної промисловості).

3. Зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку території (існуючі відмінності у рівні соціально-економічного розвитку регіонів, наявність депресивних, кризових і відсталих в економічному відношенні територій на тлі структурних зрушень у промисловому виробництві; порушення виробничо-технологічних зв'язків між підприємствами окремих регіонів України; збільшення розриву в рівні виробництва національного доходу на душу населення між окремими адміністративно-територіальними одиницями).

4. Криміналізація суспільства і господарської діяльності (викликана такими факторами, як: зростання безробіття; зрощення частини чиновників державних органів з організованою злочинністю; можливістю доступу кримінальних структур до управління виробництвом та їх проникненням у різні владні структури) [81].

Також розрізняють реальні та потенційні загрози. Існують цілеспрямовано створювані і стихійно виникаючі загрози. Важливо також розпізнавати загрози, що породжують небажані зміни через короткі проміжки часу і перспективні, прояви яких можуть настати через тривалий термін після виникнення цієї загрози.

За змістом змін загрози класифікуються на політичні, економічні, соціальні та екологічні, а також такі, що поєднують одночасно кілька з названих властивостей.

У зв'язку трансформаційними процесами, що відбуваються в країні – змінилася і сама структура загроз, що впливають на розвиток реального сектору економіки країни: у структурі загроз акцент перемістився з суто зовнішніх на

внутрішні, тобто закладені в механізмі функціонування української економіки останніх років.

Аналіз внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці показує, що загрози можуть тривалий час не проявлятися у відкритій і гострій формі, що не повинно знижувати уваги до вирішення конкретних проблем, про які сигналізують індикатори економічної безпеки. Переростання загроз в кризу відбувається через неефективність управлінських рішень і збільшення числа загроз. Чим більше аналітиками та експертами фіксується загроз економічній безпеці і чим більший взаємозв'язок та взаємодія між цими загрозами, тим вищою є ймовірність кризи [151, с. 49-76].

В економічній сфері головна небезпека пов'язана з тим, що в цілому позитивний і необхідний процес «відкриття» української економіки для інших країн супроводжується послабленням економічної спроможності України, деградацією її потенціалу [151, с. 49].

До загроз в економічній сфері також можна віднести обмеження присутності України на окремих зарубіжних ринках, витісненні з них, неконтрольований вивіз капіталу та окремих стратегічно важливих видів сировинних товарів, неврегульованість торговельно-економічних відносин України, затяжна і глибока економічна криза, організована злочинність і корупція.

На думку вчених, ключовими економічними загрозами є: посилення структурної деформації економіки, зниження інвестиційної та інноваційної активності і руйнування науково-технічного потенціалу, тенденція до перетворення України на агро-індустріальну периферію розвинутих країн, посилення імпортової залежності, витік з країни валютних ресурсів, поглиблення майнового розшарування суспільства, зростання зовнішнього боргу, надмірна відкритість економіки, криміналізація економічних відносин [201, с. 49-76].

Таким чином, визначення поняття «економічна безпека» в рамках розробки антикризової стратегії являє собою певну проблему, до вирішення якої існує два протилежні підходи.

З одного боку, існує розширене тлумачення даного поняття, коли автори намагаються включити в нього не лише власне компоненти економічної безпеки, але й фактори, а також умови, що її забезпечують. На противагу цьому існує точка зору про необхідність визначити гранично компактний перелік компонентів, що характеризують напрямки основних загроз економічній безпеці.

Цей підхід виходить з розуміння безпеки як стану захищеності життєво важливих національних інтересів у всіх сферах суспільного життя, включаючи й економічну сферу.

Видається, що зазначена подвійність підходів відображає реальний факт входження підсистеми економічної безпеки як в систему національної економіки, так і в систему національної безпеки (в широкому сенсі).

У рамках другого підходу національна безпека як система розглядається у взаємозв'язку наступних її компонентів:

Перша група: цінності, інтереси, цілі;

Друга група: загрози та інші фактори системного оточення особистості, суспільства, держави;

Третя група: система забезпечення національної безпеки.

Аналіз розглянутих вище офіційних документів України дозволяє сформулювати зміст компонентів системи національної безпеки наступним чином.

До першої групи належать, перш за все, національні цінності (права і свободи людини, громадянський мир і злагода; незалежність і суверенність державності України, її демократичної основи, національний поступ; добробут України, відповідальність громадян та держави перед нинішнім та майбутніми поколіннями; усвідомлення себе частиною європейського співтовариства).

Національні інтереси (у частині життєво важливих інтересів):

а) життєво важливі інтереси особистості включають:

- реальне забезпечення конституційних прав і свобод людини;

- духовний та інтелектуальний розвиток;
- забезпечення гідності людини, її життя і здоров'я;
- гарантування особистої і майнової безпеки;
- забезпечення гідного і гарантованого державою мінімуму матеріальних і екологічних умов існування при тенденції до їх покращання;

б) життєво важливі інтереси суспільства включають:

- становлення структур громадянського суспільства; відродження та державна підтримка сім'ї як базису громадянського суспільства;
- створення механізмів контролю суспільства за державою;
- формування політичної та правової культури населення, відповідно до принципів громадянського суспільства;
- досягнення і підтримання загальнонаціональної згоди щодо життєво важливих проблем розвитку країни;
- вихід з кризової демографічної та екологічної ситуації;
- підвищення інтелектуальної, творчої, соціальної та економічної активності населення;
- подолання економічної кризи і забезпечення поступального економічного зростання на засадах соціально орієнтованої ринкової економіки;
- збагачення національних цінностей, подальший культурний та інтелектуальний розвиток суспільства в контексті глобального цивілізаційного процесу;

в) життєво важливі інтереси держави:

- територіальної цілісності України;
- прискорення формування та створення стійких основ правової, демократичної держави, що забезпечує безумовне виконання законів;
- забезпечення соціально-політичної та економічної стабільності країни;
- захист конституційного устрою, правопорядку;
- забезпечення ефективної внутрішньої і зовнішньої політики, налагодження і розвиток ефективної системи міжнародних зв'язків на основі партнерства і співробітництва;

- забезпечення здатності до стримування і відбиття будь-якої зовнішньої агресії.

До другої групи входять загрози національній безпеці. Зокрема, загрози у політичній сфері, а саме:

1. Внутрішні загрози:

- регіональна сепаратизм, загострення міжконфесійних відносин;
- розрив між конституційними демократичними принципами і реальною політикою;

- протистояння політичних сил і різних владних структур, недотримання правових норм, що регламентують їх діяльність;

- слабкість механізмів громадянського контролю за інститутами державної влади.

2. Зовнішні загрози:

- дії держав, спрямовані на підрив державного суверенітету і територіальної цілісності України;

- дії, спрямовані на політичну ізоляцію України і підрив її ролі у вирішенні ключових міжнародних проблем;

- дії, котрі переслідують мету ослаблення зв'язків України з пострадянськими республіками, з країнами Європи, а також з іншими державами, що мають важливе значення для забезпечення національних інтересів України;

- порушення прав і свобод людини, що призводить до наростання напруженості та міграційних процесів;

- втягування в локальні та інші міжнародні конфлікти, участь в яких суперечить національним інтересам і безпеці України;

- пред'явлені і можливі територіальні претензії до України;

- невходження України до регіональних і глобальної систем безпеки.

Щодо загроз в економічній сфері.

1. Внутрішні загрози:

- незавершеність економічних перетворень;

- слабкість ринкових інститутів економіки;

- збереження економічних відносин із зовнішнім світом, заснованих на імпорті високотехнологічних машин, устаткування, товарів народного споживання в обмін на експорт аграрної та промислової продукції з низькою доданою вартістю;

- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів.

2. Зовнішні загрози:

- значна зовнішня заборгованість країни;

- обмеження присутності України на ряді зарубіжних ринків;

- стимулювання іноземними партнерами витоку інтелектуальної власності та кваліфікованих кадрів з України в зарубіжні країни;

- вивезення за межі України валютних запасів, стратегічно важливих видів сировини і товарів при вкрай неефективному і нераціональному використанні одержуваних від цього доходів;

- структурно викривлений товарообіг і підрив ресурсної бази вітчизняного машинобудування;

- нерозвиненість сучасної фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки експорту та раціоналізації структури імпорту.

Стосовно загроз у військовій сфері:

1. Внутрішні загрози:

- зниження боєздатності збройних сил, мобілізаційної готовності країни;

- незавершеність механізмів дієвого політичного та громадянського контролю за діяльністю силових структур;

- зволікання з проведенням військової реформи;

- зниження військово-промислового потенціалу країни.

2. Зовнішні загрози:

- існуючі та потенційні локальні війни і збройні конфлікти на території України та безпосередній близькості від кордонів, міжнародний тероризм;

- поширення зброї масового ураження, засобів його доставки і новітніх технологій військового виробництва у поєднанні зі спробами окремих країн,

організацій і терористичних груп реалізувати свої військові та політичні прагнення;

- прагнення деяких держав до встановлення свого лідерства або військово-політичного домінування, зокрема в окремих регіонах, їх прихильність до вирішенню конфліктних ситуацій не тільки політичними, але й силовими методами;

- можливість застосування (у тому числі несанкціонованого) зброї масового ураження, що знаходиться на озброєнні ряду держав;

- можливість підриву стратегічної стабільності в результаті порушення міжнародних домовленостей в сфері безпеки, обмеження і скорочення озброєнь, якісного і кількісного нарощування озброєнь іншими країнами.

У сфері економіки зміст компонентів загроз національній безпеці більш динамічний, ніж в інших сферах, оскільки економічна сторона суспільного життя піддається постійним і часто радикальним змінам у сфері продуктивних сил і в системі виробничих відносин як усередині країни, так і у глобалізованій світовій економіці [233].

Тому з метою мінімізації впливу кризових чинників, пов'язаних з економічною безпекою основну увагу необхідно звертати на критерії економічної безпеки, в тому числі і з метою недопущення їх «розмивання» під впливом мінливого зовнішнього і внутрішнього середовища.

Стан економіки, що відповідає її вимогам, має характеризуватися певними якісними критеріями і параметрами (пороговими значеннями), що забезпечують прийнятні для більшості населення умови життя та розвитку особистості, стійкість соціально-економічної ситуації, військово-політичну стабільність суспільства, цілісність держави, можливість протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз [235].

В якості критеріїв і параметрів пропонується враховувати наступні чинники.

1. Здатність економіки, функціонувати в режимі розширеного відтворення. Це означає, що в країні повинні бути досить розвинені галузі і

виробництва, що мають життєво важливе значення для функціонування держави як у звичайних, так і в екстремальних умовах, здатні забезпечити процес відтворення, незалежно від зовнішнього впливу.

2. Прийнятний рівень життя населення і можливість його збереження. Не можна допустити виходу показників рівня бідності, майнової диференціації населення і безробіття за межі, максимально допустимі з позиції соціально-політичної стабільності суспільства. Кваліфіковану сумлінну працю має забезпечувати гідний рівень життя.

3. Стійкість фінансової системи, обумовлена рівнем дефіциту бюджету, стабільністю цін, нормалізацією фінансових потоків і розрахункових відносин, стійкістю банківської системи і національної валюти.

4. Раціональну структуру зовнішньої торгівлі, що забезпечує доступ вітчизняних товарів переробної промисловості, машинобудування на зовнішній ринок, максимально допустимий рівень внутрішніх потреб за рахунок імпорту, забезпечення пріоритету економічних відносин з країнами ЄС. Збалансована зовнішньоекономічна політика, що передбачає як задоволення потреб, внутрішнього ринку, так і захист вітчизняних виробників.

5. Підтримка наукового потенціалу країни і збереження провідних вітчизняних наукових шкіл, здатних забезпечити незалежність України на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку.

6. Розвиток відносин в рамках зони вільної торгівлі з ЄС і широких міжрегіональних економічних відносин, що забезпечують дотримання загальнодержавних інтересів, що виключають розвиток сепаратистських тенденцій, і функціонування єдиного загальноукраїнського ринку або інтегрованої системи регіональних ринків з урахуванням їх виробничої спеціалізації.

7. Створення економічних і правових умов, що виключають криміналізацію суспільства і всіх сфер господарської та фінансової діяльності, захоплення кримінальними структурами виробничих і фінансових інститутів, їх проникнення в різні структури влади.

8. Визначення та забезпечення необхідного державного регулювання економічних процесів, здатних гарантувати нормальне функціонування ринкової економіки, як у звичайних, так і в екстремальних умовах.

Найважливішим фактором забезпечення економічної безпеки є моніторинг, інформаційно-аналітична система спостережень за динамікою показників безпеки економіки. Проте моніторинг повинен проводитися на основі аналізу конкретних кількісних значень індикаторів економічної безпеки [237].

Таким чином, повинні бути розроблені якісні та кількісні параметри (порогові значення), вихід за межі яких викликає загрозу економічній безпеці країни і, які мають бути покладені в основу антикризової стратегії реального сектора економіки.

Для визначення індикаторів (порогових значень) рекомендовано брати до уваги такі чинники:

- динаміку і структуру валового внутрішнього продукту, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузеву і регіональну структуру господарства і динаміку окремих галузей, капітальні вкладення тощо;

- стан природно-ресурсного, виробничого і науково-технологічного потенціалу країни;

- здатність господарського механізму адаптуватися до мінливих внутрішніх і зовнішніх факторів (темпи інфляції, дефіцит державного бюджету, вплив зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти тощо);

- стан фінансово-бюджетної та кредитної систем;

- якість життя населення (рівень ВВП на душу населення), рівень безробіття та диференціації доходів, забезпеченість населення матеріальними благами і послугами, стан навколишнього середовища тощо.

На нашу думку, можливо встановити кількісно вимірювані порогові значення індикаторів за кожним з параметрів. Проте рішення цього завдання

може зіткнутися з багатьма методологічними труднощами і практичними перешкодами.

По-перше, з точки зору теорії соціальної стійкості при визначенні граничного критичного порога рекомендується враховувати не один, а кілька факторів, сукупність показників, так як відхилення одного-двох соціальних параметрів від норми далеко не завжди точно характеризує ситуацію.

По-друге, кожне суспільство є унікальним, що змушує нас з великою обережністю використовувати уніфіковані показники розвитку. Критичні точки, властиві одній країні, можуть бути припустимі в іншій.

По-третє, методики збору та обробки соціологічної та статистичної інформації різняться в різних країнах, що іноді ускладнює проведення порівняльного аналізу.

Нижче наводиться типовий приклад побудови системи індикаторів та обґрунтування порогових рівнів безпеки. У наведеній нижче табл. 2.1 наведені гранично-критичні значення, які, на думку авторів, є межами безпеки українського суспільства [229].

Експерти Ради національної безпеки і оборони України розробили зразковий перелік показників для визначення критеріїв і параметрів (порогових значень) економічної безпеки України (табл. 2.2).

Хоча з наукової точки зору базовими показниками економічної безпеки слід вважати не порогові значення певних, хоча і важливих соціально-економічних показників, а ймовірності появи (або не появи) катастрофічних наслідків, пов'язаних з їх низьким рівнем; ризик соціально-економічного збитку при їх виникненні і витрати, необхідні для їх попередження.

Критерієм ефективності конкретних програм будуть ті рівні небезпеки (безпеки), які відповідають мінімуму відповідних витрат, а оптимальними - заходи, що тягнуть максимальний для заданих витрат приріст показників безпеки, або мінімальні для прийнятного рівня витрати.

Гранично-критичні значення (межі безпеки) розвитку українського суспільства

№	Найменування показника	Критичне значення (світова практика)	Джерело щодо значення показника	Можливі економічні, соціальні та політичні наслідки
Економічна сфера				
1	Рівень падіння ВВП	30-40%	Падіння ВВП США під час кризи 1930х рр.	Деіндустріалізація економіки
2	Частка імпортованих продуктів харчування	30%	Дані Міжнародної федерації агропромисловців	Стратегічна залежність країни від імпорту
3	Частка в експорті продукції обробної промисловості	40%	Узагальнене значення показників розвинених країн	Сировинно-колоніальна структура економіки
4	Доля в експорті високотехнологічної та інноваційної продукції	10-15%	Узагальнене значення показників розвинених країн	Технологічне відставання економіки
5	Доля от ВВП державних витрат на науку	2%	Середній показник в країнах ЄС	Суттєве зниження інтелектуального потенціалу
Соціальна сфера				
6	Частка населення на межі бідності	10%	Узагальнене значення показників розвинених країн	Люмпенізація населення
7	Співвідношення доходів 10% найбагатших і 10% найбідніших груп населення	10:1	Узагальнене значення показників розвинених країн	Антагонізація соціальної сфери
8	Співвідношення мінімальної та середньої зарплати	1:3	Узагальнене значення показників розвинених країн	Декваліфікація і пауперизація робочої сили
9	Рівень безробіття	8-10%	Узагальнене значення показників розвинених країн	Збільшення соціально обездолених категорій населення
Демографічна сфера				
10	Умовний коефіцієнт депопуляції	1	Розрахункова величина при нульовій популяції	Вимирання населення

11	Сумарний коефіцієнт народжуваності (середня кількість дітей, народжених жінок в фертильному віці)	2,15	Величина коефіцієнта, необхідна для простого заміщення поколінь	Відсутність простого заміщення поколінь
12	Середня тривалість життя населення	75-79 років	Дані ООН по розвиненим країнам	Погіршення здоров'я населення
13	Коефіцієнт старіння населення (частка осіб старше 65 років щодо загальної чисельності населення)	7%	Дані Держстату (середньосвітове значення)	Старіння населення
Екологічна сфера				
14	Загальні надходження від екологічних платежів (% до ВВП)	5%	Дані Організації економічного співробітництва та розвитку (рівень Німеччини)	Низький рівень екологічного контролю

Джерело Згруповано автором за даними джерела [229]

Звідси випливають, принаймні, два висновки. По-перше, визначення «гранично-критичних» значень вкрай нечітко і еkleктично, відсутня єдина методологія. Так, в якості порогових значень беруться: фактичні дані по розвинених країнах, дані по самій Україні в кращі для неї часи, оцінки різних авторів, отримані ними в результаті оригінальних досліджень.

По-друге, запропоновані порогові рівні статичні і не враховують динаміки розвитку. Тим часом у швидко мінливих суспільствах саме динаміка є більш показовою та нормативною з точки зору оцінки безпеки.

Відповідно до іншого, більш спрощеного підходу, запропонованому В.Т. Білоус, слід виділити економічні, соціальні та фінансові індикатори економічної безпеки [32].

Економічні індикатори характеризують сформовані тенденції розвитку економіки з точки зору реалізації принципу ефективності виробництва. Зниження ефективності виробництва проявляється, насамперед, у зниженні інвестиційної активності, спаді виробництва і погіршенні його структури, в

зростанні втрат суспільного робочого часу. Головний сигнал порушення вимог економічної безпеки держави – зниження частки виробничих інвестицій у загальному обсязі ВВП. Наслідком зниження інвестиційної активності при цьому є спад виробництва і погіршення його структури, що призводить до погіршення позицій держави у світі.

Таблиця 2.2

Показники економічної безпеки, що складають основу формування антикризової стратегії, за даними 2014 р.

№	Показники	Порогове значення, %	Фактичне значення, %	Співвідношення порогового значення до фактичного*
	Обсяг ВВП на душу населення від: середнього по Країнах «Великої сімки»	50	7,5	0,15
	від середньосвітового	100	27	0,27
	Частка в промисловому виробництві обробної промисловості	70	61,8	0,88
	Частка в промисловому виробництві машинобудування	20	8,8	0,44
	Обсяги інвестицій,% до ВВП	25	35	1,4
	Витрати на оборону,% до ВВП	5	3,1	0,62
	Витрати на наукові дослідження,% до ВВП	2	0,7	0,35
	Частка нових видів продукції в обсязі продукції (машинобудування)	6	3,3	0,55
	Частка населення, що мають доходи нижче прожиткового мінімуму	7	8,6	1,22
	Тривалість життя населення	70 років	71,4 роки	1,02
	Витрати на освіту,% до ВВП	10	7,6	0,76
	Рівень безробіття за методологією МОП	7	10,5	1,5
	Рівень інфляції за рік	20	24,9	1,25
	Обсяг внутрішнього боргу,% до ВВП за порівнянний період часу	30	32,2	1,07
	Обсяг зовнішнього боргу,% до ВВП	25	39,9	1,6
	Дефіцит бюджету,% до ВВП	5	5	1
	Грошова маса (M2),% до ВВП	50	59,7	1,2
	Частка імпорту у внутрішньому споживанні			
	Всього	30	18,4	0,61
	у тому числі продовольство	25	10,3	0,4

* Співвідношення фактичного і порогового значення унормовано по відношенню до порогового значення, яке приймається за одиницю. При цьому воно розраховується як відношення фактичного значення до порогового, якщо бажано збільшення відповідного показника економічної безпеки, і, навпаки, якщо бажано його зниження.

Соціальні індикатори характеризують сформовані тенденції розвитку соціальних процесів з позиції реалізації принципу справедливості розподілу благ. Порушення принципу справедливості розподілу благ проявляється у зростанні доходів панівних соціальних верств за рахунок зменшення доходів інших не через їхнім більший внесок у зростання суспільного добробуту, а у зв'язку з основною роллю у розподілі благ. Головним сигналом посилення соціальної напруженості в суспільстві є збільшення розшарування суспільства за рівнем матеріального добробуту з розмиванням консолідуючого для суспільства середнього класу. Наростаючі соціальні зрушення розколюють суспільство на антагоністичні групи, що може призвести до непередбачуваних наслідків у суспільстві.

Необхідно зазначити, що в соціально-економічному розвитку України спостерігаються наступні негативні тенденції: збільшення частки бідного населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, швидке зменшення середнього класу населення, зростання ухилення від сплати податків, звуження бази для фінансування галузей соціальної інфраструктури, збільшення безробіття, зростання заборгованості із заробітної платі та по соціальних трансфертах тощо. Зокрема, соціальні трансферти все більш відстають за темпами від зростання прожиткового мінімуму, внаслідок чого мільйони чоловік виявляються відкинутими за межу бідності. Система соціального страхування втратила здатність до захисту працюючих від соціального ризику (хвороба, безробіття, старість) [32].

Нарешті, фінансові індикатори характеризують сформовані тенденції в розвитку фінансової та грошово-кредитної системи держави з точки зору її відповідності вимогам економічної безпеки. Завищення ставок відсотка за кредитами у порівнянні з нормою прибутку, зниження частки довгострокових кредитів у кредитних вливаннях в економіку, зниження рівня рентабельності продукції є порушенням принципу ефективності виробництва.

Темпи інфляції і зростання заборгованості по заробітній платі та соціальних трансфертів є фінансовими індикаторами порушення принципу

справедливості розподілу благ. Головним сигналом загрози фінансового краху держави служить зростання державного боргу на тлі спаду виробництва та зниження виробничих інвестицій [32]. У сучасних умовах вплив геофінансів, світових фінансових систем на окрему державу переходить на якісно інший рівень. З урахуванням панівного становища, займаного фінансової складової в сучасній економіці, ми маємо право характеризувати останню як економіку, керовану в основі своїй фінансовим чином, через фінансові механізми, за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і у фінансових цілях [26]. А глобалізм, який демонструється нині економічною цивілізацією, саме й створює умови для встановлення особливої фінансової влади, яка за допомогою володіння світовими грошима та управління фінансовими потоками дає змогу впливати на світовий господарський простір, так і на окремі держави.

Також в теорії пропонується з більш ніж 190 індикаторів економічної безпеки, які використовуються на макро- і мезорівні для аналізу та прогнозування загроз економічній безпеці використовувати 19 індикаторів, які відображають найбільш важливі сфери економічної безпеки в реальному та фінансовому секторах економіки, у соціальній сфері [58].

До її складу віднесено: обсяг валового внутрішнього продукту; валовий збір зерна; частка у ВВП інвестицій в основний капітал; частка у ВВП витрат на оборону; частка у ВВП витрат на цивільну науку; частка інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції; частка продукції машинобудування та металообробки в загальному обсязі промислового виробництва; частка у всьому населенні осіб з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму; співвідношення доходів 10% найбільш і 10% найменш забезпеченого населення; рівень безробіття; рівень монетизації; зовнішній борг; внутрішній борг; обсяг витрат на обслуговування державного боргу у витратах державного бюджету; дефіцит державного бюджету; рівень інфляції; обсяг золотовалютних резервів; відношення виплат за зовнішнім боргом до обсягу річного експорту; частка імпорту продовольства в загальному обсязі продовольчих ресурсів країни.

З усієї кількості індикаторів рівня загроз економічній безпеці необхідно виділити ті, які відображають критичні точки у розвитку економіки [26]. Саме ці індикатори використовуються як порогові значення економічної безпеки. Вони характеризують граничні величини, вихід за які перешкоджає нормальному ходу розвитку економіки соціальної сфери та призводить до формування руйнівних тенденцій в галузі виробництва. Такі величини є на макро, мезо і мікрорівні.

Разом із тим, для країн, що розвиваються потрібні індикатори-орієнтири розвитку, що визначають межі негативних процесів, що подають сигнали учасникам ринку про можливі сфери неблагополуччя, зниження глобального рівня національної безпеки. Ці індикатори утворюють систему зв'язку, які в певних ситуаціях дають про себе знати.

Порогові значення повинні мати статус схвалених або затверджених на державному рівні кількісних параметрів, дотримання яких має стати неодмінним елементом урядових прогнозів і програм розвитку, а також розробки бюджетів. На жаль, затверджених кількісних параметрів порогових значень досі немає.

Також науковцями запропоновано чотири групи порогових значень: макроекономічні показники, що відображають головні, принципові риси національних інтересів і затверджені на урядовому рівні; порогові значення, розкривають і доповнюють ці головні риси і затверджені Мінекономрозвитку України; порогові значення функціонального та галузевого рівня, затверджені відповідними міністерствами; порогові значення економічної безпеки регіонів [58].

Багато порогових параметрів економічної безпеки України розроблені на основі даних вітчизняної статистики та з урахуванням світового досвіду. Вони були погоджені з відповідними міністерствами і відомствами та пройшли апробацію в Раді національної безпеки і оборони України [90].

Слід зазначити, що на даний момент в офіційних документах не існує ні чіткої структури економічної безпеки, ні ясних індикаторів і порогових значень.

Це зумовлено зокрема складністю і багатоаспектністю проблеми економічної безпеки, а також її новизною.

Економічна безпека - основа функціонування економічно ефективною держави в цілому. Як відзначають фахівці Інституту США і Канади РАН, в найзагальнішому вигляді економічно ефективна держава - це держава, яка відстоює свої національні інтереси і забезпечує свою національну економічну безпеку в певний час і за даних обставин в умовах необмеженої міжнародної конкуренції [108, с. 1].

Державно-правовим механізмом економічної безпеки повинні стати в першу чергу законодавчі положення про систему забезпечення національної безпеки, її цілі (в стратегічному плані - тривала, якісно насичене життя громадян у сприятливому середовищі, в тактичному - мінімізація соціально-економічних витрат, що виникають внаслідок об'єктивних загроз). Технологією забезпечення безпеки має стати програмно-цільове планування і управління відповідним процесом, засноване на розробці державних цільових антикризових програм та створенні системи оперативного управління їх виконанням допомогою обґрунтування, забезпечення, контролю і підтримки оптимальних за обраним критерієм кількісних показників.

Як уже раніше зазначалося, економічна безпека - це такий стан економіки країни, яке за об'ємним економічним і структурним показниками достатньо для забезпечення незалежного від зовнішнього тиску політичного та соціально-економічного розвитку держави і яке робить можливим інвестиції в людський капітал, створює умови для цивілізованого життя, вільного розвитку і самовираження населення, зокрема, за рахунок підтримки рівня легальних доходів, що забезпечує більшості населення певний рівень добробуту, не нижче досягнутого раніше.

Базові потреби суспільства необхідно задовольняти в першу чергу [117]. Задоволення базових потреб суспільства - прерогатива держави, оскільки вона являє собою інституціоналізацію загальної функції управління національною економікою, декомпонованої у вигляді відомого набору економічних функцій:

правове забезпечення економічної діяльності, організація грошового обігу, фіскальна політика і регулювання бюджетного сектора, перерозподіл доходів в суспільстві (у тому числі для забезпечення його стабільності), виробництво суспільних товарів і послуг, мінімізація трансакційних витрат, антимонопольне регулювання і розвиток конкуренції, оптимізація екстерналій, підтримка оптимального рівня зайнятості населення та мінімізації безробіття, забезпечення економічної безпеки країни.

Для реалізації цих функцій держава повинна надати імпульс механізмам самоорганізації національної економіки та корегувати виникаючі в цьому механізмі відхилення.

Якщо держава виконує ці функції забезпечення таких умов (потреб) в економічній сфері своєї діяльності, то в стаціонарних умовах немає ніякої потреби в перевищенні повноважень держави, яка може порушити такий стан.

Інша річ, якщо виникають флуктуації, що порушують гомеостатичну рівновагу в системі національної економіки. Як правило, така ситуація зазвичай виникає в стані економічної кризи, але також може бути викликана радикальної інституційної трансформацією. Тоді на перший план виходить проблема економічної безпеки суспільства. Економічна безпека є основою національної безпеки і визначає перспективи соціально-економічного, політичного і культурного розвитку України [58, с. 9].

Предмет економічної стратегії повинен ґрунтуватися на відповідному дійсності змісті національної безпеки і принципах і методах, що з нього випливають. Для цього необхідний суверенітет над територією і еволюційно сформований устрій суспільного життя, що виступає засобом і способом задоволення всіх життєво важливих потреб.

Всілякі загрози та виклики слід парировати не тільки обороною, а й завчасним ухиленням та/або своєчасним знищенням їх носіїв.

Необхідність відмови від офіційного трактування національної безпеки України та уточнення її об'єкта, стосуються таких аспектів:

1) офіційно прийняті в якості об'єкта національної безпеки особистість, суспільство і держава не утворюють системного єдності, постійно конфліктуючи через розбіжність індивідуальних інтересів, що ускладнює дослідження національної безпеки;

2) альтернативним сукупним об'єктом національної безпеки представляється цільна етногеоетіческа система, або етногеоетосистема (<грец. Ethnos - народ, geo - земля, ethos - уклад життя), яка характеризується легкістю ідентифікації, гармонійністю і своєрідністю.

3) роль держави, декларованого як об'єкт національної безпеки, протиставляється його місії і тим самим виникає «захист самого себе».

Уточнення об'єкту дозволяє обґрунтувати також склад методів, необхідних для дослідження та вдосконалення національної безпеки [151]. В їх основі лежить стратегічний підхід, формування державної антикризової стратегії, насамперед економічної.

Критерієм оцінки ефективності системи забезпечення національної економічної безпеки, буде підтримання такого її рівня, який характеризується високою якістю життя нації чи відповідає мінімуму сумарних витрат, пов'язаних з об'єктивно існуючими небезпеками (витрат для ліквідації збитку від руйнівного прояву).

Оптимальними повинні вважатися програми та заходи, що забезпечують максимальний приріст рівня національної безпеки України при виділених витратах або таких, що вимагають мінімальних витрат для досягнення її заданого рівня.

Доводиться констатувати фактичну відсутність в діяльності держави відповідного стратегічного процесу і безпредметність (а тому і неефективність) здійснюваної політики забезпечення національної економічної безпеки, вже призвела до зниження життєвого рівня, втрати частини природних ресурсів, різкого погіршення демографічної ситуації в результаті неопрацьованості захисних механізмів протидії економічній кризі.

Українській державі необхідно відмовитися від акценту лише на захисті від загроз і викликів, що містяться в смисловому контенті, і – як предмет економічної антикризової стратегії держави – розробити систему активних превентивних стратегічних заходів, що забезпечують перспективну відсутність економічних загроз. Наукова гіпотеза економічної безпеки країни в якості предмета антикризової стратегії держави, що обґрунтовується в роботі, може сприяти змінам в адміністративній діяльності відповідних органів державної влади.

Таким чином, головним методом забезпечення та вдосконалення національної економічної безпеки України має стати стратегічний процес, цільовим чином орієнтований на позитивні зміну стратегічної позиції національної економіки на стратегічному просторі, представленому конкурентними ринковими відносинами, суб'єктом якого виступає держава.

Для стратегічного процесу необхідно, по-перше, розробка (на додаток до пороговим значенням) і обґрунтування оптимальних кількісних показників національної безпеки, по-друге, розробка цільових антикризових програм, спрямованих на їх забезпечення. Для оперативного управління необхідним є організація безперервного контролю значень цих показників і забезпечення їх підтримки у заданих межах.

До основоположних принципів вдосконалення стратегічного процесу в галузі національної економічної безпеки можуть бути віднесені наступні:

1. Підпорядкованість зовнішньо- і внутрішньоекономічної політики держави завданням самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення нації.
2. Забезпечення єдності, взаємозв'язку і гармонійного поєднання дій сил і засобів, спеціально призначених і епізодично залучаються для цих цілей.
3. Домірність між завданнями забезпечення національної економічної безпеки і засобами, безпосередньо використовуваними для їх вирішення.

4. Обов'язкове - відповідно до принципів військової стратегії - зосередження у вирішальному місці і в потрібний момент сил, адекватних загрозам і викликам національній безпеці.

5. Перевага превентивним і профілактичним заходам протидії загрозам відносно більш пізнього реагування на надзвичайні економічні ситуації.

6. Постійна готовність відповідних сил і засобів до негайного реагування та вжиття заходів, які найбільш повно відповідають масштабам і характеру можливих викликів.

7. Активність і рішучість дій щодо упередження кризових ситуацій та зниження рівня супутніх руйнівних факторів.

8. Уточнення методів і завдань забезпечення національної безпеки при зміні соціально-політичного, науково-технічного та економічного потенціалу України.

Природно, що при стратегічному плануванні та антикризовому управлінні національної економічною безпекою має бути змінено порядок розробки та прийняття важливих державних рішень. Як приклад можна рекомендувати порядок вироблення ключових рішень в економічному житті на засіданнях Комітету Федеральної Резервної системи США: розробка грошової політики вкрай далека від механічного процесу агрегування індивідуальних переваг осіб, призначених приймати відповідальні рішення. Йдеться про складний процес узгодження численних міркувань та інтересів, учасники якого спочатку орієнтовані на досягнення консенсусу та легітимацію своїх дій в очах фахівців і широкої громадськості.

Дотримання запропонованим принципам сприятиме своєчасному та гарантованому досягненню сталого соціально-економічного розвитку держави, підвищенню конкурентоспроможності, згладжуванню негативних наслідків та використання можливостей промислових циклів з періодом від 8 до 12 років, результатом чого є забезпечення національної безпеки.

Ще одним важливим організаційно-технологічним кроком у справі вдосконалення національної економічної безпеки України має бути включення

конструктивної частини еліти до суб'єктів, що беруть участь у виробленні економічної стратегії держави. У світовій практиці накопичений великий досвід моніторингу національного стратегічного курсу силами спеціалізованих громадських організацій - рад національної конкурентоспроможності (продуктивності). В багатьох країнах світу зі стійкою економікою такі організації працюють вже понад 20 років. Ініціатором створення в більшості випадків був уряд, проте вони є незалежними громадськими організаціями: Такі ради створені і працюють в США (1986), Великобританії (1987), Австралії (1995), Ірландії (1997). Організації і структури, які формують бачення майбутнього країни, присутні практично у всіх розвинених країнах. Основні продукти роботи таких організацій - з одного боку, формування бачення майбутнього країни, з іншого боку, оцінка динаміки і факторів поточної конкурентоспроможності економіки (у формі щорічного звіту) і відповідні рекомендації уряду.

Головним чинником економічної безпеки, що показує предметність економічної стратегії є розвиток національної конкурентоспроможності в системі глобальних конкурентних ринкових відносин.

Таким чином, оскільки економічна криза в дослідженні розглядається як загальна закономірність, властива ринковій економіці, будь-яке управління, по суті, має бути антикризовим, тобто містити відповідні механізми діагностування, прогнозування, регулювання та контролю у кризових ситуаціях, що забезпечують можливості переходу економіки на якісно новий рівень розвитку. Особливо вираженим характер антикризового управління має стати на сучасному етапі розвитку.

Доведено, що для оцінки кризи можна використовувати показники економічної стійкості, сутність яких полягає в порівнянні фактичних показників функціонування економіки з деякими заданими (пороговими) значеннями по кожній підсистемі. Доведено, що системною метою держави є протидія загрозам та викликам зовнішнього та внутрішнього середовища, забезпечення стійкості національної економіки. Кількісні показники та критерії для

моніторингу слід оцінювати за допомогою статистичних методів з подальшим ранжуванням фактичних параметрів стійкості. Обґрунтовано доцільність доповнення захисту від загроз запобіжними превентивними заходами, в основі яких лежить формування антикризової стратегії держави та оперативне управління, яке відповідає обраній тактиці.

Виокремлення якісних та кількісних параметрів (порогові значення), вихід за межі яких викликає загрозу економічній стійкості країни були покладені в основу дослідження кризових процесів в Україні. Для оцінки обрано економічну, інвестиційну, інноваційну, структурно-функціональну, фінансову, соціальну та організаційно-економічну підсистему.

Доведено, що більшість показників, що характеризують відповідні процеси, мають критичні значення. У кожній підсистемі виділяється індикатор, що свідчить про наявність кризової ситуації або імовірність її виникнення (висока, середня, низька). Так, в якості основного індикатора для інвестиційної підсистеми пропонується зношеність основних виробничих засобів (зношеність основних виробничих засобів понад 40% свідчить про кризовий стан). Залежно від функціонального стану кожної підсистеми можна зробити висновок про стан економічної стійкості та розробити відповідні антикризові заходи.

2.2. Механізм ідентифікації кризових процесів в реальному секторі економіки

Динаміка економічних процесів останніх років засвідчує, що, переважно, несприятливі внутрішні умови розвитку реального сектору економіки при порівняно слабких міжнародних позиціях національного господарства вимагають: активного пошуку нестандартних шляхів виходу з кризи; розроблення та застосування засобів формування конкурентоспроможної

національної економіки. У сучасних умовах на загальний характер розвитку реального сектору економіки могутній вплив здійснює система екзогенних факторів, пов'язаних із функціонуванням глобальної економіки, розширенням економічного простору діяльності національних господарюючих суб'єктів, розповсюдженням інформаційного потенціалу тощо. Про стан національної економічної безпеки можна судити по наявності кризових тенденцій в економіці. У свою чергу, кризи можна визначити за факторами їх прояву - найбільш значимим показниками, параметрам функціонування системи, що свідчить про наявність у ній гострих протиріч. Ряд ознак, що свідчать про настання кризової ситуації:

- наявність відхилень від нормальної ситуації;
- наявність загрози пріоритетним цілям і цінностям;
- дефіцит часу та інших ресурсів для реагування на загрози.

Для визначення кризових тенденцій можна використовувати такі підходи, представлені в таблиці 2.3.

Головний аспект антикризової стратегії, насамперед, залежить від внутрішніх факторів і гранично допустимих величин, порушення яких призводить до кризових ситуацій. Основними видами кризових ситуацій є:

- зміна демографічної ситуації, що приводить до депопуляції населення;
- перевищення раціональних норм техногенного навантаження і погіршення екосистеми;
- падіння обсягів виробництва в реальному секторі економіки;
- зростання рівня безробіття;
- поява біженців, переселенців і іноземних робітників на територіях з надлишком трудових ресурсів, що призводить до міжнаціональної та соціальної напруженості, яка може перерости в конфлікти загальноукраїнського масштабу.

Таблиця 2.3

Підходи для визначення кризових процесів

Методи	Характеристика методу
Нормативні методи	Визначення стану досліджуваної сфери в співвідношенні з прийнятими нормативами

Методи порогових значень	Визначення стану досліджуваної сфери в співвідношенні з прийнятими пороговими значеннями
Встановлення бажаного рівня	Методика, що орієнтується на соціальні нормативи, які характеризують «оптимальний стан соціального прогресу» для даного суспільства в його стабільному стані
Динамічні моделі	Визначення діючих тенденцій досліджуваної сфери.
Порівняльні методи	Порівняння аналогічних сфер у різних регіонах між собою за конкретними показниками

Джерело Згруповано автором за даними джерела [265; 276]

Для оцінки кризи можна використовувати показники економічної безпеки, суть яких полягає у порівнянні фактичних показників функціонування економіки з деякими заданими (пороговими) значеннями кожної підсистеми. Національним інститутом стратегічних досліджень проаналізовано існуючі підходи до інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України, визначено недоліки та рекомендовано підхід, що використовує мультиплікативну форму інтегрального індексу, одночасне нормування індикаторів та порогових значень, обґрунтування вагових коефіцієнтів для визначення інтегральних індексів економічної безпеки. [36; 153]

Очевидно, що для ідентифікації кризових процесів необхідна специфічна система показників. У реальних умовах абсолютна стійкість по кожному параметру малоймовірна. Розвиток промислового комплексу представляє собою складний, динамічний і суперечливий процес, де в кожен момент часу відбуваються різні етапи і типи криз.

Пропоновані показники ідентифікації кризових процесів, в основному, кореспондуються з прийнятими в економічній науці, практиці і статистиці показниками. Кризова ситуація - це зміна стану економіки, запобігання якого вимагає втручання законодавчих і виконавчих органів влади та використання методів державного економічного регулювання територіального розвитку. Основні види кризових ситуацій:

- зміни в демографічній ситуації, що призводять до депопуляції населення, погіршення генофонду країни та регіонів;
- перевищення раціональних норм техногенного навантаження території при розміщенні об'єктів, що приводить до погіршення екосистеми;
- падіння виробництва на підприємствах реального сектора економіки більш ніж на 50-60 %;
- зростання безробіття, що приводить до необхідності масової перекваліфікації кадрів;
- поява біженців, переселенців і іноземних робітників на територіях з надлишком трудових ресурсів, що призводить до міжнаціональної та соціальної напруженості;
- висока і постійно зростаюча ступінь залежності промислового комплексу від міжрегіональних і зовнішньоекономічних зв'язків;
- низька забезпеченість фінансовими ресурсами (наприклад, дотації перевищують 30% фінансових коштів регіону);
- низька забезпеченість об'єктами інфраструктури, що обмежує можливість подальшого розвитку [217].

Зрозуміло, вибір показників може бути доповнений іншими показниками залежно від конкретних умов розвитку підприємств реального сектора економіки, типом і характером проведених перетворень, можливостями статистики. Новизна даного підходу полягає в угрупованні показників по підсистемах реального сектора економіки, в уточненні порогових значень показників, а також у визначенні порогових значень на макро рівні за ймовірністю виникнення кризової ситуації (висока, середня, низька).

Приклад ідентифікації, заснований на даних з розвитку підприємств реального сектора економіки, представлений в таблиці 2.4.

Дотримуючись в цілому думки про те, що реформа в цілому стійка тоді і тільки тоді, коли вона стійка за кожним важливим параметром [126, с.72], тим не менш, ми вважаємо, що в реальних умовах абсолютна стійкість за кожним параметром мало ймовірна. Розвиток будь-якого промислового комплексу є

складним процесом, де на протязі певного часу можуть проходити різні кризові процеси.

Тому, є доцільним вибрати для дослідження перелік показників, що характеризують розвиток найбільш критичних в даний час кризових ситуацій. Показники дослідження кризових процесів в Україні свідчать про наявність у промисловому комплексі, як досить сприятливих, так і кризових тенденцій, однак, домінуючими є досить небезпечні тенденції зниження частки обробних виробництв у галузевій структурі валової доданої вартості, зношеність основних виробничих фондів, низька частка інвестицій і витрат на дослідження і розробки у ВВП висока питома вага збиткових підприємств. Причому, багато показників, що характеризують дані процеси, вийшли за межі критичних значень. І це говорить про необхідність прийняття антикризових заходів, незважаючи на відносне благополуччя інших показників.

Запропонована методика оцінки розвитку промислового комплексу дозволяє вирішувати питання про ефективність управління промисловим комплексом, а також попереджати негативний розвиток подій і здійснювати комплекс заходів щодо стабілізації ситуації.

Таблиця 2.4

Показники дослідження кризових процесів в Україні

Показники	Імовірність виникнення кризової ситуації			Фактичний 2013 рік, %
	висока	середня	низька	
Економічна підсистема				
Індекс фізичного обсягу валового внутрішнього продукту, у % до 1990 року	<40	40-80	>80	79,8
Індекс фізичного обсягу валового внутрішнього продукту, у% до попереднього 2012 року	<90	90-105	>105	100,2
Частка промисловості в структурі валової доданої вартості,%	<25	25-50	>50	21,0
Інвестиційна підсистема				
Знос основних виробничих фондів, %	>40	30-40	<30	57,3
Індекс капітальних інвестицій, % до попереднього року	<101	101-105	>105	88,9
Індекс основних засобів промисловості, % до попереднього року	<100	100-105	>105	104,0
Інноваційна підсистема				
Темп зростання обсягів інноваційної продукції,%	<15	15-20	>20	10,3
Темп зростання витрат на НДДКР, %	<20	20-50	>50	13,5
Витрати на дослідження і розробки, у % до ВВП	<1	1-2	>2	0,7
Структурно-функціональна підсистема				

Частка в експорті продукції промисловості, %	<30	30-50	>50	58,7
Темп зростання експорту високотехнологічної продукції, %	<15	15-20	>20	5,9
Темп зростання обсягів експорту продукції, %	<25	25-50	>50	25,8
Фінансова підсистема				
Питома вага збиткових підприємств, %	<10	10-20	>20	3,4
Співвідношення прострочених кредитів до загальної суми кредитів банків, %	>20	20-7	<7	19,0
Рівень рентабельності промисловості, %	<10	10-20	>20	3,0
Соціальна підсистема				
Коефіцієнт природного приросту населення (на 1000 чоловік)	<25	25-50	>50	- 5,7
Загальні витрати на охорону здоров'я (% від ВВП)	<10	10-20	>20	7,8
Рівень безробіття, у% до економічно активного населення	>2	1-2	<1	7,2
Сальдо міграційного прибулих / вибулих (чол.)	<0	0	>0	31913
Організаційно-економічна підсистема				
Питома вага обсягів бюджетних коштів, спрямованих на розвиток промисловості, %	<5	5-7	>7	0,2
Темп зростання кількості господарюючих суб'єктів всіх видів діяльності, %	<90	90-105	>105	42,1
Внутрішній кредит наданий банківським сектором, у % до ВВП	<100	100-110	>110	96,6

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [89; 217]

Впливу кризових чинників слід протиставити дієву антикризову стратегію випереджаючого реагування на зміну ситуації - приймати попереджувальні заходи при появі тенденцій до її погіршення, одночасно закладаючи основи для розвитку реального сектору економіки.

Перш за все, на нашу думку, слід провести об'єктивну оцінку причинно-наслідкового зв'язку загального стану розвитку реального сектору економіки виходячи із реалій часу. Зазначимо, що не можна орієнтуватися лише на чинники забезпечення ефективності управління розвитком реального сектору економіки, що дісталися нам у спадщину від попередньої епохи. Задля цього необхідно переглянути цільові орієнтири стратегічного розвитку промисловості в цілому та змінити стратегічний вектор промислової динаміки, тобто, зробити перехід від матеріальних індикаторів, що є, безперечно, найважливішим виміром розвитку будь-яких виробничо-економічних систем, визначення рушійних факторів та інституційних умов, які б сприяли забезпеченню ефективності управління розвитком реального сектора економіки в умовах

глобалізації. Таким чином, і буде обґрунтовано перехід до такої моделі антикризової стратегії, яка б не лише відповідала загальносвітовим тенденціям, але й спиралася, переважно, на національні умови функціонування реального сектору економіки задля генерування конкурентних переваг в контексті транснаціоналізації світогосподарської системи.

Розвиток реального сектору економіки в Україні в останні роки відбувався під впливом двох різноспрямованих факторів. У період до середини 2008 року, високі доходи від експорту, що підтримують високу динаміку споживання й інвестиційну активність підприємств, стимулювали зростання промислового виробництва. Однак, на думку О.М. Алімова, промислове зростання було штучно роздута кредитами, фінансова криза дуже швидко «придавила» перегрітий дешевими позиками попит, тому найбільший шок від кризи отримали галузі, зростання яких спиралось на кредити: будівництво і виробництво будматеріалів, автомобілебудування, машинобудування [3]. Разом із тим, модель відтворення, що базується на масштабному зовнішньому фінансуванні, дає змогу отримувати додаткові ресурси для економічного зростання. При цьому, дана модель є нестійкою, оскільки спрямованість фінансових потоків між зовнішнім світом і внутрішньої економікою характеризується високою мінливістю [3, с.6].

Досить високі темпи зростання останніх восьми років породжують ілюзію прийнятності інерційного розвитку, тим більше що вихід з неї вимагає значних витрат і зниження темпів зростання. Це «інерційна пастка», що має самопідтримуючий характер [89].

Проблеми реального сектора економіки, науково-технічного прогресу на виробництві, в період зростання вирішені були. Сприйнятливість українського бізнесу та економіки до інновацій залишилася низькою: частка підприємств у 2014 році, що здійснюють технічні інновації, у країні становить всього 16 %. У Німеччині цей показник сягає 73%, у Бельгії - 58%, в Естонії - 47%, у Чехії - 41%. У промисловому виробництві використовується лише 4,2% наявних

винаходів, адже через неврахування інтелектуальної власності вартість промислових підприємств України занижена на 50–80% [89].

Необхідно відзначити, що збереглися фінансові, інституційні та інфраструктурні бар'єри, що перешкоджають диверсифікації економіки і переходу до стійкого довгострокового зростання. Серед них:

- неадекватність інвестиційним потребам економіки обсягу довгострокових позикових ресурсів, який пропонує вітчизняний приватний фінансовий сектор. Частка кредитів строком понад три роки в сукупному обсязі позик, виданих підприємствам вітчизняними банками (без врахування Ощадбанку), складає всього 15%. Внесок залучених на внутрішньому ринку кредитів у фінансування інвестицій в основний капітал становить менше 9%;

- нерозвиненість інфраструктури (фінансової, виробничо-технологічної, кадрової), що забезпечує функціонування інноваційного бізнесу і комерціалізацію результатів наукових розробок;

- низькі конкурентні умови порівняно з експортерами з інших країн [243, с.3].

Слід зазначити, що за рахунок розвитку промисловості економічно розвинені країни отримують переважну частину ВВП, вирішують економічні, соціальні і науково-технічні завдання, упевнено переходячи від індустріального до постіндустріального типу економічного розвитку. Схематично, структурний розподіл регіонів України за видами економічної діяльності наведено дисертантом на рис. 2.1.

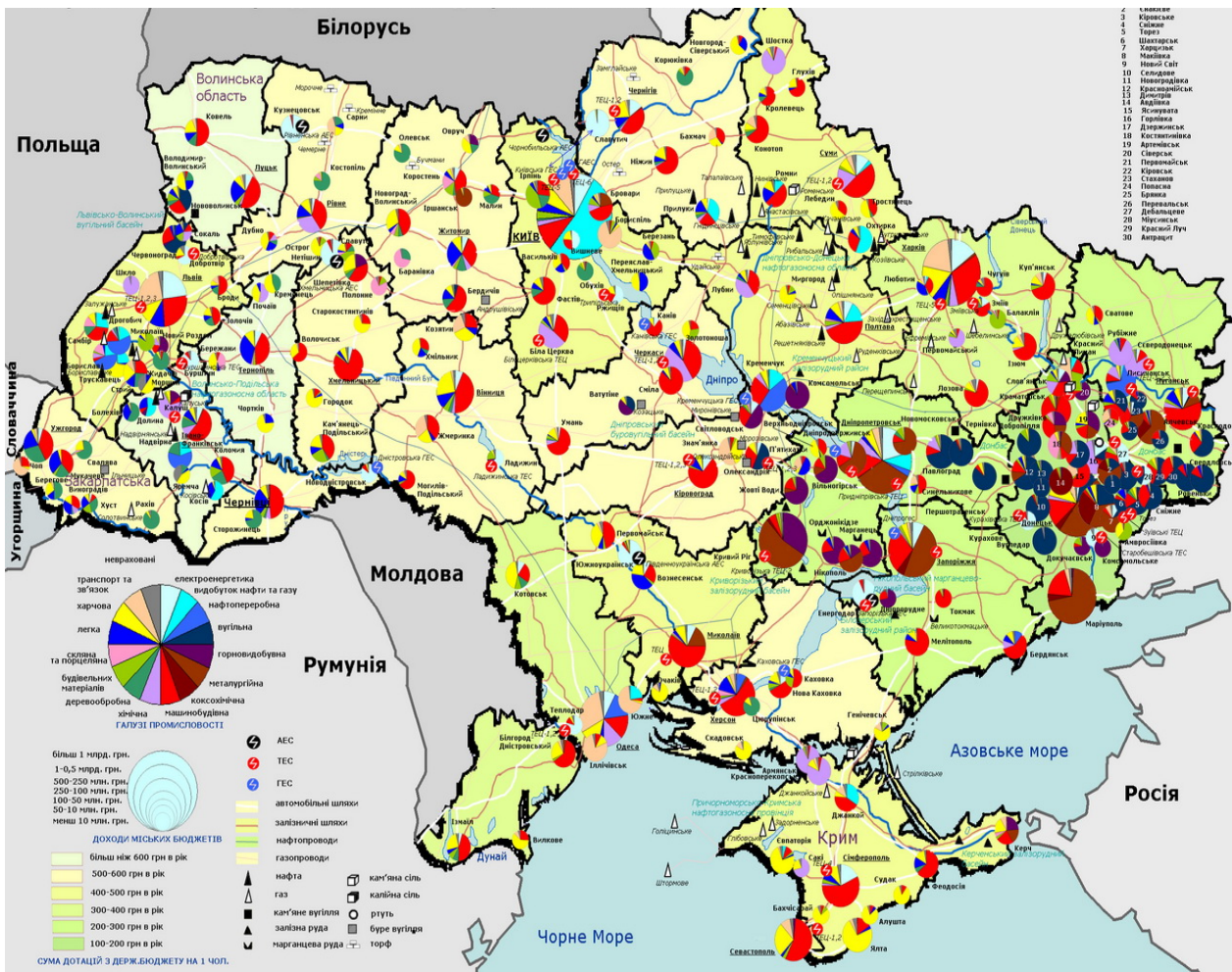

Рис. 2.1. Схема галузевої спрямованості регіонів України 2013 р.

Для України промисловість – є одним із основних системоутворюючих елементів загальнооекономічного прискорення в державі, свідченням цього – є сучасна економічна динаміка основних макроекономічних показників розвитку, що приведена автором дисертації у табл. 2.5.

Аналіз наведених структурних змін та показників макроекономічної динаміки розвитку промисловості України дає змогу визначити сучасний рівень розвитку промислового виробництва як проблематичний. Очевидною, навіть на макрорівні, проблемою стали низькі показники технологічного рівня та інноваційної активності вітчизняної промисловості в порівнянні не тільки з розвиненими, але і з багатьма країнами, що розвиваються.

Таблиця 2.5

Динаміка основних макроекономічних показників функціонування та розвитку підприємств промисловості України у 1995 – 2015 рр., %*

Ретроспективний період, роки	Основні макроекономічні показники результативності функціонування промисловості в цілому			
	ВДВ промисловості у загальному обсязі ВДВ	Основні і виробничі засоби промисловості	Випуск промислової продукції в загальному обсязі випуску (у фактичних цінах до попереднього року)	Індекс промислового виробництва (до попереднього року)
1995	34,6	31,5	47,4	141,1
2000	31,4	34,4	47,0	134,0
2003	30,3	35,3	48,4	115,8
2004	28,5	36,9	48,0	112,5
2005	30,9	35,9	47,8	103,1
2006	31,7	33,5	46,5	106,1
2007	31,2	32,3	45,3	107,6
2008	30,1	24,1	44,5	94,8
2009	26,9	24,9	40,5	78,1
2010	25,3	16,6	43,5	111,2
2011	25,2	17,3	44,8	108,0
2012	24,8	17,0	43,7	99,5
2013	23,0	15,9	42,6	95,7
2014**	22,3	15,4	42,1	95,34
2015 **	22,0	14,1	40,5	78,5

Джерело * Розроблено й обчислено автором

** Розрахунки здійснені за 2014, 2015 рік без АРК та Донецької і Луганської областей

В основу аналізу дослідження покладено методологічний підхід, що ґрунтується на врахуванні основних макроекономічних тенденцій у регіональному розрізі, а також їх комбінуванні із мезо- та мікроекономічними тенденціями. Таке комбінування обумовлює суттєві відмінності динамічних показників реального сектору економіки на різних рівнях, але відображають наявний взаємозв'язок.

Для проведення аналізу мікротенденцій щодо реального сектору економіки та інструментів формування антикризової стратегії було обрано системоутворюючі підприємства з основних експортних галузей промисловості (хімічної та металургійної), які представляють різні регіони України, зокрема за показниками ВРП, а саме: Дніпропетровської, Запорізької та Черкаської областей (Додаток А).

В Україні великі промислово-фінансові групи у галузі металургії ще до 2008 року розгорнули реалізацію модернізаційних технологічних проектів. Це створює підґрунтя для реалізації очікувань щодо збереження позицій на світових ринках вітчизняних металургійних виробників. Разом з тим, світовий ринок хімічної продукції є більш перспективним, а підприємства цієї галузі визначаються високим рівнем інноваційності. При цьому, виробники хімічної продукції мають обмежені можливості й на внутрішньому українському ринку, оскільки тут конкуренцію складає більш дешева імпортна продукція. Існує реальна загроза, що під час посткризової реструктуризації частина українського виробництва буде закрита, і Україні доведеться стикнутися з соціальними проблемами, які виникнуть в місцях розміщення великих хімічних підприємств.

Критичним для українських виробників є зміна співвідношення між цінами та витратами на виробництво продукції. Їх конкурентоспроможність забезпечується за рахунок високих темпів зростання цін на світових ринках і порівняно низьких витрат на виробництво продукції через використання дешевих ресурсів, включаючи й імпортний природний газ.

У період кризи негативні наслідки цієї обставини частково були нейтралізовані за рахунок впровадження галузевих систем державної підтримки. Однак після кризи Україна змушена буде відмовитися від них під впливом різних факторів. Зовнішній фактор – це загроза антидемпінгових розслідувань. Внутрішні фактори – дефіцит бюджету, а також необхідність вивільнити від навантаження ті галузі, за рахунок яких зараз надаються пільги в рамках державної допомоги.

Об'єктами дослідження були обрані: ПАТ "ДНІПРОАЗОТ" у Дніпропетровській області; ПАТ "АЗОТ" у Черкаській області; ВАТ Запорізький металургійний комбінат «ЗАПОРІЖСТАЛЬ» у Запорізькій області (Додаток Б).

Навіть офіційна статистика відображає той факт, що переважна більшість українських промислових підприємств практично не займається технологічними інноваціями, а більш детальні дослідження показують, що навіть на інноваційно-активних вітчизняних підприємствах масштаби

інноваційної діяльності досить незначні порівняно із зарубіжними конкурентами. Збереження цих тенденцій ставить під сумнів можливість не тільки переходу на інноваційний тип розвитку, а й просто диверсифікації економіки і посилення позицій українських виробників на глобальних ринках [252, с.34].

Ландшафт українських компаній представляє собою мозаїку різних технологічних і організаційних укладів, а цілий ряд компаній зберіг свою дореформену виробничу структуру, яка не приводить до найкращих результатів [253, с.41].

На думку О.Ю. Болховітінова, найбільш суттєвими проблемами, що перешкоджають переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку, залишаються наступні. Перше - національна економіка, як мінімум, на третину неформальна. Інноваційні зрушення неможливі без радикального удосконалення фіскального, галузевого та державного регулювання. Друге - недостатність створених інститутів розвитку для поширення інновацій на всі сектори. Третє - виділивши п'ять проривних напрямків інноваційного зростання та технологічної модернізації, влада повинна жорсткими санкціями змусити бізнес позбутися відсталих виробництв, замінивши їх новими [248].

З другої половини 2008 року і по теперішній час в Україні зберігаються негативні тенденції зниження купівельної та інвестиційної активності, зумовлені зниженням попиту на основні експортні товари вітчизняної промисловості, дефіцитом ліквідності, необхідної для ефективного функціонування виробництв.

У зв'язку з сучасною фінансово-економічною кризою в Україні, а також, хронічними проблемами із зовнішньо-торгівельним балансом як в державі, так і в межах її регіонів особливої ваги набуває проблематика у площині збільшення експортного потенціалу з метою покриття експортом імпорту продукції (Додаток В). Так, наприклад, визнаємо наступне: серед регіонів України найкращий показник покриття має Кіровоградська (352,0 %) та Донецька

(306,0%) області. Найгірші показники - у Закарпатської (63,0 %), Чернівецької (79,0 %) та Іван-Франківської (81,0%) областей.

В результаті зростання промислового виробництва, за матеріалами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [247], в 2008 році склав 102,1% проти 106,3% у 2007 році, в обробних виробництвах - 103,2%. У 2013 році наростаюче падіння темпів інвестицій показало, що великий український бізнес перейшов до стратегії виживання. В умовах різкого зниження попиту національні компанії різко скоротили свої інвестиційні програми. В економіку України в 2013 році вкладено 238, 174 млн.грн інвестицій в основний капітал, у порівнянні з 2012 роком інвестиції в основний капітал у порівнянних цінах скоротилися на 16,2% (таблиця 2.6) [247].

Серед регіонів, єдиним, що покриває імпорт експортом – є Дніпропетровська область, також необхідно засвідчити і надзвичайно високий рейтинг регіону у площині залучення й отримання іноземних інвестицій та обсягів інвестування у ОВЗ (Додаток Д). Проте, найнижчим є показник – у Київської та Чернігівської області від дорівнює – лише 46,0%.

Таблиця 2.6

**Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності в
Україні**

	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал ¹		
	у фактичних цінах, млн.грн.	у % до	
		2013	загального обсягу
Усього	238174,6	122,4	100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	18182,6	132,0	7,7
сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	17980,9	132,0	7,6
лісове господарство та пов'язані з ним послуги	201,7	139,4	0,1
Рибальство, рибництво	37,1	54,6	0,0
Промисловість	86312,8	130,9	36,2
Добувна промисловість	24609,2	137,5	10,3
Переробна промисловість	41299,6	107,5	17,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	20404,0	214,7	8,6

Будівництво	8541,1	146,3	3,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	17264,1	128,2	7,3
торгівля автомобілями та мотоциклами, їх технічне обслуговування та ремонт	1835,7	97,3	0,8
оптова торгівля і посередництво в оптовій торгівлі	8306,1	159,5	3,5
роздрібна торгівля; ремонт побутових виробів та предметів особистого вжитку	7122,3	110,7	3,0
Діяльність готелів та ресторанів	4907,6	139,3	2,1
діяльність готелів	2934,7	156,9	1,2
Діяльність транспорту та зв'язку	39375,1	117,3	16,5
діяльність наземного транспорту	12821,5	105,9	5,4
діяльність водного транспорту	103,7	172,9	0,0
діяльність авіаційного транспорту	307,2	293,4	0,1
додаткові транспортні послуги та допоміжні операції	19497,8	134,7	8,2
діяльність пошти та зв'язку	6644,9	101,0	2,8
діяльність зв'язку	6532,6	101,1	2,7
Фінансова діяльність	3151,8	100,1	1,3

Продовження табл. 2.6

Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	42106,7	98,1	17,7
операції з нерухомим майном	37690,1	93,9	15,8
оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	2283,5	193,0	1,0
діяльність у сфері інформатизації	429,9	160,4	0,2
дослідження і розробки	520,8	118,4	0,2
діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	1182,4	101,6	0,5
Державне управління	1857,6	127,3	0,8
Освіта	2485,2	113,0	1,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3451,5	108,3	1,4
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	10501,4	172,0	4,4
санітарні послуги, прибирання сміття знищення відходів	3328,6	228,5	1,4
діяльність громадських організацій	237,4	41,3	0,1
діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	6803,3	178,5	2,8

надання індивідуальних послуг	132,1	50,7	0,1
-------------------------------	-------	------	-----

Найбільше скорочення промислового виробництва випало на перші місяці 2009 і 2013 року, досягнувши максимального розміру в травні. Це відбулося, насамперед, у тих галузях, які працювали на експорт. Ціни на товари - метал, ліс - впали. Асортимент українського експорту малий та не диверсифікований, і в національній економіці немає таких секторів, які могли б компенсувати ці втрати, тому тут криза відчувається особливо гостро. Також відбулось скорочення внутрішнього попиту, в зоні найбільшого ураження опинилися ті галузі, які виробляють товари тривалого користування.

В нинішньому антикризовому плані дій Уряду України на підтримку реального сектора економіки припадає близько 16 відсотків усіх витрат. Але частка заходів, які будуть підштовхувати модернізацію промисловості, значно менше. До того ж законодавчі та нормативні акти, які повинні супроводжувати вже прийняті рішення, постійно запізнюються [218]. Механізм надання державних гарантій за кредитами системоутворюючим підприємствам виявився непридатним і його довелося змінювати. Залізничне машинобудування працювало б у першому півріччі ефективніше, якби здійснювалося інвестування інфраструктурних проектів [221]. При цьому, на відміну від кризи 1998 року зниження попиту в умовах поточної кризи не дає переваг вітчизняним виробникам. Майже дворазове скорочення вартості енергоносіїв в США і Європі робить багато імпортованих товарів надконкурентними [236, с. 197].

Криза продемонструвала, що минулі вісім років були втраченим часом, що економіка потрапила на гачок енергозалежності, реформи зупинилися, необхідні інвестиції не залучались і імпортованих товарів заповнив ринок. Світові виробничі потужності, побудовані за останнє десятиліття для обслуговування «економіки фінансових бульбашок», повинні будуть значно скоротитися, оскільки світовий попит різко впав. Слід зазначити, що цей процес почнеться, коли закінчатся ті ресурси, які сьогодні кидають на боротьбу з кризою, і які сьогодні йдуть в нові фінансові бульбашки [240].

Слід зазначити про те, що поточна світова криза викликана «інноваційною паузою» - вичерпанням можливостей старих і запізненням нових технологій широкого застосування в поєднанні з надмірно оптимістичними очікуваннями, породженими тривалим попереднім періодом швидкого розширення виробництва. Якщо ця гіпотеза є вірною, то після стабілізації пройде чимало часу, перш ніж економіка зуміє відновити зростання. Україна отримує додатковий шанс зменшити розрив із Заходом за рахунок створення ефективного механізму запозичення технологій [226].

При розгляді можливостей інструментів промислової політики в умовах поточної кризи необхідно враховувати ряд особливостей, які докорінно відрізняють її від попередніх. Зокрема, поточна економічна криза явно виходить за рамки звичайної циклічної та виділяє три її важливі особливості: безпрецедентний за масштабами характер, який охоплює практично всі розвинуті країни і регіони, має структурний характер, що передбачає докорінне оновлення структури світової економіки, інноваційний характер («бунт фінансових інновацій»), коли в умовах інноваційного фінансового буму економічна і політична еліта втратила контроль за рухом фінансових інструментів [222]. З унікальністю поточної кризи погоджуються і інші дослідники. Її не можна однозначно вважати ні «інфекцією», занесеної із західної економіки, ні чисто українською циклічною кризою. Тому важливо осмислити процеси, що відбуваються, сформулювати вимоги до їх моніторингу, визначити заходи, що пом'якшують гостроту кризових явищ, і виробити підходи, спрямовані на пошук сил, які здатні стати двигуном подальшої модернізації [209, с.151]. Вчені відзначають, що у світовій економіці нічого подібного досі не відбувалося [219, с.6].

Помітний спад в українській економіці збігся з погіршенням кон'юнктури зовнішніх ринків. Так, залізна руда у 2014 році подешевшала на 47%, з січня по червень 2015 року - на 11%. У квітні її вартість падала до десятирічного мінімуму - 47 дол за тонну, а в липні був зафіксований новий мінімум - 44 дол за тонну. Для порівняння: рекорд 2011 року - майже 192 дол за тонну.

Сталева квадратна заготовка з січні по травень 2015 р. подешевшала на 7,5% до 370 дол за тонну при відвантаженнях з портів Чорного моря. У липні операції проходили по 345 дол. За останні чотири місяці 2014 року ця продукція втратила в ціні більше 100 дол на тонні.

Окупація Донбасу призвела до падіння обсягів металургійного виробництва, а відповідно, і грошових надходжень. За інформацією об'єднання "Металургпром", за п'ять місяців 2015 року виплавка сталі в Україні скоротилася на 28% в річному співвідношенні до 9,25 млн. тон. [247]

За 2014 р. проаналізовано валовий регіональний продукт, частка якого розподілена за областями (Додаток В). З усіх суб'єктів регіонів найсприятливіша ситуація в Донецькому та Дніпропетровському регіоні, де спостерігається збільшення валового регіонального продукту. У Тернопільській, Волинській, Чернівецькій областях – зменшення ВРП, що склало близько 5 % сукупного регіонального продукту.

Аналіз темпів зростання ВВП на одну особу за 2000 – 2015 рр. (табл. 2.7) дає змогу зробити висновок: на економічні процеси різних держав впливає багато чинників і, навіть, якщо у багатьох із них збігаються стартові ресурси та можливості, структури виробництв та основні положення концепції антикризової політики, не можна стверджувати, що траєкторії розвитку економік цих країн будуть збігатися.

Таблиця 2.7

Національні, регіональні та світові темпи зростання ВВП на душу населення 2000 – 2015 рр.* дол.. США

Ретроспективний період, роки	Окремі країни світу							
	Україна	<u>США</u>	<u>Китай</u>	<u>Японія</u>	<u>Німеччина</u>	<u>Франція</u>	Польща	Російська федерація
2000	632	36157	932	37633	22584	21765	4459	1765
2001	782	36952	1023	33023	22505	21814	4959	2093
2002	871	37827	1124	31533	23983	23492	5172	2371
2003	1046	39306	1267	34009	28930	28758	5673	2968
2004	1370	41548	1484	36727	32511	32732	6619	4095

2005	1825	43918	1735	36006	32993	36 210	7957	5308
2006	2304	46049	2106	34270	34667	37 900	8954	6889
2007	3065	47665	2626	34232	39771	43 156	11129	9050
2008	3874	48002	3386	38085	45 909	47 273	13852	11561
2009	2529	46586	3778	39536	41 828	43 234	11284	8511
2010	2953	47904	4376	43148	41 814	42 249	12304	10618
2011	3559	49328	5345	46309	46 753	45 430	13506	13239
2012	3866	51465	6069	46661	43 903	42 417	12824	14179
2013	4185	52 939	6578	38633	46 200	44 104	22 064	14 469
2014	3055	54 597	7575	36332	47 590	44 538	23 484	12 926
2015**	2756	-	-	-	-	-	-	-

Джерело * Систематизовано й обраховано автором за даними [89; 247].

** Прогноз Світового банку

Зазначимо, що головними причинами падіння ВВП Україні нинішнього року стало руйнування виробничої і транспортної інфраструктури через бойові дії на сході країни, втрата традиційних економічних зв'язків між підприємствами України і суб'єктами господарювання частини зони АТО, обмеження доступу до російського ринку, слабкий зовнішній попит, падіння світових цін на ключових товарних ринках, низька платоспроможність населення і фінансові труднощі підприємств на тлі зростання собівартості виробництва, а також негативні очікування економічних агентів і зменшення внутрішнього інвестиційного попиту.

Слід зазначити, що в другому кварталі 2015 року, вперше з кінця 2013 року відзначено поліпшення динаміки ВВП, що, на думку міністерства, стало логічним продовженням процесів відносної економічної стабілізації. У другому кварталі поточного року обсяг українського ВВП скоротився на 14,7% (проти скорочення на 17,2% в першому кварталі року). При цьому порівняно з попереднім кварталом ВВП України знизився лише на 0,9%, тоді як у першому кварталі ВВП "просів" на 5,3%.

Прогнози на 2015 рік відрізнялися різноманітністю. На думку Мінекономрозвитку, поліпшення динаміки ВВП було зумовлене як статистичними чинниками (зменшення порівняльної бази в другому кварталі 2014 року), так і економічними. Серед останніх - стабілізація макроситуації

(курсова цінова стабільність), а також поступове відновлення і формування нових міжгалузевих зв'язків в економіці в умовах деескалації конфлікту на сході країни. Уповільнення падіння супроводжувалося поліпшенням ситуації в багатьох видах економічної діяльності, крім торгівлі та сільського господарства, що було зумовлене лише тимчасовим ефектом несприятливих погодних умов у червні.

Згідно з "помірно-консервативним" прогнозом Кабінет Міністрів розглядає три сценарії розвитку економіки України в 2015 році, згідно з якими падіння ВВП країни очікується на рівні від 11,9% до 5,5%. Мінекономрозвитку [оцінило](#) падіння ВВП України за підсумками першого півріччя 2015 року в 16,3%. Згідно з прогнозами Міжнародного валютного фонду і Європейського банку реконструкції і розвитку, ВВП України в 2015 році впаде на 9%. Світовий банк чекає падіння ВВП країни нинішнього року на 7,5% [299].

При цьому, визнаємо, що Україні належить зіткнутися також і з наслідками глобальної кризи, яка ще триває. По-перше, відбулися великі зміни у структурі світової економіки (підйом в Китаї та Індії). З іншого боку, виникла нова ситуація в розвинених країнах, які останні 15-20 років переносили екологічно брудні або трудомісткі виробництва в країни, де дешевша робоча сила, щоб знизити витрати. Одночасно в Європі і в США відбувалося заміщення старих галузей новими, високотехнологічними, тобто сформувалися інноваційні економіки. По-друге, для інноваційної економіки реальна облікова ставка - 5-6 відсотків - є нормативом ефективності, а в інноваційній економіці нормативи ефективності повинні бути вище, ніж в індустріальній. Це, безумовно, створить для України певні труднощі.

Національна економіка має функціонувати при низькій інфляції в 2-3 відсотка, тоді виникають сприятливі умови для тривалих, стійких і досить високих темпів розвитку. Реальне зростання ВВП - близько 4 відсотки в рік. Через погіршення демографічної ситуації, не слід очікувати приросту робочої сили, який в середньому давав по 1,2 відсотка зростання ВВП на рік. Залишиться єдина можливість збільшення валового внутрішнього продукту –

випереджаючий підйом продуктивності праці. Збільшення ВВП на 4 відсотки на рік, вимагає піднімати продуктивність праці не менше, ніж на 5 відсотків. З цією метою необхідно підвищувати ефективність виробництва, впроваджувати інновації, насамперед, у формі імпорту самих передових технологій. При цьому, треба враховувати і бути готовим до нової хвилі скорочень - неефективні робочі місця будуть закриватися. І найголовніше, нові умови вимагають інституційних змін, які підвищили б ділову активність, заспокоїли населення, підвищили рівень довіри до влади [244].

Таким чином, у посткризовий період зберігається і посилюється необхідність подолання бар'єрів низької інвестиційної та інноваційної активності в промисловості. При цьому, виникають і додаткові складнощі, пов'язані з подорожчанням кредитних коштів, ускладненням доступу до них, скороченням державної підтримки, зростанням конкуренції з боку нових промислових світових центрів.

Ці особливості багато в чому визначають ті складнощі, з якими пов'язано застосування інструментів промислової політики в посткризовий період.

При аналізі чинників кризових процесів у промисловості необхідно враховувати ключові макротенденції та обмеження, що склалися як у попередній період, так і переважили протягом останнього часу. Під макротенденціями розуміються базові тренди і співвідношення, що визначають в підсумку динаміку ВВП України. Необхідність враховувати ці тенденції визначається тим, що розвиток промисловості значною мірою корелює з динамікою ВВП України. Ця закономірність, загальна для більшості регіонів, адже розвиток будь-якого регіону на 70-90% є наслідок того, що відбувається в економіці України. Тобто характер розвитку національної економіки задає темп можливостей зростання і є визначальним чинником того, що буде з економікою регіонів у майбутньому.

Отже, можна виділити базові макротенденції, бар'єри, обмеження і поліпшення розвитку національної економіки України (табл. 2.8.).

Базові макротенденції проектуються на рівні регіонів України у вигляді мезотенденції, під якими розуміються тренди і співвідношення, які специфічні регіональному рівню (табл. 2.9).

На відносно стійкі мезотенденції та обмеження, накладаються кризові тенденції, які спостерігаються на протязі останнього періоду. На рис. 2.2. представлена «кризова пастка», в якій показано вплив кризи на світових фінансових ринках на зниження попиту, обсягів виробництва, скорочення надходжень до бюджету.

Порівняння результатів промислового розвитку за основними видами економічної діяльності України показує, що в передкризовий період 2014 р. і початковий період кризи спостерігалася певна розсинхронізація у розвитку базових видів обробних виробництв (рис.2.3). Особливо відчутною розбіжність була з таких видів економічної діяльності, як виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; добувна промисловість і розроблення кар'єрів.

Таблиця 2.8

Макротенденції, бар'єри, обмеження і поліпшення

Негативні макротенденції	Позитивні макротенденції
<p>1. Тенденція уповільнення динаміки експорту у зв'язку з обмеженими можливостями сировинних галузей.</p> <p>2. Прискорення динаміки споживання населення, в значній мірі спирається на додаткові доходи економіки від сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури та розвиток системи споживчого кредитування.</p> <p>3. Частка нагромадження у ВВП залишається на досить низькому рівні - близько 18%. Збереження такої норми накопичення в умовах неминучого зростання капіталомісткості означає уповільнення економічного зростання.</p> <p>4. Державне споживання не в змозі виконати роль акселератора економічної динаміки.</p> <p>5. Випереджальне (порівняно з динамікою виробництва) зростання імпорту є найбільш потужним негативним фактором економічної динаміки в середньостроковій і довгостроковій перспективі.</p>	<p>1. Активізація інвестиційної діяльності.</p> <p>2. Прискорення темпів зростання іншого (не сировинного) експорту.</p> <p>3. Масштабні залучення іноземного капіталу.</p> <p>4. Збереження низького рівня інфляції при практично 50 відсотковому зростанні грошової маси.</p>

Бар'єри та обмеження	Фундаментальні поліпшення
<p>1. Відсутність ефективної системи перетікання капіталу, що не дає змоги в умовах надлишку фінансових ресурсів профінансувати розвиток обробної промисловості; низька заробітна плата у виробничій сфері національної економіки, перешкоджає зростанню ефективності виробництва і поширенню інновацій.</p> <p>2. Загальне технологічне відставання національної економіки, що не дає змоги забезпечувати належну конкурентоспроможність продукції та послуг.</p>	<p>1. За останні роки Україна конституювалась не тільки політично, але й економічно. Подолані наслідки розриву господарських зв'язків початку 90-х років, країна вбудувалася в систему міжнародного поділу праці і зараз представляє собою хоча і не повністю збалансований, але взаємопов'язаний національний господарський комплекс.</p> <p>2. В Україні виникли і досить ефективно функціонують ринкові інститути.</p> <p>3. Національна економіка України повністю адаптувалася до нових ринкових умов.</p>

Джерело узагальнено автором

Загальними для всіх секторів промисловості є наступні проблеми (таблиця 2.10):

- недостатньо високий рівень інвестиційної та інноваційної активності, що обмежує можливості підвищення конкурентоспроможності продукції;

Таблиця 2.9

Мезотенденції, бар'єри, обмеження і поліпшення

Негативні макротенденції	Позитивні макротенденції
Втрати конкурентоспроможності великої номенклатури виробів вітчизняного виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку	Позитивна динаміка промислового виробництва. Збільшення частки машинобудування у випуску промислової продукції. Збільшилися обсяги державного оборонного замовлення.
Бар'єри та обмеження	Фундаментальні поліпшення
Критичний стан основних фондів і, як наслідок, істотне технологічне відставання. Недостатній захист вітчизняного ринку і неактивне лобювання інтересів вітчизняних виробників. Проблеми узгодження цін на продукцію, що виготовляється за державним оборонним замовленням. Проблема зростання цін природних монополій.	Поява промислової політики

Джерело: узагальнено автором

- відносно низький рівень продуктивності праці, в порівнянні з показниками розвинених країн, що зумовлює неможливість забезпечити конкурентоспроможну заробітну плату та знижує привабливість зайнятості в промисловому секторі економіки;

- високий рівень витрат, зумовлений недостатнім рівнем впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, що істотно підвищує витрати підприємств і знижує конкурентоспроможність продукції;

Дефіцит ліквідності

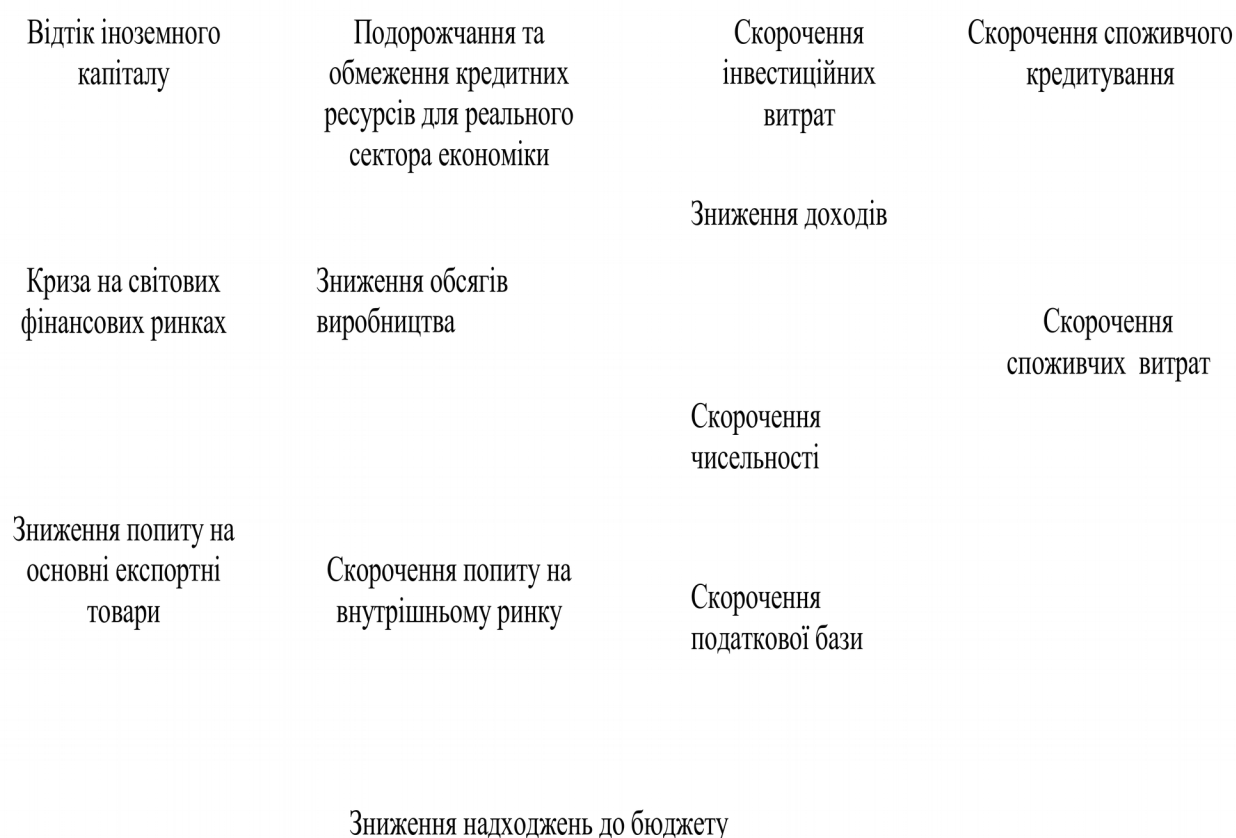
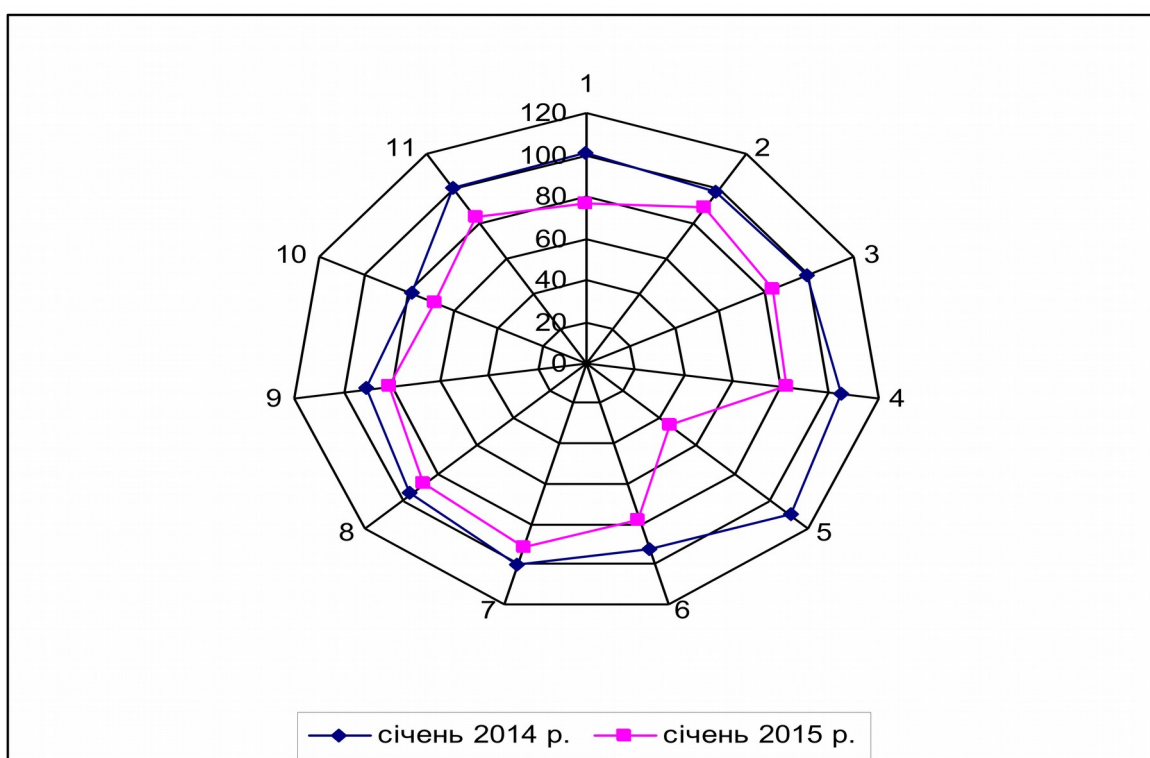

Рис. 2.2. Кризові тенденції в розвитку промислових підприємств (кризова пастка) (розроблено й обґрунтовано автором)

- дефіцит кваліфікованих кадрів;

- жорсткість умов конкуренції на традиційних і найбільш важливих ринках збуту продукції, що вимагає активізації зусиль з пошуку нових ринків і освоєння перспективних ринкових ніш.

Таким чином слід зробити висновок, що потреба в постановці проблеми розробки антикризової стратегії визначається наявністю внутрішніх (ендогенних) деструктивних кризових чинників (загроз) і зовнішніх (екзогенних) відносно реального сектору економіки (табл. 2.11) і національної економіки в цілому.

- 1 - добувна промисловість і розроблення кар'єрів
- 2 - виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
- 3 - текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів
- 4 - виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність
- 5 - виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення
- 6 - виробництво хімічних речовин і хімічної продукції
- 7 - виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів
- 8 - виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції
- 9 - металургійне виробництво
- 10 - машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування
- 11 - постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря

Рис. 2.3. Індекси промислового виробництва в Україні за видами діяльності до відповідного періоду попереднього року, %

До зовнішніх деструктивних кризових чинників можна віднести, наприклад, глобалізацію, економічну та політичну нестабільність, недосконалість законодавства, диверсійну діяльність конкурентів, динамічну рухливість ринку цінних паперів, відсутність достовірної інформації для інвесторів про стан ринку та емітентів цінних паперів та ін.

Таблиця 2.10

Основні проблеми розвитку промислового сектору України

Найменування проблеми	Кількісні характеристики проблеми	Короткий опис
1. Недостатньо високий рівень інвестиційної та інноваційної активності		Недостатньо високий рівень інвестиційної та інноваційної активності обмежує можливості підвищення конкурентоспроможності продукції. Основні фонди підприємств добувної промисловості зношені на 54,1 %; переробної промисловості знос 57,2 %, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води 58,4 %. Це значно перевищує межі порогового значення економічної безпеки.
Обсяг інноваційних промислових підприємств відсотків до загальної кількості підприємств	16,8	
Знос основних фондів промисловості, %	57,3	
2. Відносно низький рівень продуктивності праці		Відносно низький рівень продуктивності праці в порівнянні з показниками розвинених країн знижує привабливість зайнятості в промисловому секторі
Продуктивність праці на промислових підприємствах, тис.грн. /	397	

чол.		
3. Високий рівень витрат виробництва		Високий рівень витрат виробництва зумовлений недостатнім рівнем впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій, що істотно знижує конкурентоспроможність промислової продукції
Рентабельність продукції промисловості, %	3,0	
4. Кадри		Недостатньо високий рівень оплати праці не стимулює залучення і відтворення висококваліфікованих кадрів в промисловості
Частка зайнятих, що мають початкову професійну освіту, %	22,3	
Середньомісячна заробітна плата працівників зайнятих в промисловості, грн.	3763	

Джерело: систематизовано автором за даними [89; 247].

До внутрішніх кризових чинників слід віднести обмежені можливості страхування ризиків, відсутність чітких технологій взаємодії професійних учасників ринку, інституційну незавершеність ринкової економіки, складну систему взаємозв'язків в реальному та фінансовому секторах економіки, кожен з яких може стати епіцентром кризових ситуацій тощо.

Таблиця 2.11

Прямі та опосередковані кризові чинники реального сектора економіки

Кризові чинники реального сектора економіки	
Чинники прямої дії	Опосередковані чинники
1. Спад (стагнація) виробництва	1. Низька конкурентоспроможність продукції
2. Структурна деформація промисловості країни	2. Переважання сировинної

3. Високий рівень зношення основних фондів	спрямованості експорту
4. Низький техніко-технологічний рівень виробництва	3. Залежність від імпорту техніки і технологій
5. Низька інноваційна активність в більшості галузей виробництва	4. Дискримінаційні заходи до вітчизняних товарів на світових ринках
6. Погіршення інноваційного потенціалу	5. Неефективність фондового ринку в плані залучення інвестицій
7. Збільшення матеріало- та енергоємності продукції	6. Боротьба за перерозподіл власності
8. Зростання безробіття	7. Неефективна валютна, податкова і митна політика держави
9. Зниження професійно-кваліфікаційного рівня кадрів	8. Низька кредитно-банківська підтримка реального сектору економіки
10. Низьке використання природно-ресурсного потенціалу	9. Витік капіталу з країни
12. Корупція у сфері регулювання відносин власності	10. Наявність міжгалузевого цінового диспаритету
	11. Відсутність реальної протекціоністської політики держави

Джерело: систематизовано автором за даними [89; 247].

У сучасних умовах особливу роль відіграють зовнішні кризові чинники. Серед основних причин їх виникнення, на нашу думку, слід виділити:

- розвиток процесу транснаціоналізації економічних зв'язків, інтеграцію національних фінансових ринків, інтернаціоналізацію світового господарства (глобалізація);

- відносне ослаблення регулювання світових фінансових ринків при збільшенні їх обсягів і оборотів операцій, зростанні конкуренції між ними;

- розширення світової фінансової системи за рахунок входження у світову економіку країн (зростає глобальна нестійкість);

- постійне збільшення маси капіталів (включаючи потоки їх між країнами), крайня рухливість яких (зумовлена зростанням швидкості перетікання з одного ринку на інший) створює напружену ситуацію, високий ступінь концентрації фінансових ресурсів на макроекономічному рівні (бюджетні системи держав і міжнародних організацій) і рівні міждержавної економічної інтеграції;

- зростання автономізації комерційних і фінансових конгломератів або державних економічних суб'єктів (ТНК, ТНБ та ін.), які мають значний фінансовий вплив на національний господарський комплекс окремих країн;
- зростання інтенсивності фінансових трансакцій, високий ступінь мобільності та взаємозв'язку фінансових ринків (наприклад, криза, яка спочатку виникла на якомусь одному ринку, може швидко поширитися на інші, що може мати непередбачувані наслідки для всієї світової фінансової системи) на базі новітніх інформаційних технологій;
- взаємопроникнення внутрішньої і зовнішньої політики держав (включаючи Україну), які все більше і більше залежать від світових фінансів;
- посилення конкуренції між Україною та іншими державами в економічній та інших сферах (санкції проти України, втрата деяких ринків збуту, дискримінація українських товаровиробників на світових ринках та ін.);
- низька адаптація національної економіки до умов ЄС, а також відсутність допомоги уряду компаніям, що працюють на східних ринках;
- надмірна залежність національних економік від іноземного короткострокового спекулятивного капіталу, що робить їх фінансові системи надзвичайно уразливими.

Концептуальний поділ на внутрішні і зовнішні кризові чинники обґрунтовується (використовується) в більшості досліджень і публікацій з проблем антикризової політики. Однак, враховуючи складність прояви і форм впливу різних чинників на розвиток національної економіки, вважаємо за необхідне поглибити використання класифікації схеми кризових чинників, розділивши їх (на аналітичному рівні) на прямі та опосередковані.

Необхідність такого підходу до аналізу кризових чинників пов'язана, на нашу думку, не тільки з визначенням безпосередньо негативних сфер розвитку, а й використанням більш складного інструментарію для виявлення всього комплексу кризових відхилень, пов'язаних з конкретними формами впливу загроз на розвиток окремих елементів національної економіки. Вище

пропонувалася класифікаційна схема кризових чинників з поділом їх на прямі та опосередковані.

Таким чином, слід серед основних кризових чинників виділити:

- збереження структурної деформації економіки (при зростанні ВВП в 2014 році в порівнянні з попереднім, на 2 %, індекс промислового виробництва зріс на 6,3%, виробництво продукції сільського господарства на 3,3%);
- низький рівень інноваційної активності та науково-технічного потенціалу (частка інноваційної продукції серед всієї виробленої в 2014 році в порівнянні з попереднім практично не змінилася і склала 3,3%);
- тенденція до перетворення України в сировинну периферію розвинутих країн;
- зростання імпоротної залежності (у 2014 році у порівнянні з попереднім імпорт зріс на 38,5 %);
- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- значні розміри зовнішнього боргу (зовнішній борг у 2014 році досяг 1 092 млрд. грн.);
- надмірна відкритість економіки;
- недостатні темпи розвитку інноваційної сфери;
- висока і наростаюча інфляція (за 2014 рік склала 25 %, за перше півріччя 2015 року – 44,8%);
- криміналізація економічних відношенні.

На нашу думку сьогодні слід звернути більш пильну увагу на додаткові ризики, які несе глобальна рецесія. Оскільки сучасний механізм забезпечення економічної безпеки України заснований на гіпотезі постійного і тривалого підйому, він не розрахований на ймовірність економічного спаду, при якому відбудеться падіння попиту на експортовану з країни продукцію.

Ефективність створюваних державою і пов'язаним з ним великим бізнесом виробництв явно розрахована на сучасний рівень попиту, що надалі може обернутися великими фінансовими втратами, в першу чергу для держави.

Імовірність таких втрат пов'язана з тим, що саме держава є великим інвестиційним партнером відповідних проектів (насамперед у питаннях забезпечення їх інфраструктурою) і тісно пов'язане з приватним бізнесом, що у разі початку рецесії, швидше за все, повинно буде взяти на себе компенсацію їхніх збитків. Зазначене є серйозною загрозою національній економіці країни.

Необхідно відзначити посилення таких кризових чинників пов'язаних з глобалізацією, як:

- початок глобальної рецесії. Зростання ймовірності зміни фази ділового циклу, яке для України може виявитися особливо болючим на тлі високих темпів її нинішнього розвитку;

- подальше збільшення залежності національної економіки від коливання світових цін на сировинні ресурси;

- зростаючий обсяг зовнішньої заборгованості;

- можливість виникнення дефіциту платіжного балансу і посилення залежності країни від залучення іноземних інвестицій;

- низька конкурентоспроможність більшості галузей національної економіки.

Ефективність структурної перебудови полягає у створенні такої структури, яка забезпечує максимальне задоволення потреб при оптимальних витратах і дає змогу випускати високорентабельну і конкурентоспроможну продукцію з орієнтацією на сталий розвиток.

Пропонована система антикризових заходів в сукупності з вимогами структурної перебудови є основою розробки алгоритму формування антикризових заходів при реалізації різних сценаріїв розвитку регіонального промислового комплексу (рис. 2.4). Алгоритм передбачає послідовне проходження етапів ідентифікації кризових процесів, визначення типу кризи і фази кризового процесу, вибору способу реагування та інструменту антикризового управління, реалізації антикризових планів, оцінки ефективності, контролю і корегування.

Такий алгоритм призначений для вироблення адекватної антикризової стратегії в реальному секторі економіки. Блок ідентифікації кризових процесів призначений для визначення фази кризи і заснований на аналізі показників кризових процесів у різних підсистемах реального сектора економіки. На основі ідентифікації визначається фаза кризового процесу у відповідній підсистемі, і залежно від неї, здійснюється вибір антикризової стратегії.

У свою чергу, антикризова стратегія є основою для вироблення оперативних і тактичних антикризових планів з подальшим корегуванням залежно від розвитку соціально-економічної ситуації.

Запропонована методологія дослідження кризових процесів дає змогу оцінити ймовірність виникнення кризової ситуації.

Визначення можливостей настання криз за найбільш значущими показниками економічної безпеки системи, що свідчить про наявність у ній гострих протиріч, може бути інтегроване в систему управління розвитком реального сектору економіки, спрямовану на розпізнавання, профілактику, подолання негативних наслідків, а також використання можливостей для досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки.

Ідентифікація кризових процесів

Моніторинг розвитку виробничих галузей економіки
 Моніторинг ринку праці, моніторинг окремих показників діяльності банківського сектора
 Моніторинг Програм соціально-економічного розвитку
 Моніторинг фінансово-економічного стану реального сектора економіки
 Моніторинг інвестиційних процесів
 Моніторинг показників ідентифікації кризових процесів
 Організація форсайта, формування спільного «образу майбутнього» промисловості
 Формування робочого органу, який займається моніторингом і прогнозуванням

Основні підсистеми регіонального промислового комплексу

Фази кризового процесу			
Потенційна криза	Латентна криза	Гостра криза	Хронічна криза
Попередження	Реагування	Пом'якшення	Структурна перебудова

Вибір антикризових інструментів

Формування технопарків
 Формування особливих економічних зон
 Підготовка і просування інвестиційних майданчиків
 Бюджетні інвестиції в створення інфраструктури
 Оптимізація бюджетних витрат
 Реструктуризація заборгованості підприємств реального сектора економіки перед бюджетом
 Надання державних гарантії
 Реалізація концесійних проектів
 Субсидування процентної ставки за кредитами до лізингових платежів
 Розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва
 Надання податкових пільг організаціям, які реалізують інвестпроекти
 Сприяння участі інвестпроектів в інвестиційних програмах федеральних і міжнародних фінансових інститутів
 Забезпечення індексації тарифів залежно від економічної ситуації
 Забезпечення безперебійного касового обслуговування кредитних організацій

Розробка і затвердження антикризових планів, програм, заходів

Реалізація антикризових планів, програм, заходів

Оцінка ефективності антикризових планів, програм, заходів

Активізація роботи з роботодавцями
 Контроль ситуації на проблемних підприємствах реального сектору економіки
 Посилення контролю за використанням державних інвестицій
 Контроль за дотриманням законодавства

Коригування антикризових планів, програм, заходів

Рис. 2.4. Алгоритм формування антикризової стратегії при реалізації різних сценаріїв розвитку реального сектору економіки (розроблено й обґрунтовано автором)

Ідентифікація кризових процесів у взаємозв'язку з визначенням фази економічного циклу може бути використана для побудови сценаріїв розвитку

реального сектору економіки на довгостроковий період та моделювання антикризових заходів в різних сценарних умовах.

Таким чином, розвиток реального сектору економіки є складним, динамічним та суперечливим процесом, де в кожен момент часу виникають різні етапи і типи криз. Основними обмежуючими факторами розвитку реального сектора економіки є низька частка обробних виробництв у галузевій структурі валової доданої вартості; знос основних виробничих фондів; незначна частка інноваційної продукції; низький рівень рентабельності.

Наведено динаміку основних макроекономічних показників функціонування та розвитку промисловості України у 1995-2015 рр., яка свідчить, що протягом наведеного періоду спостерігається незначне коливання валової доданої вартості промисловості до збільшення показників (протягом 2004-2006 рр.), але в цілому тенденція спрямована на зниження (протягом 2006-2013 рр на 8,7%), зміна індексу промислового виробництва за 1995-2015 рр. свідчить про його падіння на 45%. Це пояснюється тим, що протягом 2006-2015 рр уряд країни не зміг поліпшити і посилити структуру економіки, не почав проводити більш здорову фінансову і бюджетну політику, не відбулось збільшення золотовалютних резервів.

Слід відзначити, що сприйнятливість українського бізнесу та економіки до інновацій залишилася низькою: частка підприємств реального сектору економіки у 2014 році, що здійснювали технічні інновації, становить всього 16%. У Німеччині цей показник сягає 73%, у Бельгії - 58%, в Естонії - 47%, у Чехії - 41%. У промисловому виробництві використовується лише 4,2% наявних винаходів, адже через неврахування інтелектуальної власності вартість підприємств реального сектору економіки України занижена на 50–80%.

2.3. Аналіз інноваційної та інвестиційної складової реального сектора економіки

Аналізуючи перспективи розвитку національної економіки, можливості підтримки і зміцнення економіки країни, ми виходимо з двох напрямків аналізу - оцінки можливостей у досягненні поставлених цілей розвитку та оцінки можливості не відхилитися від заданої траєкторії розвитку, незалежно від того, сприятливими чи ні виявляться фактори зовнішнього і внутрішнього середовища.

Оцінка стану і тенденцій розвитку світового господарства показує, що головною умовою забезпечення міжнародної конкурентоспроможності та високих темпів соціально-економічного розвитку країн світу є їх постіндустріальна трансформація. Це підтверджує статистика країн «золотого мільярда», яка свідчить, що до 80% зростання їх ВВП досягається за рахунок інноваційного сектора. В Україні ця частка становить всього 3% ВВП.

У цьому зв'язку з цим в Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" стратегічними напрямками розвитку визначено забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему [257]

Статус постіндустріальної держави визначається насамперед зростанням ролі НДДКР і наукомістких виробництв, високим науково-технічним потенціалом країни і освітнім рівнем населення. В умовах постіндустріальної економіки, що використовує інновації як головний ресурс розвитку, інноваційна сфера перестає бути ізольованою від інших сфер життєдіяльності суспільства і в більшій мірі визначає їх прогрес. Творча складова з супутником розвитку матеріального виробництва перетворюється на його неодмінну умову. Розробка і впровадження інновацій стає центральним і безперервним процесом, що дає змогу по-новому поглянути на умови відтворення постіндустріальної економічної системи. Якщо на індустріальній стадії розвитку економіки

відтворювальний процес представляє собою хід безперервного поновлення виробництва і розподілу продукту, то в умовах постіндустріальної економіки він трансформується в безперервно поновлюваний інноваційний процес.

Найважливішим активом постіндустріальної економіки виявляються не матеріальні цінності, а – інтелект, інформація, знання. За словами відомого американського економіста Л. Саммерса, відбувається «зрушення від економіки, заснованої на виробництві товарів матеріального характеру, до економіки, заснованої на виробництві та застосуванні знань» [53; 300]. Цей процес добре помітний на зміні структури інвестування. Інвестиції сьогодні вкладаються в більшій мірі в нові концепції і засоби їх створення.

Візуалізація уявлень автора про особливості постіндустріальної економічної системи представлена на рис. 2.5.

Центральне місце в соціально-економічній системі постіндустріального типу займає підсистема генерації та поширення знань. Її суб'єктами є підприємства та організації, що відносяться до державного та приватного сектора, які індивідуально і у взаємодії один з одним виконують фундаментальні дослідження та прикладні розробки і тим самим зумовлюють розвиток і поширення нових продуктів, технологій, послуг. Причому винахідницька активність, яка необхідна для створення нових знань є тільки одним з аспектів діяльності наукових організацій. Підприємства інноваційної сфери можуть використовувати також розробки один одного, а також закордонних фірм або інститутів, адаптуючи їх для своїх цілей. Вони відстежують ідеї і технічну інформацію за зовнішніми інформаційними джерелами і впроваджують їх в діяльність самостійно або в у формі кооперації.

**Макроекономічна політика, яка орієнтована на пріоритетність
інноваційного розвитку економіки та стимулювання
підприємницької активності в інноваційній сфері
Законодавство, яке забезпечує правове поле для функціонування
економіки постіндустріального типу та реалізації пріоритетів
державної інноваційної політики**

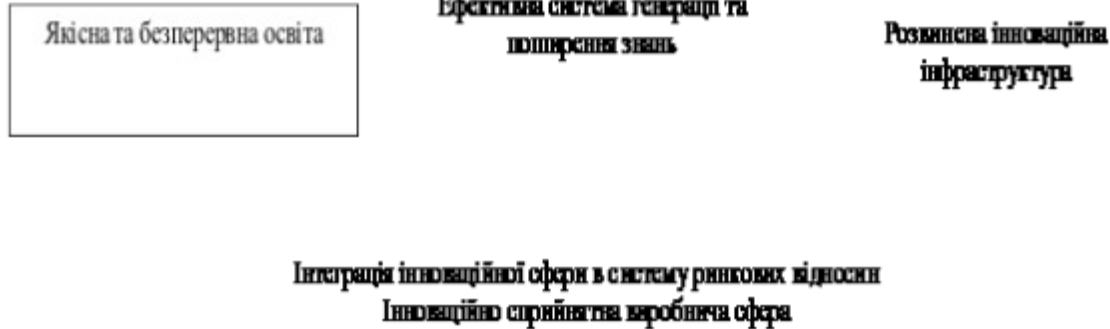

Рис. 2.5. Характерні ознаки постіндустріальної соціально-економічної системи (розроблено й обґрунтовано автором)

В якості ключових моментів формування ефективної системи генерації та поширення знань можна розглядати накопичений в країні науковий потенціал та національну науково-технічну політику, яка створює умови для об'єднання зусиль у створенні нових знань та впровадженні отриманих результатів у різні сфери суспільної життєдіяльності.

Для оцінки наукового потенціалу країни можна використовувати як ресурсний підхід, що відбиває наявність матеріально-технічних, кадрових, інформаційних та організаційних ресурсів в інноваційній сфері, так і результативний, що спирається на кінцеві результати інноваційної діяльності.

Оскільки перетворення науки в головну рушійну силу розвитку суспільства характеризується не стільки кількістю наукових організацій і обсягом витрачених на НДДКР коштів, скільки реальним впровадженням наукових досягнень, з цією метою європейськими фахівцями розроблено

систему оціночних показників, орієнтованих на кінцевий результат. Це такі показники, як:

- кількість патентів, які використовуються у високотехнологічних галузях;
- питома вага виробництва наукомісткої високотехнологічної продукції в структурі ВВП і на світовому ринку;
- питома вага інноваційних підприємств матеріальної сфери, які впроваджують нововведення у діяльність самостійно або в кооперації;
- інноваційні витрати в матеріальній сфері в загальному обігу;
- фінансування інноваційної сфери приватним бізнесом, % до ВВП.

За цими показниками в національній економіці України спостерігається найбільше відставання. Так, наприклад, за даними Espacenet за 2012-2014-ті роки включно було зареєстровано більше 32 000 українських патентів, за той самий період було зареєстровано близько 370 000 американських патентів. [284]

Як вже зазначалося, значний вплив на розвиток інноваційної сфери надають державна макроекономічна політика та нормативно-правова база, що забезпечує реалізацію даної політики. Зазначені підсистеми можуть, як мотивувати підприємницьку активність в інноваційній сфері, так і служити серйозними обмежувачами її розвитку.

Державне регулювання інноваційної сфери ґрунтується, з одного боку, на виборі стратегічних напрямів і пріоритетів науково-технологічного розвитку, а з іншого – на формуванні умов при яких їх реалізація виявиться можливою, тобто на формуванні ефективної науково-технічної політики. Державна науково-технічна політика повинна формуватися як система заходів щодо акумуляції та використання наявних ресурсів з метою створення ефективної інноваційної системи та економіки, заснованої на знаннях, що дає змогу країні зайняти гідне місце у спільноті економічно розвинених держав, успішно конкурувати на глобальному ринку, зберігши при цьому політичну та економічну незалежність. Велике значення з погляду сталого розвитку економіки має пряма державна підтримка нових конкурентоспроможних секторів економіки, створення умов

для притоку інвестицій, надання фінансових і податкових пільг фірмам, що інвестують в технології.

У цьому зв'язку не можна не відзначити недостатню ефективність державного регулювання інноваційної діяльності в Україні і, насамперед, у частині розробки та реалізації стратегій інноваційного розвитку. До найбільш суттєвих недоліків можна віднести відсутність якісних прогнозів темпів і напрямів науково-технічного прогресу, чітко визначених цілей і пріоритетів національного розвитку, об'єктивної оцінки наслідків впливу нових технологій на економіку і суспільство.

В Україні склалася парадоксальна ситуація, коли при крайньому дефіциті фінансових ресурсів, що спрямовуються в інноваційну сферу, в фундаментальних науках виділено більше 100 пріоритетів, більше 150 пріоритетів – в прикладних і 80 пріоритетів – у сфері серійного виробництва [102; 111].

Такий підхід до виділення пріоритетів державної інвестиційної політики вкрай небезпечний для фундаментальної науки, наукоємних і високотехнологічних виробництв, що вимагають значних фінансових вливань, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету. У цій області вкладені ресурси дають віддачу в кращому разі через 3-5 років, а то і в більш віддаленій перспективі, тому в умовах діючої економічної політики навряд чи можна розраховувати на високу активність приватних інвесторів.

Формування умов для підвищення інноваційної активності підприємців реального сектору економіки означає створення відповідних мотивацій, зміна умов господарювання з тим, щоб інновація стала основним способом виживання в ринкових умовах. Найбільш істотним стимулом при цьому є введення податкових пільг, насамперед, податкового кредиту для інноваційних підприємств, що інвестують прибуток у розвиток виробництв; і їх скасування при невиконанні цієї умови. Розмір знижки доцільно диференціювати залежно від виду обладнання та терміну його служби.

Особливі умови господарювання можуть бути надані також інноваційним підприємствам, що експортують більше 50% товарів, виготовлених з використанням вітчизняної інтелектуальної власності та ноу-хау. З метою стимулювання інноваційного виробництва на певний період слід звільнити від податків на прибуток і додану вартість підприємства, що випускають на основі нових технологій і реалізують на внутрішньому ринку продукцію імпортозаміщення. Доцільно також знову ввести інвестиційну пільгу зі сплати податку на прибуток з фінансових коштів, що спрямовуються на інноваційний розвиток. Можна використовувати і таку форму податкових пільг, як вирахування повної суми витрат на НДДКР з оподаткованого податком на прибуток доходу підприємства.

У розвинених країнах світу привабливість вкладень капіталу в науку обумовлена наявністю чітких правових гарантій дотримання інтересів інвесторів і розробників. У цьому зв'язку слід провести чіткі межі державного впливу на інноваційну сферу. Визначаючи пріоритети науково-технічного розвитку і залишаючись головним інвестором інноваційної сфери, держава повинна отримувати доходи переважно від її оподаткування. Причому, враховуючи недофінансування і дефіцит ресурсів розвитку, результати наукової діяльності, принаймні, в найближчій перспективі, повинні оподатковуватися за найменшою ставкою, а в окремих випадках - звільнятися від оподаткування.

У зарубіжній практиці є позитивні приклади використання подібних інструментів стимулювання. Так, створення «програмного офшору» в Ірландії, дозволило країні в короткі терміни вийти на перше місце в світі з експорту програмного забезпечення. Використання наукових офшорів слід поєднувати із запровадженням особливого податкового режиму у високотехнологічних галузях, при якому оподаткуванню підлягають не самі нові технології, а їх експорт і виробництво на їх основі продукції та послуг. Це дасть змогу також вирішити завдання переорієнтації науки від експорту наукових знань, до забезпечення внутрішніх потреб економіки. Нарешті, комплексний підхід до вирішення проблем науково-технічного розвитку передбачає державну

підтримку освіти у перспективних галузях знань, субсидування створення робочих місць в наукомістких галузях та ін.

Удосконалення державного регулювання для інноваційних організацій, на наш погляд, передбачає наступні зміни:

- встановити для всіх наукових організацій прискорену амортизацію основних засобів (не менше 50% на рік);
- ввести додаткові податкові пільги науковим організаціям, які створюють нові робочі місця в пріоритетних напрямках науки і техніки;
- передбачити заходи щодо зниження банківської відсоткової ставки за кредитами для інноваційних підприємств;
- ввести обмеження на закупівлю за кордоном за рахунок бюджетних коштів наукомісткої продукції і технологій, якщо вони можуть бути розроблені і вироблені вітчизняними підприємствами;
- здійснити реструктуризацію боргів всіх вітчизняних наукових підприємств, пов'язаних з виконанням державного замовлення, з обов'язковим використанням до 50% отриманої суми на розвиток науки.

До проблем, що не дають змоги забезпечити зв'язок наукової сфери з реальним виробництвом і її ефективну інтеграцію в систему ринкових відносин, можна виділити і незадовільний фінансовий стан значної частини підприємств реального сектора економіки, що не дає змоги їм виступити в якості платоспроможних споживачів інноваційної продукції та інвесторів сфери НДДКР.

Недостатній рівень розвитку системи ринкових відносин в Україні деформує мотивацію підприємців до впровадження інновацій. Дані таблиці 2.12 свідчать про те, що для підприємств в економічно розвинених країн інноваційне підприємництво складає основу ведення бізнесу на сучасних високо конкурентних ринках і є головним засобом вирішення наявних проблем.

Таблиця 2.12

Спонукальні мотиви розвитку інноваційного підприємництва в США і Японії, %

Причини інноваційного підприємництва	США	Японія
Досягнення стратегічних цілей	76	73
Зрілість основного бізнесу	70	57
Передбачення менеджерами проблем розвитку	46	15
Вживання компанії	35	28
Перспективний розвиток	30	17
Забезпечення зайнятості	3	24

Джерело згруповано автором за даними джерела [118]

Інакше йде справа в Україні, що відрізняється макроекономічною нестабільністю, обмеженими обсягами і високою ціною інвестиційних ресурсів і низькою конкурентоспроможністю більшості галузей матеріального виробництва. У цих умовах витрати і ризики інноваційного підприємництва багаторазово зростають і воно перетворюється з головного засобу вирішення проблем бізнесу в крайню міру, до якої вдається підприємець для вирішення проблем виживання.

Більш того, об'єктивні умови на сьогоднішній день такі, що на відміну від західної економічної дійсності боротьба з конкурентами не є визначальним мотивом інноваційної діяльності. Особливо ця тенденція проявилася в умовах, коли цінова різниця визначила відсутність серйозної конкуренції із західними виробниками. Змагальність практично відсутня і на внутрішньому ринку наукових розробок, де переважає монополізм, пов'язаний з вузькою спеціалізацією галузевої науки.

Відносно кооперації в національній інноваційній сфері, тут спостерігається тенденція мінімізації кооперативних відносин та збереження їх тільки в разі гострої необхідності, наприклад, при виробничому впровадженні. Пояснити це можна тим, що в ситуації неоформленого ринку інтелектуальної власності для більшості інноваційних підприємств доведення розробки до промислової реалізації – чи не єдиний спосіб збереження прав на науково-технічний продукт.

Існуючий досвід взаємин інноваційного сектора з реальним виробництвом відображає низьку ступінь довіри в партнерських відносинах, ненадійність і короткостроковість кооперативних договорів. Сформована стихійним і вимушеним чином кооперація найчастіше призводить не стільки до встановлення довгострокового співробітництва, скільки до спроб витягти з цих відносин максимальну миттєву вигоду. Якщо партнер усвідомлює, що замовник потребує його послуг, неминуче виникає спокуса вилучення короткострокової економічної вигоди, яка породжує волюнтаризм у ціноутворенні на користь виробничника або розробника. Не менш актуальна проблема таких ділових зв'язків – потенційний ризик недотримання договорів і розриву контрактів партнерами. Розрив і невиконання цілого ряду контрактів – вирішальний фактор розбалансованої нестійкої системи взаємовідносин з виробничими партнерами [111].

Розбалансованість у взаєминах виникає не тільки з виробниками, але і з постачальниками, особливо у сфері поставок високоточних і електронних виробів. На Заході ринок переповнений пропозиціями безлічі компаній, що випускають сертифіковану якісну продукцію, а в Україні спостерігається протилежна ситуація. Останнім часом робляться спроби зруйнувати це замкнене коло через залучення західних фірм. Проте цьому перешкоджають різниця в рівні цін, політика протекціонізму по відношенню до вітчизняного виробника, бюрократичні бар'єри, невисока якість вітчизняної продукції, послуг.

Можна зробити висновок, що основним стимулом розвитку інноваційного підприємництва виступає не конкуренція, а економічні та соціальні фактори, пов'язані з ринковим функціонуванням і взаєминами в соціально-економічних мережах. Виходить, що український досвід контрастує з досвідом розвинених країн. На Заході виробниче зростання стимулюється, в основному, конкуренцією, яка усуває з ринку більш слабкі фірми. Вона ж стимулює тенденції кооперації, як стратегії, що забезпечує консолідацію матеріально-технічних ресурсів та велику ринкову стійкість підприємств. В українській же

дійсності, за відсутності чи низькому рівні конкуренції, зростання стимулюється недоліком розвитку ринкового середовища, інфраструктури, інвестиційних інститутів, дестабілізацією соціальних взаємин. Організаціям вигідніше не кооперуватися з іншими взаємодоповнюючими її компаніями, а якнайшвидше перетворитися на монополіста, убезпечивши себе тим самим (хоча б на час) від ненадійних економічних взаємин.

Сформовані в країні економічні умови по-різному впливають на інноваційну активність підприємств в залежності від масштабів їх діяльності. Найбільш індиферентним до інновацій залишається великий бізнес, який мав можливість розвиватися екстенсивно - шляхом злиття і поглинань, скупки компаній в суміжних і не в суміжних з основним бізнесом галузях, виймання фінансових ресурсів з куплених раніше підприємств і поліпшення їх фінансової ефективності. У силу цього більш складний і ризикований інноваційний розвиток не був для нього невідкладною необхідністю і засобом виживання. Існують і деякі об'єктивні перешкоди для розширення інноваційної діяльності великих компаній. До них можна віднести нестачу в країні кваліфікованої експертизи. Вищий менеджмент великих вітчизняних компаній, за рідкісним винятком не розбирається в технологічних проектах, не може кваліфіковано оцінити ризики і побачити можливості впровадження інновацій. Крім цього, великі компанії немобільні, мають складну, бюрократизовану систему управління, яка не встигає за швидко змінними ринковими умовами. Неefективна бізнес-структура, відсутність організаційно-управлінських механізмів і досвіду реалізації продуктових і технологічних інновацій не дають змогу їм повернутися обличчям до інноваційного сектору. У цьому зв'язку великі національні компанії поки стратегічно орієнтовані саме на екстенсивний розвиток.

Як наслідок найрозвиненішою формою інноваційного підприємництва в Україні виявилися малі інноваційні підприємства «при недовантаженні і простою середніх і великих підприємств мале підприємство знаходить 50-100

тис. дол. США для створення інноваційного виробництва, піклуючись про свою репутацію перед власними замовниками».

Важливим аспектом зростання інноваційної активності є також створення розвиненої інноваційної інфраструктури. Побудова ефективної інноваційної інфраструктури передбачає: формування розвиненого ринку інновацій; використання багатоканальної системи їх інвестування; перехід на прогресивні форми організації інноваційної діяльності; формування інформаційної бази нововведень шляхом безперервного моніторингу науково-технічних досягнень в країні і за кордоном; забезпечення доступу дослідників і розробників до правової, технологічної, ліцензійної та маркетингової інформації; створення аналітичних, статистичних центрів та мережі консалтингових фірм, що допомагають здійснити ринкову оцінку технологій, інтелектуальної власності, ноу-хау, вибирати об'єкти інвестування, визначити порівняльний ефект від впровадження інновацій; перебудову системи підготовки фахівців з урахуванням нових вимог і напрямків діяльності.

Ефективно діюча інфраструктура інноваційної системи – найважливіший чинник, що забезпечує як здатність економіки до продукування і асиміляції прогресивних нововведень, так і системну взаємодію інноваційної сфери з ринком. Разом з тим кроки в напрямку формування інфраструктури інноваційної діяльності, які вживаються на практиці свідчать про відсутність чіткого концептуального підходу до вирішення цієї важливої стратегічної задачі. Запозичення зарубіжного досвіду шляхом перенесення окремих елементів цілісних економічних систем без врахування специфіки країни також не дає очікуваних результатів.

Дійсно, склад інноваційної інфраструктури, принципи її функціонування істотно залежать від основоположних характеристик економічної системи країни. В радянський період, в умовах адміністративно-командної системи рішення про розробку та впровадження інновацій у виробництво, так само як і про їх фінансування перебували у віданні державних органів управління та далеко не завжди пов'язувалися з параметрами ринкової ефективності. Разом з

тим в рамках цієї системи досягався досить високий рівень мобілізації та концентрації ресурсів на вирішенні ключових завдань науково-технічного розвитку країни. Практична реалізація даної моделі в СРСР забезпечила досить високий рівень інтеграції наукової та виробничої діяльності та збільшення обсягу державних фінансових ресурсів, що розподіляються в академічному секторі [150].

Руїнування державної монополії на розробку і впровадження науково-технічних досягнень без формування нових, властивих ринкової економіки механізмів, зниження обсягів фінансування призвело до згортання інноваційної діяльності в країні. Питома вага підприємств, що розробляють і освоюють нову продукцію і технології, почав скорочуватися (табл. 2.13).

Необхідно засвідчити, що, наразі, частка підприємств, які співпрацювали з державними НДІ, університетами та провідними ВНЗ зростає. Так, наприклад, у 2013 році частка за вказаними характеристиками досягла 6,2% і 4,2%, а зв'язки з іншими науковими організаціями (консультантами, комерційними лабораторіями або приватними НДІ та науковими установами галузевих і Національної академії наук України) залишились, зокрема, у 2014 році на рівні 6,0% [149].

Вище середнього по Україні (у 2014 році) рівень інноваційної активності промислових підприємств був у Волинській, Вінницькій, Харківській, Хмельницькій, Чернівецькій, Львівській, Донецькій, Чернігівській областях та у м. Севастополі (24,8 – 20,8%) – деталізація базових характеристик провадження інноваційної діяльності реального сектору економіки України представлено у табл. 2.14.

Таблиця 2.13

Інноваційна активність вітчизняних підприємств і організацій у 2014 році за типами провадження у практику нововведень за регіонами (у % до загальної кількості обстежених підприємств)

Регіони	Інноваційно активні промислові підприємства	у т.ч., підприємства з технологічною інновацією	у т.ч., підприємства з технологічними/маркетинговими	Не інноваційні підприємства

			новаціями	
Україна	20,4	16,0	10,4	79,6
АР Крим	14,8	7,4	7,4	85,2
Вінницька	24,1	13,5	10,7	75,9
Волинська	24,8	14,6	10,2	75,2
Дніпропетровська	19,1	3,2	15,9	80,9
Донецька	21,3	10,9	10,4	78,7
Житомирська	16,6	11,5	5,1	83,4
Закарпатська	16,8	10,3	6,4	83,2
Запорізька	26,0	17,4	8,7	74,0
Івано-Франківська	28,8	17,3	11,5	71,2
Київська	27,1	14,3	12,8	72,9
Кіровоградська	19,0	13,0	6,0	81,0
Луганська	16,0	8,4	7,6	84,0
Львівська	21,9	11,8	10,2	78,1
Миколаївська	28,1	22,4	5,7	71,9
Одеська	15,0	6,0	9,0	85,0
Полтавська	13,0	4,5	8,4	87,0
Рівненська	28,7	14,5	14,2	71,3
Сумська	18,6	12,7	5,9	81,4
Тернопільська	19,7	13,6	6,1	80,3
Харківська	23,9	15,3	8,5	76,1
Херсонська	17,5	10,1	7,4	82,5
Хмельницька	23,3	14,0	9,3	76,7
Черкаська	19,2	9,5	9,7	80,8
Чернівецька	23,2	11,5	11,7	76,8
Чернігівська	20,8	8,0	12,8	79,2
м. Севастополь	23,7	11,6	12,1	76,3
м. Київ	17,7	5,6	12,1	82,3

Джерело Згруповано автором за даними джерела [149]

Вживання підприємств інноваційної сфери все більше вимагає їх включення в систему ринкових відносин і формування для цього супутньої інфраструктури, адже стихійні спроби комерціалізації розробок з боку науково-технічних організацій привели до ряду негативних наслідків. Так, відсутність внутрішнього попиту на інновації орієнтувало розробників на зарубіжних споживачів, які часто нав'язували нерівноправні контракти і, переслідуючи власні цілі, руйнували науково-технічні комплекси. Фінансуючи, наприклад, розробників інновацій, вони відмовлялися від фінансування промислових підприємств, що забезпечують їх виробничу реалізацію, і передавали цю функцію власним виробникам. Поряд з економічними втратами таке положення загрожує загрозою технологічної безпеки країни і показує необхідність

формування законодавчих та економічних механізмів взаємодії державних і недержавних установ інноваційної інфраструктури.

Таблиця 2.14

**Основні параметри провадження інноваційної діяльності
промисловими підприємствами України у 2014 р. із розмежуванням за
регіонами ***

Регіони	Об'єкти ретроспективної оцінки інноваційної діяльності			
	Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	Частка інноваційно активних підприємств у загал. кількості промислових підприємств, %	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	Частка реалізованої іннов. продукції у загальному обсязі реалізованої пром. продукції, %
Україна	1758	17,4	36157,7	3,3
АР Крим	54	16,7	519,0	2,3
Вінницька	50	18,0	304,6	1,6
Волинська	29	12,9	164,4	1,7
Дніпропетровська	78	10,7	1692,4	0,8
Донецька	91	11,8	4975,0	2,2
Житомирська	54	16,5	751,2	5,1
Закарпатська	18	8,5	1052,5	13,4
Запорізька	115	29,8	1671,6	2,2
Івано-Франківська	89	20,5	1701,9	7,5
Київська	44	9,0	635,5	1,7
Кіровоградська	46	17,4	294,2	2,8
Луганська	64	13,0	2786,8	3,4

Продовження табл.2.14

Львівська	101	13,4	658,1	2,1
Миколаївська	114	29,8	202,9	0,9
Одеська	83	22,3	887,6	3,6
Полтавська	29	8,3	8227,8	14,4
Рівненська	36	14,6	83,9	0,6
Сумська	41	18,6	2211,1	10,6
Тернопільська	50	22,3	491,5	7,4
Харківська	168	22,1	2878,0	4,8
Херсонська	53	26,1	564,8	5,6
Хмельницька	78	22,5	360,5	2,3
Черкаська	50	16,1	346,5	1,2

Чернівецька	37	18,4	132,2	3,5
Чернігівська	43	20,4	190,2	1,4
м. Севастополь	13	16,9	31,5	0,6
м. Київ	130	26,1	2343,0	4,4

Джерело * узагальнено та систематизовано автором за даними [89; 217; 247]

Якщо в «старій» вітчизняній інноваційній системі, найбільш гострою проблемою була надмірна кількість науково-дослідних інститутів, що фінансуються за принципом «підтримки всієї мережі організацій», то в «новій» ринковій – частини найбільш гострими проблемами є відсутність критичної маси інноваційних підприємств і вкрай низький рівень розвитку всієї інноваційної інфраструктури.

В Україні технопарки представляють собою об'єднання малих підприємств (до речі не обов'язково наукомістких), які вже налагодили випуск продукції, і головна функція підтримка високотехнологічного бізнесу за рідкісним винятком не виконується. Станом на початок 2014 року, відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», в Україні створено 16 технопарків, але функціонує лише 8. Більшість технопарків організовувалося не стільки з метою створення сприятливих умов для інноваційного розвитку, скільки для отримання додаткових бюджетних засобів [89].

Не отримав належного розвитку в Україні такий інститут інноваційної інфраструктури, як технологічні інкубатори, метою яких є створення сприятливих умов для малих інноваційних фірм на ранніх, ризикових стадіях реалізації інноваційних проектів.

По механізму своєї роботи інкубатори нагадують конкурсні фонди, оскільки вони присуджують малим фірмам гранти, середній розмір яких становить 25 тис. дол. США. Ефективність інкубаторів виявилася досить високою: приблизно п'ята частина підприємств, які фінансуються успішно продає свою продукцію на внутрішньому і міжнародному ринку. Разом з тим

кількість інкубаторів та масштаби їх діяльності не відповідають розмірам країни та її потребам в інноваціях.

Нерозвиненість ринкової інфраструктури в Україні в поєднанні з інформаційною складовою і пережитками багаторічної ізоляції країни від світової економіки перешкоджають вирішенню і такої проблеми як фінансування інноваційної діяльності з боку приватного капіталу, представленого в зарубіжній практиці переважно його венчурною формою. Розвиток венчурного фінансування дав змогу ряду провідних країн забезпечити фінансову базу переходу на інноваційний шлях розвитку. Згідно даних дослідження «Економічний вплив венчурного капіталу в Європі», в 12 західноєвропейських країнах, близько 80% керівників інноваційних компаній впевнені, що їхні компанії припинили б існування або розвивалися не такими швидкими темпами, якби не використання венчурного капіталу. У нашій країні основні венчурні «гравці» - іноземні інвестори.

Формування українських венчурних фондів за участю національного капіталу перебуває в зародковому стані, хоча в цій роботі готові брати участь вітчизняні пенсійні фонди, страхові компанії та банки. Відсутність відповідної законодавчої бази не дає змоги їм направляти свої кошти в даний сектор економіки.

Ще одна проблемна область пов'язана з тим, що головним ресурсом постіндустріального розвитку є інформація. У світовому інформаційному просторі активно розвиваються електронні інформаційні системи, що містять електронні бази даних, високотехнологічні засоби їхнього продукування, зберігання, обробки і передачі. Значний обсяг науково-технічної інформації представляється і поширюється на електронних носіях в межах замкнених інформаційних контурів, доступ до яких мають тільки користувачі електронних систем. Цей процес торкнувся і України - на електронних носіях поширюються бібліографічні бази даних, здійснюються неформальні наукові комунікації. Однак наша країна відстає від промислово розвинутих країн, де режим «on-line» і оптичні диски стали основними каналами поширення провідних баз

даних науково-технічної інформації. Щоб вітчизняні бази даних стали активним елементом інформаційного середовища в інноваційній діяльності, потрібно підвищити якість і швидкість поповнення вітчизняних баз даних, модернізувати застарілий технічний парк, на базі якого вони реалізовані.

Для ефективної діяльності інститутів інноваційної інфраструктури необхідно також вирішення низки організаційних проблем. Наприклад, у багатьох організаціях немає підрозділів, здатних оперативно впроваджувати найбільш перспективні нововведення або здійснювати для цього кооперацію з іншими інноваційними організаціями.

Для ефективного виконання своїх функцій організації та інститути, що відносяться до інноваційної інфраструктури мають перебувати в певному економічному та технологічному взаємозв'язку, що відбиває єдність етапів інноваційної діяльності. Однак в українській практиці відсутній комплексний підхід, а формування окремих елементів інноваційної інфраструктури здійснюється без утворення зв'язків один з одним і з іншими секторами економіки.

Аналіз показує невідповідність національної економіки до переходу на інноваційний шлях розвитку і постіндустріальної трансформації. Серед причин, що перешкоджають досягненню цієї мети слід віднести: відсутність продуманої концепції національного інноваційного розвитку і чітко виділених пріоритетів цього розвитку, що не дає змоги концентрувати зусилля і ефективно використовувати виділені ресурси; недостатня мотивація з боку державної політики до реалізації інноваційних проектів у суб'єктів цих відносин; відсутність ефективних правових гарантій дотримання інтересів інвесторів і розробників, захисту інтелектуальної власності, чітких меж державного впливу на інноваційну сферу; несформованість внутрішнього інноваційного ринку через дефіцит коштів у підприємств реального сектора (основний споживач інновацій), що перешкоджає інтеграції інноваційної сфери в систему ринкових відносин; нерозвиненість інфраструктури, що не дає змоги забезпечити здатність економіки до продукування і асиміляції прогресивних нововведень,

використанню багатоканальної системи інвестування; створенню продуктивних організаційних форм інноваційної діяльності, формуванню інформаційної бази нововведень і системній взаємодії інноваційної сфери з ринком; недостатня інвестиційна активність держави і підприємницьких структур в інноваційному секторі економіки.

Існуюча криза принесе не тільки негативні наслідки, а й виконає свою стимулюючу функцію. Адже, як відомо, кризові явища в економіці поряд з «підштовхуванням» з боку попиту і з боку пропозиції є найважливішим мотивом прогресивних змін у всіх аспектах життя суспільства, тобто до інновацій. При цьому необхідно, щоб посткризове відновлення економіки здійснювався на принципово новій основі з урахуванням поставлених цілей і сучасних тенденцій розвитку світової економіки.

Можливості сталого поступального розвитку економіки залежать не тільки від її здатності продукувати інновації, але й від наявності, доступності необхідних інвестиційних ресурсів. Разом з тим зберігали свою значимість проблеми недостатності обсягів інвестицій та низької активності власників інвестиційних ресурсів в реальному секторі економіки.

Про це свідчить той факт, що навіть найбільш прибуткові галузі паливно-енергетичного комплексу забезпечені інвестиційними ресурсами, необхідними для вирішення нагальних завдань розвитку, приблизно, наполовину. В більшості підприємств обробних галузей спостерігається нестача інвестиційних ресурсів, яка не дає змоги вирішити проблеми виходу з кризової ситуації.

Сформована ситуація пояснюється, недостатньою ефективністю державного регулювання в галузі формування інвестиційної пропозиції. Можливості інвестиційної пропозиції залежать від норми валового заощадження в країні. Про недостатню ефективність антикризових заходів свідчить відтік вітчизняного приватного капіталу з країни. Країни з високою нормою заощадження, такі, як Японія, США (25-30% ВВП), характеризуються високим рівнем державних інвестицій в десять разів більшим, ніж Україна. У

цьому зв'язку для України є доцільним відновлення практики складання бюджету розвитку з метою розширеного відтворення основних фондів підприємств. Роль бюджету розвитку полягає, в тому, що держава має виділяти фінансові кошти на здійснення інвестиційних програм і проектів за ключовими напрямками розвитку, а до них вже повинні приєднатися власні ресурси інвестора. Наведена практика могла б надати необхідного імпульсу для приведення в дію інвестиційного механізму.

В якості одного з ключових джерел інвестиційних ресурсів у національній економіці розглядається природна рента. Її розмір оцінюється в 35-37 млрд. грн. Використання цього джерела інвестицій могло б забезпечити умови для введення різних інвестиційних пільг для галузей, які особливо потребують коштів на цілі розвитку. У світовій практиці безліч прикладів, коли за рахунок експорту сировинних ресурсів вдавалося забезпечити підйом, а потім і завоювання високих конкурентних позицій у світовому господарстві [145].

У структурі джерел інвестування інноваційної діяльності підприємств велику частину складають їх власні кошти. Частка іноземних інвестицій, коштів бюджетів різних рівнів позабюджетних фондів залишається невисокою. Така ж ситуація спостерігається в структурі інвестицій в основний капітал, де власні кошти підприємств складають близько половини їх загального обсягу, а в залучених джерелах переважають приватні інвестиції (58,6%). Низькою є частка активної складової інвестиційних вкладень в основний капітал - не більше 40%. При цьому саме активна частина основних фондів забезпечує створення нової вартості і в кінцевому підсумку окупність інвестиційних вкладень. Звідси тривалі терміни окупності та низька рентабельність інвестицій.

Помітну проблему створює недооцінка вітчизняних підприємств з боку фондового ринку. Можна стверджувати, що інвестиційними ресурсами, які інвестори готові вкласти в українські компанії, підйом виробництва забезпечити неможливо. Це означає, що акції українських підприємств використовуються в основному як інструмент перерозподілу власності і фінансових спекуляцій, але не як інструмент залучення інвестицій.

На співвідношення інвестиційного попиту та пропозиції впливає і регіональний аспект. Через істотну диференціацію регіонів за потенціалом і досягнутому рівню соціально-економічного розвитку, інвестиційні ресурси розподіляються між ними нерівномірно.

Ступінь сприятливості інвестиційного клімату розкривають показники динаміки і структури іноземних інвестицій. Найбільш бажаними для будь-якої країни є прямі іноземні інвестиції (ПІІ), які налагоджують інтереси інвесторів з конкретними промисловими підприємствами.

Як показує світовий досвід, розміри і кон'юнктура ринку інвестицій знаходиться в безпосередній залежності від макроекономічної ситуації в країні. До макроекономічних чинників відносять: досягнутий рівень і стабільність соціально-економічного розвитку в країні, перспективи її подальшого зростання, державну економічну політику й інші фактори, які істотно впливають як на прибутковість інвестиційної діяльності, так і на її ризики. При цьому вибір інвесторів завжди зосереджений на користь країн з перспективами зростання і відносно стабільною і передбачуваною макроекономічною ситуацією.

Національна економічна система України відповідає цим вимогам тільки частково. Дійсно, вже тривалий період часу вона перебуває в стані глибокої трансформації. За цей час в результаті реформ переважну частину національного продукту стали виробляти приватні підприємства, зросла торгівельна та фінансова відкритість країни, в докризовий період спостерігалось стійке зростання валового внутрішнього продукту, інвестицій, реальних доходів населення.

Зберігається залежність економіки країни від кон'юнктури світового ринку енергоносіїв, переважно сировинна структура експорту, не конкурентоспроможність і технічна відсталість більшості галузей обробної промисловості. Перспективи розвитку залишаються багато в чому невизначеними.

Невизначеність і непередбачуваність ситуації вкрай негативно позначається на економічній активності взагалі та інвестиційної активності зокрема. Згідно з опитуваннями керівників промислових підприємств більше третини компаній реального сектора змушене обмежувати зростання виробництва унаслідок невизначеності.

Коливання економічної активності в нашій країні, низький рівень передбачуваності її розвитку пов'язані з впливом зовнішніх факторів промислового зростання - динамікою експорту, світовою кон'юктурою на сировинних і паливних ринках, а також світовими відсотковими ставками і міждержавним рухом капіталу.

Перераховані фактори формально можуть бути описані в термінах вже існуючих в західній науці теорії господарського циклу, основними з яких є монетарні (пов'язують господарські коливання зі змінами грошового попиту на товари) і технологічні (акцентують увагу на нововведеннях, що викликають активізацію інвестування та ін.). Всі ці теорії визнають неминучість господарських коливань, розглядаючи їх як «побічний» продукт динамічних процесів, що протікають в економіці в умовах невизначеності.

Прихильники технологічної концепції циклічності вказують, що економічна нестабільність є наслідком появи «нових товарів, методів виробництва і транспортування, ринків збуту і форм організації управління, які створюються капіталістичним підприємством. Прийняття такої позиції при описі коливань в національній економіці на увазі існування схожого з розвиненими ринковими господарствами інституційного фону, тобто ми повинні визнати існування в нашій країні аналогічних умов господарювання, поведінки інвесторів і підприємців, розвиненої грошово-кредитної системи та ін. Проте така передумова мало відповідає дійсності. Особливості соціально-економічного розвитку в Україні призвели до формування специфічних неформальних обмежень господарського життя та способів застосування на практиці встановлених правових норм.

У разі існування відносно стабільного інституційного середовища в нашій країні, засобом вирішення проблеми могла б стати корекція висновків, що випливають з теорій циклу, за рахунок застосування стандартного аналітичного апарату сучасної неінституціональної теорії. Це дало змогу б врахувати особливості перехідного процесу в Україні, оточити його вплив на витрати і стимули господарюючих суб'єктів і на цій основі сформуванню концепцію нестабільності.

Використання подібної схеми аналізу стосовно вітчизняної ситуації не є ефективним через нестабільність і непрозорість інституційного середовища. Безперервний процес реформування національного господарства, який супроводжується зміною правових умов, складності з практичною їх реалізацією поряд з розвиненістю неформальних відносин сприяли становленню в нашій країні нестабільного інституційного фону, передбачити перспективи розвитку якого практично неможливо. Звідси - значна амплітуда коливань господарської активності в результаті непередбачуваних змін інституційного середовища.

Виділені нами групи факторів нестабільності показують, що національна економіка більшою мірою тяжіє до закономірностей динаміки економічної кон'юнктури країн, що розвиваються. Насправді, це вкрай важливе питання, стосуються не стільки популістських моментів, скільки встановлення об'єктивних засад для прийняття обґрунтованих стратегічних рішень у вигляді економічних законів і закономірностей, властивих різним групам країн.

Колівання макроекономічних параметрів в країнах, що розвиваються у відповідь на зміну економічної кон'юнктури на 35% вище, ніж у розвинених ринкових господарствах і залежать переважно від зовнішньоекономічних факторів. Найбільш нестабільним показником в економіках, що розвиваються є інвестиції, коефіцієнт варіації яких більш ніж в 2 рази вище показника, характерного для найбільш розвинених країн.

Не менш важливою, особливістю виділених країн є також проходження фіскальних доходів і видатків бюджету за коливаннями валового випуску. На

відміну від розвинених економік, де державний бюджет відіграє стабілізуючу роль, органи управління держав, що розвиваються виявляються безпорадними у запобіганні та погашенні коливань господарської активності.

Гіпотеза, про те, що висока амплітуда коливань господарської активності в Україні, як і в країнах, що розвиваються, зумовлена зовнішніми чинниками, підтверджується статистичними даними.

Як показала поточна криза, падіння темпів економічного зростання в розвинених країнах і домінування, негативних очікувань щодо приросту ВВП обумовлюють падіння світового попиту на продукцію країн, що розвиваються, що характеризується мінімальним рівнем диверсифікації експорту, домінуванням у його складі сировини, продуктів первинної переробки.

Дійсно, в Україні, як і в більшості країн, що розвиваються, частка сировини і товарів первинної переробки перевищує 90% експорту (частка машин, устаткування і транспортних засобів тільки 5,9%) [122]. У результаті коливання ВВП та зміни обсягів валових інвестицій в Україні обумовлюються «шоками» світової торгівлі.

Не можна не відзначити ще одну важливу обставину. Низька диверсифікація експорту й домінування в його структурі сировини різко знижують залежність умов зовнішньої торгівлі від цінової політики всередині країни. Разом з тим оцінка регресії економічного зростання, отримана на основі аналізу міжкраїнових даних, свідчать, що поліпшення умов торгівлі на одне стандартне відхилення викликає приріст реального ВВП на душу населення у розмірі 0,4%. Погіршення умов торгівлі негативно впливає на інвестиції, доходи і споживання.

Висока залежність від експорту обмеженої кількості товарів виявляється сприятливим ґрунтом для появи ще однієї загрози економічній безпеці нестабільності фінансової системи. З одного боку, при погіршенні світової кон'юнктури, що супроводжується зниженням обсягу експорту та валового випуску, в країнах, що розвиваються відбувається зменшення інвестиційних вкладень в економіку з боку національних фінансових інститутів, які

спрямовують ресурси в іноземні активи. З іншого боку, не забезпечується необхідний обсяг залучення капіталу зарубіжних інвесторів, які не хочуть ризикувати своїми капіталами. Завдяки цим двом обставинам коливання експорту та випуску в економіках, що розвиваються посилюються, що супроводжується втратою стійкості.

Поряд із зовнішніми факторами, що впливають на динаміку економічної активності, не можна не відзначити і найбільш суттєві внутрішні чинники. Багато зарубіжних авторів в якості основних внутрішніх чинників коливань економічної кон'юнктури виділяють «шоки пропозиції», державні витрати, інфляцію. Спираючись на українські реалії, ми можемо припустити, що показники, обрані цими авторами в якості характеристик внутрішньої ситуації (виробництво, бюджетні витрати, валютний курс, динаміка споживчих цін), самі залежать від зовнішніх факторів і характеризуються тісним взаємозв'язком з ними.

Ми погоджуємось з висновками дослідників, які пропонують показники зовнішньоекономічної динаміки включати до рівняння регресії, що описують економічне зростання, разом з базовими внутрішніми технологічними факторами, які не зазнають впливу зовнішніх обставин (наприклад, рівнем освіти, загальним станом людського і фізичного капіталу, технологічним прогресом). У цьому випадку робиться висновок або про домінування зовнішніх чинників зростання, або про порівняння їх ролі з внутрішніми технологічними характеристиками розвитку.

Таким чином, національні господарства країн, що розвиваються знаходяться під значним впливом коливань економічної кон'юнктури, які, у свою чергу, обумовлені залежністю цих країн від зовнішніх умов розвитку і специфічним інституціональним фоном.

Переважає у структурі чинників економічної кон'юнктури зовнішньоекономічної складової ускладнює прогнозування розвитку економіки, знижує можливості стабільної виробничої та інвестиційної діяльності для національних суб'єктів господарювання.

Обсяг представлених на ринку інвестиційних ресурсів, їх якісні характеристики слідує за коливаннями економічної кон'юнктури як усередині країни, так і в світовому господарстві в цілому і відрізняються нестабільністю. Одночасно потенційна оцінка підприємств як об'єктів інвестиційного попиту відображає ризики макроекономічної нестабільності. Звідси можливості залучення інвестиційних ресурсів з фондового ринку залишаються обмеженими.

Відсутність кардинальних кроків, спрямованих на модернізацію технологічної бази та структури економіки, робить більшість українських підприємств неконкурентоспроможними відносно зарубіжних виробників, особливо в області виробництва товарів з високим рівнем доданої вартості, а значить, не дає змоги їм накопичувати власні ресурси розвитку.

Таким чином існуюча обмеженість інвестиційних можливостей національної економіки, не дає змоги позитивно оцінити перспективи її переходу на інноваційний шлях розвитку. Адже головною умовою такого переходу повинна стати глибока інтеграція інноваційної сфери в систему ринкових відносин. Саме дотримання цієї умови дозволяє надати інноваційної діяльності цілеспрямованість і ефективність.

Недостатність власних ресурсів підприємств на цілі інноваційного розвитку призводить до того, що попит на інновації з боку їхніх головних споживачів фактично відсутня. Немає попиту, немає і стимулювання інноваційної пропозиції, немає мотивації до підприємницької активності в інноваційній сфері. Намагаючись змінити ситуацію, що склалася, держава, надає підтримку інноваційному сектору з бюджетних коштів, але результативність таких вкладень залишається вкрай низькою. Таку динаміку можна пояснити у відсутності реального попиту на інновації з боку споживачів.

Наведені міркування дають змогу зробити висновок про те, що постіндустріальна трансформація України представляє собою складний і багатоетапний процес розвитку; основи якого ще тільки належить закласти.

Звертаючись, до світового досвіду, відзначимо, що формування постіндустріальної економіки в розвинених країнах стало наслідком досягнення певного рівня розвитку, насамперед, індустріальної економіки. Безперервне зростання кількості виробників і обсягів промислового виробництва породжувало все більш напружену і різноманітну конкурентну боротьбу. При цьому досягнення конкурентних переваг все в більшій мірі пов'язувалося з можливостями безперервного вдосконалення продукту і технології його виробництва. Як наслідок, зростали обсяги наукових досліджень і розробок, число підрозділів, інститутів і працівників, які обслуговують інноваційні процеси в промисловості. Наука поступово ставала головною продуктивною силою суспільства.

Отже, саме найвищий рівень розвитку промислового виробництва дав змогу розвиненим країнам закласти основи постіндустріалізації. Розвинуте і конкурентоспроможне промислове виробництво стало джерелом зростання доходів не тільки підприємницьких структур, а й державного бюджету, тобто економіка отримувала необхідні і достатні ресурси для вкладення їх у інноваційну сферу.

Одночасно зростання наповненості ринків і напруженості конкурентної боротьби виробників зробили вдосконалення продуктів і способів їх виробництва не просто можливим, а й необхідним для підтримки і зміцнення конкурентних переваг. Так формувалася внутрішній механізм інноваційного зростання, що призвів зрештою до побудови постіндустріальної економіки, в якій інноваційна сфера перестала бути ізольованою від інших сфер життєдіяльності суспільства.

З цієї точки зору для українських реалій є доцільним перенесення акцентів стимулювання з підтримки інноваційної сфери на створення умов для формування внутрішнього попиту на інновації.

Сформульовані концептуальні положення дають змогу, з нашої точки зору, зробити кілька основоположних висновків:

1. Існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність між станом внутрішнього, зовнішнього середовища економічної системи та її економічною безпекою. Не адаптивна до зміни внутрішніх і зовнішніх умов економічна система втрачає стабільність, активізується ерозія всіх її соціально-економічних зв'язків і відносин.

2. В умовах кризи і нестабільності макроекономічне становище стає несприятливим чинником, що порушує стан повноцінності економічної системи, що виключає можливість її економічної безпеки. Виникають передумови подальшої поляризації суб'єктів національної економіки, які поділяються на два крайніх типу - об'єктивно урівноважений, позитивний, активний, життєздатний і об'єктивно нестабільний, пасивний і нежиттєздатний. Наприклад, підприємства видобувних галузей і більшості галузей обробки.

3 Негативні зміни в стані економічної системи, зниження життєвого рівня населення змінюють спрямованість діяльності економічного суб'єкта, повноцінність якого була порушена. У цих умовах окремі групи громадян створюють тіньові структури і нелегальні (кримінальні) економічні порядки. Подібна ситуація складається практично у всіх країнах, де легальний порядок не здатний забезпечити захист прав, свобод і власності громадян.

4. Громадська асиметрія особливо щодо економічних привілеїв, прогалини в соціалізації, збільшення економічної та неекономічній диференціації призводять до зростання соціальної напруженості в суспільстві, дестабілізації сформованої повноцінної економічної системи. При цьому порушується функціонування основної частини економічних суб'єктів, відбувається їх подальша поляризація, змінюється спрямованість трансформації на пасивний, об'єктивно нестабільний тип, послаблюючи можливості забезпечення економічної безпеки.

5. Проблема економічної безпеки актуалізується якщо порушується нормальний хід соціалізації та шкала життєвих цінностей більшості суб'єктів економічної системи втрачає об'єктивну основу. У той же час, здатність суспільства застосовувати до всіх без винятку суб'єктів, у тому числі до

представників влади, обмежуючі чинники функціонування суспільної системи: від найжорсткіших (судово-правових і фінансових) до самих гнучких (соціально-психологічних), дає змогу ліквідувати прогалини соціалізації, забезпечити домінування життєздатних суб'єктів і уникнути майбутніх небажаних наслідків функціонування економічної системи на всіх рівнях, включаючи глобальний.

Таким чином, необхідно відзначити, що збереглися фінансові, інституційні та інфраструктурні бар'єри, що перешкоджають диверсифікації економіки і переходу до стійкого довгострокового зростання. Серед них: неадекватність інвестиційним потребам економіки обсягу довгострокових позикових ресурсів, який пропонує вітчизняний приватний фінансовий сектор. Частка кредитів строком понад три роки в сукупному обсязі позик, виданих підприємствам вітчизняними банками (без врахування Ощадбанку), складає всього 15%. Внесок залучених на внутрішньому ринку кредитів у фінансування інвестицій в основний капітал становить менше 9%; нерозвиненість інфраструктури (фінансової, виробничо-технологічної, кадрової), що забезпечує функціонування інноваційного бізнесу і комерціалізацію результатів наукових розробок; низькі конкурентні умови порівняно з експортерами з інших країн. Наслідком є скорочення промислового виробництва орієнтованого на експорт за перші місяці 2009 і 2013 року, досягнувши максимального розміру в травні.

Аналіз показників свідчить про наявність у промисловому комплексі кризових тенденцій, при цьому домінуючими є небезпечні тенденції зниження частки обробних виробництв у галузевій структурі валової доданої вартості, збільшення зносу основних виробничих фондів та інші.

Зазначимо, що головними причинами падіння ВВП України 2014 року стало руйнування виробничої і транспортної інфраструктури через бойові дії на сході країни, втрата традиційних економічних зв'язків між підприємствами України і суб'єктами господарювання частини зони АТО, обмеження доступу до російського ринку, слабкий зовнішній попит, падіння світових цін на ключових товарних ринках, низька платоспроможність населення і фінансові труднощі

підприємств на тлі зростання собівартості виробництва, а також негативні очікування економічних агентів і зменшення внутрішнього інвестиційного попиту.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

3.1. Підходи до формування системи антикризового управління

На сьогодні внаслідок глобальною фінансово-економічної кризи багато країн світу активно вдаються до проведення досліджень та реалізації стратегічних програм в рамках антикризового управління, намагаючись пом'якшити вплив її наслідків. Подолання кризи, подібної сучасній, передбачає формування нової моделі економічного розвитку. Лише за умов формування науково обґрунтованої економічної політики в окремих країнах з'являється можливість забезпечити прорив у своєму розвитку [128].

Ринковій економічній системі притаманний неупорядкований рух, для якого характерні швидка зміна ринкових тенденцій і сильні коливання економічних показників. При цьому державна економічна політика є основним інструментом макроекономічного регулювання, роль і значення якої неухильно зростають. Це знаходить свій прояв у збільшенні частки держави у розподілі ВВП. На неї впливають економічні, суспільно-політичні та ідеологічні чинники, а також сформовані інфраструктурні інститути та їх комплекси як продукт діяльності попередніх поколінь. Її пріоритети визначаються економічною і політичною кон'юнктурою, впливом лобістських груп, передвиборною тактикою. Проте вона також, в свою чергу, здійснює визначальний вплив на економічний розвиток країни, регіону, світу, уповільнюючи його або, навпаки сприяючи економічному зростанню.

В історично сформованій багатосаровій системі регулювання господарських відносин (стихійно-ринкове, корпоративне, державне і

наднаціональне держрегулювання) головними є інститути держави, які тією чи іншою мірою контролюються інститутами громадянського суспільства.

У сучасних умовах держава є (має бути) єдиним і виключним інститутом суспільства, універсальним виразником інтересів останнього [26]. Населення розвинених країн вимагає від своїх урядів реалізації такої політики, що спрямована на підтримку високого рівня зайнятості, стабільних цін та економічного зростання. Значення державної економічної політики суттєво зросло після світової економічної кризи 1929-1933рр., що виявила недостатність та недосконалість ринкового й корпоративного регулювання. Стало очевидним, що врятувати економіку ринкового типу та забезпечити її подальше зростання здатна лише науково обґрунтована економічна політика держави. З середини 1930-х рр. наукові дискусії ведуться не про необхідність взагалі, а стосовно ступеня втручання держави в суспільні господарські відносини, а також ефективність державної економічної політики.

Традиційно державна політика, була найбільш пріоритетним напрямом державного регулювання економіки. Кризові явища і коливання економічної кон'юнктури ставлять перед державою і суспільством важливе завдання – ефективної реалізації соціально-економічної політики, при результативності якої можна дієво контролювати циклічні коливання економіки країни. Антикризова політика, передусім, ґрунтується на загальнодержавній політиці країни, що представляє собою сферу діяльності, пов'язану з відносинами між соціальними групами, сутністю якої є визначення форм, завдань, змісту діяльності держави [32].

Поняття «політика» в науковий обіг ввів Аристотель в IV ст. до н.е., визначив її як «мистецтво управління державою». Під державною політикою нами представлено сукупність цінностей і цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій з їх досягнення, порядку реалізації державно-політичних рішень (досягнення поставлених суб'єктами державної влади цілей), а також систему державного управління такими процесами.

Перш ніж розглядати витoki антикризової політики, необхідно осмислити поняття «управління», що представляє собою, на думку Ф. Тейлора, мистецтво знати точно, що і як належить зробити найкращим чином. На думку Р. Фалмер, управління передбачає завдання створення середовища, де люди можуть співпрацювати для досягнення спільних цілей.

Б.А. Райзберг представляє управління як творче вплив з боку людей на об'єкти живої і неживої природи і процеси, в яких беруть участь такі об'єкти, з метою отримання бажаного результату. На думку П. Друкера, управління є невід'ємною частиною людського буття, без якого неможлива жодна спільна діяльність людей. Управління дозволяє зробити сильні сторони людей ефективними, а слабкості - менш значними [295].

Отже, управління представляє особливий процес, який передбачає послідовну зміну стадій, операцій, методів, прийомів здійснення впливу на керований об'єкт. Управління включає: оцінку ситуації, визначення мети, прийняття і реалізацію управлінського рішення, знаходження головної проблеми. Процес управління вибудовується за критеріями раціональності, використання ресурсів, максимальної ефективності, економії часу.

Наведене визначення узгоджується з визначенням антикризового управління і являє собою, передбачення небезпеки кризи, аналіз її симптомів, вироблення заходів щодо зниження негативних наслідків кризи і використання його факторів для наступного розвитку [20].

Цихан Т.В. вважає, що антикризове управління являє собою подолання тимчасових труднощів, в тому числі фінансових, за допомогою використання всіх можливостей сучасного менеджменту, розробки та практичної реалізації на кожному об'єкті спеціальної програми, що має стратегічний характер, яка дозволила б залишатися на плаву при будь-яких ринкових колізіях [269].

Погодіна В.В. розглядає антикризове управління як сукупність заходів із запобігання або подолання кризових явищ в економічних системах, що здійснюються органами державного управління та суб'єктами господарювання [210].

Коновалюк В.І. визначає антикризове управління як сукупність зовнішніх і внутрішніх впливів, що забезпечують на всіх стадіях життєвого циклу об'єкта відновлення і стабілізацію його роботи або запобігання падіння економічного зростання [128].

Таким чином, можна зробити висновок, що антикризове управління являє собою систему управління об'єктом (держава, регіон, корпорація, бізнес, організація, підприємство і т.д.), яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для об'єкта явищ, за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, а також розробки і реалізації спеціальних програм, що мають стратегічний характер, що дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти або примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, в основному за рахунок власних ресурсів.

Антикризова політика - це здатність держави передбачити, спрогнозувати і зменшити розвиток кризових процесів на макро-, мезо- і мікрорівнях, зі згладжуванням наслідків циклічних коливань економіки та прийняттям ефективних управлінських рішень щодо стабілізації господарської кон'юнктури і темпів економічного зростання, з урахуванням зміни типу економічної культури, зміни поколінь і технологічних укладів [68].

Отже, виникає необхідність у визначенні не лише поняття «антикризове регулювання економіки», а й у виявленні механізмів та інструментів, за допомогою яких відбувається вплив суб'єкта (держава) на об'єкт (кризові процеси і динамічні коливання економічної кон'юнктури).

Традиційно у вітчизняній економічній літературі антикризове регулювання визначається як заходи організаційно-економічного та нормативно-правового впливу з боку держави, спрямованого на захист підприємств від кризових ситуацій, запобігання банкрутства або ліквідацію у випадках недоцільності їх функціонування [139]. Дане визначення виявляє тільки механізм регулювання кризових ситуацій на підприємстві, тобто на мікрорівень. Тому необхідно сформулювати визначення, яке підходило б до всіх видів кризових явищ в економіці. Наприклад, що це процес, за допомогою якого

здійснюється вплив держави на економіку з метою скорочення термінів і зменшення глибини криз, а також подолання негативних соціально-економічних наслідків.

Внаслідок формування даного визначення процес регулювання стану економіки трансформується від фази кризи до фази депресії. При цьому об'єктом регулювання є сфери, галузі, регіони, соціально-економічні процеси, економіка в цілому, тобто все те, на що спрямована регулююча діяльність держави для забезпечення умов ефективного функціонування національної економіки, до суб'єктів регулювання належать: держава, регіональні та місцеві інституційні утворення; недержавні спілки та об'єднання (картелі, спілки підприємців, профспілки).

На нашу думку, найбільш активними суб'єктами антикризового державного регулювання є: Кабінет Міністрів України, Національний банк України, політичні групи тощо. Різноманітність формулювань «антикризового управління» приводить до висновку про взаємозв'язок і впливі «антикризового управління» і «антикризової політики», в свою чергу є свідомими діями держави, спрямованими на вплив на економічний цикл з метою зменшення глибини циклічних криз, а також стабілізації економічної кон'юнктури і темпів економічного зростання. Такий взаємозв'язок виявляється в єдності механізму, функцій і проблемної зони, що в сукупності може представляти антикризове адміністрування. Особливості проблематики такої категорії представлені в таблиці 3.1.

Настільки велика проблемна зона дає можливість при усуненні чи вирішенні проблем скористатися досвідом і запропонованими варіантами розвитку антикризового плану та інструментарію державного регулювання економіки зарубіжних країн. Це також пов'язано з тим що, для української економічної науки і практики таке явище, як антикризова політика – є відносно новою, неопрацьованою сферою. Тільки з 1990-х років вітчизняні економісти стали більш поглиблено займатися вивченням даного розділу економічної політики.

Предмет антикризового управління та його сутність

ПРЕДМЕТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	
Проблеми виявлення передкризових ситуацій	Методологічні проблеми антикризового управління
Проблеми запобігання кризи	Фінансово-економічні проблеми антикризового управління
Проблеми життєдіяльності системи у кризовому стані	Правові проблеми антикризового управління
Проблеми виходу з кризи	Проблеми організації антикризового управління
Проблеми ліквідації наслідків кризи	Соціально-психологічні проблеми антикризового управління
СУТНІСТЬ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ	
Пошук інформації	Конфліктологічні проблеми управління
Прогнозування кризи	Маркетинг, поведінка в умовах невизначеності
Вироблення управлінських рішень в умовах кризи	Зовнішнє управління, санація
Аналіз і оцінка кризових ситуацій	Підготовка та відбір персоналу в умовах кризи, його оцінка й мотивування
Інноваційні стратегії кризової поведінки	Інвестиційне проектування

Джерело: розроблено й обґрунтовано автором

Встановлено, що при державному регулюванні економіки в період кризи виникає низка проблем, з якими стикаються суб'єкти влади. Їх можна класифікувати за основними групами, сформованим в економічній науці протягом тривалого часу.

По-перше, розпізнавання передкризових ситуацій; своєчасне виявлення настання кризи, його ознак, причин і розуміння його характеру [141].

По-друге, основні сфери життєдіяльності держави: методологічні проблеми життєдіяльності; нормативно-правова база (прийняття законів, розробка комплексних антикризових заходів); фінансово-економічні проблеми (грошово-кредитна, банківська система, валютна та податкова політика, матеріальна підтримка реального сектора економіки); проблеми соціальної політики держави, пов'язані з підтримкою населення, підвищенням рівня якості життя населення, забезпеченням сталого соціально-психологічної рівноваги суспільства в період кризи.

По-третє, диференціація технологій управління: прогнозування криз і варіантів поведінки соціально-економічної системи в кризовій ситуації; пошук необхідної інформації, розробка та прийняття управлінських (антикризових) рішень в умовах ризику; проблеми моніторингу, аналізу та оцінки кризових ситуацій; розробка інноваційних стратегій, які сприяють виведенню організації з кризи.

По-четверте, конфліктологія та селекція персоналу: конфліктологічні проблеми антикризового управління; проблеми, пов'язані з інвестуванням антикризових заходів і антикризових інвестиційних проектів; маркетинг (поведінка в умовах невизначеності і зовнішнє управління); проблеми зовнішнього управління, банкрутства підприємств і можливість їх санації; селекція персоналу в умовах кризи (оцінка і мотивування співробітників) [145].

Нетиповий склад проблем антикризової політики свідчить про те, що антикризове управління є особливим типом управління, що володіє як загальними для управління рисами, так і специфічними, особливими характеристиками. Брак досвіду необхідно заповнювати, досліджуючи й аналізуючи досвід інших країн, які значною мірою відчули кризові явища в своєму соціально-економічному розвитку.

Величезний практичний і теоретичний досвід мають Сполучені Штати Америки і Англія, які пережили в 1929-1933 рр., Велику депресію і є епіцентром цієї кризи. Він виявив недостатність ринкового та корпоративного регулювання. Стало очевидним, що врятувати капіталістичну економіку і забезпечити її подальше зростання може лише науково обґрунтована антикризова політика держави.

Істотний внесок у розробку антикризового регулювання вніс вчений-економіст Дж. Кейнс [121]. Він був одним з перших західних економістів, які заявили, що капіталістичний ринок містить у собі різні прояви монополізму і поєднується в заходи державного регулювання. У зв'язку з цим ціни і рівень заробітної плати не є гнучкими. Головним засобом згладжування наслідків економічних криз Дж. Кейнс вважав втручання в економіку держави, зокрема, в

грошово-кредитну політику, політику доходів і зайнятості з метою стимулювання ефективного попиту. Дж. Кейнс вбачав причину кризи в психології людей, а саме схильності до заощаджень. В реальності ж протиріччя між виробництвом і споживанням пояснюється не «психологічним законом», а основним протиріччям економіки ринкового типу - між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення результатів праці.

Уряд США і президент Ф.Д. Рузвельт пережили в 1929-1933 рр. «Велику депресію» і розробили методологію, стратегію і тактику реформ в рамках «нового курсу», що продемонстрували особливу роль державного регулювання в системі господарства і показали, що гнучке і помірне регулювання економіки, соціальної та політичної сфер, особливо у важкі періоди розвитку країни, є життєво необхідним. В основу «нового курсу» були покладені ідеї стимулювання ефективного попиту за допомогою активної державної політики, що включає підтримку ліквідності банків за допомогою пільгових кредитів і викупу обтяжливих активів, зниження податків, надання прямих дотацій при купівлі вітчизняних товарів, державних інвестицій у розвиток інфраструктури, науки і освіти, рефінансування боргів, пільгові кредити і держзамовлення пріоритетним галузям та підприємствам [113].

У 1970-1980-х рр. центральною проблемою стала інфляція при одночасному зниженні обсягів виробництва, почався інтенсивний пошук нових підходів до регулювання економіки. Така ситуація отримала назву стагфляції. Кейнсіанські рекомендації, наприклад, щодо збільшення бюджетних витрат і тим самим дефіцитного фінансування у змінених умовах стали неефективними. Маніпуляція бюджетними витратами лише підсилювала інфляцію.

Почалася переоцінка цінностей, пошук нових способів виходу з кризи. Представники монетаристського напрямку (М. Фрідмен) рекомендували регулювати грошову масу в обігу і використанні в цілому грошового кредиту [134]. На нашу думку, позитивний внесок монетаристів в економічну теорію полягає в докладному дослідженні механізму зворотної дії грошового світу на товарний світ, монетарних інструментів і монетарної політики на розвиток

економіки. Монетарні концепції служать основою грошово-кредитної політики, яку використовують як найважливішого методу або, точніше, напрямки державного регулювання. При цьому державне регулювання економіки не повинно обмежуватися тільки контролем за грошовим обігом.

Сучасні представники економічного лібералізму виділяють два основних напрямки: по-перше, ринок як найбільш ефективна система господарства створює найкращі умови для економічного зростання; по-друге, пріоритетне значення вони надають свободі суб'єктів економічної діяльності. Держава, в свою чергу, має забезпечити умови для конкуренції і здійснювати контроль там, де такі умови відсутні.

Особливий внесок в історію і теоретико-методологічну базу антикризового регулювання економіки і розвиток посткризової політики зробив в середині 1940-1950-х рр. Л. Ерхард, другий канцлер Німеччини в період кризи, що вибухнула Післявоєнної кризи, взявши спільно зі своїм урядом орієнтацію на формування соціально-ринкового господарства. Згодом відбувся перехід до регульованої ринкової економіки [91]. Ерхард Л. і уряд Німеччини розробили і провели реформи, спрямовані на виведення країни з глибокої економічної і соціальної кризи, акцентуючи свою увагу на найважливіших інструментах державного регулювання: грошово-кредитній політиці, реформуванні цін, перебудові централізованого управління. Колишня система була зруйнована одразу, зростання цін зупинилося через півроку. Успіх реформи був обумовлений і своєчасним коригуванням економічної політики, і наявністю сильної і авторитетної влади. Завдяки його реформам за короткий час (близько 10 років) відбулося «німецьке диво», що перетворило Німеччину на провідну в економічному плані країну світу. На прикладі післявоєнної економіки Західної Німеччини можна побачити, що грошово-кредитна, валютна, податкова політика та інші сфери економіки відіграють величезну роль у реалізації економічної політики держави, спрямованої на вихід з кризи.

На нашу думку, Л. Ерхард не був «чистим» неолібералом, як Н. Беррі та А. Лернер, які виступали проти кейнсіанської і монетаристської концепцій, та

звинувачували ці школи в захопленні макроекономічними проблемами на шкоду мікроекономіки. Він широко використовував державні важелі для переходу на принципи лібералізму. Слідом за грошовою реформою було скасовано адміністративний розподіл ресурсів і контроль за ними.

В історії антикризового регулювання величезний досвід має Японія. У 1945-1952 рр., у період після Другої світової війни, її економічне становище було значною мірою підірвано, але песимістичні прогнози про глибоку кризу і тривалий вихід з неї не виправдалися. Японія показала своє «економічне диво» [152], вийшовши на докризовий рівень і успішно відновивши національну економіку, на основі «американізації», з подальшим розвитком «японського менеджменту», нормативно-правову основу якого склав закон «Про надзвичайні заходи у сфері економіки та фінансів». При кабінеті міністрів були створені Бюро економічної стабілізації та Комітет з регулювання цін в якості ключових суб'єктів регулювання. Також було проведено ряд земельних реформ, з наступним продажем селянам земельних ділянок.

У період Азіатської фінансової кризи в липні 1997р., що виникла в країнах Південної та Східної Азії [242], значно постраждала й Україна, яка активно проходила стадію перехідної економіки. Передумовою кризи стало надзвичайно швидке зростання економік «азійських тигрів», яке сприяло масовому залученню інвестицій в ці країни, наростання державного та корпоративного боргу, перегріву економіки і буму на ринку нерухомості, які спричинили за собою трансформації у всіх світових економіках. Український уряд почав вживати антикризові заходи, переймаючи їх у країн, що мають досвід у цій сфері, суть яких зводилася в основному до змін у сфері товарного обігу і в системі ціноутворення, а також у проведенні приватизації прискореними темпами. Необхідно зазначити, що один з альтернативних антикризових заходів – спроба держави покрити бюджетний дефіцит за рахунок випуску облігацій внутрішніх державних позик з непомірно високою нормою прибутковості і стиснення грошової маси в обігу – посилила і так нестабільний стан та призвела до фінансової кризи в 1998р.

Проведений аналіз державного управління в період кризи в розвинених країнах показав, що антикризова політика (управління) повинна відповідати низці вимог залежно від обраної системи управління, тобто набору механізмів управління, специфічних процесів і технологій управління, а також стилю управління. Узагальнені результати критеріальних вимог до ефективного антикризового регулювання представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Вимоги щодо антикризового управління

Щодо системи управління	Щодо механізму управління	Щодо процесу управління	Щодо стилю управління
Гнучкість та адаптивність; пріоритет неформального управління; інтеграція; пошук найбільш ефективних засобів і методів управління; зменшення рівня централізації для забезпечення ситуативного реагування; концентрація зусиль більш ефективного використання потенціалу об'єкта.	Мотивування, зорієнтоване на кризові ситуації; налаштованість на оптимізм і впевненість у досягненні стійкості; інтеграція за цінностями професіоналізму; ініціативність у розв'язанні проблем; формування корпоративної солідарності.	Мобільність та динамічність у використанні ресурсів, реалізації інноваційних програм; пріоритет програмно-цілевих підходів; підвищена чутливість до часового чинника в процесі управління; розроблення та оцінювання послідовних рішень й альтернатив; ґрунтовний відбір критеріїв якості ухвалюваних рішень.	Професійна довіра; цілеспрямованість; чітка антибюрократична організація; мотивування ініціатив і самоорганізація; аналіз альтернатив; підвищення відповідальності

Джерело: Згруповано автором за даними джерела [152]

При цьому слід зауважити, що представники провідних течій економічної думки, зокрема неокласики, кейнсіанці, інституціоналісти, по-різному представляють роль держави у забезпеченні економічного зростання і дають різні рекомендації політикам, незважаючи на наявність загальних закономірностей в кожній країні складається своя модель державного регулювання економіки, що реалізується в державній економічній політиці. Досвід 1990-х рр. показав неможливість і неефективність для України повного копіювання західних зразків.

Проведене дослідження показало, що антикризові програми класифікуються за двома уніфікованими групами методів: 1) спрямованими на

збереження пропозиції; 2) стимулювання споживчого попиту (табл. 3.3). Тому, при врегулюванні кризових ситуацій уряди можуть звертати увагу на досвід інших держав, що зтикалися з подібними ситуаціями на різних етапах історичного розвитку і різних історичних умовах. Проте це не означає, що скопійовані заходи антикризової політики зможуть бути так само ефективними в сучасних умовах глобалізованого світу. Дійсно кризи можуть мати схожі зовнішні причини виникнення та подібні сценарії розвитку, але через те, що кожна економічна система розвивається за власними законами й в специфічній соціально-економічній, геополітичній та суспільно-психологічній ситуації, то їх глибина, причини, перебіг, наслідки та особливості є неповторними й унікальними.

Усі держави світу зробили спроби прийняти швидкі й оперативні заходи щодо пом'якшення кризових явищ, використовуючи всі можливі способи державної політики, включаючи жорсткі методи контролю та націоналізацію компаній, що свідчить про неспроможність ліберально-монетаристської доктрини, яка використовувалася в політиці більшості країн світу протягом останніх 20 - 30 років. По принципу «невидима рука» [212], як по найефективнішій політиці, було завдано сильного удару.

На сьогодні в умовах світової фінансово-економічної кризи, яка розпочалась у 2008р. в США через наростаючі протиріччя розвитку фінансової системи та багаторічних низьких процентних ставок, які призвели до підвищення попиту на порівняно дешеве житло і стрімке зростання іпотечного кредитування, що виникла у банківській і фондовій сфері – поширилась на реальний сектор, що викликає особливу стурбованість і є головною стратегічною проблемою для усіх країн світу, що обумовлює реалізацію масштабних програм з відновлення стійкості економіки [201]. Багато вчених-економістів вважають глобальну фінансово-економічну кризу 2008р. кризою довіри, і багато антикризових програм більшості країн спрямовані на її відновлення, щоб суспільство знову могло довіряти банкам і державі.

Заходи щодо збереження пропозиції та споживчого попиту

Збереження пропозиції	<ul style="list-style-type: none"> - Підтримка національних компаній; - Зміни до законодавства про банкрутство; - Здійснення довгострокових операцій на ринку; - Здійснення заходів щодо підвищення ліквідності; - Викуп проблемних активів та випуск облігацій внутрішніх державних позик; - Надання державних гарантій щодо незабезпечених кредитів тощо.
Збереження споживчого попиту	<ul style="list-style-type: none"> - Пільги; - Будівництво соціального житла; - Розвиток транспортної інфраструктури (регіональної); - Розвиток електро- та водопостачання; - Політика гарантування усіх грошових вкладів; - Збільшення кредитування малого та середнього бізнесу; - Збільшення податкового кредиту для родин з дітьми; - Підтримка малозабезпечених верств населення.

Джерело: розроблено й обґрунтовано автором

Доцільно звернути увагу на антикризову програму Сполучених Штатів Америки TARP, яка ґрунтується на наступних принципах: казначейство не може виступати єдиним арбітром з надання коштів фонду; менеджери несуть відповідальність за стан компаній; платники податків не повинні платити за помилки суб'єктів фондового ринку тощо.

Уряд Німеччини, усвідомлюючи кризу довіри, також вирів діяти, взявши за основу довіру громадян Німеччини. Одним з антикризових заходів стала модифікація існуючих гарантій по депозитах, заснованих на законодавстві ЄС.

Японія і Китай увійшли у XXI ст. як найпотужніші економічні держави Азії, впливові гравці світової та регіональної політики. При цьому Японія є не лише одним з економічних лідерів планети, у неї також є досвід подолання криз. Проаналізувавши поточний стан на світових ринках і оцінивши ситуацію в країні, Уряд Японії розглянув пропозиції провідних політичних партій і схвалив Комплекс стратегічних заходів по подоланню кризи [296]: 1) цілеспрямоване та ефективне використання всіх необхідних засобів для

уповільнення економічного спаду при одночасному прагненні уникнути негативних наслідків кризи в другій половині 2009р.; 2) пом'якшення переходу від найнижчої точки кризового падіння економіки до її відродження в період з кінця 2009р. і до кінця 2010р. Проведення інвестиційної політики, спрямованої на розвиток економічної інфраструктури та інноваційної діяльності, що забезпечить зростання потенціалу національної економіки; 3) підйом економіки за допомогою об'єднання таких рушійних чинників як розвиток місцевих ринків і розширення експорту нових продуктів і послуг, створених завдяки успішній комерціалізації інноваційних розробок. Всі заходи повинні бути чітко сплановані і спрямовані на досягнення конкретних результатів при максимальній ефективності.

У Китаї реформи з подолання кризи почалися з сільського господарства. Земельні ділянки закріплені в довгостроковій оренді, активно розвиваються кооперативні селищні підприємства. Все це сприяло підвищенню платоспроможності і рівня життя населення, а також зростанню сільського господарства та його модернізації.

Незважаючи на різноманіття точок зору з проблеми антикризового регулювання і використання його інструментів, всі їх можна розділити на два основних підходи: кейнсіанський (AD) і класичний (AS).

1. Кейнсіанській підхід (AD): державою використовуються фінансово-бюджетні інструменти, грошово-кредитна політика відіграє допоміжну роль. У фазі кризи і депресії збільшуються державні витрати, проводиться політика «дешевих грошей». В умовах підйому державні витрати підвищуються.

2. Класичний підхід (AS): основним інструментом є грошово-кредитна політика. Пропозиція грошей стає головним важелем впливу на економіку, засобом боротьби з інфляцією. Проводиться політика «дорогих грошей» (кредитна рестрикція) шляхом підвищення процентних ставок, що повинно сприяти боротьбі з перенакопиченням капіталу. В якості допоміжного інструменту використовується податково-бюджетна політика. Скорочуються

державні витрати, знижується споживчий попит, відбувається зниження податкових ставок.

Таким чином, аналіз теорії і практики циклічної динаміки, теорій криз і сучасної поточної ситуації, а також досвід і розробки розвинених країн і критичне осмислення вітчизняної економічної політики можуть бути корисні для вироблення ефективних державних заходів, здатних забезпечити країні економічне зростання і добробут. Період економічного зростання української економіки (з початку 2000-х рр.) і наступна за ним економічна криза вимагають аналізу й осмислення реалізації політики. Необхідно виявити фактори, що обмежують економічне зростання, розкрити механізми їх подолання. Наукові дискусії про роль держави в економіці, що активно тривають і, які націлені на пошук моделі економічного розвитку для нашої країни, свідчать про актуальність проблеми.

Таким чином, антикризове регулювання є відносно новим напрямом в українській економічній науці. Цим пояснюється брак досвіду у вітчизняних науковців та практиків, який необхідно заповнювати. Аналіз теорії і практики циклічної динаміки, теорій криз, а також досвід розвинених країн щодо здійснення антикризового регулювання економіки показав, що останнє має відповідати низці вимог забезпечення його ефективності. В роботі здійснено класифікацію таких критеріальних вимог. По-перше, залежно від системи управління: гнучкість та адаптивність; пріоритет неформального управління; інтеграція; пошук найбільш ефективних засобів і методів управління; зменшення рівня централізації для забезпечення ситуативного реагування; концентрація зусиль більш ефективного використання потенціалу об'єкта. По-друге, залежно від механізму управління виділено такі вимоги: мотивування, зорієнтоване на кризові ситуації; налаштованість на оптимізм і впевненість у досягненні стійкості; інтеграція за цінностями професіоналізму; ініціативність у розв'язанні проблем; формування корпоративної солідарності. По-третє, залежно від процесу управління: мобільність та динамічність у використанні ресурсів, реалізації інноваційних програм; пріоритет програмно-цільових

підходів; підвищена чутливість до часового чинника в процесі управління; розроблення та оцінювання послідовних рішень й альтернатив; ґрунтовний відбір критеріїв якості ухвалюваних рішень. По-четверте, залежно від стилю управління: професійна довіра; цілеспрямованість; чітка антибюрократична організація; мотивування ініціатив і самоорганізація; підвищення відповідальності.

Виявлено основні підходи до антикризового регулювання економіки з позиції фінансового та організаційного забезпечення реалізації. У сфері фінансової політики показано переважність двох основних підходів: 1) кейнсіанській – передбачає з боку держави використання фінансово-бюджетних інструментів, грошово-кредитна політика відіграє допоміжну роль. У фазі кризи збільшуються державні витрати, проводиться політика «дешевих грошей».

В умовах підйому державні витрати знижуються; 2) класичний підхід – основним інструментом є грошово-кредитна політика. Пропозиція грошей стає головним важелем впливу на економіку, засобом боротьби з інфляцією. Проводиться політика «дорогих грошей» шляхом підвищення процентних ставок для боротьби з перенакопиченням капіталу. В якості допоміжного інструменту використовується податково-бюджетна політика. Скорочуються державні витрати, знижується споживчий попит, відбувається зниження податкових ставок в господарській сфері.

Організаційне забезпечення включає дві уніфіковані групи методів: 1) спрямовані на збереження пропозиції (підтримка національних компаній; зміни до законодавства про банкрутство; здійснення довгострокових операцій на ринку; здійснення заходів щодо підвищення ліквідності; викуп проблемних активів та випуск облігацій внутрішніх державних позик; надання державних гарантій щодо незабезпечених кредитів); 2) стимулювання споживчого попиту (пільги; будівництво соціального житла; розвиток транспортної інфраструктури (регіональної); розвиток електро- та водопостачання; політика гарантування грошових вкладів; збільшення кредитування малого та середнього бізнесу; підтримка малозабезпечених верств населення).

Разом із тим, необхідно зазначити, що глобальна економічна криза 2008 р., яка загострилась через протиріччя розвитку фінансової системи – поширилась на реальний сектор, що є головною стратегічною проблемою для усіх країн світу, та обумовлює реалізацію масштабних програм з відновлення стійкості економіки. Розвинені країни світу вжили оперативних заходів щодо пом'якшення кризових явищ – від посилення контролю до націоналізації компаній. Проте нівелювати повною мірою наслідки кризи їм не вдалось.

3.2. Змістовність стратегічного управління антикризовим розвитком економіки

Здійснення державою своєї місії залежить від характеру організації державного управління. Історично відомі різні підходи до організації управлінської діяльності: структурний, функціональний, процесний і проектний, безпосередньо пов'язані з побудовою різних організаційних структур. Перехід від одного підходу до іншого відповідає історико-логічному розвитку реального менеджменту.

Для цілей цього дослідження можна укрупнити підходи, отримавши відповідно структурно-функціональний і процесно-проектний, маючи на увазі при цьому, що кожен наступний підхід являє собою етап розвитку попереднього. З позицій цих двох укрупнених підходів у роботі проведено дослідження реалізованої в практиці вітчизняного державного управління наукової парадигми управлінської ролі держави в економіці.

В результаті цього був зроблений висновок, що така парадигма характеризується вразливістю через переважання в ній структурно-функціонального підходу. Згідно з ним держава в ринковій економіці виступає або а) як «нічний сторож», відповідно до доктрини класичного лібералізму, або б) всеосяжний функціонер, що монопольно привласнив і реалізує зазначені вище численні економічні функції [148].

З точки зору економічної теорії – це дві крайності. З точки зору теорії управління - підхід один (структурно-функціональний), оскільки в обох випадках описуваної управлінської парадигми роль держави в економіці визначається виключно через економічні функції, що структурно вибудовуються в добре відому функціональну ієрархічну модель управління, в якій акцент ставиться на роботу функціональних компонентів (функціональних підрозділів). Перший різновид функціональної ролі («нічного сторожа») держава виконує в більшості промислово-розвинених країн, здійснюючи компенсацію «фіаско ринку» або проводячи антициклічне регулювання. Другу («всеосяжного функціонера») – в ситуації економічної кризи, коли необхідна централізація функцій і бюрократичний характер їх безумовного виконання та контролю, що мало місце в Україні в «період встановлення «вертикалі влади», а в даний час спостерігається і в інших країнах після кризи 2009 р. [153].

Здійснюючи більш докладний аналіз найбільш загальних характеристик реалізованої на практиці моделі державного регулювання економіки на основі структурно-функціонального підходу, можна відзначити, що, по-перше, вона слабо спрямована на досягнення загальних цілей і виконання державою своєї місії; по-друге, в змінених з 1990-х років умовах структурно-функціональна ієрархічна вертикальна модель державного управління виявилася малоефективною, оскільки у функціонально-побудованій системі генеральний суб'єкт управління не має можливості оперувати суттєво збільшеним обсягом даних і адекватно управляти вузькоспеціальними (у відповідності з тією чи іншою функцією) і безпосередньо не пов'язаними потоками інформації: йому необхідна певна спрощена, але в той же час єдина картина світу, що враховує в комплексі всі вузькоспеціальні потоки; по-третє, існуючий підхід може реалізовуватися у відсутності будь-якої стратегії.

У зв'язку з цим загальносвітовою тенденцією є застосування не структурно-функціонального, а багато в чому протилежного йому процесно-проектного підходу до управління організаціями, вперше запропонованого класичною школою менеджменту при описі послідовності управлінських дій

суб'єкта управління (класична школа розглядала список цих дій - функцій управління - як незалежних один від одного і відносила їх виключно до суб'єкта управління).

Сучасний процесно-проектний підхід, на відміну від класичного, розглядає найтісніший взаємозв'язок управлінських функцій внаслідок наявності єдиного об'єкта управління - процесу, що представляє собою сукупність взаємозалежних і взаємодіючих видів діяльності, яка перетворює входи на виходи, тобто непротиставлені функції процесу, акцентує саме процес [201, с. 13].

Використовуючи процесний підхід і результати системного аналізу сутності та функцій держави в національній економіці, нами розроблена кібернетична модель функціонування національної економіки за участю держави (рис. 3.1).

Стратегічне управління носить виражений циклічний характер: безперервний стратегічний процес складається з відносно замкнутих циклів, в ході здійснення кожного з них досягається конкретна мета. Кожен цикл складається з ряду взаємозалежних стадій (етапів, фаз). При цьому одна є необхідною передумовою іншого. У найбільш загальному вигляді управлінський цикл може бути представлений як органічна єдність чотирьох стадій:

- 1) оцінка ситуації внаслідок збору та обробки інформації;
- 2) підготовка і ухвалення рішень;
- 3) організація та мотивація виконання;
- 4) контроль і регулювання.

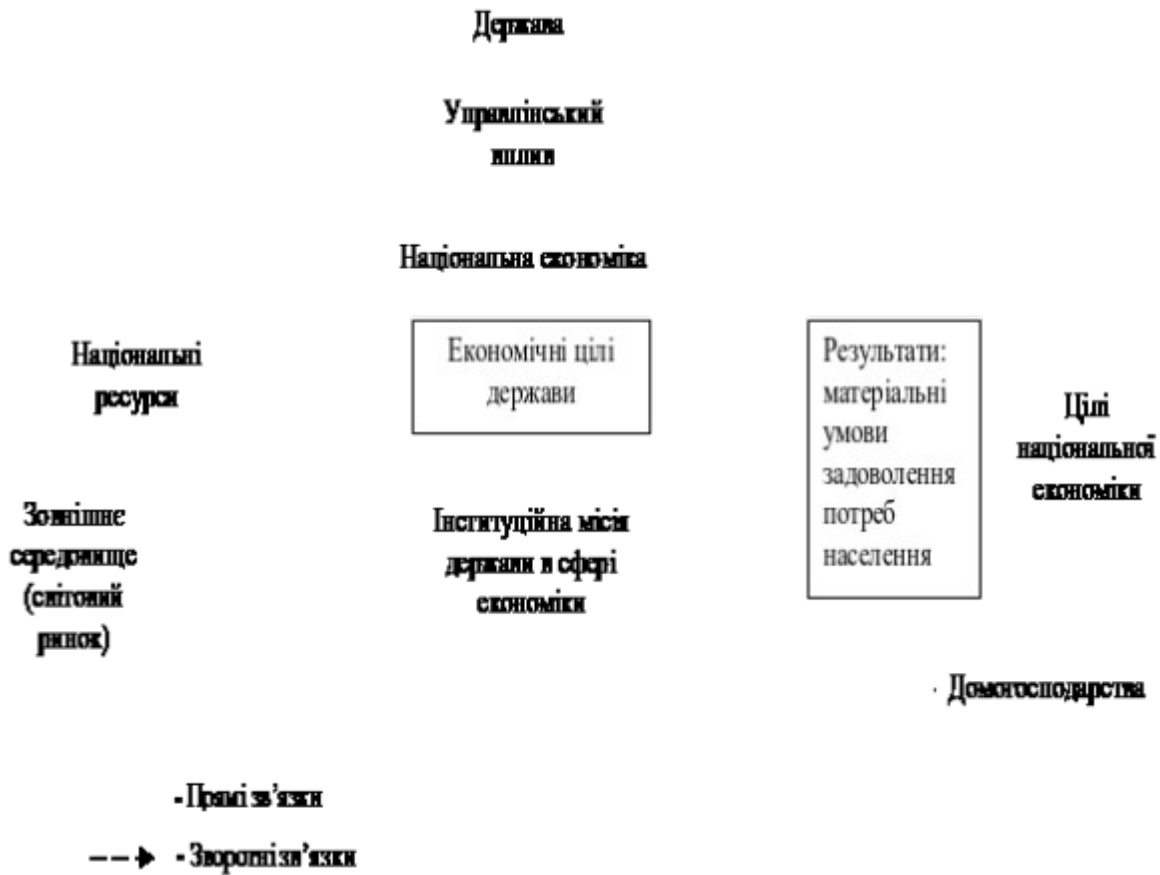

Рис. 3.1. Модель державного регулювання національної економіки (розроблено й обґрунтовано автором)

В результаті розгортання таких стадій в дисертаційному дослідженні розроблено спільний покроковий алгоритм стратегічного управління національною економікою. На першому кроці на основі стратегічного аналізу визначаються загальнонаціональні цілі (функція цілепокладання); на другому - здійснюється стратегічне планування, після якого - (крок третій) запускається механізм самоорганізації національної економіки (функція організації та мотивації); на четвертому кроці держава контролює реалізацію стратегії, коригує відхилення і регулює виникають у цьому процесі збої-флуктуації (функція контролю і регулювання). Алгоритм стратегічного управління національною економікою з боку держави передбачає наступне.

Зовнішнє середовище національної економіки передбачає конкурентні відносини, що складаються в сучасній світовій господарській системі.

Проаналізувавши факти і наявні в літературі підходи та концепції формування та реалізації цих відносин, можна дійти до висновку, що їх система представляє собою сферу боротьби суб'єктів світового господарства за більш вигідне позиціонування на світовому ринку з використанням ринкових (й неринкових) засобів впливу на своїх конкурентів, своєрідний ринковий простір, на якому держава-корпорація, що на відміну від компаній, які виступають в якості основних суб'єктів конкурентних ринкових відносин, – особливим в умовах свого існування на основі саморозвитку своїх елементів – компаній і певної системи державного регулювання їх діяльності, звертаючи увагу в основному на внутрішні проблеми, які пов'язані з підвищенням ефективності використання ресурсів у поточній діяльності. На сьогодні, не зважаючи на реалізацію завдання раціонального використання економічного потенціалу в поточній діяльності, виключно важливим стає здійснення такого управління, яке забезпечує адаптацію національної економіки до швидко плинного світогосподарського середовища.

Досліджуючи стратегічне управління національною економікою з боку держави необхідно більш детально розглянути його сутність.

Термін «стратегічне управління» був введений в науковий обіг на початку 1970-х років. Пионерною роль тут зіграла стаття (Schendel, Хаттен, 1972), в якій містився заклик до переходу в дослідженнях стратегій на традиційні методи аналізу. До цього часу дослідження у сфері фінансового менеджменту та управління маркетингом вже знайшли достатню науковість (прикладом є теорема Модільяні-Міллера і концепція Ф. Котлера). Переход к научным исследованиям в изучении стратегического управления был закреплен на Питтсбургской конференции 1977 г., в наиболее выраженном виде получил развитие в теории конкурентных стратегий М. Портера (Porter, 1980), а в институциональной форме - в издаваемом с 1980 г. реферируемом журнале Strategic Management Journal [214, с. 7].

Можна погодитися з твердженням теорії управління про те, якщо раніше вважалося, що більший має кращі шанси перемогти в конкуренції в порівнянні з

меншим, то тепер все більш зрозумілим стає факт, що переваги в конкурентній боротьбі отримує більш швидкий [37, с. 21].

Прискорення змін у світовій економіці, поява нових запитів і зміна позиції споживача в умовах глобалізації, загострення конкуренції за ресурси, а також ряд інших факторів призвели до суттєвого посилення значення стратегічного управління національною економікою.

Процес глобалізації піднімає проблеми стратегічного управління корпорацією на рівень світового господарства, коли в якості корпорацій маємо справу з національними економіками 192 країн, тому в стратегічному управлінні можна певною мірою спиратися на розробки у сфері корпоративного стратегічного управління, проте враховуючи суттєву специфіку макроекономіки, її змістовну, а не формальну відміну від мікроекономіки.

Практика показала, що не існує стратегії, єдиної для всіх країн, як не існує єдиного універсального стратегічного управління. Кожна країна унікальна в своєму роді, і процес вироблення економічної стратегії для кожної країни унікальний, оскільки залежить від позиції країни на світовому ринку, динаміки розвитку, її потенціалу, поведінки конкуруючих країн, характеристик вироблених нею товарів або послуг, загального стану економіки, культурного середовища тощо.

У той же час є ряд основних моментів, які дозволяють говорити про деякі узагальнені принципи здійснення стратегічного управління. Відповідно до сучасної методології управління, управління соціально-економічними системами це, перш за все, адаптація. Але дії суб'єкта управління не можуть зводитися до простого реагування на зміни, що відбуваються. Все ширше визнається необхідність свідомого управління змінами на основі науково обґрунтованої процедури їх прогнозування, регулювання, пристосування до цілей системи, до зовнішніх умов. Так само і сама соціально-економічна система адекватно реагує на зміни у зовнішньому середовищі.

Сучасним інструментом управління розвитком складних систем в умовах наростаючих змін у зовнішньому середовищі і пов'язаної з цим невизначеності є методологія стратегічного управління.

Виникнення і практичне використання методології стратегічного управління викликані об'єктивними причинами, що впливають з характеру змін, в першу чергу у зовнішньому середовищі. Суть стратегічного управління полягає в тому, що, з одного боку, існує чітко організоване комплексне стратегічне планування, з іншого – структура державного управління є адекватною «формальному» стратегічному плануванню і побудована таким чином, щоб забезпечити вироблення довгострокової стратегії для досягнення її цілей.

У розвитку методології стратегічного управління виділяють кілька етапів [48, с. 29].

1) Управління на основі контролю за виконанням, при якому реакція системи на зміни виникає після настання подій. Це реактивна адаптація, яка найбільш природна, але вимагає багато часу на усвідомлення неминучості змін, вироблення нової стратегії і адаптацію до неї системи. В умовах наростання темпів змін це неприйнятно.

2) Управління на основі екстраполяції, коли темп змін прискорюється, але майбутнє ще можна спрогнозувати шляхом екстраполяції минулих тенденцій (довгострокове планування).

3) Управління на основі прогнозування змін, коли почали виникати несподівані явища і темп змін прискорився, проте не настільки, щоб не можна було вчасно передбачити майбутні тенденції і визначити реакцію на них шляхом вироблення відповідної стратегії (стратегічне планування).

4) Управління на основі гнучких екстрених рішень, яке складається в даний час, в умовах, коли багато важливих завдань виникають настільки стрімко, що їх неможливо вчасно передбачити (стратегічне управління в реальному масштабі часу).

Довгострокове і стратегічне планування економіки на рівні держави широко використовувалося в радянський час, в сучасний період воно застосовується в інших масштабах у практиці управління великих організацій, хоча останнє впроваджувалося в нашій країні повільно і з великими труднощами протягом останніх 20 років [64].

Два різновиди планування – довгострокове і стратегічне – різняться між собою трактуванням майбутнього. У першому випадку робиться припущення, що майбутнє може бути передбачене шляхом екстраполяції трендів. Зазвичай виходять з того, що в перспективі підсумки діяльності покращаться порівняно з минулим, і це посилює закладають в обґрунтування плану. Типовий результат такої практики – постановка оптимістичних цілей розвитку, з якими не сходяться реальні результати. Вони можуть бути вище, але частіше є значно нижчими планованих.

У другому випадку - в стратегічному плануванні - не передбачається, що майбутнє є покращеним минулим і тому його можна екстраполювати на цій основі. Тому в стратегічному плануванні необхідний аналіз перспектив об'єкта стратегічного управління з метою з'ясування тих тенденцій, небезпек, можливостей або навіть надзвичайних ситуацій, які здатні порушити сформовані тенденції. Цей аналіз проводиться спільно з аналізом позицій і співвідношення конкурентних сил суперників.

Довгострокове планування являє собою розробку послідовності заходів, результати яких будуть позначатися на діяльності керованої системи в довгостроковому аспекті, тобто протягом, наприклад, 5-10 років або кілька десятиліть. Це залежить від умов, в яких воно здійснюється, і від характеру об'єкта планування. При цьому те, що є довгостроковим в одному випадку, може бути короткостроковим в іншій ситуації. Іншими словами, горизонт довгострокового планування вельми рухливий.

Коли питання стосується стратегічного планування, то суттєвим моментом є не цей часовий горизонт, а важливість та істотність визначення перспектив і методів їх досягнення.

Таким чином, генезис стратегічного управління як явища безпосередньо пов'язаний з еволюцією стратегічного планування, яке виступає у якості його природи.

Стратегічне управління викликає все більший інтерес особливо там, де стикаються з труднощами в здійсненні принципово нових стратегій. Щоб зрозуміти сутність стратегічного управління необхідно звернутися до розгляду організаційної поведінки держави з позицій системного і ситуаційного підходів [56, с. 102].

З цих позицій національна економіка розглядається як соціально-економічна система, яка володіє наступним рядом специфічних особливостей:

- цілісністю, коли всі елементи і частини системи слугують досягненню загальних цілей, що стоять перед країною в цілому (що не виключає можливості виникнення неантагоністических протиріч між складовими її компонентами);

- складністю, яка проявляється у великій кількості прямих і зворотних зв'язків, у тому числі виникаючих в процесі державного планування і управління;

- значною інерційністю, що зумовлює можливість передбачати державний макроекономічний розвиток в майбутньому з високим ступенем достовірності;

- високим ступенем стійкості, яка зумовлюється взаємозамінністю компонентів і способів життєдіяльності компонентів держави та національної економіки, можливістю використання альтернативних технологій, енергоносіїв, матеріалів, способів державного управління;

- паралельним розглядом натуральних і вартісних аспектів функціонування системи (наприклад, виробництво номінального і реального ВВП). Це дозволяє постійно порівнювати і оцінювати ефективність національної економіки, системи управління і реалізації економічної стратегії держави [56].

Ситуаційний підхід реалізує принцип адаптивності, який є основоположним принципом стратегічного управління. Сенс ситуаційного

підходу полягає в тому, що всі внутрісистемні побудови (наприклад, державний устрій тощо) є реакцією даної держави і народу на відповідні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Так, при відносно стабільному зовнішньому середовищі державне управління прагне до більшої централізації, створення жорсткої організаційної структури управління, орієнтованої на управлінський контроль по всьому технологічному ланцюжку. Коли зовнішнє оточення нестабільно і в ньому відбуваються постійні зміни, які передбачають певні ризики небезпеки, що несуть нові можливості для країни в цілому, - керівництво змушене більшою мірою дбати про проблему виживання держави, більшої гнучкості системи управління. Організаційні структури стають більш децентралізованими, гнучкими, що дозволяють швидко і адекватно реагувати на події.

Певна реакція тих чи інших держав світогосподарські зміни зумовлює і різні варіанти їх поведінки на світовому ринку. Ці варіанти є похідними від двох виділених в теоретичному менеджменті типових стилів організаційної поведінки – приростного і підприємницького.

У разі приростного стилю поведінки в національній економіці здійснюється постановка цілей «від досягнутого» і мінімізуються відхилення від традиційної поведінки як усередині країни, так і в її взаєминах з навколишнім середовищем. Національні економіки, які дотримуються цього стилю поведінки, прагнуть уникнути змін, обмежити їх і мінімізувати. У цьому випадку рішучі дії або перетворення здійснюються тільки тоді, коли необхідність змін стала нагальною. Пошук альтернативних рішень здійснюється послідовно, в силу чого приймається перше задовільне рішення.

Такої поведінки дотримується більшість національних економік традиційно розвинених країн, що тривалий час успішно підкріплюють свої позиції у світовій економіці. Багато з них прагнуть до ефективності своїх національних економік, до забезпечення раціонального використання ресурсів, але одночасно з цим виявляють і схильність до консерватизму, бюрократизації та збереженню статус-кво.

Інший стиль поведінки (підприємницький) характеризується прагненням до внутрішніх і зовнішніх змін, обумовленим радикальною реакцією адаптації до мінливої середовищі, до прогнозування майбутніх небезпек або нових можливостей. Він передбачає широкий пошук альтернативних управлінських рішень, коли розробляються численні варіанти і з них вибирається оптимальний. Така підприємницька соціально-економічна система прагне до безперервного ланцюга змін, оскільки з ними пов'язується її майбутня ефективність.

Більшість країн набагато рідше вдаються до підприємницького стилю поведінки, ніж до приростного. Вони використовують підприємницький стиль тільки на ранніх стадіях свого розвитку, коли визначається коло завдань, формується структура національної економіки, тобто в той період, коли вибудовується їх геополітична значущість. На наступному етапі вони, як правило, переходять до приростного стилю поведінки.

Національні економічні системи, що дотримуються різних стилів поведінки, істотно відрізняються за своїми характеристиками. Наприклад, держава, що дотримується приростного стилю поведінки, бачить свою мету в оптимізації платіжного балансу, утримання завойованих позицій у світовій торгівлі, її внутрішня політична і економічна структура порівняно стабільна, здійснюються існуючі технологічні процеси використання наявних ресурсів, зростання продуктивності праці і відповідна йому економія на масштабах виробництва вважається головним чинником економічної ефективності, управлінські рішення являють собою реакцію на виникаючі проблеми з запізненням по відношенню до моменту їх появи.

Стосовно характеристик держави, що дотримується підприємницького стилю поведінки, то вони виглядають по-іншому: мета - оптимізація потенційної ефективності, організаційна структура держави гнучка, що змінюється адекватно умовам зовнішнього середовища, управлінські рішення приймаються через активний пошук можливостей шляхом передбачення проблем. Істотні відмінності мають й інші характеристики.

Досвід реорганізації системи державного управління показує, що перехід від одного стилю поведінки до іншого пов'язаний з глибокими змінами (наприклад, у зв'язку з війнами) і значними витратами часу та коштів, психологічно надважкий для населення, оскільки вимагає перерозподілу влади.

У свою чергу, перерозподіл влади в країні пов'язаний з необхідністю організаційної перебудови всієї її економічної та політичної структури, зміною посадових функцій, перерозподілом прав і відповідальності приймати рішення між різними рівнями управлінської ієрархії. Спроби поєднати обидва стилі поведінки в одній країні ведуть до виникнення внутрішньополітичної напруженості всередині і до конфліктних ситуацій. Очевидно, що в кожному конкретному випадку для держави необхідно вирішувати завдання із вибору стилю поведінки.

Саме стратегічне планування являє собою оптимальну сукупність системного і ситуаційного підходів до підприємницького стилю поведінки. У сучасній управлінській парадигмі приростна поведінка представляється як консервативне, а підприємницьке як агресивне, орієнтоване на зростання.

Разом з тим, приростний стиль поведінки є більш органічним і природним для великих розвинених країн. Так, якщо країна, дотримувалася приростної поведінки й успішно функціонувала протягом десятків років, то з великим ступенем ймовірності можна припустити, що і на найближче майбутнє її управлінська еліта надасть перевагу тому самому стилю організаційної поведінки. На зміни еліти можуть піти лише в тому випадку, якщо держава зіткнеться з непереборними проблемами в зовнішньому середовищі, і ці проблеми змусять їх шукати нові можливості підтримки ефективності життєзабезпечення.

До теперішнього часу вважалося, що стилі організаційної поведінки можуть змінювати один одного лише послідовно. Тому, ймовірно, в умовах сучасної геополітичної та гео економічної динаміки держави повинні будуть вчитися застосовувати обидва типи паралельно і одночасно. Це являє собою актуальну задачу, оскільки ці два стилі поведінки лежать в основі відповідних

режимів управління (стратегічного і оперативного), що реалізуються в сучасному світі.

Існують, як відомо, три основних типи управління - адміністративне керівництво, стратегічне (або цільове) управління та організаційна діяльність [62].

Адміністративне – є управлінням певним об'єктом через, систему команд за чітким ланцюгом проходження рішень зверху вниз в рамках регламенту, норм і процедур. Контроль є строго ієрархічними і здійснюється з центру через зворотній зв'язок. Кінцева мета, як правило, відома лише в керуючому центрі такої системи, а режим заборон і секретності не дозволяє здійснювати планування на різних рівнях ієрархії. Головним для такого типу управління є процедури і норми виконання вказівок зверху, оскільки система управління, по суті, є системою субординації.

Організаційна діяльність охоплює організацію структури або структурну реорганізацію. Ця діяльність безпосередньо пов'язана з виробництвом нової структури або реорганізацією існуючої щодо зміненого об'єкта або зміненої системи цілей.

Цільове (стратегічне) управління пов'язане з просуванням в процесі управління за деревом цілей (короткострокове планування, середньострокове, довгострокове; пріоритети, ув'язування різнотермінових завдань). Мета доводиться до кожного учасника системи управління у вигляді стратегії.

Стратегія держави є публічною, і кожна поточна дія короткострокової перспективи приводиться у відповідність з довгостроковою перспективою стратегічної мети. Функцію зворотного зв'язку і контролю, при такому управлінні можна здійснювати на будь-якому місці, а не тільки в центрі. При цьому сам зворотний зв'язок не є організованим ієрархічно, оскільки на кожному рівні системи при стратегічному управлінні прагнуть розуміння загальної мети і ув'язування з нею поточних завдань в кожен момент часу.

Хоча стратегія формулюється і розробляється вищим керівництвом, проте реалізація стратегії при стратегічному управлінні можлива лише за участю всіх

рівнів управління: стратегія повинна бути відома на всіх рівнях системи управління, і будь-який керуючий повинен співвідносити кожний свій крок з кінцевою стратегічною метою в кожен момент часу, а не очікувати і підкорятися адміністративним командам з центру, як це відбувається при адміністративному управлінні.

Необхідно розмежовувати загальний стратегічний план та організаційну стратегію вищого керівництва. Організаційна стратегія вищого керівництва передбачає узгодження конкретних завдань із стратегічними цілями. Щодо поточного управління, то воно включає розподіл завдань серед менеджерів середньої ланки, ув'язування інтересів і мотивів персоналу з досягненням поставлених завдань, розрахунок сил і засобів в часі при управлінні ресурсами в рамках виконання поставлених завдань, контроль за виконанням, зворотний зв'язок [63].

У найзагальнішому вигляді державне стратегічне управління економікою представляє процес, що визначає послідовність дій суб'єкта управління з розробки та реалізації стратегії. Він включає постановку цілей, вироблення стратегії, визначення необхідних ресурсів і підтримку відносин із зовнішнім середовищем, які дозволяють державі добиватися поставлених завдань. Можна виділити два основних кінцевих результату стратегічного управління. Один з них – економічний потенціал країни, який забезпечує досягнення цілей у майбутньому [63].

Якщо уявити національну економіку як керовану систему у вигляді спрощеної кібернетичної моделі, то з боку «входу» цей потенціал складається із сировинних, енергетичних, інформаційних, фінансових і трудових ресурсів; з боку «виходу» – з виробленого ВВП і досягнутого людського потенціалу.

Важливо зауважити, що не всі включені до ВВП продукція і послуги можуть бути включені в потенціал цієї країни, а лише ті, які мають цінність з точки зору значущості для життєзабезпечення. Це означає, що продукція повинна бути створена на базі нових перспективних технологій, мати відмінні риси і користуватися попитом на зовнішньому і внутрішньому ринку.

Іншим кінцевим результатом стратегічного управління національною економікою є внутрішня економічна і соціальна структура суспільства, а також прогресивні зміни в його організації, що забезпечують чутливість до змін у зовнішньому середовищі.

Останнє передбачає спроможність національної еліти своєчасно виявити і правильно сприйняти зовнішні зміни, а також керувати відповідними адекватними діями, які припускають наявність стратегічних можливостей для розробки, випробувань і впровадження нових товарів та послуг, технологій, організаційних змін.

Економічний потенціал країни в цілому і стратегічні можливості визначаються її архітектонікою і якістю населення. Архітектоніку країни складають: технологія, виробниче обладнання, споруди, їх потужності та можливості; наукове обладнання, його можливості та потужності по переробці і передачі інформації; рівень організації виробництва; структура влади, розподіл функцій і повноважень приймати рішення; організаційні завдання окремих економічних підсистем держави і соціальних груп; внутрішні комунікації та процедури; культура, норми і цінності, які лежать в основі поведінки населення країни.

Якість населення визначається: рівнем загальної та професійної освіти; професійної кваліфікацією і майстерністю; станом здоров'я та охорони здоров'я; позитивними демографічними процесами; умінням і можливістю населення вирішувати проблеми, що відносяться до стратегічної діяльності; мотивацією участі у стратегічній діяльності і здатністю долати опір.

Таким чином, стратегічне управління повинне забезпечити таку стратегічну позицію, яка забезпечить тривалу життєздатність національної економіки країни в умовах, що змінюються. Керівна система держави, що займається стратегічними проблемами, забезпечує постійне зростання потенціалу країни та поліпшення (або збереження) стратегічної позиції такої держави; створює і підтримує її архітектоніку, сприяє стратегічним змінам; виховує кадри, що здатні проводити позитивні стратегічні зміни в житті.

Оперативне управління, на відміну від стратегічного, займається використанням існуючої стратегічної позиції держави для досягнення її цілей. Його завдання включають визначення загальних оперативних завдань, мотивацію, координацію і контроль як керівників, так і виконавців в рамках національної економіки.

Як оперативне, так і стратегічне управління – для нормального з точки зору економічної безпеки функціонування держави – забезпечує створення і підтримку певної організаційної архітектури та якості населення країни.

Необхідно враховувати, що ці елементи різні для двох типів управління. Націлена на зміни стратегічна архітектура є гнучкою і не має жорстких структур. Оперативна архітектура, націлена на ефективність, навпаки, стійка до змін. Керівництво держави, що здійснює стратегічне управління, має прагнути до змін і бути схильним йти на ризик, а керівництво, що здійснює оперативне управління, не схильне до ризику, виступає проти змін, але компетентний в аналізі, координації та контролі складної діяльності.

Таким чином, система управління економікою держави включає два взаємодоповнюючих види управлінської діяльності - стратегічне управління, пов'язане з розвитком майбутнього потенціалу країни, і оперативне управління, що реалізує існуючий потенціал і забезпечує її життєдіяльність.

Антикризовий, інноваційний та мобілізаційний тип системи державного управління обумовлений станом Української держави, що перебуває протягом двох десятиліть в глибокій системній кризі. Необхідність та реалізація такої системи, як це було і в ряді багатьох інших країн світу, пов'язані з проблемою виживання держави і країни.

Антикризовий характер системи управління проявляється в поступовій переорієнтації політичної стратегії з неоліберальної концепції ролі держави на концепцію, що включає визнання активної регулюючої (керуючої) її функції в економіці і соціальній сфері, в підвищеній увазі до прогнозуючої, планувальної та контролюючої функцій державних органів. Характерними ознаками антикризової спрямованості системи державного регулювання можна вважати

тенденцію зміцнення єдиної системи державної виконавчої влади та вдосконалення взаємодії керуючих суб'єктів різних рівнів; перегляд пріоритетів економічної політики в плані актуалізації проблеми розвитку реального сектора економіки та управління державною власністю; жорсткість бюджетної та податкової політики, що говорить про посилення розподільної функції держави тощо.

Антикризова спрямованість державної системи управління пов'язана з тими якісними змінами, які відбуваються в країні, з реформуванням політичної системи, економічних і соціальних відносин. Її призначення полягає у тому, щоб бути знаряддям глибокої модернізації суспільства. Цим зумовлений інноваційний і мобілізаційний характер системи. Світовим досвідом та сучасною наукою доведено, що та чи інша країна отримує здатність подолати кризу і перейти на новий етап розвитку лише при наявності інноваційного типу управління.

Стратегічне управління в сучасних умовах вимагає підприємницького стилю поведінки, а оперативне управління функціонує на базі приростної поведінки. В умовах глобалізації національні економіки все більшості країн в зростаючій мірі відчувають потребу в одночасному використанні обох типів поведінки, а для цього необхідна реструктуризація – для забезпечення архітектоніки, яка б дозволила успішно розвивати і підприємницький, і приростного стилі поведінки країни у світовій економіці.

Можна виділити три групи об'єктів стратегічного управління: національна економіка в цілому, стратегічні підсистеми національної економіки та функціональні сфери національної економіки [90].

Національна економіка як об'єкт стратегічного управління розглядається як відкрита комплексна соціально-економічна система, в своїй структурі становить сукупність підсистем. Стратегічний компонент - це напрям або ряд суміжних напрямів діяльності, самостійно орієнтовані в світовій економіці суб'єкти, які можуть виступати в якості повноцінного конкурента у власному сегменті світового ринку, має власних постачальників, споживачів і

конкурентів. Такий напрям очолюється керівником, який несе повну відповідальність за стратегічний розвиток і поточну діяльність стратегічного компонента.

Функціональна сфера національної економіки - це сфера діяльності, організаційно представлена функціональними підсистемами, які спеціалізуються на виконанні певних функцій і забезпечують ефективну діяльність як окремих стратегічних компонентів, так і національної економіки в цілому.

Стратегічне управління національною економікою обумовлює широке коло управлінських рішень з приводу найважливіших проблем, орієнтованих на майбутнє, пов'язаних з системою цілей національної економіки, що перебувають під впливом неконтрольованих зовнішніх факторів.

Предметом такого управління є :

1. Проблеми, прямо пов'язані з головними національногосподарськими цілями. Головні цілі орієнтовані на перспективу і, як правило, спрямовані на підвищення ефективності національної економіки шляхом забезпечення діалектичному взаємозв'язку цілей, ресурсів і результатів. Так, рішення про створення нових або ліквідацію старих галузей і виробництв, освоєнні нового національногосподарського напрямку, розвитку масштабних наукових досліджень і технологій, або освоєння нових секторів світового ринку носять стратегічний характер. Управлінські рішення щодо економії матеріальних, енергетичних чи трудових ресурсів, мають, в основному, приватний характер і не є стратегічними.

2. Проблеми, пов'язані з будь-якою підсистемою національної економіки, необхідної для досягнення головних національногосподарських цілей.

3. Проблеми, пов'язані із зовнішньоекономічними чинниками. Такі проблеми виникають в результаті впливу численних зовнішніх чинників, невідконтрольованих керуючої системою. Тому для вибору правильної стратегії розвитку важливо визначити, які чинники впливають на майбутнє економіки країни. Організація постійного моніторингу зовнішнього середовища є

важливою умовою ефективності та конкурентоспроможності національної економіки в світовій господарській системі.

Як зазначається в науковій літературі, розвиток методології стратегічного управління відбувається за двома напрямками. Перший – регулярне стратегічне управління – є подальшим логічним розвитком стратегічного планування [90; 116 та ін.]. Воно складається з двох взаємодоповнюючих підсистем: а) підсистеми аналізу та планування стратегії; б) підсистеми реалізації стратегії. Це напрям пов'язаний, в основному, з управлінням стратегічними можливостями – набув поширення в силу того, що є більш глибоко і повно розробленим.

Другий шлях розвитку методології стратегічного управління в літературі називають – «стратегічним управлінням в реальному масштабі часу». Цей напрям пов'язаний, як правило, з розв'язанням несподівано виникаючих стратегічних завдань. Він розвивається там, де зміни у зовнішньому середовищі відбуваються з такою частотою або з таким рівнем непередбачуваності, що вимагають негайної адекватної реакції, і державі просто не залишається часу на радикальний перегляд існуючої економічної стратегії. У підсумку держава змушена одночасно і паралельно займатися уточненням стратегії і вирішенням виникаючих непередбачених стратегічних проблем. Методологія такого стратегічного управління знаходиться ще в стадії становлення.

Таким чином, предметом державної економічної стратегії виступають: по-перше, проблеми, прямо пов'язані з головними національногосподарськими цілями, що спрямовані на підвищення ефективності національної економіки (створення нових або ліквідацію старих галузей і виробництв, розвиток масштабних наукових досліджень і технологій, освоєння нових секторів світового ринку); по-друге, проблеми, пов'язані із зовнішньоекономічними чинниками, що потребують постійного моніторингу.

При цьому, специфіка формування державної економічної стратегії визначається низкою факторів, зокрема: позиція країни на світовому ринку, динаміка розвитку, її потенціал, дії конкуруючих країн, характеристики

виробленої продукції, загальний стан економіки, культурне середовище. При цьому, формування та використання методології стратегічного управління обумовлено характером змін, перш за все, у зовнішньому (економічному) середовищі.

Поглиблене розкриття сутності державної економічної стратегії потребує усвідомлення моделей організаційної поведінки держави. Залежно від реакції держав на зміни світогосподарської системи та варіацій поведінки на світовому ринку виділяють – приростну та підприємницьку модель. Перша з них характеризується: цілепокладанням «від досягнутого»; мінімізацією відхилень від традиційної поведінки; послідовним пошуком альтернативних рішень та прийняття першого задовільного з них. Така модель є притаманною традиційно розвиненим країнам, що посідають провідні позиції у світовій економіці. Друга модель відзначається: прагненням її суб'єктів до змін (у внутрішньому та зовнішньому середовищі), з якими пов'язана майбутня ефективність; прогнозуванням небезпек або можливостей; широким пошуком альтернативних управлінських рішень та обрання з них оптимального варіанту. Така модель є притаманною для країн на етапі трансформації структури національної економіки, вибудови геополітичної значущості.

Системний аналіз вітчизняної моделі державного регулювання економіки дав змогу виявити її основні негативні характеристики, що потребують особливої уваги, а саме: відсутність консолідованого спрямування на досягнення загальних цілей і виконання державою своєї місії; не ефективність структурно-функціональною ієрархічною будовою, що не відповідає змінним суспільним умовам через неспроможність генерального суб'єкта адекватно оперувати збільшеним обсягом даних і керувати специфічними й різноманітними потоками інформації (цим зумовлена необхідність у спрощеній та єдиній моделі світу, що враховує комплекс специфічних потоків); відсутність чіткої стратегії реалізації такої моделі. Обґрунтовано, що система стратегічного управління національною економікою України має носити антикризовий характер, ознаками якого є: зміцнення системи державної виконавчої влади та

вдосконалення взаємодії суб'єктів управління різних рівнів; зміна пріоритетів в економічній сфері щодо актуалізації розвитку реального сектора та управління державною власністю; посилення розподільчої функції держави.

3.3. Значення державної стратегії у сфері розвитку національної економіки

Досить складно дати однозначне визначення поняття стратегії, оскільки воно настільки є багатограним, що навіть при незначній зміні кута зору на нього, картина змінюється доволі суттєво. Стратегія виступає одночасно як результативна мета і як засіб досягнення кінцевого результату. Вона, по суті, дає відповіді на ключові питання щодо сутності свого об'єкта: що представляє собою національна економіка сьогодні, якою вона має стати завтра, які її результати і функції, на які ринки має виходити основний масив вітчизняних виробників, і, нарешті, що необхідно зробити, щоб досягти поставлених цілей.

Спочатку сам термін «стратегія», означав мистецтво розгортання військ в бою. Проте за останні двадцять років це поняття широко увійшло в побут фахівців, теорію і практику управління як набір правил, якими керуються різні суб'єкти управління в процесі прийняття ними управлінських рішень. Разом з тим стратегію розглядають і як загальний комплексний план, що забезпечує здійснення місії і досягнення господарських цілей керованої системи. Стратегія визначає цілі та основні шляхи їх досягнення таким чином, що керована система отримує єдиний вектор дій. Таким чином, стратегія визначає параметри можливих дій і прийнятих управлінських рішень.

Для визначення поняття «економічна стратегія держави» (і цілого ряду синонімічних йому понять) представляється доцільним сформулювати родову ознаку і видову відмінність.

Визначаючи родову ознаку, ми можемо з очевидністю стверджувати, що досліджуване поняття входить у поняття «стратегія держави» («державна

стратегія»), що витікає з двох ще більш загальних понять «держава» і «стратегія».

Формулюючи видову відмінність, доцільним є показати відмінність економічної стратегії держави від інших видів державних стратегій, а також від економічних стратегій інших (недержавних) суб'єктів стратегічної діяльності.

Для розкриття змісту поняття «економічна стратегія держави» необхідно відповісти на цілий ряд питань, що становлять в сукупності понятійний комплекс взаємопов'язаних компонентів відображення цієї об'єктивної реальності.

По-перше, необхідно визначити роль держави в сучасному суспільному розвитку взагалі і економічну складову цієї ролі зокрема. Це стосується й спроможності та специфіки держави як суб'єкта економічної стратегії, а також необхідних умов для забезпечення такої суб'єктності.

По-друге, необхідно визначити сутність і зміст стратегії як певного явища, її можливість застосування щодо держави та економіки. Необхідним також вбачається уточнення відмінностей стратегії від політики, від довгострокового плану (програми), а також конкретизувати належність до відповідної науки такої категорії як «стратегія».

По-третє, потребує уточнення необхідність і можливості державної стратегії, її суб'єкти та об'єкти, структура і фактори, визначити класифікацію державних стратегій.

По-четверте, необхідно показати відмінність економічної стратегії держави від політичної стратегії, інших видів державних стратегій.

По-п'яте, важливо відмежувати економічну стратегію держави від відповідних стратегій інших суб'єктів економічної стратегії, зокрема політичних партій, громадських організацій, корпоративних об'єднань.

В економічній літературі під державною стратегією найчастіше розуміється формулювання горизонту і напрямів розвитку країни, визначення її пріоритетів, бачення її майбутнього, а також спрямованість дій держави та принципи їх реалізації в найзагальнішому вигляді для довгострокового періоду

[119, с. 9]. Стратегія кожної окремої країни обумовлена її економічними можливостями, географічним положенням, складом характеру і національними традиціями тощо.

Останнім часом сутність державної стратегії в багатьох наукових літературних джерелах розкривається в розширеному трактуванні. Можна зустріти згадки про багато різних державних стратегій – від окремих стратегій в цілому ряді сфер суспільного життя (стратегія розвитку людини, зовнішньоекономічних зв'язків, екології, сільського господарства, стратегія в сфери послуг, атомної промисловості, зміцнення сім'ї тощо) до найзагальніших, у тому числі стратегій, що виходять за рамки держави [110; 132; 251].

Серед загальних державних стратегій найбільш часто в науковій літературі використовуються поняття політичної, економічної, військової стратегії, а також стратегії безпеки держави, в тому числі стратегії економічної безпеки, антикризової стратегії.

Так, політична стратегія держави визначає спрямованість змін балансу сил соціальних верств на певному етапі історичного розвитку. Виходячи із стратегічних завдань, держава підтримує громадський порядок, регламентує діяльність громадян і створює умови для розвитку особистої ініціативи, охороняє безпеку, законну свободу і власність кожного, сприяє розвитку тих чи інших моральних орієнтирів у суспільстві.

Економічна стратегія держави визначає трансформацію пріоритетів та інструментів державного втручання в економіку для реалізації його політичної стратегії [251, с. 10].

Довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку України в XXI ст. має стати економічне зростання на базі забезпечення умов для масового збільшення споживчого попиту, зокрема за рахунок внутрішнього високотехнологічного розвитку. Шляхи та методи досягнення поставленої мети в основному відомі. При цьому необхідна політична воля для об'єднання інтересів держави і бізнесу, а також бажання перетворити Україну на високорозвинену країну з рівнем життя населення не нижче європейського.

Перехід до постіндустріального, інформаційно-технологічного розвитку – така основа макростратегії України, здатної вивести її в ряди розвинених країн з високим рівнем життя, тобто мова йде про формування суспільства споживання на базі високотехнологічного розвитку [249, с. 9].

Щодо військової стратегії, держави, то вона являє собою складову частину військового мистецтва, його вищу сферу, що охоплює теорію і практику підготовки країни і збройних сил до війни, планування та ведення стратегічних операцій і війни в цілому. Теорія стратегії вивчає закономірності і характер війни, способи її ведення; розробляє теоретичні основи планування, підготовки та ведення стратегічних операцій і війни в цілому [253, с. 41].

Таким чином, для відправної стадії аналізу ми можемо сформулювати необхідне понятійне визначення державної стратегії у сфері національної економіки. При цьому у загальному плані, під економічною стратегією держави, на нашу думку, можна розуміти формулювання найважливіших принципових економічних цілей, які ставить перед собою держава, та визначаємих державою засобів їх досягнення в осяжній довгостроковій перспективі.

Дане визначення достатньою мірою формулює як родову ознаку, так і видову відмінність поняття державної економічної стратегії. Родовою ознакою є належність до поняття державної стратегії («цілі та засоби» – ознака стратегії, «ставляться і визначаються державою» – ознака держави), видовою відмінністю є те, що об'єктом такої стратегії є цілі і засоби їх досягнення у сфері економіки.

Так, наприклад, стратегією Японії є лідерство на міжнародному економічному плацдармі (мета) в електроніці і машинобудуванні (засоби).

Природно, що не всі названі формулювання стратегій взяті з офіційних державних документів, оскільки багато країн утримуються від дослівних публікацій сутності своїх економічних стратегій, проте дотримуючись їх спрямованості в практичній діяльності. Про сутність економічних стратегій більшості держав можна судити за досягнутими результатами, інтерполюючи цільову заданість у зворотному плину часу напрямку.

Наприклад, за низкою факторів можна зробити висновок, що в країнах «Великої сімки» неофіційно на озброєння взятий геоекономічний експансіонізм: політична доктрина, що використовує геоекономічні ідеї для реалізації зовнішньоекономічної експансії, спрямованої на використання ресурсів держав, прагнення до контролю над світовим доходом.

У зв'язку зі сформульованим визначенням економічної стратегії навряд чи можна погодитися із зазначеним вище причинно-наслідковим зв'язком політичної та економічної стратегіями держави. На нашу думку, вона представляється зворотною [276].

Саме, в рамках обраної державою економічної стратегії будується певна політична стратегія її реалізації. Вона багато в чому залежить від поточної ситуації в країні: здатності економіки країни на здійснення суттєвого прориву в тих чи інших галузях, можливості прийняття необхідного пакету законів для виконання відповідних цілей.

Політична стратегія реалізується в залежності від тих чи інших особливостей суспільного і політичного устрою країни. Наприклад, трансформації економіки Китаю (створення особливих економічних зон, залучення іноземних інвестицій і промислових технологій) проводяться за рішенням уряду Китаю. В інших країнах, що мають характерний демократичний устрій, формується інша політична стратегія.

Важливо додати, що економічна стратегія має бути обґрунтована політично і підтримана основними політичними групами.

Незалежно від характеру взаємозв'язку політичної та економічної стратегії держави – необхідним є розгляд генезису поняття державної стратегії як наукової категорії.

У найпершому наближенні «державна стратегія» сходить до двох своїх вихідних понять - «держава» (та її роль в житті суспільства) і «стратегія» взагалі, як міждисциплінарний термін (рис 3.2.). Кожне з них діалектично відображає найважливіші суспільні явища.

Рис. 3.2. Ієрархія категорій «стратегія» (розроблено й обґрунтовано автором)

З одного боку, існує держава як об'єктивне історичне явище суспільного життя, що має свій власний генезис і відповідно численну наукову літературу, що розкриває іманентну сутність і зміст на кожному етапі його розвитку. У завдання цього дослідження входить лише розкриття та актуалізація однієї з численних його парадигм.

З іншого боку, в досліджуваній парадигмі держави на певному етапі виникають необхідність і можливість появи суб'єктивної складової його функціонування. Така складова має настільки ж багатовікову історію і в певному сенсі породжується самим існуванням державності як такої: будучи спочатку майже виключно військовим терміном, «стратегія» в цій своїй якості використовується в реалізації найважливішою державної функції – захисту безпеки своїх громадян, з якою так чи інакше (не вдаючись у причини збройних конфліктів) пов'язане ведення воєн і здійснення територіальних змін в інтересах держави [212, с. 167].

Д.Брайан Куїнн (Школа бізнесу Дармутського коледжу) у своїй статті спирається на військове трактування цього терміну і виявляє кілька важливих аспектів або критеріїв успішної стратегії [263]. Він звертається до досвіду македонських царів: Філіпа і його сина Олександра, а також дає короткий огляд того, якою мірою подібні ідеї позначилися на розвитку військової та дипломатичної стратегії. Обговорення військових аспектів стратегії,

безсумнівно, становить початковий аспект досліджень цього питання. Дійсно, витoki цього поняття слід шукати в ще більш ранньому шарі культури – в досвіді стародавніх греків, які поступилися згодом військовою і політичною першістю Олександрi Македонському.

Розвиваючи ідеї Дж.Куїнна, Роджер Еверед зазначає, що спочатку термін *strategos* мав відношення до ролі людини, командувача армією. Згодом цей термін набув нового змісту – «мистецтво військового командування», тобто йшлося про психологічні і поведінкові навички, необхідні для виконання ролі командувача. До 450 р. до н.е. цим терміном стали позначати будь-які навички управління (адміністративний талант, ораторську майстерність, силу). А до часу Олександра Македонського (330 р. до н.е.) цей термін вже означав уміння організувати сили для перемоги над супротивником і створювати єдину систему всеосяжного управління [236].

Мінцберг Г. трактує категорію стратегії у всьому різноманітті значень такого поняття, багато з яких далеко виходять за рамки традиційного уявлення у військовій сфері і бізнесі, але певним чином узгоджуються з підходами попередніх авторів. Мінцберг Г. фокусує увагу на різному розумінні поняття стратегії: стратегія як план (а також хитрість), патерн, позиція і перспектива. Він виходить за межі трактування стратегії як усвідомленої і навмисної діяльності, за рамки традиційного сенсу цього терміну, звертаючи увагу на поняття спонтанно виникаючої стратегії [147, с. 232].

Військово-дипломатичні стратегії існували ще в доісторичні часи. Адже одне із завдань стародавніх істориків і поетів полягало в зборі та узагальненні стратегій поведінки царів, вождів, полководців, формуванні на їх основі рекомендацій або настанов на майбутнє. В процесі суспільного розвитку і ускладнення конфліктів багато військових та державних діячів почали вивчати, приводити в систему і перевіряти на практиці основні стратегічні поняття. І так тривало до тих пір, поки не сформувалися основні принципи класичного підходу.

Сплав багатомірової мудрості відображений у збірнику настанов Сунь-Цзи, роботах Н. Макіавеллі, К. фон Клаузевіца, Ф. Фоша, Б. Гарта, Б. Монтгомері. За невеликим винятком, обумовленим прогресом сучасної техніки, основні стратегічні принципи були встановлені і зафіксовані задовго до настання нашої ери. Сучасні інститути, як правило, лише адаптують і модифікують їх відповідно до конкретних умов і завдань.

Відштовхуючись від первісного значення терміну «стратегія», необхідно врахувати той факт, що тривалість існування в найрізноманітніших сферах знання цього спеціального терміну обумовлена змістом цього поняття.

Поняття стратегії взято з військового лексикону, де воно означає план дій у конкретній ситуації, що залежить від вчинків протидії.

Поняття стратегії увійшло і в лексикон ділового управління і з'явилися терміни – «стратегічне планування», «стратегічне управління», «стратегічний менеджмент», «стратегічне мислення» [147].

У стратегічному менеджменті стратегія розглядається як план, маневр, позиція, погляд у майбутнє. У відповідній літературі дається, наприклад, таке формулювання, яке розглядає стратегію компанії як узагальнюючу модель дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії. Її мета - домогтися довгострокових конкурентних переваг, які забезпечать компаніям високу рентабельність [211, с. 7].

Згідно з іншими визначеннями стратегія являє собою детальний всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організаційно-економічної системи і досягнення її цілей [212, с. 17].

Стратегія будь-якої системи (національної економіки, її секторів, компанії) являє собою ідеологію розвитку, якісної конкретизації у вигляді орієнтирів і станів, послідовності дій щодо їх досягнення в рамках сформованих цілей. Поняття «стратегія» тісно корелюється з поняттям «потенціал», яке визначається як сукупність стратегічних ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суб'єкта управління, які визначають можливості,

обмеження та перспективи діяльності організаційно-економічної системи. Важливою складовою потенціалу системи є наявність її конкурентних переваг: інновацій, інтелектуального ресурсу, ринкового ресурсу продукту, нематеріальних активів (патентів, ліцензій).

Стратегічний менеджмент пояснює складність формування стратегії необхідністю урахування безлічі динамічних, нечітких, не завжди нормалізованих цілей та орієнтирів, можливістю формування стратегії на основі суперечливих орієнтирів.

Поняття стратегії є також основним поняттям теорії ігор, згідно з якою стратегія передбачає це складний план: план, що визначає вибір (гравця) у будь-якій ймовірній ситуації [215, с. 13]. При цьому, під стратегією гравця розуміється сукупність правил, що визначають однозначно вибір при кожному особистому ході такого гравця в залежності від ситуації, що склалася в процесі «гри» [215, с. 8-9]. Наявність стратегії означає певний закінчений план дій гравця, який показує, як треба діяти йому у всіх можливих випадках розвитку гри, означає сукупність всіх вказівок для будь-якого стану інформації, наявної у гравця на будь-якому етапі розвитку гри. З цього стає зрозумілим, що стратегії можуть бути хорошими і поганими, вдалимими і невдалимими [215, с. 9].

Ще одне розуміння стратегії – стратегія як позиція, тобто співвідношення організації з тим, що теоретики називають категорією «зовнішнє середовище». Відповідно до такого розуміння стратегія стає силою, що опосередковує або стає «посередником» між організацією і зовнішнім середовищем. У термінах екології це мало б назву «ніша», а в термінах економіки – місце, що створює ренту (тобто «дохід, прив'язаний до певного простору»), в менеджменті ми говорили б про сфери ринку товарів, тобто про місце зосередження ресурсів у зовнішньому середовищі [233, с. 97].

У теоретичній економіці «стратегічною» називається поведінка в ситуації, коли прийняття рішення про подальші дії передбачає аналіз можливих відповідних дій інших суб'єктів ринку. Оскільки кількість господарюючих суб'єктів на олігополістичному ринку є невеликою, тому кожна компанія

повинна виробити власну стратегію, оскільки вона розуміє, що її прибуток залежить не тільки від обсягу її виробництва, а й від обсягу випуску інших компаній. На монополізованих ринках стратегічні взаємодії відсутні зовсім, тому що на ринку має місце бути тільки одна компанія.

Таким чином, визначаючи місце економічної стратегії держави в системі понять, необхідно перерахувати всі основні ознаки досліджуваного поняття.

Це, по-перше, належність стратегічного процесу державі, що є суб'єктом державної стратегії. У цьому необхідно звернути увагу, що внаслідок демократичних перетворень останніх десятиліть у нашій країні виникла проблема суб'єктності Української держави та багато дослідників звертають увагу на необхідність її відновлення.

По-друге, для адекватної стратегічної поведінки важлива ідентифікація дій інших господарюючих суб'єктів, що функціонують на досліджуваному просторі і являють певні загрози для суб'єкта державної стратегії.

По-третє, об'єктом такої стратегії виступає національна економіка.

Дві перші ознаки визначають місце в системі понять стратегії держави взагалі. Останній дає цьому поняттю економічну визначеність, звужуючи обсяг поняття загальної державної стратегії, обмежуючи його сферою національної економіки.

Головне завдання стратегії полягає в тому, щоб перевести керовану систему з її наявного стану у бажаний майбутній стан.

Залежно від обраного об'єкта стратегічного управління прийнято розрізняти:

- генеральну стратегію – стратегію керованої системи;
- бізнес-стратегію – стратегію її окремої стратегічної підсистеми;
- функціональну стратегію – стратегію функціональної зони (сфери)

господарювання.

Прикладом генеральної державної стратегії може служити стратегія держави у певній стратегічній сфері його діяльності (наприклад, певний сегмент світового ринку). Бізнес-стратегію можна ілюструвати, наприклад,

стратегією Національного Банку України. Функціональна стратегія може бути представлена інноваційною державною стратегією, освітньою стратегією, зовнішньоторговельною стратегією та іншими стратегіями в різних сферах діяльності.

Щодо змісту стратегії та її основних параметрів, то зарубіжні дослідники дотримуються різних позицій у цьому питанні. Одні, зокрема, вважають, що стратегія повинна: по-перше, містити чіткі та реальні цілі, досягнення яких є вирішальним для загального результату справи; по-друге, підтримувати ініціативу; по-третє, концентрувати головні зусилля в потрібний час у потрібному місці; по-четверте, передбачати таку гнучкість поведінки, щоб використовувати мінімум ресурсів для досягнення максимального результату; по-п'яте, передбачати скоординоване керівництво; по-шосте, припускати коректний розклад дій; по-сьоме, забезпечувати гарантовані ресурси [233, с. 232].

Інші дослідники (Г. Мінцберг) визначають поняття стратегії через так звану комбінацію п'яти «П»: план дій; прикриття (тобто дії, націлені на те, щоб перехитрити своїх супротивників); порядок дій (тобто план може бути нереалізаційним, але порядок дій повинен бути забезпечений в будь-якому випадку); позиція у зовнішньому середовищі (тобто зв'язок зі своїм оточенням); перспектива, (тобто бачення того стану, до якого треба прагнути) [147, с. 332].

Економічна стратегія держави завжди являє собою результат аналізу сильних і слабких сторін національної економіки, а також визначення можливостей та перешкод її розвитку. Водночас, це також є заздалегідь спланованою реакцією організації на зміни зовнішнього середовища.

Державна стратегія передбачає дещо більше, ніж економічна перспектива для всього суспільства, завдяки якій майбутнє національної економіки стає зрозумілим, а теперішнє усвідомленим. Державна стратегія, з одного боку, є публічним викладом суб'єктами влади перспективи економіки держави, всередині якої така влада збирається працювати, з іншого – це поточні рішення, спрямовані на безпосереднє здійснення цієї перспективи вже зараз, тобто

стратегія є формою представлення перспективи, де довгострокові рішення ув'язуються зі середньо- і короткостроковими або поточними.

Щодо соціальних функцій, які виконує державна економічна стратегія, то перерахуємо їх і охарактеризуємо. По-перше, розуміння того, що відбувається з населенням. До визначення державної стратегії існуюча ситуація багатьма верствами суспільства найчастіше розуміється як криза чи катастрофа. І тільки стратегія вперше оцінює реальні перспективи наявної ситуації і наявні в ній ресурси, які дадуть змогу досягнути поставлених цілей. Таким чином, бачення перспективи й опис майбутнього є по суті об'єктивним і прагматичним сприйняттям теперішнього.

По-друге, спадкоємність. Керівництво країни може змінитися, але за наявності державної стратегії нове керівництво не буде згортати колишню економічну програму. Часта зміна уряду може свідчити про відсутність стратегії (під яку власне і призначають уряд як генерального менеджера).

По-третє, якщо державна політика дотримується заявленої стратегії, це формує суспільну довіру до влади, яка публічно оголошує певні економічні цілі та досягає їх. Крім того, державна стратегія відкрито пропонує соціальні цінності, говорить про єдність суспільства щодо тих чи інших цілей і конституює державу як систему. Стратегію в цьому випадку можна інтерпретувати як соціальний договір, що укладається на певний період державною владою зі своїми громадянами, що забезпечує консолідацію політичних сил навколо державної стратегії.

По-четверте, заявлена економічна стратегія держави дає підставу для критики. При наявності стратегії критика стає конструктивною по конкретних тактичних питаннях.

По-п'яте, зміст стратегії зумовлює зміст всієї поточної діяльності. Саме державна економічна стратегія (а не політичні компроміси в парламенті) є єдиною підставою для формування державного бюджету. Зміст стратегії визначає довгострокові основи для розвитку підприємництва, для зарубіжних інвесторів і для зовнішньої економічної політики в цілому, підвищує довіру

інших держав до такої країни і забезпечує можливості посилення позицій національної економіки. Якщо держава має економічну стратегію, з нею та її стратегією змушені рахуватися інші держави, якщо у держави немає стратегії, то, як кажуть, вона знаходиться у фарватері чужої економічної стратегії.

По-шосте, стратегія визначає чітку послідовність руху по шляху реалізації цілей національної економіки. Це означає, що щороку держава аналізує виконання завдань певного етапу і ставить перед собою нові цілі, забезпечуючи поступальний розвиток національної економіки.

Сама наявність певної стратегії неминує породжує альтернативні стратегії (оскільки у будь-якої стратегії є як внутрішні, конкуруючі з нею альтернативні стратегії, так і зовнішні стратегії – тобто стратегії інших країн). Єдність і боротьба протилежностей, як відомо, є джерелом будь-якого розвитку.

Таким чином, головним механізмом антикризового регулювання економіки виступає відповідна державна стратегія, яка через формалізацію ключових економічних цілей, які ставить перед собою держава, визначення засобів їх досягнення в осяжній довгостроковій перспективі – передбачає формування і розвиток економічного потенціалу країни, що обумовлюється: по-перше, архітектонікою економіки (технології, виробниче і наукове обладнання, споруди, їх потужності та можливості; структура влади) і якістю населення (рівень освіти; професійна кваліфікація; стан здоров'я; демографічні процеси; мотивація участі у стратегічній діяльності і здатність долати опір); по-друге, прогресивними змінами в організації внутрішньої економічної і соціальної структури суспільства, що забезпечують її чутливість до змін зовнішнього середовища (спроможність національної еліти своєчасно виявити і сприйняти зовнішні зміни, реалізувати адекватні дії щодо забезпечення стратегічних можливостей для розробки і впровадження інновацій).

Значення державної економічної стратегії розкрито через її ознаки-функції. По-перше, забезпечує можливість реальної оцінки ситуації, можливостей і чітких перспектив розвитку суспільства. По-друге, забезпечує стійкість та спадкоємність суб'єктів управління національною економікою через

продовження реалізації економічної програми. По-третє, уособлює суспільний договір та структурує систему управління. Дотримання прийнятої стратегії формує довіру до влади суспільства, його консолідованість через визначеність та зрозумілість економічних цілей, їх реалізацію. По-четверте, наявна економічна стратегія держави дає підставу конструктивної критики по конкретних тактичних питаннях. По-п'яте, зміст стратегії зумовлює зміст всієї поточної діяльності (визначає напрями бюджетної політики; довгострокові засади розвитку підприємництва, формування інвестиційного клімату, зовнішньої економічної політики, підвищує довіру інших держав і забезпечує можливості посилення позицій національної економіки). По-шосте, визначає чітку послідовність реалізації цілей розвитку національної економіки, їх уточнення і доповнення.

РОЗДІЛ 4**ІНСТРУМЕНТАРІЙ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В
УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****4.1. Модернізаційна складова антикризової стратегії реального сектору економіки**

Найважливішою складовою сучасної антикризової та економічної політики посткризового розвитку України є перехід до модернізації економіки країни. Саме вона визначає стан ключової складової економіки – реального сектору, якому, у свою чергу, належить основна роль у формуванні відтворювальних процесів в економіці.

Складні умови реорганізації економіки, що сформувалися за особливих обставин фінансово-економічної кризи, зумовили погіршення соціально-економічної ситуації в країні. При величезному ресурсному, людському, територіальному потенціалі в кризовому стані знаходяться практично всі сфери економіки, особливо виробнича, науково-технічна, інвестиційна тощо, які при ефективному управлінні та розвитку дають змогу перейти до інноваційної економіки з модернізаційної складової.

Модернізація передбачає систему заходів щодо подолання економічної і технологічного відставання України від розвинених країн. У зв'язку з цим, критерії та параметри модернізації, так само як й шкала оцінки її успішності, можуть формуватися тільки відносно країн (групи країн), які є прийнятими за зразок.

З середини ХХ в. під модернізацією розумівся процес витіснення традиції сучасністю, або розвиток від традиційного суспільства до сучасного. Період 1970-1980 рр. був відзначений критикою і переоцінкою ідей – акцент робився на науково-технічній революції. При цьому визнається, що сучасні суспільства

можуть включати традиційні елементи. Модернізація навіть здатна підсилювати традицію [2].

З кінця 1980-х рр. не виключається можливість національних проєктів модернізації, здійснюваних на основі нагромадження технологічно та соціально передового досвіду, із впровадженням його в гармонійному поєднанні з історичними традиціями і традиційними цінностями суспільств [21].

Складність суспільства модерну полягає у тому, що розкриття конструктивного потенціалу приватної ініціативи в ньому можливе лише на основі широкої, комплексної інфраструктури соціалізації та соціальної взаємодії, що формується і підтримується сучасною державою. У тому випадку, якщо ця інфраструктура працює відносно стійко, то громадянське суспільство схильне не помічати її, як людина не помічає повітря, яким дихає.

Оскільки ефективність модернізаційної компоненти антикризової стратегії національних економік в основному визначається з базових і додаткових показників соціально-економічного розвитку національної економіки, тому модернізація в період кризи і посткризовий період, спрямована на розвиток інноваційної економіки. Оскільки, інновації передбачають нововведення здатне сприяти подоланню кризових явищ табл. 4.1.

Поняття «інновація» відноситься як до кардинальних, так і поступових змін у продуктах, процесах і стратегії організації (інноваційна діяльність). Виходячи з того, що метою нововведень є підвищення ефективності, економічності, якості життя, задоволеності клієнтів організації, поняття інноваційності можна ототожнювати з поняттям підприємливості – пильності до нових можливостей поліпшення роботи організації (комерційної, державної, благодійної).

Родоначальником поняття «інновації» вважається Й.Шумпетер, на його думку, інновації представляються як «оновлення» або «поліпшення» [282]. За Ф.Котлером «інновації» представляються як ідеї, товар або технологія, запущені в масове виробництво і представлені на ринку, які споживач сприймає як абсолютно нові або такі, що володіють певними унікальними властивостями.

Показники оцінки модернізаційної компоненти антикризового регулювання національних економік

Базові показники	Додаткові показники
1. Макроекономічні показники: ВВП; інвестиції в основний капітал; міжнародні (золотовалютні) резерви	1. Індекс політичних ризиків (Global Political Risk Index)
2. Показателі Реального сектора: обсяг промислового виробництв; обсяг виробництва продукції сільського господарства	2. Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom)
3. Показник торгівлі: оборот роздрібної торгівлі; зовнішньоторговельний оборот; імпорт; експорт	3. Індекс щастя (Happy Planet Index)
4. Показник торгівлі: оборот роздрібної торгівлі; зовнішньоторговельний оборот; імпорт; експорт	4. Індекс миролюбності (Global Peace Index)
5. Показники соціальної сфери: рівень безробіття; реальна заробітна плата	5. Індекс сприйняття корупції (Corruptions Index)
6. Показники фінансової сфери: фондові індекси	6. Індекс якості життя

Джерело: Згруповано автором

Таким чином, інновація є процесом або результатом процесу, в якому, використовуються частково або повністю результати інтелектуальної діяльності; забезпечується випуск патентоспроможної продукції; здійснюється випуск товарів і/або послуг, які за своєю якістю відповідають або перевищують світовий рівень; досягається висока економічна ефективність у виробництві або споживанні продукту.

Сучасні вчені-економісти висловлюються про тісний взаємозв'язок кризи та впровадження інновацій, оскільки криза являє собою в певному сенсі «рішення», вихід з стадії рецесії за допомогою впровадження будь-яких інноваційних механізмів розвитку.

Перша хвиля інновацій розпочалась в кінці 1970-х – на початку 1980-х рр., коли завдяки прискоренню наукового прогресу і початку інформаційної ери з'явилося безліч малих компаній, з яких незабаром вирости такі гіганти, як: «Microsoft», «Apple», «International Business Machines (IBM)». Саме розвиток інформаційних технологій став початком інноваційного прориву 1980-х рр. Впровадження цих технологій у виробництво дало змогу проявити себе «японському чуду» (розквіт компаній «Sony», «SANYO», «Mitsubishi», «Toyota» та ін.), а японським автомобілям ледь не вдалося знищити американський автопром. У свою чергу, японська експансія призвела до зростання інноваційної активності на заводах США.

Україна тривалий час йде по шляху трансформації від планової централізованої економіки до відкритої ринкової системи господарювання, при якій сьогодні формується нова інноваційна система, що представляє собою сукупність суб'єктів та інститутів, діяльність яких спрямована на здійснення та підтримку інноваційної сфери. Для сучасної української економіки інновації відіграють життєво важливу роль потужного чинника виходу з фінансово-економічної кризи та переходу до сталого розвитку.

Українським державним керівництвом у відповідності із завданням переведення української економіки з металургійного-сировинної й аграрної на інноваційний шлях розвитку приймаються управлінські рішення – основні напрямки розвитку, концепції, стратегії, створюються венчурні фонди і спеціалізовані структури:

- Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020", затверджена указом Президента України (інновацій відводиться ключова роль у модернізації України);
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;
- Закон України «Про інноваційну діяльність»;
- Регіональні програми розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності;

- Державного агентства України з інвестицій та інновацій (ліквідовано у 2014 р., а його функції передано МОН України);
- Національна академія наук України, здійснює дослідження і прогнозування інноваційного потенціалу України в рамках Програми фундаментальних досліджень тощо.

Основною метою вищезазначених проектів є сприяння розробці, виробництву і експорту високотехнологічної продукції, здійснення фінансової та організаційної підтримки науково-дослідних та інноваційних проектів. Незважаючи на вжиті заходи економіка країни не стала інноваційною та продовжує втрачати свою конкурентоспроможність. Багато в чому це пояснюється автономністю державного управління, науки, освіти і виробництва, а бізнес-сектор практично не зацікавлений у інноваціях.

Такі причини ставлять перед Україною стратегічні цілі, в першу чергу пов'язані з формуванням економічних умов для виведення на ринок конкурентоспроможної інноваційної продукції та зі створенням умов переходу з третього і четвертого технологічних укладів до п'ятого і шостого.

Необхідно зазначити, що криза 2008р., що призвела до скорочення обсягів виробництва та зростання безробіття, ще більше відсунула українську економіку від значень показників 1990р. Інвестиції в основний капітал на початок 2008р. становили всього 65% від рівня 1990р., а реальні доходи населення 82,9%. Висновок невтішний: експорт сировини та продукції з низької доданою вартістю зріс майже в 2 рази, і майже в 3 рази знизився експорт машин та обладнання; імпорт сировини знизився, а машин і устаткування зріс до 55%.

Іншими словами, склалася так звана «сировинна» структура української економіки. Під цим слід розуміти, що суттєвий внесок у виробництво валового внутрішнього продукту до 70% дає сировинний комплекс країни.

У зв'язку з цим можна говорити навіть про хиткий фундамент сировинної економіки і про перспективні, оперативні та стратегічні завдання модернізації економіки країни. Перш за все, необхідно відзначити: активний розвиток науки, освіти і техніки; фінансові вкладення, із залученням зарубіжних та вітчизняних

інвесторів в інноваційну сферу; вдосконалення законодавчої та нормативно-правової діяльності в цій сфері; формування кадрового складу для розвитку такого напрямку.

Україна має розробки світового рівня лише по третині з 34 найважливіших технологічних напрямів. При цьому існуючі перспективні технологічні напрацювання у вітчизняній економіці широко не задіяні, до комерційного використання доведені лише 16% технологій, з них тільки половина – технології, що відповідають світовому рівню.

В економіці сформувався значний розрив між створенням технологій у науковій сфері та їх використанням у масовому виробництві. Кількість нових і принципово нових технологій незначно зростає, а питома вага принципово нових технологій є не значною та має тенденцію до зниження.

Модернізація економіки і суспільства, поза всякі сумніви, припускає системну модернізацію. Ставлячи завдання саме так, фактично визнається низька ефективність української системи суспільного розвитку (якщо змін потребують фактично усі суспільні підсистеми одночасно, то це є свідченням про системну кризу суспільства) і низький рівень життя населення, дисфункція системи управління. Але позасистемний підхід і відсутність уточнення змісту такої модернізації, як і відсутність її стратегії, підривають можливість досягнення необхідних результатів, а також правильність розуміння змісту модернізації.

Безумовно, суспільні інститути, технології, рівень розвитку науки, техніки, умови виробництва вітчизняної продукції, рівень соціальної нерівності і навіть розподіл власності впливають на інновації. Зокрема, високі податки можуть в одній системі бути своєрідним стимулятором інноваційного розвитку, а в іншій – його стримувачем. Крива, що відображає зв'язок податків та інновацій, буде визначатися в цілому суспільним устроєм, включаючи традиції.

Якщо суспільство звикло до того, що держава за допомогою високих податків акумулює фінансові ресурси для того, щоб спрямувати їх за мультиплікаційними ланцюгами, стимулюючи виникнення інноваційних

виробництв, зокрема як у скандинавській моделі, то крива в координатах «рівень інновацій - податки», де по ординат відкладений рівень інновацій, а по абсцис - податки, матиме позитивний нахил і нагадуватиме криву пропозиції. Форма цієї кривої і чутливість впливу податкової системи на інновації та виробництво потребують уточнюючих досліджень та врахування багатьох факторів стану суспільної системи.

По-перше, розвиток суспільства є досить загальним, широким поняттям, що включає не лише економіку, соціальні аспекти, функціонування екологічних систем, а й суспільні інститути, технологію, знання, правові обмеження, політичну систему тощо. Значну роль у забезпеченні суспільного розвитку відіграє наука і техніка – науково-технічний прогрес. Саме ці два фактори визначають інноваційний рівень економіки, а також можливості зниження або виключення забруднень (безвідходна технологія є своєрідною вершиною у вирішенні таких завдань). Безумовно, розвиток науки, техніки, виробництва, а також сучасних інформаційних технологій відбувається на тій чи іншій ресурсній базі, тобто вихідний рівень національного багатства забезпечує умови суспільного розвитку і багато в чому визначає його ефективність, яка значною мірою детермінована станом соціально-економічних і політико-правових інститутів (трансакційні витрати).

Уявлення про розвиток сучасного суспільства не повинні зводитись лише до трьох складових - економічній, соціальній та екологічній, взаємозв'язки між якими досліджуються не одним поколінням економістів, екологів, соціологів, фахівцями з теорії систем. В рамках стереотипних уявлень теорії економічної політики зазначені якісні цілі дійсно не часто фігурують у відповідних макроекономічних моделях, особливо неокласичного і кейнсіанського типу. Але це не означає, що такі цілі не повинні виступати в якості урядових цілей в сучасному суспільстві і не враховуватись в моделях системної динаміки соціально-економічних систем.

По-друге, при визначенні суспільного прогресу варто виходити з того, що сутність суспільного прогресу, а також і суспільного розвитку, полягає в такому

заміщенні поколінь людей, коли наступне покоління відносно до попереднього володіє більшими знаннями, інтелектуальними здібностями, вміннями щодо подальшого накопичення та використання знань, є більш продуктивним, та володіють більш широкими функціями і матеріальним достатком при збереженні (як мінімум) або примноженні елементів національного багатства. Іншими словами, доктрину економічного зростання можна відразу уявити як зростання, що відбувається не за рахунок скорочення національного багатства, а на основі його збереження або примноження. Модернізація має висувати особливі вимоги до системи управління країною з метою забезпечення належної ефективності, подолання дисфункціональних станів в управлінні і в суспільстві.

По-третє, багатовимірність суспільного розвитку, по суті, вимагає такого самого підходу і до оцінки ефективності. Відкритим залишається питання щодо необхідності агрегованого підходу, тобто якийсь єдиний показник – індекс ефективності (зокрема, індекс гармонійного розвитку та індекс ефективності), або ефективність більш доцільно вимірювати набором показників, що охоплюють різні напрями суспільного розвитку.

Важливою проблемою модернізації суспільства є початковий якісний стан системи, її здатність змінювати власні пропорції і готовність агентів до таких змін. Чи достатньо ресурсів, енергії і здібностей людей проводити масштабні зміни. При цьому актуальними стають такі питання: про можливість модернізації за рахунок сировинного комплексу країни; про суттєве підвищення ВВП за рахунок модернізаційних складових; про здатність модернізації допомогти в подоланні кризи та інерційних посткризових явищ; про здатність модернізації вирішити структурне завдання формування відповідних господарських пропорцій тощо.

Тільки відповівши на ці питання і зрозумівши причини кризи всередині самої економічної науки, можна підійти до розроблення антикризової стратегії, що забезпечить формування нової моделі сучасного суспільного розвитку,

модифікуючи капіталістичну форму суспільного відтворення і соціокультурного розвитку, в яку повинна бути вписаний реальний сектор економіки.

Модернізація стала ключовим терміном сучасної епохи. Приблизно таку саму роль двадцять років тому відігравала «демократія». Модернізація сьогодні, як демократія тоді, має, згідно з поширеним уявленням, врятувати країну, вивести її на новий історичний рівень розвитку. Дуже важливо, що модернізацію сьогодні спіткала така сама доля, що демократію на початку 1990-х рр. Тобто щоб це поняття не було вихолощено, дискредитоване і не перетворилося на власне заперечення. Для значної частини економічної й політичної еліти модернізація є лише сукупністю програм, що дають змогу отримати фінансування з державного бюджету.

Модернізація української економіки відповідно до «Стратегії 2020» буде проводитися за двома основними напрямками [257]:

1. Підвищення інноваційності самої держави. У рамках цього напрямку будуть реалізовані заходи щодо вдосконалення на основі використання сучасних технологій системи державного управління, створенню в системі державних закупівель необхідних стимулів і механізмів, що дають змогу збільшити частку закуповуваної інноваційної продукції, стимулювання інновацій у соціальній сфері.

2. Підвищення відкритості держави, посилення її взаємодії з інститутами громадянського суспільства, бізнесом з питань стимулювання інноваційного розвитку (ряд реформ по окремих сферах регулювання та посилення взаємодії держави з громадянським суспільством, бізнесом, створення ефективної системи «зворотного зв'язку», що дає державі можливість коригувати власну політику на основі інформації про її результативність, отриману від населення, інститутів громадянського суспільства). Такий напрям буде в основному реалізовуватися в ході проведених заходів з адміністративної реформи.

В системі державного управління широко впроваджуються нові інноваційні технології «електронного уряду». На основі сучасних технологій

управління будуть переглянуті способи та інструменти реалізації державних функцій.

У концепціях інноваційного розвитку секторів розробляються заходи щодо впровадження технологічних і організаційних інновацій, спрямованих, зокрема, на забезпечення ресурсо- та енергозбереження, підвищення ефективності управлінських процесів, оперативності та якості надання послуг населенню, формування системи безперервної освіти і «управління знаннями», а також управління інтелектуальною власністю (патенти, ліцензії, ноу-хау).

Для реалізації концепцій сформовані необхідні управлінські механізми, включаючи:

- визначення структурних підрозділів в органах виконавчої влади, відповідальних за інноваційний розвиток відповідної сфери і створення при них експертних рад за участю зацікавлених наукових, освітніх організацій, представників бізнесу та громадськості;

- визначення складу та цільових значень основних показників інноваційного розвитку відповідної сфери, включаючи обсяг фінансування НДДКР, для всіх управлінських рівнів;

- вдосконалення механізмів планування дослідних і дослідно-конструкторських робіт, освоєння нових технологій, підвищення якісних характеристик послуг, що надаються, з урахуванням кращого світового досвіду, а також пропозицій професійних асоціацій;

- формування (або конкурсний відбір) і забезпечення підтримки діяльності організаційних структур (центрів компетенції), що відповідають за сприяння впровадженню технологічних і організаційних інновацій на галузевому рівні;

- створення баз даних технологічних і організаційних інновацій у відповідній сфері, створення необхідних Інтернет-ресурсів для їх публікації та обговорення;

- формування технологічних дорожніх карт для планування розробки конкретних технологій / продуктів, формування перспективних «технологічних платформ».

Основними напрямками посткризового економічного розвитку, має стати модель антикризової інноваційної модернізації економіки. Насамперед це стосується підприємств реального сектора економіки, який має бути орієнтований на стимулювання розвитку нового шостого технологічного укладу, з використанням нанотехнологій, соціалізації фінансів, розвитку інформаційної економіки тощо.

Прагнучи до поєднання антикризових заходів із модернізацією, в останні два роки уряд України задіяв деякі нові елементи в своїй економічній політиці. Перш за все, необхідно відзначити:

1) нову макроекономічну реальність - стійке збереження бюджетного дефіциту і нарощування бюджетних запозичень;

2) перехід до політики підвищення податків. Необхідно зазначити, що податковою реформою (2015 р.) в Україні передбачено скорочення податків з двадцяти двох до дев'яти. Проте, скороченням це назвати можна лише умовно, оскільки більшість з них були трансформовані, а не скасовані. Збільшено оподаткування галузей з видобутку корисних копалин, податки на нерухомість, на доходи фізичних осіб. Фіскальна логіка цих заходів є зрозумілою: в умовах курсу на зростання витрат бюджету підвищення податків практично є неминучим. Разом із тим, передбачено певне зменшення єдиного соціального внеску, проте воно залишається досить значним (40%). Проте посилення оподаткування праці дестимулює структурну модернізацію реального сектору економіки, оскільки найбільш болісно позначається на галузях з високою часткою витрат праці.

Прагнучи пом'якшити негативний вплив оподаткування, влада почала активніше застосовувати дискретні (точкові) заходи економічної політики. Найбільш яскравий приклад - створення технологічних парків (Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона, м.Київ; ЗАТ "Технологічний парк"

Інститут монокристалів", м.Харків; Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка, м.Київ; Технологічний парк "Інститут технічної теплофізики", м.Київ; Технологічний парк "УКРІНФОТЕХ", м.Київ; Технологічний парк "Київська політехніка", м.Київ; Технопарк "Яворів", м.Яворів та ін.), для яких було впроваджено спеціальний порядок амортизації основних фондів, що передбачає норму прискореної амортизації.

Таким чином, основними напрямками посткризового економічного розвитку є: стимулювання розвитку п'ятого і шостого технологічних укладів, заснованих на використанні мікропроцесорів і нанотехнологій, розвиток інформаційної економіки – комплексу наукомістких галузей, зайнятих у просторі інформаційно-комунікаційного устаткування – створенням і розповсюдженням програмного продукту та розвитком комунікаційних мереж.

Залучення України у світову кризу свідчить, що за останні десятиліття вона стала частиною глобальної економічної та фінансової системи. Посилив необхідність економічної модернізації світова фінансова криза 2008р. додатковий раз показала високу ризикованість експортно-орієнтованої моделі економічного розвитку України, розкрив недоліки і слабкі місця вітчизняної ринкової системи.

Парадигма модернізації являє собою концепцію найбільш вірогідної спрямованості посткризового розвитку української економіки, що синтезує перехід на інноваційний шлях економічного розвитку з пріоритетом підвищення конкурентоспроможності економіки, покликаним забезпечити досягнення високих параметрів соціально-економічного розвитку, посилення його соціальної спрямованості, ефективне включення у світову глобалізовану економіку. Це вимагає прискорення процесу переходу від трансформації до модернізації, з метою підвищення конкурентоспроможності і переходу на інноваційний шлях розвитку.

Процесам модернізації притаманний ряд спільних об'єктивних характеристик: динамічність, комплексність, системність, глобальність, тривалий і протяжний характер, диференційованість, незворотність змін.

Критеріальні характеристики української модернізації визначаються сценарними варіантами розвитку, а також значимістю ролі держави в різних моделях модернізації (модернізація «знизу» та модернізація «зверху»), ідентифікацією прийнятного варіанту державної участі в українській модернізації та оцінкою якості економічного зростання.

Сформовані передумови переходу від трансформації до модернізації агрегуються в такі блоки: інституційні; макроекономічні; фінансові; соціальні.

Специфіка української економіки, що полягає в її посттрансформаційному характері і експортній орієнтованості, – детермінує реалізацію процесу модернізації, що включає доганяючий етап, на якому оновлення здійснюється за рахунок запозичення технологій, що супроводжується інституційною модернізацією з виходом на технологічну межу, і етап, в рамках якого економічний розвиток здійснюється за рахунок самостійного генерування інноваційних технологій.

Необхідною умовою переходу від моделі наздоганяючого розвитку до інноваційної є формування інституційної інфраструктури інноваційної економіки, що забезпечить адекватне інституційне середовище, форми та методи регулювання, розвиток програмно-цільових заходів, спрямованих на інноваційний розвиток.

Державне економічне програмування, прогнози, економічні заходи відносяться до форм державного регулювання економіки. Державне економічне програмування є вищою формою державного регулювання економіки. Головним його завданням є комплексне використання в глобальних цілях всіх елементів державного регулювання економіки в незалежності від ситуації, будь то стадія рецесії або економічного піднесення. Державне економічне програмування охоплює загальнонаціональні середньострокові програми, надзвичайні і цільові комплексні програми, у тому числі регіональні (табл.4.2).

Таблиця 4.2

Види програм в рамках державного економічного програмування

Середньострокові	Надзвичайні	Цільові програми
------------------	-------------	------------------

програми	(антикризові) програми	
Охоплюють найважливіші показники економіки, відображають характер і масштаби завдань на конкретних відрізках економічного розвитку країни	Розробляються в критичних ситуаціях, як правило, короткострокові і можуть бути спрямовані на подолання кризи в економіці, призупинення спаду промислового виробництва, боротьбу з інфляцією, масовим безробіттям	Спрямовані на вирішення певних народногосподарських проблем таких як соціально-економічні, науково-технічні, організаційно-господарські та екологічні цільові програми

Джерело: Згруповано автором

Держава, виконуючи свої функції і вирішуючи поставлені завдання, що зумовлені впливом суб'єкта на об'єкт, застосовує різноманітні методи впливу.

Методи прямого впливу змушують суб'єктів економіки приймати рішення, засновані не на самостійному економічному виборі, а на приписах держави. Як приклад можна назвати розмір податків, величину амортизаційних відрахувань, бюджетні процедури по державним інвестиціям. Прямі методи часто мають високу ефективність внаслідок оперативного досягнення економічного результату. Але у них є й недоліки. Вони зачіпають не лише тих агентів ринку, на яких безпосередньо спрямовані державні заходи, але й суб'єктів, пов'язаних з ними ринковими відносинами. Тобто, прямі методи порушують природний розвиток ринкових процесів.

До методів прямого впливу відносять – адміністративні методи, які поділяються на методи заборони, дозволу, примусу і ґрунтуються на регулюючих діях, пов'язаних із забезпеченням правової інфраструктури. Мета прийнятих заходів полягає у створенні певних правил в ринковій економіці. Адміністративні методи визначають чітко контрольовану лінію поведінки економічних агентів.

Методи непрямого впливу створюють лише передумови до того, щоб при самостійному виборі суб'єкти економічних відносин обирали варіанти, які відповідають цілям економічної політики. До таких методів, з урахуванням

програмування та надання ринковому сектору економічної інформації відносяться: регулювання податкового навантаження, регулювання відсоткової ставки, забезпечення зайнятості, регулювання експортно-імпортних операцій, цінове регулювання, перерозподіл доходів.

Недоліком непрямих методів є певний часовий лаг, який виникає між моментами реалізації заходів державою, реакції на них економіки і реальними змінами в господарських результатах. До таких методів відносять економічні методи, які не обмежують свободу вибору, а іноді навіть розширюють її. З'являється додатковий стимул, на який суб'єкт може або відреагувати, або не звернути уваги, в будь-якому випадку залишаючи за собою право на вільне прийняття ринкового рішення. Зміна, наприклад, державою ставки відсотка за своїми борговими зобов'язаннями додає до числа доступних варіантів вигідного розміщення заощаджень ще один – покупку або продаж державних цінних паперів.

Чітке розмежування економічних і адміністративних методів у повній мірі є не можливим, оскільки інколи й адміністративні, й економічні методи несуть у собі риси того й іншого. Вдаючись, наприклад, до прямого контролю над цінами, держава створює для виробників особливий економічний режим, змушує їх переглядати виробничі програми, шукати нові джерела фінансування інвестицій тощо. Або вплив податків і кредитних ставок як економічних заходів позначиться на економічній поведінці тільки після того, як буде ухвалено адміністративне рішення про зміну тих й інших.

Інноватизація та диверсифікація як інструменти реалізації стратегії модернізаційного розвитку припускають збільшення частки інноваційної продукції в експорті (до 10-20% ВВП і 15-25% експорту) на основі модернізації традиційних секторів української економіки (металургійного, машинобудівного, аграрного та транспортного), випереджаючого розвитку високотехнологічних галузей, перетворення інновацій в провідний чинник економічного зростання, підвищення продуктивності праці у провідних секторах, що визначають національну конкурентоспроможність, і зниження енергоємності. Перехід від

наздоганяючого етапу до інноваційного вимагає визначення потенційних напрямків інноваційних проривів.

В якості обмежень здійснення модернізації виступають: інституційна нерозвиненість; зростаюча соціально-економічна поляризація населення зважаючи на поглиблення як диференціації населення за доходами, так і регіональної асиметрії; дії груп спеціальних інтересів; неефективність державного управління (адміністративні бар'єри на шляху розвитку підприємництва).

Деблокування цих обмежень забезпечується розробкою антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки, що передбачає його модернізацію як найважливішої складової державної економічної політики, спрямованої на підвищення конкуренто-здатності економіки на основі форсайт-технологій.

Постановка мети переходу до інноваційного розвитку економіки ставить цілий ряд складних питань, зокрема, про технологічний потенціал (доступі до технологій) і про ринкові ніші для нової індустріалізації у світовій господарській системі.

В Україні традиційне суспільство і всі пов'язані з ним конкурентні переваги давно й безповоротно втрачені. У наших умовах високу продуктивність праці може забезпечити тільки європейський підхід до робочої сили, тобто ставка не на дешевизну робочої сили, а на її кваліфікацію, інноваційність, продуктивність.

Пріоритетною має бути орієнтація на внутрішній ринок і експорт продукції з високою доданою вартістю. Зокрема, можливі:

- екстенсивне розширення внутрішнього ринку за рахунок регіональної економічної інтеграції;
- інтенсивне розширення за рахунок попиту з боку держави, бізнесу, населення, а також випереджаючого розвитку інфраструктури;
- демонополізація умов господарської діяльності всередині країни при зваженому протекціонізмі у відносинах зовнішньоекономічної діяльності.

Поряд з цим одне з головних завдань розвитку, орієнтованого на внутрішній ринок, полягає в подоланні його сьогоднішньої регіональної розрізненості, що означає, по-перше, відновлення зв'язності внутрішнього соціально-економічного простору за рахунок масованого інфраструктурного розвитку та заохочення горизонтальних міжрегіональних форм співпраці і, по-друге, згладжування економічної нерівності між різними регіонами країни, у тому числі за рахунок закріплення капіталів за територіями (реєстрація найбільших компаній-платників податків в тих регіонах, де розташовані їхні основні промислові активи, і інших заходів).

В умовах зростаючої диверсифікації та індивідуалізації виробництва вони покликані забезпечувати результативне освоєння технологій і випуск дрібносерійної інноваційної продукції. Економічна стратегія неоіндустріального проекту не повинна обмежуватися масштабами внутрішнього ринку.

На нашу думку, головний напрям вибору зовнішнього або внутрішнього ринку, полягає у створенні монопольних чинників у світовому масштабі. Вектор посткризової модернізації української економіки, що полягає в динамічному освоєнні національних та запозичених технологічних інновацій, передбачає впровадження організаційних інновацій, що забезпечується відповідністю вимог креативності та якості сформованого людського капіталу в контексті професійно-кваліфікаційного рівня населення та його економічного свідомості, що дають змогу здійснювати модернізаційні перетворення.

У цьому зв'язку розширення кількості агентів модернізації та інноваційних підприємств виступає найважливішим орієнтиром модернізації, визначаючи переміщення вектора з загальної підтримки людського фактора на формування прошарку креативної молоді, зацікавленої в державній службі, зниженні адміністративних бар'єрів, інституціоналізації статусу інноваційних компаній, тиражуванні досвіду формування національного інноваційного центру та створенні державних фондів компенсації втрат від невдалих інноваційних проектів.

Інформаційні технології представляються однією з головних конкурентних можливостей у сфері виробництва ексклюзивного програмного продукту. Розвиток ІТ-технологій є найважливішою передумовою для підвищення конкурентоспроможності економіки та інтеграції України у глобальне інформаційне суспільство.

Гуманітарні технології являють собою потенційно необмежений спектр ексклюзивних ніш, оскільки творча здатність всякого конкретної людини і суспільства, у разі її успішної реалізації, є монопольним чинником. Базовою ставкою держави повинна бути опора на наявний науково-технічний потенціал для формування національної інноваційної системи.

Пріоритет має віддаватися розвитку випереджальних і закриваючих технологій, здатних сформувати елементи нового економіко-технологічного укладу. Одна з переваг самостійного інноваційного розвитку (перед стратегією імпорту технологій) полягає в тому, що, на думку ряду провідних світових економістів, глобальна економічна криза пов'язана з вичерпанням потенціалу зростання, закладеного в колишньому лідируючому технологічному укладі – «новій економіці».

Відповідно, суто наздоганяльна інноватизація буде спробою включитися в майже завершені перегони. Нові центри глобального зростання, з високою ймовірністю, будуть пов'язані з елементами нового технологічного укладу. Поки він не сформований, ніхто не може з упевненістю передбачити його параметри. Проте, оскільки його основою служать потреби суспільства, які недостатньою мірою задоволені існуючою економікою, то можна припустити, що лідируючими в перспективі можуть виявитися ті, що сприяють подальшій модернізації країни. До них, насамперед, варто віднести медико-біологічні технології, енергетику.

В Україні є потенціал розвитку за всіма зазначеними напрямками. Незалежно від того, якою саме буде лідируюча галузь майбутнього, ці напрями не можуть не бути затребувані в новому технологічному укладі. У нашому випадку, основну увагу необхідно приділити новій філософії освоєння простору,

в якій можуть бути поєднані перспективи альтернативної енергетики та альтернативної урбанізації. Технології малої атомної енергетики та переробки відходів вже сьогодні роблять можливим створення невеликих міст на «автономному живленні», технології зв'язку полегшують віддалену зайнятість, будівельні технології якісно здешевлюють малоповерхове житло, транспортні технології дають змогу розвивати інфраструктуру малої цивільної авіації, швидкісних залізниць, річкових транспортних артерій, що в сукупності здатне зробити український простір більш компактним і поєднаним.

Таким чином, науково-технічні можливості для нової концепції освоєння простору існують вже сьогодні. Відстаючою ланкою лишаються соціальні, організаційні технології та шаблони мислення. Проте, модернізація в Україні не може обійтися без модернізації методологічних основ посткризового економічного розвитку: без формування модернізаційної еліти; створення механізмів вертикальної соціальної мобільності; вироблення ефективної моделі управління модернізаційним процесом.

Логіка модернізаційного вектора актикризової стратегії розвитку реального сектора економіки України детермінує необхідність забезпечення довгострокової стійкості, інноватизації, гуманізації, керованості, гармонійності поєднання результатів розвитку в інтересах усіх учасників відносин, включаючи державу (рис.4.1).

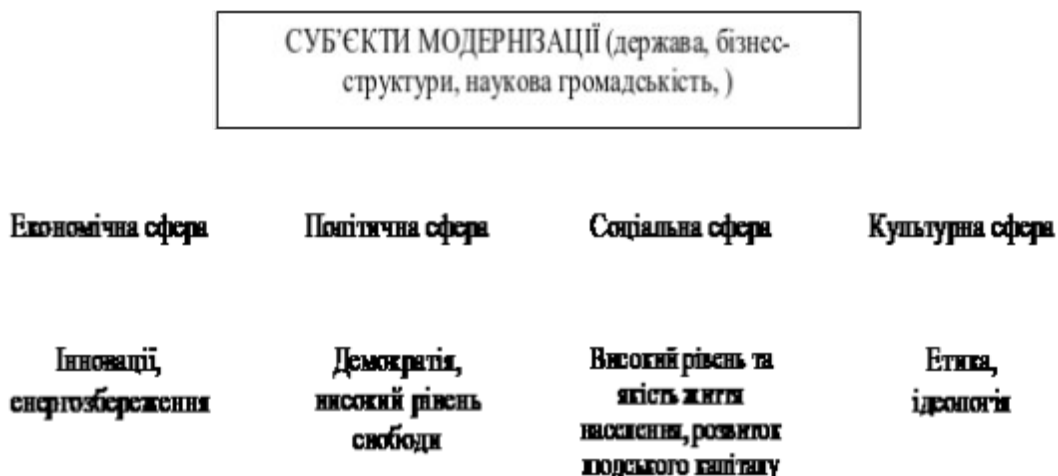

Рис. 4.1. Характеристика модернізації: системний підхід (розроблено й обґрунтовано автором)

Отже, перехід від інерційного розвитку до модернізаційного ґрунтується на масштабних інноваціях, основою яких виступають проривні технології шостого технологічного укладу. У цьому зв'язку, на наш погляд, критерії ступеня розвиненості інноваційної економіки доцільно визначати із застосуванням технології, згідно з якою всі країни агрегуються в групи в залежності від визначальних їх розвитку факторів - так званих традиційних факторів, факторів ефективності, або виробничих, і інноваційних, що характеризує відповідний вектор еволюції економічних систем (рис. 4.2).

Однією з передумов формування модернізаційної еліти, орієнтованої на цінності національного розвитку, є створення механізмів вертикальної мобільності.

Рішення інший часто обговорюваної дилеми модернізації – «про пріоритетну орієнтації промислової політики на внутрішній або зовнішній ринок» полягає у створенні монопольних чинників у світовому масштабі, тобто в такому використанні особливостей української економіки / території / суспільства, яке дозволить зайняти ексклюзивні ніші системі глобального попиту.

БАЗОВІ ВИМОГИ (традиційні чинники):

- інституції та інститути;
- макроекономічна стійкість;
- інфраструктура;
- охорона здоров'я й середня освіта.

ЧИННИКИ, ЩО ПІДВИЩУЮТЬ ЕФЕКТИВІСТЬ:

- вища освіта;
- ефективність ринків (праці, товарів і послуг, фінансових);
- технологічна готовність.

ІННОВАЦІЙНІ ЧИННИКИ:

- ділова ефективність;
- інновації

Рис. 4.2. Алгоритм інноваційної модернізації за ключовими чинниками (розроблено й обґрунтовано автором)

У числі таких ніш можуть бути нова енергетика, транспортний транзит, екологічно орієнтоване сільське господарство, інформаційні технології (побудова суспільства інформаційної демократії), гуманітарні технології. Одна з передумов формування монопольних чинників у світовому масштабі – переважна орієнтація на елементи майбутнього технологічного укладу, тобто на нові (що не вичерпали себе) точки зростання: продовження активного життя людини (live technologies), альтернативна енергетика, альтернативна урбанізація.

Інноваційні відносини характеризуються тим, що вони виступають проміжною ланкою між наукою і виробництвом і представляються особливо ризикованою сферою інвестицій з тривалим періодом вкладень.

Українські особливості породили головну проблему інноваційних відносин соціальної сфери – протиріччя між зростаючою потребою в інноваціях та існуючими організаційно-економічними відносинами. Розвиток і формування людського капіталу спирається на соціальні інвестиції, виражені в грошовій чи іншій формі і в сумі акумулюють фінансові та нефінансові вкладення держави і

власників людського капіталу. В Україні на тлі ресурсного багатства держави спостерігається високий рівень бідності, який обмежує можливості формування людського капіталу як провідного компонента національного багатства.

Економічний розвиток постіндустріального суспільства стає залежним від соціального розвитку. Це, у свою чергу, накладає відбиток на сучасну соціально-економічну політику держави, яку доцільно розробляти виходячи з необхідності:

- проведення інституційних перетворень, що забезпечують розвиток людського капіталу, підвищення ефективності освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, поліпшення житлових умов, розвитку сфери культури;
- зниження залежності економічного зростання від експорту товарів металургійної промисловості з низькою доданою вартістю, розвитку внутрішнього попиту і конкуренції на товарних ринках;
- підвищення захищеності приватної власності, вдосконалення економічних інститутів, послідовного зниження ролі держави як власника промислових і фінансових активів;
- значного зростання інноваційної активності і прискорення технологічної модернізації реального сектору економіки, стимулювання підвищення ресурсо- та енергоефективності;
- розвитку виробничої інфраструктури;
- забезпечення макроекономічної збалансованості, скорочення бюджетного дефіциту, зниження рівня інфляції та відсоткових ставок, стійкості національної валюти;
- підвищення ефективності та надійності банківської системи, формування стійкого фінансового ринку.

Таким чином, Україні необхідно будувати власну інноваційну модель, але елементи, з яких вона складається, можуть бути запозичені з зарубіжних моделей найкращих зразків. Українська практика фінансового забезпечення інноваційної діяльності поки залишається слабкою ланкою діючого економічного механізму. Рівні, тенденції та структура фінансування науки і

нових технологій не відповідають ні поточним потребам країни, ні стратегічним завданням подолання значного відставання від лідерів світової економіки. Сформований механізм фінансування інноваційної діяльності в країні (переважно за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання) не дає змоги реалізувати принцип безперервності фінансування всього інноваційного циклу. Фінансуються окремі його стадії, і суттєві проблеми виникають на шляху переходу з однієї стадії інноваційного циклу на іншу.

З метою розширення можливостей залучення до підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності приватного капіталу в українській практиці більш ширше мають впроваджуватися механізми державно-приватного партнерства. Запропоновано розширити фінансово-економічну базу інноваційної діяльності за рахунок: залучення альтернативних джерел фінансування (венчурні фонди, заощадження населення); оптимізації співвідношення цільового та базового фінансування; розширення конкурсних засад розподілу коштів; концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку науки і техніки; стимулювання інноваційних інвестицій довгострокового характеру, а також страхування інноваційних ризиків; захист права інтелектуальної власності.

Аналіз тенденцій науково-технологічного розвитку, своєчасне корегування на цій основі наукових пріоритетів повинні стати найважливішими елементами процесу управління, механізмом формування державної політики у науково-технологічній сфері, орієнтиром антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки.

Інноваційна економіка передбачає формування конкурентоспроможної національної інноваційної системи, що забезпечує масштабне технологічне оновлення виробництва. Необхідно створити умови для формування інноваційної моделі бізнесу, яка характеризується постійним нарощуванням інвестицій в інновації, оновленням продукції та технологій, завоюванням нових ринків.

Інвестиційно-інноваційне економічний розвиток вимагає не обмежуватися існуючими формами спеціальних економічних зон, що передбачає створення і

запровадження у практику їх різних видів: від концесійних складів і порт-франко до зон активного підприємництва, технопарків тощо.

Бізнесу, державі і науковій громадскості в інтересах соціуму доцільно спільно розробляти технологічні ініціативи, які визначають порядок та напрями взаємодії в перспективних сферах досліджень, оцінювати якість створених інститутів стимулювання інноваційного розвитку та елементів інноваційної інфраструктури.

Саме тому модернізаційна парадигма реального сектора економіки являє собою концептуальне обґрунтування механізму формування особливого типу поведінки економічних суб'єктів, спрямованого на якісні прогресивні зміни існуючих інституційних форм, оновлення технологічних основ економічної системи, підвищення її конкурентоспроможності. З цих позицій модернізація ідентифікується як сукупність соціальних і технологічних перетворень, процес подолання економічного відставання і підвищення національної конкурентоспроможності.

При цьому, сучасна модернізація являє собою особливу модель інноваційного економічного зростання, в якій розкриваються особливості інноваційної стадії економічного розвитку як результату інвестування в розробку і отримання нового знання, ідеї по оновленню сфер життя людей, що раніше не застосовувались (технології, виробни, організаційні форми існування соціуму, такі як освіта, управління, організація праці, обслуговування, наука, інформатизація тощо) і подальший процес їх впровадження.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що сучасні реалії розвитку української економіки відзначаються зниженням її конкурентоспроможності, зокрема через неінноваційність та сировинну структуру, що відбувається на тлі тривалої системної кризи та відсутності дієвої стратегії її подолання. Встановлено, що з системних позицій така ситуація зумовлена відсутністю продуктивної взаємодії суб'єктів управління національною економікою, освіти і науки, виробників та інших бізнес-структур щодо здійснення інновацій, забезпечення переходу до нового технологічного

укладу.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що визначальною умовою антикризового розвитку національної економіки України загалом та реального сектору як її ключової ланки, що забезпечує відтворювальні процеси в економіці – виступає модернізація. При цьому, враховуючи природу кризових явищ, їх унікальність, що обумовлює неможливість на основі традиційних підходів розв'язати кризу, – остання потребує застосування нововведень щодо виходу з рецесії. Саме тому інновації мають складати основу системної модернізації реального сектора економіки. У зв'язку з цим потребує уточнення сутність такої модернізації реального сектора економіки як процесу формування особливого типу поведінки економічних суб'єктів, спрямованого на якісні прогресивні зміни існуючих інституційних форм, оновлення соціальних і технологічних основ економічної системи, підвищення її конкурентоспроможності.

Проведення системної інноваційної модернізації реального сектору економіки передбачає врахування головних чинників і загроз. Серед основних чинників виділено: якість людського капіталу; розвиток науки і техніки; подолання дисфункціональності суб'єктів управління національною економікою; готовність економічних агентів до змін; достатність ресурсів та їх джерел (галузь, комплекс) для масштабних змін; вплив модернізаційних складових на зростання ВВП; спроможність модернізації щодо подолання кризових та післякризових явищ, а також формування відповідних господарських пропорцій. Серед головних загроз визначено: інституційну нерозвиненість; поглиблення соціально-економічної диференціації населення та регіональну асиметричність; вплив груп інтересів; неефективність системи державного управління. Врахування таких чинників і загроз закладає основу формування антикризової стратегії як механізму системної інноваційної модернізації реального сектора економіки, що орієнтований на реалізацію сучасної моделі суспільного розвитку через перетворення її капіталістичної форми та соціокультурного піднесення, зокрема на основі розвитку інформаційної

економіки, соціалізації фінансів тощо.

Виходячи з цих положень, запропоновано наукову концепцію антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки, що враховує перспективні напрями зростання, на основі поєднання модернізації з інноваційним розвитком з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, її ефективного включення до системи глобальної економіки, забезпечення високих соціально-економічних параметрів та соціальної спрямованості. Система принципів реалізації концепції передбачає: керованість, довгострокову стійкість; гуманізацію; інноватизацію; збалансування інтересів суспільства, бізнесу, держави.

Здійснення процесу модернізації, порядок її реалізації визначається особливістю української економіки, а саме – посттрансформаційністю і експортною спрямованістю. Така специфіка враховує наступні етапи: 1) наздоганяючу фазу із запозиченням технологій для переходу до п'ятого і шостого технологічних укладів; 2) інституційну модернізацію та інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку; 3) продукування власних технологічних інновацій. Реалізація таких етапів передбачає розв'язання відповідних стратегічних завдань: по-перше, доступ до технологій на основі залучення зовнішніх інвесторів; по-друге, пошук ринків збуту у світогосподарській системі для продукції з високою доданою вартістю; по-третє, уточнення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку.

Доведено, що реалізація другого завдання передбачає, у т.ч. орієнтацію на внутрішній ринок на основі масштабного інфраструктурного розвитку, сприяння міжрегіональній співпраці та зменшенню економічній диференціації регіонів через закріплення капіталів корпорацій за територіями розміщення їх основних засобів, а також новий підхід до освоєння простору.

Обґрунтовано, що реалізація третього завдання має базуватись на існуючому науково-технічному потенціалі з орієнтацією на випереджальні, закриваючі та гуманітарні технології, здатних забезпечити створення елементів нового технологічного укладу. Їх загальні параметри мають передбачати

суспільні потреби, не задоволені на достатньому рівні сучасною економікою, зокрема: енергетика; біо-, медичні та когнітивні технології.

Доведено, що модернізація реального сектору економіки України визначає необхідність генерування модернізаційної еліти та механізмів соціальної (вертикальної) мобільності, формування дієвої моделі управління процесом модернізації.

4.2. Антикризова модернізаційна модель розвитку реального сектору економіки

Глобальна фінансово-економічна криза вразила українську економіку значніше, ніж інші країни світу, тому що фінансово-економічна система України має певні слабкості, які ця криза витіснив і оголив. Тому, необхідно зробити висновки з цих недоліків на майбутнє і вирішити наступні оперативні стратегічні завдання.

1. Сформувати ринкові фонди довгострокових заощаджених грошових коштів.

2. Зменшити інфляцію, запобігти стагфляції. Для цього необхідно змінити соціальну систему України так, щоб вона не стимулювала інфляційне зростання.

3. Здійснити розробку стратегічних планів реальної диверсифікації виробництва, конкретних шляхів розвитку галузей з глибокої переробки сировини і виробництва готової продукції.

4. Розробити нову програму швидкого і всебічного зміцнення банківської системи України.

5. Дотримуватись зваженого підходу в нарощуванні зовнішніх боргів, за наявності внутрішніх фінансових резервів. Заміщати зовнішні кредити внутрішніми позиковими коштами на більш вигідних економічних і політичних умовах.

6. Дотримуватись тенденцій ринку в питанні оцінки своєї валюти. Це сприяє забезпеченню конкурентоспроможності країни, прибутковості і стимулів для експорту, особливо для експорту готової та інноваційної продукції.

7. Переформувати свою фінансову систему, зробивши її більш прозорою, менш волатильною, менш залежною від мігруючого спекулятивного капіталу, від виробничих цінних паперів, від коливань курсів валют.

Для того щоб радикально змінити кризову ситуацію і розробити першочергові антикризові заходи щодо стабілізації ситуації і пошуку «точок зростання» необхідно вирішити проблеми, пов'язані з браком фінансових коштів; неефективним використанням ресурсів; неконкурентоспроможністю продукції, нестачею каналів збуту; слабкою мотивацією і апробацією персоналу.

Як відомо, у грудні 2014 р. Постановою Верховної Ради України було схвалено Програму діяльності Кабінету Міністрів України, серед завдань якої, в рамках нової економічної політики, передбачено активне просування експорту та захист внутрішнього ринку, зокрема, збільшення удвічі обсягів експорту товарів вітчизняного виробництва до 2019 р. Проте, як свідчать дані статистики, за підсумками січня-серпня 2015 року, порівняно з таким періодом 2014 року, динаміка індексу промислової продукції склала 82%. В добувній галузі, порівняно з січнем-серпнем 2014 року індекс промислової продукції становив 79,1%, переробній - 82,6%, постачанні і розподіленні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря - 85,5%. При цьому така від'ємна динаміка має затяжний характер. У 2014 році промислове виробництво в Україні скоротилося на 10,7%. А в 2013 порівняно з 2012 роком промислове виробництво скоротилося на 4,7%. У 2012 порівняно з 2011 роком виробництво в промисловій галузі скоротилося на 1,8% [247].

Щоб пом'якшити такі тенденції в економіці України в цілому та реальному секторі зокрема, необхідно розробити і реалізувати ключові антикризові заходи, спрямовані на підтримку найбільш важливих соціально-

економічних сфер, що потребують вирішення поставлених завдань з прагматичним підходом і урахуванням сучасної ситуації. Серед них:

1. Підтримка соціальної стабільності та забезпечення повноцінного соціального захисту населення, що включає:

- вдосконалення механізмів підтримки зайнятості населення (зниження напруженості на ринку праці);
- підвищення ефективності соціальних програм;
- підвищення рівня пенсійних виплат (валоризації пенсійних виплат) тощо.

2. Підтримка економіки, забезпечення стабілізації розвитку позитивних тенденцій:

- кредитна підтримка регіонів і надання державних гарантій за запозиченнями системоутворюючих підприємств;
- реструктуризація заборгованості реального сектора;
- підтримка внутрішнього попиту;
- розширення бази економічного зростання, розвиток малого і середнього бізнесу;
- реструктуризація економіки мономіст тощо.

3. Активізація модернізаційної політики, що представляє собою формування необхідних економічних умов для переходу від антикризового режиму до модернізації (макроекономічна стабільність, вдосконалення економічних інститутів, забезпечення ділової активності), а саме:

- стимулювання інноваційної та інвестиційної активності в економіці;
- подальший розвиток інфраструктури (транспортної, енергетичної, телекомунікаційної);
- додаткове стимулювання внутрішнього попиту на продукцію вітчизняного виробництва;
- поліпшення ситуації в депресивних регіонах і створення нових регіональних «точок зростання» тощо.

Модернізаційний підхід означає проектування нових систем з урахуванням аналогічного вітчизняного та зарубіжного досвіду. Для того щоб модернізація не перетворилася на докорінну перебудову та руйнацію, це проектування має відбуватися в три етапи:

- 1) розробка деталізованої концепції перетворень у відповідній сфері;
- 2) реалізація концепції перетворень на соціальних моделях (на локальних прикладах);
- 3) масоване впровадження – тиражування успішних моделей з поступовою заміною колишніх систем.

Модернізація передбачає рішучість створювати нове суспільство (у вигляді епіцентрів «нового життя») без превентивно-революційного руйнування старого. Дії по реалізації модернізаційних заходів на рівні уряду полягають в наступному:

1. Диверсифікація економіки, підтримка внутрішнього попиту, створення нових сучасних виробництв (формування за участю державних корпорацій та інших інститутів розвитку і банків з державною підтримкою);
2. Стимулювання інноваційної активності в економіці (створення дорадчого органу при Уряді з модернізації економіки країни);
3. Розвиток ключових високотехнологічних та інфраструктурних галузей економіки (авіабудування і космічна галузь, оборонно-промисловий комплекс, електроніка і транспортна система);
4. Формування довгострокового кредитування в економіці (стратегічний напрям політики державних банків щодо забезпечення довгострокових інвестиційних вливань в економіку);
5. Модернізація фінансової системи України (підвищення привабливості фінансових ринків, підтримка страхування, створення умов для підвищення активності кредитування і капіталізації банківського сектора).
6. Розвиток людського капіталу (вдосконалення систем охорони здоров'я, освіти);

7. Реструктуризація державного сектору економіки, активізація приватизації та реформування бюджетної сфери;

8. Розширення обсягу наданої ліквідності, масштабів бюджетного стимулювання економіки, поступовий перехід до політики посткризового розвитку і формування стабільних макроекономічних умов для перспективного економічного розвитку.

Всі вище перелічені напрями антикризових заходів є сприятливими для української економіки. Разом з тим, для того, щоб Україна могла пом'якшити вплив кризи і надалі вийти з неї з найменшими втратами та витратами за наміченим інноваційним шляхом економічного стійкого зростання, необхідно в першочерговому порядку відмовитися від колишньої політики і перейти до технічного переозброєння індустрії та впровадженню інновацій в реальному секторі економіки.

Досягнення таких цілей і позитивних макроекономічних показників в рамках ефективної реалізації антикризових заходів, потребує:

1) провести аналіз причин кризи, пов'язаних не тільки з тенденціями і стратегією макроекономічного розвитку світової економіки, але й з помилками в системі управління, а також стрімкістю інноваційної та інвестиційної політик;

2) спрогнозувати наслідки кризи, які можуть бути як позитивними, так і негативними (виведення економіки на новий шлях розвитку або її руйнування, оздоровлення або виникнення нової кризи);

3) вирішити практичні завдання, які ґрунтуються на ретельній розробці плану послідовних дій та прийнятті точних об'єктивних управлінських рішень в режимі реального часу, з урахуванням швидкої зміни світової економічної ситуації;

4) удосконалити нормативно-правову базу, що стосується не тільки антикризового управління, а й усіх сфер розвитку економіки країни;

5) здійснювати підтримку виробництва як фінансову, так і науково-технічну (розвиток наукової сфери, впровадження інноваційних технологій);

6) стимулювати споживчий попит.

Таким чином, для реалізації ефективної антикризової політики держави необхідно цілеспрямовано діяти на погашення епіцентрів кризи і за допомогою спеціальних властивостей та пріоритетних напрямів здійснювати якісну, державну, інноваційну та модернізаційну політику країни. При цьому, вичікувальна антикризова політика є не прийнятною для нашої країни, вона лише виснажить ресурси країни, посиливши враження кризою національної господарської системи. Тому необхідно виробити єдину модель сталого антикризового соціально-економічного розвитку країни.

Стійкість економічної системи визначається балансом між з'єднуючими її зв'язками і такими, що виводять її з стійкого стану флуктуаціями. У разі виходу за межі стійкого розвитку система виявляється в точці біфуркації. Саме тут відбувається процедура вибору шляху еволюції в результаті навіть незначної флуктуації, перехід системи до нового стану і зміна шляху розвитку.

У точці біфуркації велике значення відводиться випадкових факторів, які можуть направити систему на шлях як прогресивних, так і регресивних структурно-технологічних зрушень. Саме в точці біфуркації інновації стають рушійним чинником нового економічного циклу. Підтримка стійкого стану економічної системи в мінливих умовах є механізмом її еволюції, а механізм взаємодії системи із зовнішнім середовищем базується на потоках взаємної інформації.

Забезпечення збалансованості в сучасних умовах є передумовою підвищення ефективності виробництва і темпів економічного зростання. Тривале існування, стабільність, стійкість різного роду диспропорцій і дисбалансів в економіці є неприпустимими.

Рівноважний підхід в економічних дослідженнях запозичений з природничих наук і поширений в основному в економіко-математичному моделюванні. Вальрас Л. (1834-1910) - французький економіст автор теорії загальної рівноваги, розглядав ринкову економіку як систему, потенційно здатну досягати рівноваги на основі попиту і пропозиції. Головне в його творчості – побудова загальної теорії макроекономічної рівноваги.

Економічна система має траєкторію рівноваги, якщо вона підтримує стабільно деякий стан. Позитивна чи негативна оцінка такого стану (і траєкторії рівноваги) може бути надана у зв'язку з оцінкою соціально-економічних наслідків такої траєкторії. Наступник Л.Вальраса, В. Парето (1848-1923), почав розглядати динамічну рівновагу, при якому змінюються всі параметри економіки. Парето В., побудував динамічну систему макроекономічної рівноваги та з'ясував, що поняття ефективного стану економіки і конкуренції є взаємопов'язаними. Довгострокову рівновагу досконалої конкуренції створює оптимальний розподіл ресурсів.

Динамічна рівновага економіки і важелі його досягнення вивчають як кейнсіанська, так і неокласична теорія. У вузькому розумінні неокейнсіанці висунули кілька проблем: проблему динамічної рівноваги, питання довгострокових і короткострокових відхилень від динамічної рівноваги і циклічних коливань.

Характерна риса рівноважного підходу – спроба врахувати передумову, що будь-яке економічне явище, тенденція – формуються в результаті взаємодії економічних суб'єктів, які можуть мати різні (найчастіше суперечливі) інтереси. Моделі рівноваги можна розглядати як формалізацію правил пошуку розумного компромісу між різними учасниками економічного процесу.

Розробляючи загальну концепцію збалансованості виробництва, необхідно враховувати потребу його прискорення та підвищення ролі людського фактору, залучення в цей процес всіх учасників процесу відтворення. Під «учасниками», «агентами», «суб'єктами» відтворення розуміється організований людський фактор, тобто складна горизонтально-вертикальна взаємодія і взаємозалежність: а) єдиного центру господарювання; б) економічних організацій в широкому сенсі; в) індивідів.

Суб'єктом стійкого рівноважного, збалансованого розвитку є людина, яка повинна брати участь у процесах, що формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю та реалізації рішень, контролювати їх виконання. Оскільки кожен з цих рівнів впливає на загальний результат функціонування всієї

системи, то досягнення пропорційності, або збалансованості, – це результат поведінки всіх активних суб'єктів, їх спрямованості до балансування, рівності, пропорції (компромісу). По суті, вони мають бути зацікавлені в локально-глобальній пропорційності. Тим самим сутнісні умови збалансованості в системі виробничих відносин визначають базові економічні інтереси всіх суб'єктів відтворення.

Збалансованість як здійснення рівноваги системи суспільного виробництва повинна мати загальні (єдині) критерії, як з боку ресурсів, так і з боку потреб. Розглядаючи пропорційність і збалансованість через призму людського чинника розвитку економіки, особливе значення ми надаємо виробничим відносинам, і насамперед тим, які визначають становище учасників відтворювального процесу, характеристики їх життєдіяльності, її результати (у тому числі пропорції або диспропорції, баланси або дисбаланси) в динаміці.

Саме виробничі відносини та їх закономірності, взяті в системі, виступають передумовами, а конкретні господарські форми як відображення виробничих відносин – безпосередніми умовами досягнення пропорційності і збалансованості розвитку продуктивних сил, національної економіки в цілому.

Свідомий вибір у встановленні пропорційності виступає у формі збалансованості. Збалансованість – як відповідність між господарськими потребами і наявними для їх задоволення ресурсами, а основна ознака порушення збалансованості – це явища дефіциту або профіциту ресурсів. Здійснення збалансованості означає, що виробництво ведеться ефективно (з погляду кінцевої ефективності), раціонально використовуються ресурси, продукція за обсягом, структурою і своїми властивостями відповідає суспільній потребі, що викликала її виробництво. Суспільно-економічний центр враховує зміну суспільних потреб.

Необхідно відзначити, що за оцінками експертів міжнародних фінансово-економічних інституцій, в найближчому десятилітті світ очікує незначне економічне зростання і нестабільність сировинних ринків. У подібних умовах, враховуючи втрату суверенітету над частиною своєї території (частина

старопромислового регіону), Україна більше не зможе покладатися на достатній рівень доходів від експорту металургійної продукції та сировини, так само як і на необхідний рівень залучення капіталу, який раніше виступав джерелом кредитів та інвестицій. Нова реальність змушує Україну покладатися на внутрішні джерела економічного зростання, головними з яких стануть споживчі витрати.

Споживчий попит повинен стимулюватися стійким зростанням реальних доходів населення і споживчого кредитування, що в сучасних умовах виглядає скрутним. Збільшення споживчих витрат дасть імпульс промислового виробництва, яке випередить економіку за темпами зростання. У свою чергу, зростання промислового виробництва сприятиме збільшенню реальних доходів населення, а, отже, споживання та виробництво будуть підживлювати один одного. Проте у відсутність високих прибутків від експорту темпи зростання української економіки будуть далекі від рекордних.

Динамічна рівновага, що лежить в основі збалансованості, в умовах постійного вдосконалення виробничих відносин має бути не негативною – «попит - пропозиція», а позитивною – «виробництво - потреби». Розглядаючи потребу як явище суспільного життя, слід бачити, в першу чергу, об'єктивний процес її визрівання, розвитку і задоволення – перетворення на свою протилежність (або інша якість, здатність людини).

Для забезпечення реалізації процесу інноваційної модернізації реального сектору економіки необхідним є корегування оподаткування з основних його видів, зокрема виключення подвійного оподаткування, скорочення процесів перекладання податків, визнання де-юре податкового планування, особливостей місцевого оподаткування залежно від економічного і податкового потенціалу, запровадження пропорційних доходам розмірів страхових внесків, справляння ПДВ безпосередньо з доданої вартості без використання вирахування, застосування галузевої (залежно від рентабельності) ставки податку на прибуток, звільнення малого підприємництва та самозайнятості від оподаткування на 3-5 років. Тільки при податковому стимулюванні інноваційної

діяльності та економічних методів і механізмів регулювання та управління можна забезпечити модернізацію та стійкі збалансовані темпи економічного зростання.

У розвитку посткризової моделі української економіки було б доречним створення високотехнологічних малих підприємств-сателітів у науково-технічній та інноваційній сферах, утворених великими корпораціями.

Очевидно, що імпульс до інновацій, через інвестиційні ресурси, мають задавати великі компанії, залучаючи діючі малі підприємства для попередньої апробації нових технологій і продуктів. Такі властивості малого та середнього підприємництва, як гнучкість і здатність до швидкого оновлення, дають змогу стимулювати ефективність великих корпорацій і холдингів.

Стійкий розвиток як процес представляється новим типом функціонування цивілізації, при якому задоволення життєвих потреб населення здійснюється без шкоди для майбутніх поколінь. Матеріальною основою стійкого розвитку економіки служать природні ресурси і технологічні процеси їх використання. При цьому доводиться рахуватися з можливістю та ймовірністю втрати стійкості господарської системи, адже руйнування однієї її структури і створення іншої – неодмінні атрибути економічних параметрів її стану. Їх потрібно оцінювати на доступних для цього етапах очікуваних або раптових впливів внутрішніх або зовнішніх джерел.

Для створення нової моделі, що сприятиме забезпеченню стійкого розвитку і подальшому зростанню економіки країни необхідно створити модель інноваційної модернізації реального сектору економіки. У сучасних умовах це антикризова модель, що припускає забезпечення стійкого економічного розвитку економіки, що здійснює взаємозв'язок економічних елементів стійкості та вдосконалення економіки. В роботі запропонована модель антикризової інноваційної модернізації реального сектору економіки України (рис. 4.3), заснована на інноваційних механізми та інструменти макрорегулювання економіки країни.

Логіка антикризових інноваційних заходів в рамках довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України, відображена, зокрема, у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» полягає в тому, щоб на основі розвитку інноваційного потенціалу і створюваних в посткризовий період просторово-галузевих точок інноваційного зростання забезпечити докорінну технологічну модернізацію реального сектору економіки України на основі передових технологій і підвищити його конкурентоспроможність, перетворивши вітчизняний науковий потенціал в один з основних ресурсів стійкого розвитку.

Основними напрямками антикризового економічного розвитку, повинна стати модель антикризової інноваційної модернізації реального сектору економіки, заснована, перш за все на стимулюванні формування в українській економіці інституційних основ нового шостого технологічного укладу, ресурсним забезпеченням якого є розвиток економіки знань і всебічний розвиток людського капіталу.

Рис. 4.3. Модель антикризової інноваційної модернізації реального сектору економіки (розроблено й обґрунтовано автором)

Видається, що для України, з урахуванням об'єктивних тенденцій її економіки, більш прийнятною є модель, заснована на використанні власного науково-технічного потенціалу, із залученням іноземних інвестицій і технологій. Використання такої моделі припускає реалізацію наступних дій: розширення масштабів імпортозаміщення через створення спільних підприємств, а також залучення в країну великого наукоємного капіталу; збільшення витрат на вітчизняні наукові розробки та підготовку висококваліфікованих фахівців; зростання випуску конкурентоспроможної

продукції на основі високоефективних інноваційних проєктів; підвищення продуктивності праці, в тому числі за рахунок істотного зростання інвестицій в людський капітал; активна інтеграція України в міжнародний технологічний обмін з урахуванням її науково-технічних і виробничих можливостей.

Таким чином, становлення нової моделі антикризового розвитку і формування нових пріоритетів передбачає забезпечення стійкого рівноважного економічного розвитку, динамічно збалансованої економіки. Основою такої моделі є людський фактор, оскільки саме людина виступає джерелом нових ідей та інновацій, а також, полегшує їх сприйняття і поширення.

Вихід з фінансово-економічної кризи можливий лише за умови при скоординованих дій уряду і зусиль суспільства, здатних створити нові точки зростання та сформувані механізми щодо поступового переміщення ресурсів у нові перспективні сфери господарської діяльності. Регулююча діяльність держави для забезпечення умов ефективного функціонування національної економіки полягає в прийнятті ефективних управлінських рішень щодо стабілізації господарської кон'юнктури і темпів економічного зростання, з урахуванням зміни типу економічної культури, зміни поколінь і технологічних укладів. У довгостроковій перспективі динаміка економічного зростання буде визначатися цілим рядом зовнішніх і внутрішніх факторів, здатних його сповільнити. Серед них ціни на сировину, кредитування промисловості, демографічна ситуація й інфляція.

На нашу думку, ціни на сировинні товари зберуть не стабільну тенденцію, кредитування промисловості буде млявим у зв'язку з незначним залученням капіталу і недостатньо активним стимулюванням кредитної діяльності за допомогою заходів економічної політики, а інфляцію вдасться дещо сповільнити. Додаткові ризики можуть виникнути у разі виникнення наступної хвилі кризи в ряді великих країн або підвищення в Україні податків для фінансування бюджетних витрат. Нещодавні дії урядів низки країн, а також міжнародних фінансових організацій свідчать про їх готовність і здатність боротися з кризою.

Таким чином, запропоновані заходи і модель сприятимуть формуванню такої антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки, яка забезпечить конкурентоспроможність України в сучасному світі, стійкість її фінансової системи до перманентних коливань світової економіки і при цьому дозволить послідовно підвищувати добробут громадян України. А економічна криза є за своєю суттю, насамперед, природним механізмом, який виявляє недоліки економіки, помилки і усуває диспропорції, що нагромадилися в попередній період. У цьому сенсі він є об'єктивно неминучим і необхідним процесом економічної корекції, виконуючим корисну економічну функцію.

Показано, що подолання кризи в реальному секторі економіки та формулювання комплексу заходів антикризової стратегії потребує першочергового розв'язання низки проблем, що зумовлені: дефіцитом фінансового ресурсу, неефективним використанням наявних ресурсів; недостатністю каналів збуту; низькою мотивацією персоналу. При цьому, ефективна реалізація відповідної стратегії передбачає новий підхід до її здійснення на основі активного та точкового впливу на епіцентри кризи, що враховує такі вимоги: аналіз причин кризи щодо помилок та прорахунків у системі управління; прогноз кризових наслідків; складання програми дій з можливістю її корегування; адаптування нормативно-правової бази; забезпечення фінансової та науково-технічної підтримки; стимулювання попиту.

Реалізація такого підходу обумовлює необхідність вироблення нової моделі антикризового розвитку реального сектору економіки, що враховує його інноваційну модернізацію. Методологічну основу моделі складає теорія макроекономічної рівноваги, умовою забезпечення якої у довгостроковій перспективі є: оптимальний ресурсний розподіл, узгодження суперечливих інтересів економічних агентів, збалансованість виробництва. Представлена модель передбачає регуляторний вплив на ключові сфери-об'єкти (людський капітал, наукова та бізнес-сфера), що мають забезпечити інноваційну модернізацію реального сектору економіки, переведення його у стан динамічної збалансованості та стійкого розвитку.

4.3. Фінансове забезпечення реалізації антикризової стратегії реального сектору економіки

В умовах суттєвого зменшення стимулюючого впливу зовнішніх чинників на економічну динаміку країни виникає нагальна потреба активного пошуку внутрішніх важелів забезпечення стійкого економічного розвитку. У такій ситуації особливо зростає значення бюджетних інструментів, оскільки саме вони є потенційно найдієвішими та найефективнішими для вирішення основних завдань соціально-економічного розвитку в економіці зі слабкими й недостатньо сформованими ринковими інститутами.

Бюджетна політика України останніми роками характеризувалася певними позитивними зрушеннями. У 2010–2011 рр. уряду вдалося стабілізувати ситуацію після кризових тенденцій 2009 р., зменшивши дисбаланси в основних ланках бюджетної системи, знизивши динаміку розростання державного боргу, оптимізувавши податкову політику та переглянувши структуру бюджетних видатків стосовно збільшення частки видатків інвестиційного спрямування.

Планомірно переходячи від стабілізаційної до стимулюючої моделі бюджетної політики, у 2013 р. уряд зробив акцент на пріоритетах забезпечення економічного зростання та підвищення соціальних стандартів громадян. Проте через актуалізацію комплексу нових викликів і загроз, обумовлених погіршенням економічної кон'юнктури та гальмуванням темпів зростання економіки, вимоги до ефективності бюджетної політики посилюються. З одного боку, за рахунок бюджетних інструментів необхідно утримати позитивну динаміку зростання економіки та соціальних стандартів, з другого – є ризик, що бюджетна система знову опиниться під тиском негативних чинників, які загрожують відновленням тенденції до поглиблення дефіциту бюджету й комплексу похідних макроекономічних проблем.

Нові виклики потребують розроблення ефективної та науково обґрунтованої системи розподілу бюджетних коштів на реалізацію антикризової модернізаційної стратегії розвитку реального сектора економіки.

Вона має включати не лише перегляд пріоритетів та орієнтирів видаткової політики в умовах невизначеності стосовно економічних перспектив, але й збереження високої динаміки реформ бюджетної системи задля підвищення дієвості та ефективності бюджетних механізмів. Сповільнення економічної динаміки обмежує фінансові ресурси уряду, а тому завдання підвищення ефективності їх використання набуває пріоритетного значення.

У процесі розроблення та підготовки Державного бюджету України на 2013 р. необхідно було забезпечити ефективну реалізацію поточних завдань бюджетної політики за збереження високої динаміки реформ.

При цьому держава повинна бути готовою до актуалізації ризиків сповільнення економічної динаміки й мати у розпорядженні відпрацьований пакет превентивних заходів, який у разі потреби дасть змогу оперативно задіяти додаткові важелі стабілізації ситуації, що забезпечить локалізацію потенційних проблем у системі державних фінансів.

З огляду на актуальні виклики, що стоять перед економікою України, у середньостроковій перспективі пріоритетними завданнями у бюджетній сфері мають бути такі:

- продовження реформ у системі державних фінансів;
- підвищення ефективності бюджетної політики та перегляд її окремих пріоритетів;
- упровадження стимулюючих заходів, спрямованих на пожвавлення економічної діяльності.

Реалізація зазначених напрямів створить передумови для забезпечення стійкого економічного зростання України, підвищення рівня соціального захисту громадян і поліпшення якості надання державних послуг.

Удосконалення мають стосуватися всіх щаблів видаткової політики: від планування та розподілу видатків до здійснення державних закупівель.

Основними заходами, реалізація яких дасть змогу підвищити ефективність державних видатків, є такі

- удосконалення механізму середньострокового бюджетного прогнозування. Прогнозовані показники майбутніх періодів мають бути обґрунтованими й відображати конкретні пріоритети і завдання головних розпорядників бюджетних коштів, які вони планують реалізувати у середньостроковій перспективі. Крім того, необхідно розробити й довести до розпорядників бюджетних коштів нормативно-правовий документ, що міститиме методологію розроблення середньострокових прогнозів.

Інструктивний лист, який існує сьогодні, не може замінити відповідний нормативний акт, оскільки є документом для тимчасового користування (може бути застосований виключно у процесі підготовки бюджету на певний бюджетний період). Як наслідок, головні розпорядники бюджетних коштів змушені будуть чекати на новий Інструктивний лист стосовно підготовки бюджетних запитів, аби коригувати і планувати свої видатки на середньострокову перспективу;

- продовження процесу оптимізації кількості бюджетних програм і кількості головних розпорядників бюджетних коштів.

На 2013 р. було визначено 82 головних розпорядники бюджетних коштів і 581 бюджетна програма. За такої ситуації Мінфін України фізично не може проаналізувати ефективність і обґрунтованість усіх бюджетних запитів, а також відповідність напрямів використання фінансових ресурсів стратегічним і поточним завданням соціально-економічної політики уряду. Як свідчить досвід розвинених країн, ефективний розподіл коштів можливий за наявності 10–20 головних розпорядників бюджетних коштів;

Удосконалення програмно-цільового методу бюджетування (ПЦМ) Очікувані результати бюджетних програм повинні мати кількісне вираження, аби Міністерство фінансів у процесі їх погодження могло оцінювати економічну ефективність різних програм і обирати ті, які матимуть найбільший економічний ефект при мінімальних затратах.

Необхідно максимально детально розкривати дохідні й видаткові частини бюджету, а також регулярно звітувати не лише про досягнення, а й про актуальні проблеми у сфері системи державних фінансів, передусім про такі важливі проблеми, як бюджетна заборгованість, обсяг переплати податків, реальний дефіцит бюджету, невиконані статті бюджету. Крім того, необхідно забезпечити максимальну публічність у питанні освоєння бюджетних коштів, зокрема зобов'язати головних розпорядників бюджетних коштів розкривати інформацію про стан і результати виконання бюджетних програм, а також про розподіл коштів, отриманих у межах виконання бюджетних програм.

Підвищення ефективності і продуктивності державних інвестицій. В умовах низької динаміки приватних інвестицій стимулювати зростання економіки можливо через розширення й підвищення ефективності державних інвестицій. Із 2010 р. держава стрімко нарощує обсяг інвестиційних видатків, довівши їх частку в 2012 р. до 5% ВВП [16; 196]. Разом з тим ці інвестиції не продукують адекватних інвестиційних імпульсів для економіки, що обумовлено:

- неефективністю вибору об'єктів фінансування – проектів, які продукують незначні позитивні екстерналії для економіки;
- загальним несприятливим інвестиційним кліматом у країні;
- значними корупційними втратами бюджетних коштів через поширену практику зловживань у зазначеній сфері.

З метою поліпшення ситуації та максимізації економічного ефекту від державних інвестицій необхідно вжити такі заходи:

- упорядкувати сферу державних закупівель. Інвестиційні видатки бюджету можуть відчутно розширити внутрішній попит, сприяючи зростанню виробництва, лише якщо процедури державних закупівель будуть прозорими та конкурентними, а участь у них – доступною для всіх бажаючих;

- затвердити чітку методику визначення пріоритетних проектів розвитку, фінансування яких здійснюватиметься за бюджетні кошти. Останні ж мають витратитися на ті проекти і програми, які сприятимуть найбільшому економічному чи соціальному ефекту для держави;

- упровадити принцип співфінансування інвестиційних проектів, оптимально розподіливши фінансові зобов'язання між центральною, місцевою владою та приватними інвесторами, які отримують вигоду від їх реалізації;

- законодавчо закріпити надання державних гарантій виключно під кредитування проектів інвестиційного характеру, що мають загальнодержавне значення;

- запровадити регулярний моніторинг стану реалізації найбільших інвестиційних проектів, що фінансуються за рахунок бюджетних коштів, із публічною презентацією його результатів;

- запровадження механізмів стримування необґрунтованого підвищення видатків соціального спрямування.

Разом з тим у 2013 р. актуалізувалися додаткові загрози для стабільності державних фінансів, пов'язані з такими чинниками:

- зростання податкових витрат бюджету, обумовлених зниженням ставки податку на прибуток, продовження дії податкових канікул для новостворених і малих підприємств, галузевих пільг для підприємств легкої, суднобудівної та літакобудівної промисловості, підприємств із надання готельних послуг, підприємств машинобудування для агропромислового комплексу тощо;

- необхідність погашення бюджетної заборгованості з відшкодування ПДВ і сплачених наперед податків, сукупні втрати бюджету від чого мали становити понад 25 млрд грн;

- зростання видатків на погашення та обслуговування державного боргу – загальні виплати за державним боргом, що мали здійснюватися у 2013 р. за рахунок коштів державного бюджету, оцінювалися на рівні 89,3 млрд грн, із яких 30 млрд грн – платежі з обслуговування державного боргу, 59,3 млрд грн – погашення;

- формування «піків» погашення зовнішніх зобов'язань, що здійснювало тиск на бюджет і внутрішній валютний ринок (зокрема у червні-серпні 2012 р. Україна виплатила за облігаціями зовнішньої державної позики (500 млн дол.

США), кредитом МВФ (190 млн дол. США), кредитом VTB Capital (2 млрд дол. США) [196];

- можливе скасування дискусійної норми Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування операцій із постачання зерна, що відчутно збільшило декларування ПДВ до відшкодування;

- загроза зростання видатків соціального спрямування через наближення парламентських виборів чи продовження неконтрольованої практики встановлення через суди права на додаткові соціальні виплати окремими категоріями громадян України.

Оскільки українська політична система є досить поляризованою, уникати ризику відновлення політики соціального популізму напередодні кожних виборів народних депутатів України майже неможливо. Раціональним і досить перспективним механізмом подолання цього ризику є автоматизація процесу розрахунку базових соціальних стандартів і мінімізація суб'єктивного впливу на нього. У цьому контексті необхідними є розроблення та включення до Бюджетного кодексу України чіткої формули визначення розміру базових соціальних стандартів (передусім прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати). Розмір соціальних стандартів має індексуватися на рівень реального приросту ВВП. Ця формула змусить уряд концентруватися на зростанні ВВП, оскільки саме від його динаміки залежатиме динаміка соціальних видатків;

- розширення фінансової бази місцевих органів влади. Попри численні нововведення та зміни, процес бюджетної децентралізації просувається надто повільно: під час бюджетної реформи у цьому напрямі було досягнуто лише незначного прогресу. Окремі законодавчі зміни дадуть змогу дещо збільшити обсяги надходжень місцевих бюджетів. Водночас передані місцевим бюджетам джерела й на сьогодні недостатні для фінансування навіть поточних видатків. Кроками бюджетної реформи в напрямі надання місцевим бюджетам додаткових джерел доходів мають стати такі заходи:

- закріплення за місцевими бюджетами частини податку на прибуток підприємств, що сприятиме їх зацікавленості в активізації роботи щодо зростання надходжень цього податку та поліпшення умов для ведення бізнесу;
- розширення джерел II кошика доходів, які не враховуються при розрахунку міжбюджетних трансфертів і залишаються у розпорядженні органів місцевого самоврядування.

Наведені заходи не лише створять належну фінансову базу для соціально-економічного розвитку регіонів, а і сформуєть пряму залежність між фіскальною активністю місцевих органів влади та їхніми інвестиційними можливостями, що змусить місцеву владу займати активнішу позицію стосовно реалізації фіскального потенціалу регіону.

Запровадження системи збалансованих автономних фондів сектору державних фінансів. Необхідно законодавчо закріпити принцип збалансованості позабюджетних фондів і природних монополій. Фінансові проблеми таких структур, як Пенсійний фонд України, НАК «Нафтогаз України», «Укрзалізниця», мають вирішуватися у спосіб оптимізації та реформування відповідно пенсійної системи, газового ринку та ринку залізничних перевезень, а не за рахунок коштів платників податків. Система горизонтальних трансфертів має зводитися до покриття державою витрат таких структур, які вони здійснюють у межах державної політики пільг і субсидій окремим категоріям населення.

Доцільно, аби документ, що регламентує управління державним боргом, затверджувався суб'єктом державної влади, який має відносно сталу каденцію. Ним можуть бути або Верховна Рада, або Президент України. Відповідний документ має містити певні обмеження, що стримуватимуть уряд від агресивної та необґрунтованої боргової політики, спрямованої на покриття поточних видатків, як це було у 2008–2010 рр.

Документ, який регламентує управління державним боргом, має містити конкретні й чіткі цілі, завдання, заходи, а також виражені в цифрах очікувані результати. Лише за таких умов відповідний документ може бути ефективним і

дієвим. Це дасть змогу не лише сформувані зрозумілі орієнтири боргової політики, а й відносно об'єктивно оцінювати роботу уряду з їх досягнення.

Підвищення ефективності боргової політики. Існує нагальна необхідність переходу до системного управління державним боргом.

Тому варто звернути увагу на завдання, які мають стати головними у процесі оптимізації боргової політики:

- зменшення обсягів запозичень на внутрішньому ринку, передусім для фінансування поточного споживання. Результатом надмірної активності на внутрішньому ринку є збільшення вартості й вичерпання вільних фінансових ресурсів, що призводить до витіснення приватних інвестицій;

- диверсифікація інструментів залучення боргових ресурсів. На сьогодні Україна використовує ОВДП, ОЗДП і позики міжнародних фінансових організацій. Разом з тим досить ефективними інструментами можуть стати державні облігації, номіновані в іноземній валюті; облігації, що розміщуються серед населення; облігації, індексовані на інфляцію; амортизаційні блігації тощо.

У випадку сприятливої економічної ситуації, відсутності форс-мажорних обставин і виконання (перевиконання) дохідної частини бюджету в 2016 р. бюджет отримає суттєві фінансові ресурси, які можуть стати вагомим чинником стимулювання економічної активності й поліпшення рівня соціального захисту населення.

Отримані додаткові фінансові ресурси в обґрунтованій пропорції мають бути спрямовані на такі заходи:

- зменшення дефіциту бюджету.

В умовах реалізації модернізаційної стратегії можливим і доцільним для України може вважатися помірно дефіцитне фінансування інвестиційних видатків у проекти і програми, доходи бюджету від яких у перспективі дадуть змогу щонайменше покрити боргові ресурси, залучені для їх фінансування. Запозичення для фінансування інвестиційних проектів мають обмежуватися 2% ВВП задля зниження тиску на цінову стабільність і курсу національної валюти;

- зменшення боргового навантаження на економіку.

В умовах нестабільності й невизначеності глобальних економічних тенденцій та економічної динаміки в середньостроковій перспективі уряд у випадку наявності надпланових надходжень до бюджету має спрямувати кошти на дострокове погашення частини державного боргу. Це дасть змогу підвищити стійкість системи державних фінансів до зовнішніх негативних чинників. Зважаючи на наявність ризиків девальвації національної валюти (автоматично призводить до зростання державного боргу у гривневому еквіваленті), доцільно надавати пріоритетність достроковому погашенню зовнішніх боргових зобов'язань;

- збереження високого рівня інвестиційних видатків зведеного бюджету.

Зважаючи на очікуване зниження динаміки зростання доходів бюджету і збільшення податкових витрат на стимулювання економічної активності, є доцільним збереження у подальшому інвестиційних видатків зведеного бюджету на рівні 5% ВВП. При цьому зростання ВВП понад планові показники дасть змогу автоматично збільшити обсяги інвестиційних видатків. Такий показник інвестиційних видатків має стати усталеним орієнтиром при підготовці бюджету наступними роками;

- підвищення соціальних стандартів і збільшення видатків на соціальні проекти.

Оскільки державою задекларовано курс на побудову соціально-орієнтованої економіки, то значна частина приросту бюджетних надходжень має спрямовуватися на поліпшення добробуту громадян. Водночас необхідно відмовитися від механічного підвищення базових соціальних стандартів і зосередити увагу на перегляді методики визначення й розрахунку розміру соціальних стандартів і селективній підтримці найменш соціально захищених категорій населення. Необхідно також упорядкувати систему соціальних пільг, що дасть змогу збільшити пільги тим категоріям населення, які дійсно їх потребують, без надмірного додаткового зростання видатків бюджету; інвестиції у проведення реформ.

Капітальні інвестиції є основним джерелом реалізації антикризової стратегії в реальному секторі економіки, проте протягом 2013-2014 рр їх обсяг зменшувався від 273256 млн. грн в 2012 р. до 219420 млн. грн в 2014 р. (рис. 4.3)

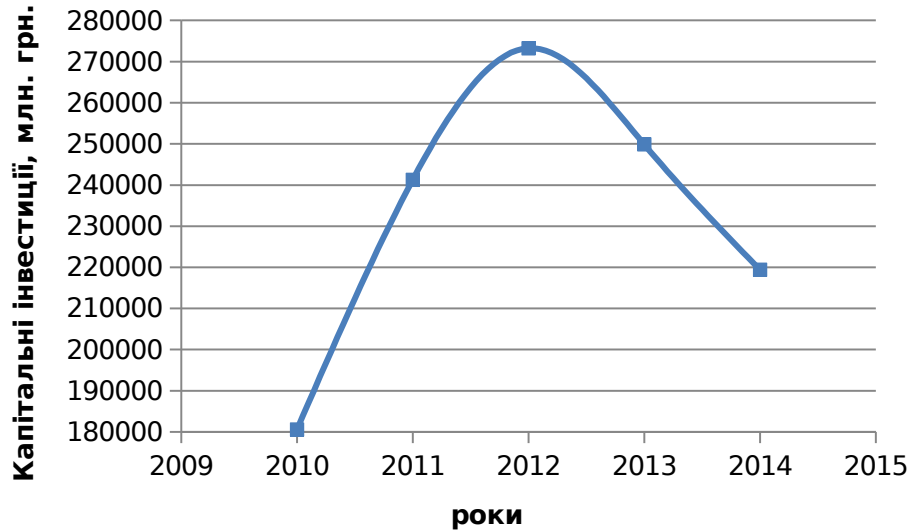

Рис. 4.3. Динаміка капітальних інвестицій за 2010-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

При цьому частка коштів державного бюджету серед всіх джерел інвестування теж стрімко зменшувалась (рис. 4.4)

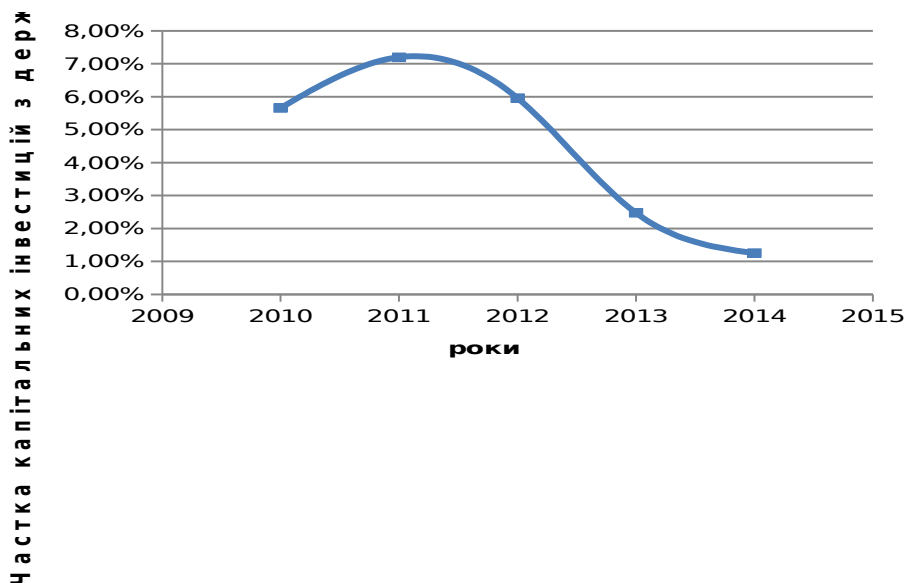

Рис. 4.4. Частка капітальних інвестицій з державного бюджету за 2010-2014 рр.

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Нерівномірним є розподіл інвестицій за галузями та видами економічної діяльності (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Розподіл капітальних інвестицій за галузями та видами економічної діяльності

	2010	2011	2012	2013	2014
Усього (млн грн)	180576	241286	273256	249873	219420
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	6,13%	6,82%	6,91%	7,44%	8,57%
Промисловість	30,67%	32,63%	33,52%	39,05%	39,30%
Будівництво	16,48%	13,26%	14,92%	16,33%	16,43%
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,27%	9,97%	8,98%	8,88%	9,44%
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	10,70%	10,57%	11,86%	7,39%	7,06%
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,57%	0,65%	0,83%	0,59%	0,68%
Інформація та телекомунікації	4,78%	4,03%	3,72%	3,95%	3,73%
Фінансова та страхова діяльність	3,25%	2,48%	2,69%	2,66%	2,83%
Операції з нерухомим майном	5,46%	6,05%	4,53%	5,42%	5,12%
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,76%	4,35%	3,30%	1,45%	1,33%
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,65%	1,63%	1,82%	1,61%	1,62%
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	4,30%	4,74%	4,28%	3,02%	2,65%
Освіта	1,01%	0,87%	0,54%	0,41%	0,37%
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,06%	0,88%	0,99%	0,70%	0,56%
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,54%	0,60%	0,95%	1,02%	0,23%
Надання інших видів послуг	0,36%	0,48%	0,17%	0,08%	0,07%

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Так, з табл. 4.3 бачимо, що протягом 2010-2014 рр частка інвестицій в сільське господарство зростала з 6,13% до 8,57%, зростала також частка інвестицій в промисловість: з 30,67% до 39,30%. Інвестиції в будівництво практично залишились на рівні 16%, дещо зменшилась частка інвестицій в торгівлю – з 10,27% до 9,44%. Негативною тенденцією, яка входить у протиріччя з переходом до постіндустріальної економіки, є зменшення часток інвестицій практично за всіма видами послуг. Так, частка інвестицій в професійну, наукову та технічну діяльність зменшилась з 2,76% до 1,33%.

Оскільки майже 40% всіх капітальних інвестицій спрямовуються в промисловість, варто проаналізувати їх розподіл за галузями (табл. 4.4)

В 2014 р. частка інвестицій в добувну промисловість складала 23,2%, в переробну – 49,3%, ще 26,5% припадало на постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. В межах переробної промисловості лівова частка інвестицій була спрямована в виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (майже 32%) та металургійне виробництво (майже 28%). В той час як, наприклад, у виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, було спрямовано лише 3,3% капітальних інвестицій у переробну промисловість. Такий розподіл інвестицій не відповідає стратегічним напрямкам антикризового управління.

Оскільки бюджетні кошти, які спрямовуються на реалізацію антикризової модернізаційної моделі розвитку реального сектора економіки, є обмеженими, та структура розподілу інвестицій за галузями і видами економічної діяльності не є раціональною, постає завдання їх оптимального розподілу.

Введемо основні передумови і позначення змінних і параметрів сценарної моделі розподілу бюджетних коштів. Нехай AF - обсяг фінансування (amount of financing) з державного бюджету на реалізацію антикризової стратегії у реальному секторі економіки на певний період, на який здійснюється планування. Розглядаються чотири сценарії S_i , $i = \overline{1,4}$.

- S_1 - збільшення ємності внутрішнього ринку;

Таблиця 4.4

Розподіл капітальних інвестицій за галузями промисловості, млн грн

	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість	55384	78726	91598	97574	86242
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	15261,1	22097,7	22293,5	21624,8	20010,6
Переробна промисловість	30151,9	42161,3	42276,8	44717,9	42474,4
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	8510,2	12061,5	13279,7	14941,3	13486,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри виробів з шкіри та інших матеріалів	479,9	539,4	371,6	481,5	623
Виготовлення виробів з деревини, паперу та поліграфічна діяльність	1387,1	3596,4	2258,4	2433,9	2011,8
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	1418,4	1602,5	1237,5	674,6	534,2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	2440,6	2767,7	3436,6	2653,6	2174,6
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	565,7	802,5	824,2	1073	1413,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	3801,7	4241,3	3790	4231,7	3989
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин та устаткування	6695,4	9787	9227,8	10875	11833,6
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	227,9	408,7	501	194,5	224,5
Виробництво електричного устаткування	663,5	632,7	673,4	1000,3	601,7
Виробництво машин та устаткування не віднесених до інших угруповань	1581,7	2162,2	2781,5	2132,1	2020,8
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1680,2	2422,7	2815,4	3122,9	2627,7
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	699,6	1136,7	1079,7	903,5	933,6
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	9279,9	13475,1	25381,8	29309,5	22895

Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	691,5	991,7	1646,3	1921,9	862
---	-------	-------	--------	--------	-----

Джерело: дані офіційного сайту Державної служби статистики України

- S_2 - імпортозаміщення;
- S_3 - пошук ніш на зовнішньому ринку для української продукції;
- S_4 - структурна перебудова реального сектору в напрямі вимог

постіндустріальної економіки.

Тоді $\delta_i, i = \overline{1,4}$ - частки бюджетних коштів, що виділяються для реалізації

i -того сценарію, $\sum_{i=1}^4 \delta_i = 1$.

$af_i = \delta_i AF, i = \overline{1,4}$ - обсяг фінансування за i -тим сценарієм, грн.

Реальний сектор містить J галузей або видів економічної діяльності

$B_j, j = \overline{1, J}$. Кожен вид економічної діяльності при реалізації кожного із сценаріїв характеризується кортежем значущих параметрів, зокрема ефективністю використання бюджетних коштів на реалізацію антикризової

стратегії $(e_j)_i, j = \overline{1, J}, i = \overline{1, 4}$.

$(\mu_j)_i, j = \overline{1, J}, i = \overline{1, 4}$ - частка бюджетних коштів, що виділяються J -

тому виду економічної діяльності для реалізації i -того сценарію з обсягу

фінансування за i -тим сценарієм $af_i, \sum_{j=1}^J (\mu_j)_i = 1$.

$(af_j)_i = (\mu_j)_i af_i = (\mu_j)_i \delta_i AF, i = \overline{1, 4}, j = \overline{1, J}$ - обсяг фінансування J -того

виду економічної діяльності за i -тим сценарієм, грн.

Тоді формалізація оптимізаційної сценарної моделі має наступний вигляд:

$$F = \sum_{i=1}^4 \sum_{j=1}^J (e_j)_i (af_j)_i \rightarrow \max$$

- критерій максимізації ефекту використання

бюджетних коштів на реалізацію антикризової стратегії;

при обмеженні на обсяг виділених ресурсів
$$\sum_{i=1}^4 \sum_{j=1}^J (af_j)_i \leq AF$$
.

Змінними в моделі є частки $(\mu_j)_i$, $j = \overline{1, J}$, $i = \overline{1, 4}$ та δ_i , $i = \overline{1, 4}$, тому

додаються обмеження
$$\sum_{i=1}^4 \delta_i \leq 1 \quad \text{та} \quad \sum_{j=1}^J (\mu_j)_i \leq 1$$
.

Розглянемо визначення параметрів за кожним із сценаріїв.

Перший сценарій S_1 - збільшення ємності внутрішнього ринку базується на тому, що попит на продукцію кожної з галузей реального сектору економіки формується як кінцевими споживачами, так і іншими галузями, при чому вважатимемо, що на попит кінцевих споживачів держава напряму впливати не може. Представимо реальний сектор економіки у вигляді орієнтованого графу $G = (V, E)$, де V - множина вершин графу, $v_j \in V$, які відображують j -тий вид економічної діяльності. E - множина дуг графу, $\varepsilon_{jk} \in E$, які відображують наявність попиту k -того виду економічної діяльності на продукцію j -того виду економічної діяльності. Дуги зважуються обсягом відповідного попиту в грошовому вимірі w_{jk} . На рис. 4.5 представлено фрагмент графу $G = (V, E)$.

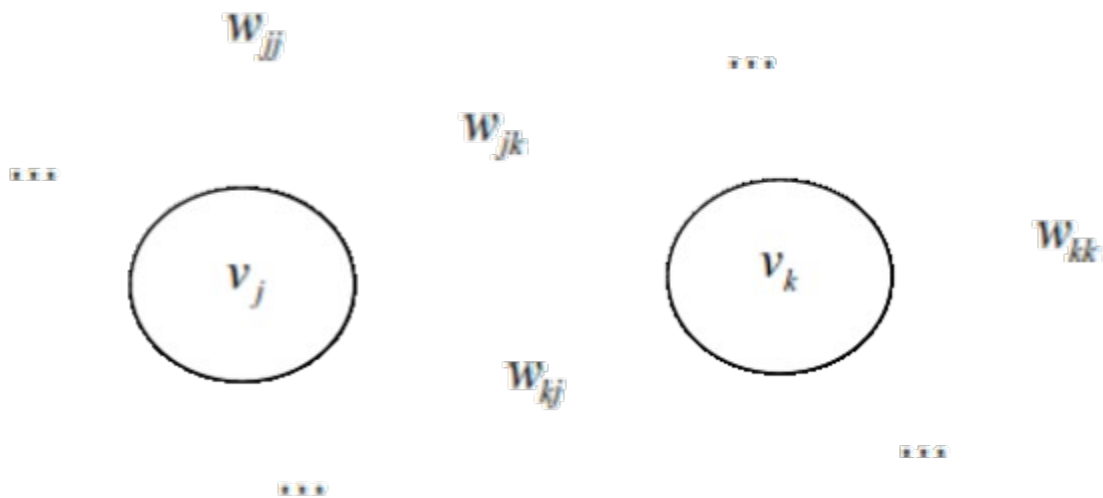

Рис. 4.5. Фрагмент графу $G=(V, E)$ взаємного попиту видів економічної діяльності реального сектору економіки.

Джерело: власна розробка автора

Дуги ε_{jj} та ε_{kk} відображують наявність внутрішнього попиту відповідних видів економічної діяльності обсягом w_{jj} та w_{kk} відповідно. Всі дуги, що інцидентні вершині v_j розділяються на дві підмножини: дуги, що входять в вершину, позначимо цю підмножину $E_{\rightarrow j}$, та дуги, що з цієї вершини виходять - $E_{j\rightarrow}$.

Тоді $\sum_{\varepsilon_{kj} \in E_{\rightarrow j}} w_{kj} = W_{\rightarrow j}$ - сукупний попит, який формує j -тий вид економічної

діяльності, а $\sum_{\varepsilon_{jk} \in E_{j\rightarrow}} w_{jk} = W_{j\rightarrow}$ - відповідно попит інших видів економічної діяльності на продукцію j -того виду економічної діяльності.

Пріоритетність j -того виду економічної діяльності з точки зору збільшення ємності внутрішнього ринку будемо визначати як

$$P_j = \frac{W_{\rightarrow j} + W_{j\rightarrow}}{2}$$

Крім пріоритетності кожний вид економічної діяльності характеризуватиметься досягнутим рівнем ефективності – часткою підприємств j -того виду економічної діяльності, які функціонують прибутково, - Pr_j (табл. 4.5); часткою у ВВП або у загальному обсязі реалізованої продукції O_j (табл. 4.6); рівнем використання наявних виробничих потужностей PC_j , тобто j -тий вид економічної діяльності за першим сценарієм характеризується кортежем параметрів:

$$(B_j)_1 = \{P_j, Pr_j, O_j, PC_j\}$$

Аналіз табл.4.5 свідчить, що позитивний результат діяльності в 2014 р. отримано лише в сільському господарстві, фінансовій та страховій діяльності та в освіті. Середній рівень прибуткових підприємств складає 66,3%, значно нижче середнього рівня показники підприємств з тимчасового розміщування й організації харчування (59,5%), операцій з нерухомим майном (56,3%) та мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (55,6%).

Таблиця 4.5

Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності у 2014 році¹ (млн.грн.)

	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього²	-517368,2	66,3	337153,7	33,7	854521,9
сільське, лісове та рибне господарство	20529,5	84,2	51455,7	15,8	30926,2
промисловість	-161425,9	63,2	78077,5	36,8	239503,4
будівництво	-28356,4	62,6	6369,1	37,4	34725,5
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-129192,8	66,6	37122,4	33,4	166315,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	-24214,0	62,6	11755,6	37,4	35969,6
тимчасове розміщування й організація харчування	-6825,2	59,5	369,8	40,5	7195,0
інформація та телекомунікації	-15509,0	64,9	11216,0	35,1	26725,0
фінансова та страхова діяльність	35978,4	61,7	121936,0	38,3	85957,6
операції з нерухомим майном	-99620,7	56,3	5029,1	43,7	104649,8
професійна, наукова та технічна діяльність	-97969,3	63,3	9116,9	36,7	107086,2
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-6956,2	62,9	2607,6	37,1	9563,8
освіта	85,2	67,0	216,0	33,0	130,8
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-1155,1	64,5	376,4	35,5	1531,5
мистецтво, спорт, розваги	-2634,7	55,6	1416,6	44,4	4051,3

та відпочинок					
надання інших видів послуг	-102,0	65,2	89,0	34,8	191,0

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² Дані наведено без урахування результатів діяльності бюджетних установ і без урахування зміни підприємствами основного виду економічної діяльності у 2014 році.

Джерело: дані офіційного сайту Державної служби статистики України

Така ситуація пояснюється високим рівнем тінізації діяльності в цих видах діяльності, проте з точки зору розвитку внутрішнього ринку вони є важливими.

В промисловості позитивний фінансовий результат в 2014 р. зафіксовано лише в одній галузі - виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів.

Таблиця 4.6

Розподіл обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності у 2014 році

Вид економічної діяльності	Частка в обсязі реалізованої продукції
сільське, лісове та рибне господарство	5,2%
промисловість	37,1%
будівництво	3,1%
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	39,4%
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,9%
тимчасове розміщування й організація харчування	0,3%
інформація та телекомунікації	2,1%
фінансова та страхова діяльність	1,3%
операції з нерухомим майном	1,3%
професійна, наукова та технічна діяльність	3,6%
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,9%
освіта	0,0%
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,2%
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,4%
надання інших видів послуг	0,1%

Джерело: розраховано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Порівнюючи частку капітальних інвестицій із часткою обсягу реалізованої продукції можна побачити неоднорідність видів економічної діяльності з точки зору віддачі інвестицій: так промисловість отримує 39,3% інвестицій, а її частка в обсязі реалізації – 37,1%, в той час як відповідні показники для будівництва – 16,43% та 3,1%. Тобто віддача від інвестицій в будівництво більше ніж в п'ять разів нижча віддачі від інвестицій в промисловість. Проте в торгівлі протилежна ситуація – отримуючи 9,44% капітальних інвестицій вона забезпечує 39,4% обсягу реалізації.

Щодо рівня використання наявних виробничих потужностей, то данні за цим показником можливо отримати тільки в результаті кон'юнктурних обстежень, державна служба статистики не надає відповідної інформації.

Таким чином, ефективність j -того виду економічної діяльності при реалізації першого сценарію буде функцією від вищезазначених параметрів:

$$(e_j)_1 = f(P_j, Pr_j, O_j, PC_j)$$

При цьому від перших трьох параметрів залежність буде прямопропорційною, а від останнього – обернено пропорційною, оскільки наявність виробничих потужностей, які не використовуються, дає можливість швидко збільшити обсяг виробництва.

Розглянемо другий сценарій S_2 - імпортозаміщення. Цей сценарій базується на аналізі структури імпорту: I_j - частка j -того виду економічної діяльності в загальному обсязі імпорту та потенційних можливостях галузей реального сектору виробляти аналогічну продукцію Pot_j . Тобто j -тий вид економічної діяльності за другим сценарієм характеризується кортежем параметрів:

$$(B_j)_2 = \{I_j, Pot_j\}$$

Ефективність J -того виду економічної діяльності при реалізації другого сценарію буде зростаючою функцією від означених параметрів:

$$(e_j)_2 = f(I_j, Pot_j)$$

При визначенні параметру I_j необхідно враховувати, що статистичні данні, які представлені на офіційному сайті Державної служби статистики України, подаються окремо за товарами та послугами. Так, в табл. 4.7 наведено товарну структуру імпорту за січень-липень 2015 року, товарні групи впорядковано за зменшенням їх частки в загальному обсязі імпорту, до таблиці включено лише ті товарні групи, частка яких перевищує 2%, вони складають 91,8% всього обсягу імпорту.

Таблиця 4.7

Товарна структура імпорту за січень-липень 2015 року

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	у % до загального обсягу імпорту
Мінеральні продукти	31,5
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	15,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,1
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	7,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	5,4
Готові харчові продукти	4,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4,3
Продукти рослинного походження	3,7
Текстильні матеріали та текстильні вироби	3,7
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,4

Джерело: складено автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Найбільшу частку в імпорті товарів мають мінеральні продукти – 31,5%, серед яких газ природний – 11,2%, кам'яне вугілля – 4,8%, проте здійснити їх імпортозаміщення проблематично. На другій позиції машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання – 15,3%. Оскільки цей вид продукції є вузько спеціалізованим, його імпортозаміщення вимагатиме дуже значних інвестицій у виробництво аналогічної продукції, тобто потенційні можливості цієї галузі реального сектору виробляти аналогічну продукцію є низькими. На третьому місці за часткою йде продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 14,1%. В межах цієї групи продукції найбільшу частку має фармацевтична продукція (3,5%) та добрива (1,8%). Стосовно імпортозаміщення якраз ці види продукції мають високий потенціал. Високою є також частка полімерних матеріалів, пластмаси та виробів з них, які виробляються підприємствами хімічної галузі з високим потенціалом щодо вироблення аналогічної продукції.

Стосовно імпорту послуг, то в табл. 4.8 наведено структуру імпорту послуг за січень-липень 2015 року, послуги впорядковано за зменшенням їх частки в загальному обсязі імпорту, до таблиці включено лише ті послуги, частка яких перевищує 7%, вони складають 93,7% всього обсягу імпорту послуг.

Таблиця 4.8

Структура імпорту послуг за січень-липень 2015 року

Найменування послуги згідно з КЗЕП	у % до загального обсягу імпорту
Транспортні послуги	21,6%
Державні та урядові послуги	18,2%
Ділові послуги	15,6%
Послуги, пов'язані з фінансовою діяльністю	12,6%
Послуги, пов'язані з подорожами	10,7%
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	8,0%
Роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності	7,1%

Джерело: складено автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

В структурі імпорту послуг найбільшу частку займають транспортні послуги – 21,6% і саме ці послуги мають найбільший потенціал щодореалізації сценарію імпортозаміщення. Необхідно замітити, що майже всі послуги, наведені в табл. 6, можуть бути частково замішені послугами власного виробництва.

Розглянемо третій сценарій S_3 - пошук ніш на зовнішньому ринку для української продукції. Оскільки перспективними є зростаючі ринки, то для кожного виду економічної діяльності необхідно визначити динаміку світового ринку відповідної продукції MD_j . При визначенні динаміки варто враховувати як натуральні показники, так і рівень цін на відповідну продукцію. Так, наприклад, стосовно продукції металургійної галузі, - протягом 1990-2013 рр обсяг виробництва сталі в світі приростав на 42,7 млн. тонн на рік (на 3-4%) [274], проте рівень цін знижувався [254], тому цей ринок не може вважатись зростаючим і перспективним. Перспективним є ринок хімічної продукції, темпи росту якого в грошовому виразі прогнозуються на рівні 2,7% на рік [266].

Важливим параметром є також рівень інноваційності продукції галузі, оскільки він визначає конкурентоспроможність товарів і послуг, - Inn_j .

Пропонуємо цей показник визначати як відношення кількості підприємств галузі, що впроваджують інновації, до загальної кількості підприємств в галузі [149]. В середньому по промисловим підприємствам цей показник складає 16,1%, по підприємствам переробної галузі – 17,3%. Лідером щодо інноваційності діяльності є підприємства з виробництва фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, для яких означений показник складає 38,2%.

На другому місці за інноваційністю підприємства з виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 34%. Третю позицію

займають підприємства з виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 29,6%.

Вище за середній рівень цей показник мають також підприємства з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань – 25,2%, та виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 24,4%.

Наявний потенціал j -того виду економічної діяльності будемо характеризувати параметром E_j - частка j -того виду економічної діяльності в загальному обсязі експорту.

На рис. 4.6 представлено товарну структуру експорту за січень-липень 2015 р.

Рис. 4.6. Товарна структура експорту за січень-липень 2015 р.

Джерело: побудовано автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Традиційно перші місця в експорті товарів займають металургійна галузь (27,3%) та сільське господарство (18% продукція рослинного походження та 8,6% жири та олії тваринного або рослинного походження). Проте значний

потенціал мають підприємства з виробництва машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання (9,9%). Щодо продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей, то частка в 6,3% є недостатньою для цієї галузі, оскільки світовий ринок хімічної продукції є перспективним, а підприємства цієї галузі визначаються високим рівнем інноваційності.

Щодо частки послуг в загальному обсязі експорту послуг, то 90% забезпечують чотири види послуг - транспортні послуги (53%), послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги (14,5%), послуги з переробки матеріальних ресурсів (11,6%) та ділові послуги (10,9%).

Тобто J -тий вид економічної діяльності за третім сценарієм характеризується кортежем параметрів:

$$(B_j)_3 = \{MD_j, Inn_j, E_j\}$$

Ефективність J -того виду економічної діяльності при реалізації третього сценарію буде зростаючою функцією від означених параметрів:

$$(e_j)_3 = f(MD_j, Inn_j, E_j)$$

Четвертий сценарій S_4 - структурна перебудова реального сектору в напрямі вимог постіндустріальної економіки є найбільш складним з точки зору його формалізації, оскільки вимоги постіндустріальної економіки включають до себе як зростання частки сфери послуг в ВВП при поступовому зменшенні часток сільського господарства та промисловості, так і перехід галузей-локомотивів зростання реального сектору на більш високі рівні технологічних укладів; розвиток «зеленої» економіки за рахунок модернізації існуючих виробництв та створення нових – екологічних. В даній моделі будемо розглядати в основному третю вимогу – екологізації виробництва. Щодо першої вимоги, то введемо параметр Ser_j , який буде приймати значення 0 для галузей сільського господарства та промисловості; 1 – для видів економічної діяльності з надання традиційних послуг (наприклад, торгівля) та 2 - для видів економічної діяльності з надання інноваційних послуг. Другу вимогу будемо

характеризувати рівнем основних технологій, що використовуються J -тим видом економічної діяльності - $Tech_j$. Екологічність J -того виду економічної діяльності характеризуватимемо витратами на природоохоронну діяльність NC_j (Додаток Ж) та рівнем викидів забруднюючих речовин та створюваних відходів NE_j (harm to the environment) (табл. 4.9).

Таблиця 4.9

Викиди забруднюючих речовин у атмосферу по Україні за видами економічної діяльності у 2014 р.

види економічної діяльності	тис.т	відсотків до загального підсумку
Усього	3190,4	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	77,0	2,4
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	556,8	17,5
Переробна промисловість	968,7	30,4
у тому числі		
Виробництво харчових продуктів	38,3	1,2
Виробництво напоїв	1,3	0,0
Виробництво тютюнових виробів	0,1	0,0
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	43,8	1,4
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	17,7	0,6
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	33,3	1,0
Металургійне виробництво	802,1	25,1
Виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	1,8	0,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1399,0	43,8
Водопостачання; каналізація; поводження з відходами	6,9	0,2
Будівництво	4,6	0,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	123,3	3,9
Інші види економічної діяльності	54,1	1,7

Джерело: данні офіційного сайту Державної служби статистики України

Аналіз даних таблиці наведеної в Додатку Ж свідчить, що за витратами на природоохоронну діяльність на першому місці знаходиться водопостачання;

каналізація, поводження з відходами (31,4%), що пояснюється специфікою цього виду діяльності. Витрати переробної промисловості в цілому складають теж 31,4%, серед яких витрати металургійного виробництва – 17,5%, витрати виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 4,7%.

З табл. 4.9 видно, що основним забруднювачем є постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (43,8%), на другому місці металургійне виробництво (25,1%), при цьому внесок виробництва хімічних речовин і хімічної продукції складає всього 0,6% загального обсягу викидів, це пояснюється високим рівнем витрат підприємств цієї галузі на природоохоронну діяльність.

Тобто J -тий вид економічної діяльності за четвертим сценарієм характеризується кортежем параметрів:

$$(B_j)_4 = \{Ser_j, Tech_j, NC_j, HE_j\}$$

Ефективність J -того виду економічної діяльності при реалізації четвертого сценарію буде зростаючою функцією від перших трьох параметрів та спадною від четвертого:

$$(e_j)_4 = f(Ser_j, Tech_j, NC_j, HE_j)$$

Таким чином, побудовано сценарну модель, яка містить чотири сценарії: збільшення ємності внутрішнього ринку, імпортозаміщення, пошук ніш на зовнішньому ринку для української продукції, структурна перебудова реального сектору в напрямі вимог постіндустріальної економіки. Для кожного із сценаріїв обгрунтовано кортеж параметрів, що характеризують пріоритетність галузей (видів економічної діяльності) реального сектору економіки з точки зору реалізації антикризової стратегії. Представлено науково-методологічний підхід до розподілу бюджетних коштів на реалізацію антикризової

модернізаційної моделі розвитку реального сектора економіки, який базується на сценарному моделюванні, що дає змогу за кожним сценарієм визначати галузі пріоритетного фінансування та прогнозувати очікувану економічну ефективність. Здійснено формалізацію оптимізаційної сценарної моделі розподілу обмежених бюджетних коштів за критерієм максимізації ефекту від їх використання.

РОЗДІЛ 5**РЕАЛІЗАЦІЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ****5.1. Формування механізму реалізації антикризової стратегії розвитку
реального сектору економіки в умовах глобалізації**

Роль системи державного і господарського управління в забезпеченні антикризової стратегії в умовах глобалізації зумовлена виконанням властивих йому механізму функцій, у тому числі:

По-перше, забезпечувати інструментарій для обґрунтування і прийняття стратегічних і поточних рішень, що охоплюють як макро-, так і мікроекономічний регулюючий вплив і параметри функціонування держави;

По-друге, забезпечувати за допомогою економічних та адміністративних важелів практичну реалізацію антикризової стратегії та поточних програм економічного розвитку, аналіз та оцінку досягнутих результатів, коригування заходів і дій в залежності від складних умов;

По-третє, забезпечувати необхідний правовий та політичний захист економічного суверенітету країни на основі вироблення і послідовного проведення в життя законодавчих і нормативних актів, що передбачають охоронні, заохочувальні та заборонні режими в системі взаємовідносин з іншими країнами;

По-четверте, формувати стійку і надійну систему розподілу прав, функцій і відповідальності, взаємодії органів і посадових осіб, що дає змогу швидко і компетентно реагувати на всі виникаючі явища і кризові ситуації у функціонуванні національної економіки.

Серед зовнішніх умов функціонування механізму забезпечення антикризової стратегії нами виділений фактор глобалізації, який має значний вплив на зміст стратегії. Прояви цього фактора конкретизують наступні моменти:

По-перше, відмінності в національних інтересах, прагнення до більш повного виділення їх із загальних інтересів, незважаючи на розвиток інтеграційних процесів. Специфіка інтересів вимагає визначення механізмів їх реалізації і розробки відповідної антикризової стратегії.

По-друге, обмеженість природних ресурсів, різний ступінь забезпеченості ними окремих країн містить потенційну можливість для загострення економічної і політичної боротьби за користування цими ресурсами.

По-третє, зростає значення чинника конкуренції у виробництві та збуті товарів реального сектора економіки. Також зростає необхідність створити умови для розвитку фінансово-банківського сектора і налагодити його чітку роботу ставиться в один ряд з умінням створювати нові промислові та сільськогосподарські технології. Тому зростання конкурентоспроможності одних країн розглядається іншими як небезпека, загроза їхнім національним інтересам.

Виходячи із зазначених положень, в механізм забезпечення антикризової стратегії доцільно включити наступні основні підсистеми:

- макроекономічне регулювання, що встановлює загальні правила і параметри господарювання;
- індикативне планування, на основі якого здійснюється орієнтація інвестиційних процесів на обрані пріоритети структурної політики, а також інші типи механізму господарювання економічними методами для всіх типів організацій;
- більш жорстке планування діяльності державних підприємств, держзамовлень, а також розробка і здійснення методів управління державним майном.

Ефективна робота механізму забезпечення антикризової стратегії може бути успішно реалізована тільки при дотриманні ряду певних вимог.

По-перше, необхідно чітко розмежувати функції апарату Президента України та уряду, а також місцевих органів влади.

По-друге, повинні бути визначені завдання державного і місцевого рівня і відповідне розмежування щодо державного регулювання між центральними та місцевими органами влади при забезпеченні єдності систем виконавчої влади.

По-третє, потрібно адекватне інформаційне забезпечення регулюючої функції держави.

Деякі важливі положення державної діяльності щодо забезпечення антикризової стратегії повинні здійснюватися в процесі розробки проєктів прогнозу економічного розвитку України та державного бюджету на середньострокову і довгострокову перспективу.

Антикризова стратегія повинна розроблятися і реалізовуватися в рамках реалізації економічної політики, основними пріоритетами якої є досягнення стійкості економічного становища, соціально-економічної стабільності суспільства, держави, дотримання конституційних прав і свобод громадян, законності.

З цією метою повинна бути створена налагоджена і надійна система державного впливу на економіку, що дасть змогу здійснювати з найменшими втратами регулювання найважливіших економічних перетворень, а також буде здатна взяти на себе функції управління і підтримки стійкого розвитку національної економіки країни.

При цьому необхідно чітко визначити межі та критерії або умови державного втручання в економіку, зокрема, межі державного сектора, а також забезпечити розвиток ефективних методів державного регулювання.

Постановка і визначення мети забезпечення антикризової стратегії країни будуть ускладнені без конкретизації відповідних завдань і заходів щодо її забезпечення.

У цьому зв'язку держава повинна здійснити комплекс заходів, насамперед, щодо забезпечення економічного зростання, що і буде гарантією економічної стабільності. Зазначені заходи повинні охопити всі сфери економіки. До цих заходів входять здійснення активної структурної та соціальної політики,

посилення активності держави в інвестиційній та зовнішньоекономічній сфері, продовження інституційних перетворень.

На макроекономічному рівні основними завданнями є: підвищення сукупного попиту; збільшення норми заощаджень і формування сприятливого інвестиційного клімату, що сприяє трансформації накопичень в інвестиції; забезпечення переливу фінансових і виробничих ресурсів від нежиттєздатних підприємств і секторів реального сектора економіки до ефективних виробників і в сектори зростання; стимулювання експорту та його диверсифікації; регулювання імпорту з метою захисту вітчизняних виробників у рамках загальноприйнятих процедур.

На мікроекономічному рівні в ході здійснення структурної політики на перший план виходять завдання підтримки та стимулювання розвитку економічно ефективних підприємств і організацій, ліквідації або реорганізації неефективних економічних структур, організації погоджувального процесу в цілях гальмування зростання цін, впровадження ринкових норм поведінки економічних суб'єктів.

В ході цієї роботи необхідно:

По-перше, виявити «локомотиви зростання», тобто підприємства та організації реального сектора економіки, які реалізують проекти і програми, що забезпечують знаходження і освоєння платоспроможного попиту на вільному ринку;

По-друге, визначити роль і місце діючих підприємств у господарській системі, організувати процес ліквідації неефективних підприємств, підвищити ефективність управління державними підприємствами;

По-третє, скласти перелік підприємств реального сектора економіки, продукція яких необхідна для забезпечення державних потреб;

По-четверте, виділити ті господарські суб'єкти, в яких контрольний пакет акцій або «золота акція» повинні бути закріплені за державою для впливу на рішення, що приймаються цими суб'єктами;

По-п'яте, визначити перелік конкретних підприємств, яким необхідна державна підтримка з метою забезпечення конкурентоспроможності на етапі приєднання України до ЄС.

Неодмінною умовою дотримання вимог забезпечення антикризової стратегії є реалізація системи проектів і програм перспективного характеру – як наукових та інноваційних, так і виробничих та інвестиційних.

Для збереження і розвитку науково-технічного потенціалу, який забезпечує стратегічні інтереси і науково-технічну незалежність України, потрібно, на наш погляд, визначити пріоритети державної науково-технічної політики, узгоджені із завданнями забезпечення сталого розвитку.

Необхідно розробити державні програми за напрямками фундаментальних досліджень, створити сприятливий інноваційний клімат в економіці з використанням різних форм державного стимулювання поширення передових технологій та захисту вітчизняних виробників наукоємної конкурентоспроможної продукції.

Сьогодні розвиток виробництва базується на фундаментальних і прикладних дослідженнях, спрямованих на створення нових видів техніки, що відповідають перспективним вимогам з безпеки, екології і надійності.

Пріоритетними напрямками проведення наукових досліджень на середньострокову перспективу є:

- використання альтернативних видів палива (водень, метанол, етанол, диметиловий ефір, біопаливо);
- створення паливних елементів і комбінованих енергетичних установок;
- освоєння і впровадження технологій, що забезпечують супровід продукції протягом її повного життєвого циклу.

Для вирішення цих завдань необхідно забезпечити формування на підприємствах реального сектору економіки відповідного кадрового потенціалу з використанням комплексної системи безперервної освіти та підвищення кваліфікації фахівців усіх рівнів, яка відповідає останнім світовим тенденціям.

Основним напрямком інвестиційної політики на перехідний період має стати формування сприятливого середовища з метою підвищення інвестиційної активності, залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій. Підкреслимо, що при проведенні ефективної інвестиційної політики повинні дотримуватися наступні основні принципи:

- послідовна децентралізація інвестиційного процесу;
- підвищення ролі неінфляційних джерел накопичення (внутрішніх джерел підприємств і заощаджень населення);
- значне розширення практики спільного (пайового) державно-комерційного фінансування інвестиційних проектів;
- перенесення центру ваги з безповоротного бюджетного фінансування на кредитування на поворотній основі;
- розміщення централізованих капітальних вкладень і державного фінансування інвестиційних проектів виробничого призначення виключно на конкурсній основі;
- використання частини централізованих (кредитних) інвестиційних коштів на реалізацію ефективних інвестиційних проектів, які швидко окупаються та об'єктів малого бізнесу незалежно від їх галузевої належності та форм власності для прискорення структурно-технологічної перебудови виробництва;
- стимулювання залучення іноземних інвестицій.

Також важливим напрямком в оздоровленні соціально-економічного клімату є інвестиційні програми. Ефективну ринкову економіку необхідно свідомо формувати. Вона має стати підсумком реалізації антикризової стратегії, в рамках якої необхідно узгодити і гармонізувати цільові установки в сфері ринкових перетворень, антикризового регулювання, структурно-технологічної перебудови, підвищення рівня життя населення, ефективного включення у світову економіку.

Крім того, для забезпечення безпечної інтеграції України у світову економіку, державі, розвиваючи спеціальні інститути, необхідно забезпечити:

- формування оптимальної структури експорту, яка передбачає значне підвищення в ньому питомої ваги та обсягів товарів з високим ступенем переробки, високоякісних послуг;

- виходячи з наявних конкурентних переваг, виявлення і цілеспрямоване освоєння найбільш перспективних для українського експорту товарних ніш країни на світовому ринку, концентрацію основних зусиль і засобів для досягнення ринкового успіху, а також всебічний розвиток виробничої кооперації, інжинірингу, лізингу;

- досягнення сприятливого торгового режиму у відносинах із зарубіжними країнами та їх торгово-економічними організаціями та спілками (СОТ, ЄС та ін.);

- забезпечення доступу вітчизняних підприємств реального сектору економіки як експортерів та імпортерів на світові ринки машин, обладнання та технологій, інформації і капіталу, до транспортних комунікацій, у тому числі на ринках з високим ступенем монополізації чи захищених протекціоністськими заходами.

Разом з тим, належить визначити перелік виробництв що має стратегічне значення для держави, які матимуть обмеження в доступі для іноземних інвесторів.

Найбільш важливими завданнями в перехідний період у галузі зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечує конкурентоспроможність національної економіки, мають стати:

- регулювання розвитку зовнішньої торгівлі при дотриманні економічних інтересів України та забезпечення її стійкого розвитку, підвищення економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтеграції національної економіки у світове господарство;

- подальший розвиток експортного потенціалу, в першу чергу, за рахунок розширення виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг, проведення політики імпортозаміщення;

- підтримка інтересів вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках з метою відновлення і збереження їх позицій на товарних світових ринках;
- проведення в рамках загальноприйнятих процедур політики розумного протекціонізму щодо вітчизняних виробників, які не є монополістами на внутрішньому ринку;
- забезпечення безперебійної роботи транспортних артерій, що з'єднують Україну з зовнішніми ринками (залізничний і автомобільний транспорт тощо).

У сфері боротьби з криміналізацією економіки необхідно активізувати протидію організованим злочинності, порушення прав громадян у сфері економічної діяльності.

На державному та регіональному рівнях повинні бути вжиті заходи, що забезпечують, в першу чергу, відображення загроз економічній злочинності, що наносить збиток реальному сектору економіки.

Ключові завдання повинні бути вирішені в галузі управління національною економікою, її окремими галузями. Удосконалення системи управління вимагає, насамперед, чіткого визначення завдань національного та галузевого рівня та відповідного розмежування з державного управління між регіональними органами влади при забезпеченні єдності системи виконавчої влади.

Для реалізації антикризової стратегії необхідно активізувати дії в усіх напрямках економічних реформ, включаючи:

- створення нормативно-правового простору, нових інститутів управління та здійснення інституційних перетворень;
- розробку механізму вирішення спірних питань і конфліктних ситуацій, що виникають у сфері економічних відносин між місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування;
- гармонійний розвиток економічних і політичних відносин з країнами ближнього і далекого зарубіжжя з урахуванням взаємних інтересів і забезпечення економічної безпеки України;

- зміцнення державної влади, підвищення довіри до її інститутів, а також раціоналізацію механізмів вироблення і формування економічної політики.

Для вирішення поставлених завдань необхідна розробка відповідного механізму їх реалізації. Механізм формування та реалізації антикризової стратегії країни – це система організаційно-економічних і правових заходів, який включає в себе наступні елементи:

- об'єктивний і всебічний моніторинг;
- вироблення порогових, гранично допустимих значень економічних показників, недотримання яких призводить до нестабільності і кризи в економіці;
- діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх кризових факторів.

Для вирішення наведених проблем в роботі побудовано загальну модель антикризової стратегії в системі державного регулювання економіки України (рис. 5.1). Стратегічною метою формалізації архітектури та реалізації в межах антикризової стратегії управлінського механізму – є замкнене створення багатогалузевої, високотехнологічної, конкурентоздатної і високоефективної економіки спрямованої на: а) досягнення високого рівня економічної безпеки держави; б) забезпечення заощадливого використання сировинних ресурсів функціонування української економіки; в) на розбудову інноваційного та промислового потенціалів; г) оптимізацію структурних змін в реальному секторі економіки; д) оздоровлення екологічної ситуації; ж) інтеграцію національної економічної системи до глобалізаційної системи світогосподарських зв'язків на взаємовигідних умовах; к) поступове підвищення вимог до результативності управління сталим розвитком, що реалізує загальноекономічне прискорення та макросистемну еволюцію в межах національної економічної системи.

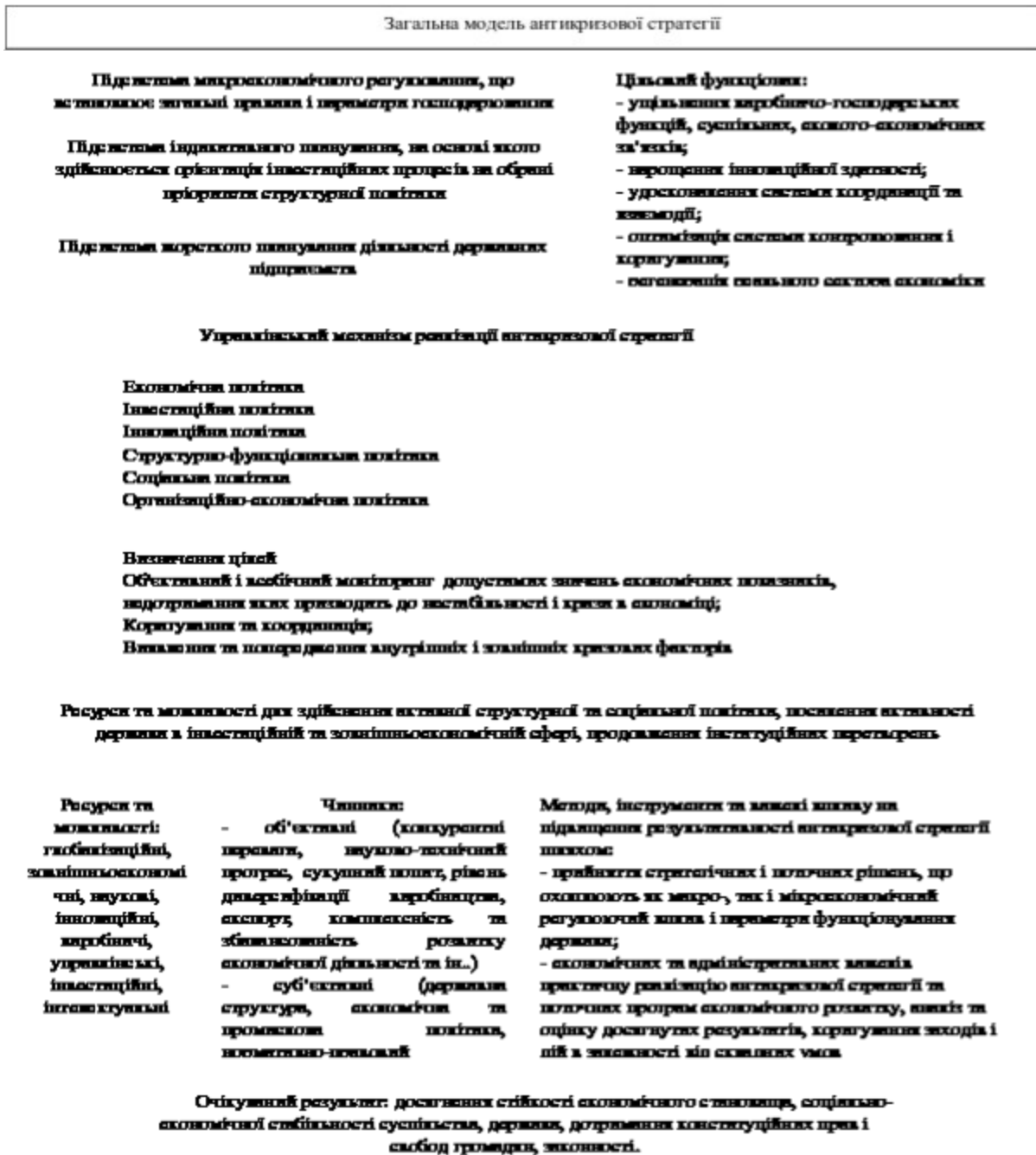

Рис. 5.1. Модель механізму реалізації антикризової стратегії реального сектора економіки (розроблено й обґрунтовано автором)

Моніторинг є інформаційно-аналітичною системою спостережень за динамікою показників ринку. Така робота проводиться в багатьох країнах світу. Однак для України вона має особливе значення. Справа в тому, що ринкова економіка в Україні характеризується цілим рядом серйозних міжгалузевих

диспропорцій і гострою нестачею ресурсів, нестійкістю економічних показників.

У зв'язку з цим зростають роль і вимоги до галузевої статистики, її об'єктивності, компетентності і глибині охоплення об'єктів спостереження, якості інформації, прогнозів тощо.

Відшкодування збитків, пов'язаних з перевищенням порогових значень, зумовлює необхідність створення так званих компенсаційних ресурсів, які можуть бути використані в екстремальних і кризових ситуаціях.

Йдеться про матеріальні запаси і резервах виробничого та невиробничого призначення, додаткових транспортних можливостях для перекидання матеріальних ресурсів, валютних резервах, можливостях міжнародної підтримки та ін.

Найважливішим елементом механізму формування та реалізації антикризової стратегії є діяльність держави щодо виявлення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз, про які детально було викладено в третьому розділі роботи.

Реалізація заходів щодо формування та реалізації антикризової стратегії вимагає також організації системи контролю за їх виконанням.

Слід підкреслити, що в умовах багатуукладної ринкової економіки, коли держава не може директивними методами спрямовувати діяльність всіх господарюючих суб'єктів реального сектора економіки, необхідне державне регулювання економіки, зокрема, шляхом впливу держави на макроекономічні параметри, цілеспрямованого регулювання структурних перетворень та грошово-фінансових потоків.

Подальша розробка теоретичних і практичних питань вдосконалення механізму формування та реалізації антикризової стратегії повинна передбачати розробку системи заходів щодо створення умов для розвитку конкуренції:

1. Формування структурної політики і пріоритетів національної економіки на основі вироблення спільних позицій держави, державних і місцевих органів влади та бізнес середовища з цієї проблеми;

2. Суттєве збільшення кількості малих і середніх підприємств реального сектора економіки;

3. Розвиток ринку цінних паперів як інструменту стимулювання заощаджень населення і акумуляції коштів для здійснення інвестиційних проектів;

4. Скорочення розриву між рентабельністю установ фінансово-банківської системи, торгівлі і галузей промисловості і сільського господарства;

5. Розробка надійної законодавчої бази і надійних методів контролю за обґрунтованістю калькуляції витрат, що вимагає суттєвого підвищення якості бухгалтерського обліку та широкого розвитку аудиторських служб;

6. Прийняття гнучкої антимонопольної політики, спрямованої на виявлення збільшення прибутку і рентабельності за рахунок порушення правил конкуренції;

7. Побудова системи аналізу, прогнозування та регулювання всієї сукупності цін - від закупівельних і оптових до споживчих.

На наш погляд, державна економічна політика виявиться найбільш ефективною у разі, якщо буде виконуватись наступний алгоритм:

- виявлення конкурентоспроможних або потенційно конкурентоспроможних підприємств – кластерів;

- ранжування виявлених кластерів з урахуванням інституційного чинника.

Це відтворить вплив на конкурентоспроможність одних і тих же національних кластерів формальних і неформальних інститутів в різних країнах;

- остаточне коректування з урахуванням національних інтересів і вибір пріоритетних для державної підтримки кластерів (політичний фактор);

- вироблення цілей, програми і механізму їх реалізації.

Антикризова стратегія держави на внутрішньому і зовнішньому ринках полягає в зміцненні та розширенні позицій при реалізації національних товарів і послуг за рахунок підвищення її конкурентоспроможності, розвитку сервісного обслуговування, вдосконалення системи продажу.

Це буде сприяти прийняттю вітчизняними виробниками заходів щодо забезпечення стійкості цін на реалізовані товари і послуги, у тому числі шляхом зниження витрат, розвитку коопераційних зв'язків з постачальниками матеріалів і комплектуючих виробів.

Властивість макроконкурентоспроможності, що виникає в результаті взаємодії економічних і політичних чинників не є іманентно характерним явищем для економіки країни.

Економічні чинники об'єктивно визначаються рівнем технології, наявністю та якістю людських, природних та інших ресурсів і не можуть бути змінені в короткі терміни. Політичні фактори, які вбудовуються в антикризову стратегію уряду країни, певною мірою суб'єктивні і можуть бути змінені в широких межах з метою досягнення взаємодії виходячи зі стану економічних чинників конкурентоспроможності економіки.

Таким чином, імпульс для досягнення і підвищення конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення її безпеки має виходити від уряду нашої країни.

На макроекономічному рівні головна мета державного регулювання конкурентоспроможності економіки полягає у створенні сприятливих умов для випереджаючого розвитку вітчизняних галузей технологічного сектора, що разом з отриманням інтелектуальної ренти у зовнішньоекономічних відносинах має змінити галузеві пропорції ВВП України.

Це обумовлює необхідність рішення задачі масштабного залучення інвестицій у високотехнологічні галузі економіки і, як результат, активізації інноваційної діяльності в цілому в країні.

Відмова уряду від багатьох економічних функцій, зокрема, приватизація паливно-енергетичного комплексу та лібералізація зовнішньоекономічної діяльності в умовах кратного розриву між рівнем цін на енергоносії в Україні і в світі привели до занепаду вітчизняної обробної промисловості, зробивши інвестування в неї не ефективним.

У свою чергу зниження ефективності виробництва в обробній промисловості посилювало інвестиційну привабливість добувної промисловості, збільшуючи природну ренту, яка практично повністю опинилася в руках приватного капіталу.

Успішна реалізація стратегії національної конкурентоспроможності, важливою складовою частиною якої є цільові програми, вимагає певні інституційні перетворення.

На наш погляд, для виявлення перспективних напрямків, визначення стратегії і тактики, координації дій уряду і підприємців, моніторингу конкурентоспроможності економіки України на різних ринках необхідно передбачити в структурі уряду Національне агентство конкурентоспроможності економіки. Виходячи з японського досвіду, представляється необхідним участь у даному агентстві на правах експертів представників вітчизняних виробників автомобільної техніки і в першу чергу тих, за якими будуть розроблені державні програми.

Для фінансування програм розвитку галузевої конкурентоспроможності пропонується передбачити в державному бюджеті статтю «Розвиток конкурентоспроможності автомобільної промисловості», яка б фінансувалася за рахунок рентних платежів. Сприятливе суспільне ставлення до даної стратегії є важливим фактором досягнення поставлених цілей. В умовах членства України у СОТ створення деяких протекціоністських бар'єрів на ринках автомобільної продукції буде проблематично.

Втім, навіть поза ГАТТ-СОТ такі дії майже завжди викликають симетричну відповідь, що знижує їх ефективність. Таким чином, особливу цінність представляє внутрішній споживач, поведінка якого визначається усвідомленням спільності власних інтересів та інтересів національної конкурентоспроможності.

Виходячи з інтересів національної конкурентоспроможності, держава має повністю забезпечити попит на продукцію вітчизняних виробників. В даному випадку достатньо відмовитися від надання митних і податкових пільг

іноземним конкурентам вітчизняних автомобілебудівників і вітчизняний ринок буде практично недоступний закордонним компаніям, що саме по собі зрозуміло тільки великими лобістськими можливостями даних концернів.

Принцип національної конкурентоспроможності в антикризовій стратегії України дасть змогу синхронізувати зусилля держави та приватного сектору, що спрямовані на інноваційний економічний розвиток, який є найважливішим чинником добробуту нації.

Ключові завдання треба вирішити також в сфері структурної політики. Структурна деформація національної економіки, подальше посилення цієї несприятливої тенденції є фундаментальною загрозою безпеці реального сектора економіки України, оскільки вона є перманентною основою відтворення сформованих у минулому диспропорцій національної економіки і пов'язаних з цим труднощів. Сформована негативна структура економіки зумовлює і постійно відтворює сучасні проблеми, а можливості її зміни визначають майбутнє вітчизняної економіки, частку ринкових перетворень.

На сьогоднішній день виділяється два типи промислової політики. Перший – західноєвропейський тип впливає на структурну політику і передбачає поступове поліпшення, коригування існуючої структури шляхом заохочення перспективних галузей і згортання збиткових галузей. Цей тип промислової політики зобов'язаний своїм існуванням високодиверсифікованому типу економічної структури західноєвропейських держав. Саме цьому типу політики як одному з напрямів забезпечення сталого розвитку реального сектора економіки буде приділено увагу. Мова буде йти в першу чергу про виробничу та інвестиційну безпеку реального сектору економіки.

Другий – японський тип спрямований на концентровану підтримку високотехнологічних галузей. В основі цього типу лежить ідея про те, що в сучасних умовах зростання залежить від освоєння науково-технічних досягнень.

Зміна структури економіки включає два етапи – пасивний і активний. На першому етапі відбувається скорочення потужностей з виробництва продукції

через зниження попиту на ринку. Цей етап необхідний для досягнення поточної збалансованості попиту і пропозиції. На другому етапі нарощуються потужності з виробництва конкурентоспроможної продукції, виробленої раніше, і створюються потужності для виробництва нових видів продукції. Напрями та підходи до структурної перебудови, які необхідно здійснити в першу чергу, а саме:

а) визначення місця і ролі діючих підприємств на предмет доцільності їх збереження в господарській системі;

б) визначення переліку підприємств оборонного комплексу, які працюють за військовим замовленням і не підлягають конверсії;

в) визначення підприємств, у яких контрольний пакет акцій має бути закріплений за державою з метою впливу на прийняті рішення;

г) залучення іноземного сектора в ті галузі і сфери економіки, які в більшій мірі впливають на структурні зрушення;

д) законодавче визначення так званих «локомотивів зростання в галузях і сферах виробництва, що сприяють формуванню оптимальної структури економіки (пріоритетне фінансування, пільги).

Відповідно в середньостроковій перспективі повинні вирішуватися такі взаємопов'язані завдання:

- підтримка ефективних і конкурентних виробництв при послідовному згортанні безперспективних і застарілих виробництв;

- розвиток інфраструктури національної економіки, необхідної для реалізації структурних перетворень;

- забезпечення більш ефективного економічного використання ресурсів;

- збереження найбільш цінних елементів накопиченого науково-технічного потенціалу;

- подолання структурних деформацій, узгодження структури виробництва і платоспроможного попиту;

- прискорення адаптації підприємств до ринкових умов;

- диверсифікація експортного потенціалу;

- забезпечення підвищення екологічної безпеки.

Структурна політика включає підвищення сукупного попиту, збільшення норми заощаджень і формування сприятливого інвестиційного клімату, що сприяє трансформації накопичень в інвестиції, забезпечення переливу капіталу від нежиттєздатних підприємств і секторів у сектори зростання, стимулювання експорту та диверсифікації, регулювання імпорту. Структурна політика повинна реалізовуватися на макро- і мікроекономічних рівнях за такими основними напрямками, які є визначальним орієнтиром діяльності органів державної влади щодо селективної підтримки елементів національної економіки для забезпечення сталого розвитку реального сектора економіки.

На макроекономічному рівні - в ході проведення структурної політики повинні вирішуватися наступні завдання:

- підвищення сукупного попиту;
- збільшення норми заощаджень і забезпечення умов трансформації накопичень в інвестиції;
- стимулювання переливу всіх видів ресурсів зі стагнуючих секторів в сектори зростання;
- збільшення валових інвестицій;
- стимулювання експорту;
- регулювання імпорту з метою захисту вітчизняних виробників у рамках загальноприйнятих процедур.

На мікроекономічному рівні в ході здійснення структурної політики необхідно вирішити наступні завдання:

- підтримка і стимулювання розвитку економічно ефективних підприємств і організацій;
- ліквідація або реорганізація неефективних економічних структур;
- недопущення можливості появи нових монополій;
- стимулювання і регулювання розвитку фондового ринку в інтересах забезпечення міжгалузевого переливу капіталу;

- організація погоджувального процесу з метою гальмування зростання цін;
- стимулювання впровадження ринкових норм поведінки економічних суб'єктів.

Посилення впливу структурних факторів на економічну динаміку означає, що в перспективі роль промислової політики не тільки сильно зросте, а й якісно зміниться. Її здійснення має бути спрямоване на те, щоб забезпечувати економічне зростання, послаблюючи його структурні обмеження.

По-перше, середньострокова антикризова стратегія економічного розвитку, яка має переважно макроекономічний характер, повинна бути доповнена цілеспрямованими заходами структурної та інвестиційної політики в промисловості. Необхідно чітко виявити найбільш ефективні «локомотиви зростання» в рамках різних сценаріїв економічного розвитку. Повинні бути заздалегідь виявлені структурні обмеження, що зумовлюють гальмування росту, і розроблені технології їх подолання.

По-друге, необхідно забезпечити взаємну узгодженість галузевих програм. Мають бути обґрунтовані економічні ефекти їх реалізації з метою стимулювання подальшого більш збалансованого підйому економіки.

По-третє, необхідний аналіз інвестиційного потенціалу галузей, що спирається на розробку їх фінансових балансів з урахуванням динаміки цін на продукцію природних монополій та інших витратоутворюючих факторів. Слід визначити можливості оновлення виробничих потужностей і масштаби першочергового залучення додаткових ресурсів в ключові галузі, щоб вони не стали вузьким місцем загальноекономічного розвитку. Світовий досвід успішних структурних змін в економіці доводить, що ключовим аспектом структурної перебудови є підтримка тих галузей національної економіки, які можуть бути носіями економічного зростання в масштабах світового ринку.

У результаті дії деяких закономірностей відтворення технологічної та інституційної структури директивно-керованої економіки в Україні в даний час існує технологічна багатоукладність.

У ринковій економіці заміщення технологічних укладів супроводжується перерозподілом ресурсів з відтворювальних контурів старого технологічного укладу в розширення нового, модернізацією виробничого потенціалу на новій технологічній основі.

Економіці з новим типом структурної будови став притаманний інший механізм формування міжгалузевих технологічних взаємозв'язків у процесі економічного розвитку. При колишній структурі знизу вгору піднімалися природна сировина та продукти його переробки на ранніх стадіях технологічного ланцюжка, а зверху вниз надходили машини й устаткування, послуги, високотехнологічні матеріали тощо, спрямовані на заміну фізично застарілого обладнання, його ремонт або на розширення виробництва на колишній технічній основі.

Моральний знос як причина залучення капіталу для заміни обладнання не відігравав визначальної ролі. У господарстві з новою структурою виробництва заміна через моральне старіння в традиційних галузях стала зустрічатися все частіше, а в нових наукомістких галузях стала правилом. Така трансформація зумовлена тим, що в економіці з новою структурною будовою інформація і галузі, пов'язані з її виробництвом і обробкою, стали визначати характер розвитку.

Домінування національної економіки в сфері технологій, сполучених з виробництвом інформаційних продуктів, у сфері інших науково-технічних інновацій стало гарантом економічного процвітання, а не тільки питанням національного престижу. У директивно керованій економіці становлення нових технологічних укладів відбувається при зберіганні та відтворенні попередніх. Це забезпечується відповідними виробничими системами.

У результаті складається специфічна ситуація відтворення технологічної багатоукладності національної економіки, яка формує наростання технологічних диспропорцій, уповільнення прогресивних технологічних зрушень і загальних темпів зростання економіки.

При розробці структурної політики в Україні важливе значення має виявлення основних особливостей галузевої та відтворювальної структур національної економіки та світових тенденцій зміни цих структур у процесі економічного розвитку. Якщо держава буде втручатися в рішення структурних проблем, робити ставку на підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників у традиційних галузях промисловості та на розвиток наукомістких виробництв, тобто орієнтуватися на потенційні переваги, створювані НТП, то в довгостроковій перспективі неминуче відбудеться трансформація структурної будови, яка відбулась в індустріально розвинених країнах.

Становлення п'ятого технологічного укладу почалося в СРСР практично одночасно з таким же процесом в розвинених капіталістичних країнах. Але при цьому орієнтовано було тільки на ОПК, і одночасно тривало розширене відтворення четвертого і третього технологічних укладів.

Тенденція відносного і абсолютного скорочення виробництва в традиційних галузях обробної промисловості та ряді підгалузей сільського господарства має багатофакторну основу. Свою роль зіграли не тільки макроекономічні та політичні чинники, а й високий рівень монополізації виробництва, подорожчання природних ресурсів, реструктуризація сукупного попиту, що пов'язана з переходом його значної частини на більш конкурентоспроможну продукцію, що імпортується. Частка продукції п'ятого технологічного укладу в промисловому виробництві впала в 3 рази (з 6 до 2%), у машинобудуванні з 20 до 8%, в промислових товарах для населення з 4 до 1%. Зниження за цей час відносної ваги виробництв п'ятого технологічного укладу еквівалентно 15-річному відкоту назад. Фактично ж в Україні спостерігається аномальна тенденція: темпи зростання виробництва знижуються з підвищенням технічного рівня галузі. Це свідчить про зниження рівня, насамперед, науково-технологічної безпеки реального сектора економіки.

Слід пам'ятати, що саме найвищий рівень розвитку промислового виробництва і забезпечених доходів заклав основу постіндустріальної трансформації економічно розвинених країн, переведення їх економік на

інноваційний шлях розвитку. Дійсно, поступове накопичення кількісних змін – збільшення кількості виробників і обсягів промислового виробництва, зростання наповненості ринків і напруженості конкурентної боротьби призвели до якісних змін в економіці, коли розробка і впровадження інновацій, вдосконалення продукту і процесу його виробництва стало невід'ємною частиною відтворювального процесу на промислових підприємствах і основним засобом забезпечення їх конкурентоспроможності. Сформована ситуація виділила промисловість не тільки головним споживачем інновацій, а й головним джерелом коштів для фінансування їх розробки.

Для ефективного виконання покладених на промислове виробництво функцій, необхідно забезпечити адаптивність його галузевої структури, з одного боку, поставленим цілям і завданням, а з іншого – прогресивним тенденціям виробничого і науково-технічного розвитку. Якщо звернутися до досвіду економічно розвинених країн, питома вага обробної промисловості в загальному обсязі промислового виробництва цих країн становить від 70 до 80%.

Поряд із встановленням ефективних макро- і мезопропорцій модернізація структури вітчизняної економіки передбачає оптимізацію складу видів економічної діяльності або її структури. Рішення даного завдання включає в себе, з одного боку відбір перспективних видів економічної діяльності, здатних скласти ефективну національну спеціалізацію, а з іншого – згортання неефективних її видів і мобілізацію вивільнених ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку. Віднесення видів діяльності до перспективних ґрунтується на використанні системи об'єктивних критеріїв, до яких слід віднести переваги та сильні сторони країни, втілені в факторному потенціалі і наявність не наповнених зростаючих ринків.

Слід зазначити, що даний фактор, мабуть, єдиний, досить повно використовується при формуванні структури національної економіки в Україні. При цьому слід зазначити, що слабо враховувались додаткові можливості, які відкриває глобалізація – доступність переваг і ринків по всьому світу, про що

свідчить досить низький рівень транснаціоналізації української економіки. Тим часом транснаціоналізація є одним з найбільш впливових процесів сучасності, що забезпечує збільшення масштабів та ефективності, виробництва, розширення географічних рамок коопераційних зв'язків, вдосконалення механізмів акумуляції капіталу і ресурсів розвитку, уніфікацію економічного простору у вигляді зближення «правил гри» та однаковості в споживчих перевагах через домінування світових брендів і стандартів. Активну участь вітчизняного бізнесу в процесі транснаціоналізації дасть змогу істотно підвищити конкурентоспроможність національної економіки, сформувати додаткові джерела ресурсів розвитку, безпосередньо брати участь у виробництві і розподілі світового доходу.

Відзначимо, що національна економіка має всі необхідні передумови для активного включення в процес транснаціоналізації: значний ресурсний, кадровий і науково-технічний потенціал; досвід управління в умовах мультикультурного середовища; високий рівень адаптивності, що сформувався у відповідь на перманентні кризові явища. Однак на рівень і темпи транснаціоналізації українського бізнесу негативно впливає більш пізніше включення національної економіки в даний процес, не сформованість організаційно-правових та економічних механізмів створення та просування українських ТНК. На рівні компаній – це відсутність або недостатньо висока якість стратегій закордонного інвестування, механізмів управління міжнародною мережею і просування компанії в світовій економіці, на рівні держави – недостатня ефективність державної підтримки зарубіжної експансії національних компаній, а також проблеми створення позитивного іміджу країни.

Враховуючи зростаючу нестабільність ринкової ситуації, до найважливіших критеріїв формування ефективної структури української економіки та забезпечення безпеки економічного розвитку слід додати рівень диверсифікації виробництва та експорту. Як відомо, за своїм змістом диверсифікація є мірою внутрішньої різноманітності економічної діяльності і

забезпечується в трьох основних формах: за допомогою розширення напрямків економічної діяльності (внутрішньо- і міжгалузева форма), продуктів, що випускаються (продуктова форма) та ринків, на яких ці продукти представлені (регіональна форма). Її основоположна мета – забезпечення стійкості економічного розвитку і зниження ринкових ризиків за рахунок коливань ринкової кон'юнктури, коли застій на одному ринку може супроводжуватися збільшенням обсягу продажів на інших ринках.

Неважко помітити, що диверсифікація (розосередження) знаходиться в складному діалектичному зв'язку з національною спеціалізацією (концентрація на певних видах діяльності), в силу чого потрібне встановлення і підтримання балансу у використанні цих критеріїв. У вирішенні цього завдання може бути використаний оптимум за Парето для трьох змінних – рівень диверсифікації, доходи і ефективність національної господарської системи.

За розрахунками фахівців, величина коефіцієнта диверсифікації, що забезпечує відносну стійкість виробництва в умовах сучасного ринку, повинна становити від 130 до 150. Зауважимо, що у лідерів процесу диверсифікації виробництва та експорту США і Китаю показник диверсифікації ще вище і становить відповідно 530 і 391. В Україні цей показник у виробництві не перевищує 40, а в експорті - менше одиниці, що спричиняє вразливість національної економіки до змін ринкової кон'юнктури. І хоча проведений в роботі аналіз показав в цілому позитивну динаміку показника диверсифікації виробництва та експорту в Україні, але наведені темпи її зростання не можуть забезпечити кардинального вирішення даної проблеми, оскільки для цілей антикризової стратегії потрібен кардинальний прорив у цій галузі, що дасть змогу збільшити відповідний показник в декілька раз.

Досягнення ефективного рівня диверсифікації здатне не тільки знизити ринкові ризики і стати основою довгострокового економічного зростання в країні, а й забезпечити вибухову зовнішньоторговельну експансію українських компаній, реалізацію ними амбіцій глобального технологічного лідерства, хоча спочатку і на обмежених сегментах світового ринку.

У тісному зв'язку з двома наведеними критеріями знаходиться критерій комплексності та збалансованості розвитку економічної діяльності, від якого також залежить стійкість функціонування і розвитку національної економіки. Йдеться про відновлення і формуванні нових науково-виробничих, виробничо-збутових комплексів і кластерів, здатних забезпечити взаємопов'язаний розвиток взаємодоповнюючих галузей та видів економічної діяльності.

Роль даного чинника можна проілюструвати на прикладі металургійного виробництва. Як відомо, основним споживачем його продукції виступає машинобудування, при цьому за цією ознакою його можна віднести до сполучених видів економічної діяльності. Кризове становище вітчизняного машинобудування позбавляє металургійне виробництво ємного внутрішнього ринку і орієнтує переважно на зовнішній ринок. Наслідком цього є, з одного боку, залежність галузі від кон'юнктури світового ринку та обмежувальних заходів, прийнятих країнами-імпортерами, а з іншого – експорт продукції низької обробки і не використані можливості нарощування доданої вартості.

Відносно високотехнологічних галузей слід зазначити, що винесення тих чи інших видів діяльності за межі країни, може призвести до порушення конфіденційності інформації про нові науково-технічні розробки і поставити їх реалізацію в залежність від благонадійності та бажання співпрацювати зарубіжних партнерів. Тим самим створюється загроза технологічної незалежності країни. Це означає, що при всій важливості науково-технічного співробітництва і його зростаючих можливості, що відкриваються у зв'язку з розвитком тенденцій глобалізації, рішення в даній сфері мають прийматися виважено, особливо в тих сферах, де національна економіка претендує на технологічне лідерство.

Оскільки для будь-якого виду економічної діяльності важливий, насамперед, її результат, то найважливішим критерієм відбору пріоритетних видів економічної діяльності відводиться рівню генерування ними доданої вартості. Дійсно, показник доданої вартості не тільки відображає кінцевий фінансовий результат економічної діяльності (прибуток, повернення капіталу,

заробітна плата), але і в опосередкованому вигляді служить найважливішою характеристикою рівня і якості життя, економічної безпеки країни, турботи про довкілля. Визначальний вплив показника доданої вартості на доходи підприємницьких структур реального сектору економіки, рівень і якість життя населення вимагає обґрунтованого визначення стратегічних цілей в даній сфері.

Як вже зазначалося у розділі 3 цього дослідження, національна економіка в своєму сучасному стані не здатна забезпечити досягнення певних Комісією ООН індикаторів життєдіяльності населення. Відповідно до одного з індикаторів, заробітна плата нижче 3 дол. за годину не забезпечує навіть простого відтворення робочої сили і неминує призводити до деградації трудового потенціалу суспільства. В Україні цей показник становить 1,5 дол. Другий індикатор - частка заробітної плати у ВВП повинна становити від 50 до 75% (цей рівень підтримують країни ЄС, США та Японії), в Україні ж реально вона становить близько 30%.

Отже, навіть вихід на рівень нормального відтворення робочої сили припускає, як мінімум, подвоєння величини доданої вартості, що генерується національною економікою. Рішення цього складного завдання потребує інтенсивної державної підтримки розвитку середньо- і високотехнологічних галузей і виробництв реального сектора економіки, які, як відомо, і дають найбільш високий рівень доданої вартості. Однак, здійснюючи вибір на користь зазначених видів економічної діяльності, слід пам'ятати про те, що саме високий рівень доданої вартості провокує вкрай напружену конкурентну боротьбу у відповідних секторах ринкового простору. У цьому зв'язку в короткостроковому періоді спиратися у своєму виборі слід на види економічної діяльності, в яких національною економікою України накопичений найбільший конкурентний потенціал.

Необхідно враховувати і той факт, що забезпечення конкурентоспроможності високотехнологічних видів діяльності безпосередньо пов'язано з досягненням лідерства в технологічному розвитку. Зазначені обставини вимагають взаємопов'язаного обліку критерію доданої вартості і

критерію відповідності видів діяльності основоположним напрямками інноваційного розвитку країни, що дасть змогу перейти до формування інноваційних структур.

Однак саме по собі створення інноваційних структур не є гарантією високої інноваційної активності, що наочно демонструє український досвід. Дійсно, незважаючи на створення в країні державних інноваційних фондів, інноваційно-технологічних центрів, технопарків, венчурних інноваційних фондів тощо, виробництво вітчизняними підприємствами реального сектора економіки продукції на основі принципово нових технологічних розробок, за даними офіційної статистики, становить трохи більше 15 млрд. грн., а її частка в сукупному обсязі продукції промисловості 0,6%. Навіть у високо-технологічних секторах ця частка не перевищила 2,4%, що, істотно менше, ніж у більшості європейських країн. Наприклад, частка принципово нової продукції в середньому по галузях промисловості становить у Фінляндії - 17%, у Швеції - 16, у Німеччині, Франції, Великобританії - 10-11%.

Якщо розглядати менш наукомісткі галузі вітчизняної промисловості, то їх внесок у випуск принципово нової продукції мінімальний, а саме: підприємства середньо-технологічних секторів високого рівня – 1,2%, низького рівня – 0,4, низько-технологічних галузей – 0,5%. Низька результативність інноваційної діяльності послаблює конкурентні позиції українських виробників на зовнішніх ринках. Переважна частина їх експорту припадає на продукцію, що не підлягала технологічним змінам, а частка інноваційних товарів, робіт та послуг складає всього 7,7%.

Як показав проведений в роботі аналіз, підприємства реального сектора економіки надають перевагу іншим видам інноваційної діяльності, таким як закупівля вже упередметнених технологій – машин і устаткування (68% підприємств). Мотивом при цьому служить цілком виправдане положення макроекономічного стану прагнення підприємств в найкоротші терміни оновити матеріально-технічну базу, підвищити технологічний рівень і рівень конкурентоспроможності виробництва, забезпечити більш швидку окупність

вкладених в інновації засобів. Проте вже в найближчій перспективі політика, що перешкоджає довгостроковим інвестиціям в ще не упереджені вітчизняні розробки у вигляді патентів та інших результатів НДР може викликати руйнування накопиченого в країні інноваційного потенціалу і тим самим підірвати основи не тільки поточної, а й майбутньої конкурентоспроможності національної економіки.

Проведений у роботі аналіз рівня економічної безпеки показав, що за останній час не відбулося суттєвих зрушень, у подоланні наявних зовнішніх і внутрішніх загроз, що свідчить про неефективність розроблених в даній області антикризових стратегій, і відсутності дієвих механізмів їх практичної реалізації. Наведено авторський процесно-замкнений підхід до побудови механізму реалізації антикризової стратегії реального сектора економіки в системі державного регулювання економіки України. Стратегічною метою формалізації архітектури та реалізації в межах антикризової стратегії управлінського механізму – є замкнене створення багатогалузевої, високотехнологічної, конкурентоздатної і високоефективної економіки спрямованої на: а) досягнення високого рівня економічної безпеки держави; б) забезпечення заощадливого використання сировинних ресурсів функціонування української економіки; в) на розбудову інноваційного, інвестиційного та промислового потенціалів; г) оптимізацію структурних змін в реальному секторі економіки; д) оздоровлення екологічної ситуації; ж) інтеграцію національної економічної системи до глобалізаційної системи світогосподарських зв'язків на взаємовигідних умовах; к) поступове підвищення вимог до результативності управління сталим розвитком, що реалізує загальноекономічне прискорення та макросистемну еволюцію в межах національної економічної системи.

5.2. Державна політика щодо забезпечення конкурентних переваг реального сектору економіки України

Значення конкуренції для функціонування ринкової економіки важко переоцінити. Конкуренція є невід'ємною частиною ринкового середовища і є необхідною умовою розвитку національної економіки.

Методологічні основи конкуренції як категорії заклали основоположники економічної науки А. Сміт, Дж. Кейнс та інші [121; 239]. Поведінковий підхід став першим підходом до визначення конкуренції. Зокрема, А. Сміт ототожнював конкуренцію з «чесним суперництвом між продавцями за більш вигідні умови продажу своїх товарів» [239, с. 68].

Досить вагомий внесок у теорію досконалої конкуренції був зроблений Дж. С. Міллем, їм розроблено рівняння міжнародного попиту, наведена потрійна класифікація цінової еластичності попиту, розроблені поняття економії на масштабах, альтернативних витрат [146, с. 34].

Американський економіст П. Хайне стверджує: «Конкуренція є прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідкісних благ». Тут визначальним фактором конкурентоспроможності виступає здатність до забезпечення «масовості» малодоступних благ [113].

Австрійський вчений Ф. фон Хайек вважає, що «конкуренція - процес, за допомогою якого люди отримують і передають знання. Конкуренція веде до кращого використання здібностей і знань. Велика частина досягнутих людських благ отримана саме шляхом змагання, конкуренції. Конкуренція вимагає раціональної поведінки як умови перебування на ринку» [113]. За Ф. Хайєком конкурентоспроможність визначається людським фактором.

Деякі дослідники вважають, що в світі відсутнє єдине поняття «конкуренція» і вчені дотримуються одного з трьох трактувань конкуренції:

- поведінкове трактування конкуренції - боротьба за гроші покупця шляхом задоволення його потреб;
- структурне трактування конкуренції - аналіз структури ринку для визначення ступеня свободи продавця і покупця на ринку (форми ринку) і способу виходу з нього;

- функціональне трактування конкуренції - суперництво старого з новим, з інноваціями, коли приховане стає явним [260, с. 291].

Конкуренція в умовах вільного ринку є самовиникаючим, самопідтримуючим і саморегулюючим явищем, яке об'єктивно притаманне ринковим зв'язкам і відносинам [118]. У цьому сенсі можна стверджувати не стільки про зовнішнє управління конкуренцією, скільки про пристосування до конкуренції.

Досліджуючи питання управління конкуренцією на ринках з боку держави, слід мати на увазі обмежені можливості державних органів і тим більше підприємницьких структур впливати, впливати на конкуренцію в масштабах локальних, регіональних, міжнародних ринків.

Якщо підходити до проблеми конкуренції з цієї точки зору, то правомірніше розглядати її з боку впливу на процеси конкуренції, іменованого управлінням конкуренцією, а то й більшою мірою з позицій розвитку можливостей суб'єктів господарської діяльності брати участь у конкуренції, посилювати своє конкурентне становище на ринках.

При такій постановці в центрі уваги повинна знаходитися конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів, агентів економічної діяльності, а об'єктом вивчення теорії та практики управління стає управління конкурентоспроможністю учасників конкурентних ринкових відносин.

У науковій літературі можна зустріти різні визначення поняття «конкурентоспроможність», хоча за змістом цієї категорії ясно, що мова у всіх випадках йде про здатність учасника економічної діяльності конкурувати зі своїми суперниками на ринках.

Неокласична теорія, розвиваючи теорію поведінкового підходу, визначає зміст конкуренції як боротьбу за рідкісні економічні блага. Так, на думку американського економіста П. Хейне, «конкуренція є прагнення якомога краще задовольнити критеріям доступу до рідкісних благ» [113].

Структурний підхід визначає зміст конкуренції типом ринку і тих умов, які панують на ньому, а функціональний підхід зміщує розгляд економічної сутності конкуренції в бік вивчення її ролі в економічному розвитку.

Поняття конкурентоспроможності досі до кінця не сформульовано, незважаючи на загальне визнання його значущості. Щоб зрозуміти, що таке конкурентоспроможність, необхідно спочатку зрозуміти основи добробуту нації. Головною економічною метою нації є підвищення стабільного рівня життя населення країни. Рівень життя має оцінюватися для населення в цілому, а не по окремим громадянам, а підвищення рівня життя має бути доступне всім групам населення.

У щорічному рейтингу конкурентоспроможності, представленому в щорічному звіті Всесвітнього економічного форуму, який складається щорічно з 1979 року на основі відкритої інформації, а також з урахуванням думок кількох тисяч експертів із більш як ста країн світу. Україна у 2014 році посіла 76 місце. За останній рік Україна опустилась одразу на 8 позицій, опинившись між Словаччиною на 75-ому місці та Хорватією на 77-ому. Основні переваги України полягають у великому обсязі ринку і позитивній зміні показників макроекономічної стабільності. Слід зазначити, що звіт спирається на дані, зібрані до того, як криза в Україні набула значної ескалації (анексія Криму і конфлікт на Донбасі). Швейцарія очолили рейтинг конкурентоспроможності країн, Сінгапур знаходиться на другій позиції, за ним йдуть США, Фінляндія, Німеччина. У першій десятці домінують країни: 6-е, 7-е і 8-е місця зайняли Японія, Гонконг, Нідерланди відповідно.

Універсального, загальноприйнятого визначення конкурентоспроможності не існує. На відміну від конкурентних відносин (конкуренції), що представляють собою певні відносини між її суб'єктами, поняття «конкурентоспроможність» представляє потенційну або фактичну властивість якогось явища (особи чи предмета), безпосередньо пов'язаного з конкуренцією. У найбільш загальному випадку воно визначає потенціал або

рівень можливості суб'єкта конкурентних ринкових відносин до суперництва зі своїми контрагентами.

Відносно економічної сфери під конкурентоспроможністю в найзагальнішому вигляді можна розуміти володіння властивостями, що створюють переваги для суб'єкта економічного змагання (конкурентної боротьби) [120, с. 86].

Європейський форум з проблем управління визначив, що конкурентоспроможність - це реальна і потенційна можливість фірм в існуючих для них умовах проектувати, виготовляти і збувати товари, які за ціновими та неціновими характеристиками більш привабливі для споживача, ніж товари їх конкурентів [124, с. 241].

У даному визначенні, що стосується конкурентоспроможності підприємства, підкреслюється вирішальна роль споживачів в якості головного чинника, які визначають рівень конкурентоспроможності, товарів та послуг які отримуються і використовуються даними споживачами. Ще одна характерна риса наведеного визначення полягає в тому, що в ньому виділено вплив на конкурентоспроможність не тільки виробництва і збуту, а й проектування товарів. Дійсно, вже в процесі проектування, розробки товарів, при визначенні їх конструкції, форми, складу закладаються якісні параметри, які визначальним чином впливають на привабливість товару для потенційного споживача.

Характерно, що у наведеному визначенні конкурентоспроможності підприємства асоціюється, ототожнюється з привабливістю вироблених ним товарів. Такий підхід не можна визнати вичерпним, оскільки суб'єкт господарювання може бути конкурентоспроможним завдяки історично сформованому іміджу, рекламі, які не завжди адекватно відповідають реальній привабливості товарів для споживачів.

Відзначимо до того ж, що включення у визначення конкурентоспроможності таких описових її ознак і властивостей, як привабливість, привабливість товару для споживача, не сприяє конкретизації даного поняття, надає йому суб'єктивного забарвлення. Зведення всіх покупців

товару до одного універсального споживача не дає можливості усвідомити, яка кількість покупців, цікавиться цим товаром, а саме від цієї кількості залежить конкурентоспроможність.

Окремі автори включають у визначення конкурентоспроможності властивість товару, яка характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними товарами інших продавців, представленими на даному ринку [127]. Недостатність такого визначення полягає в тому, що воно відтворює визначення якості товару, тоді як конкурентоспроможність товару визначається співвідношенням якості та ціни.

У більш загальному вигляді конкурентоспроможність товару характеризується як ступінь його відповідності вимогам конкурентного ринку, запитам покупців в порівнянні з іншими аналогічними товарами того ж призначення, представленими на даному чи інших доступних ринках [137].

Конкурентоспроможність визначається, з одного боку, якістю товару, його технічним рівнем, споживчими властивостями і, з іншого боку, ціною пропозиції на товар. На конкурентоспроможність товару впливають також мода, продажний і післяпродажний сервіс, реклама, кон'юнктура ринку, коливання попиту, платоспроможність споживачів.

Відповідно з цим можна зробити висновок про необхідність розрізняти узагальнююче поняття «конкурентоспроможність» та приватні поняття – «конкурентоспроможність продукції», «конкурентоспроможність підприємства», «конкурентоспроможність регіону», «конкурентоспроможність країни».

Думки різних авторів щодо функціонального навантаження категорії «конкурентоспроможність» систематизовані в табл. 5.1.

На нашу думку, конкурентоспроможність для цілей цього дослідження можна визначити як властивість суб'єкта конкурентних відносин, що характеризує ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на даному ринку.

Всі ці види конкурентоспроможності з точки зору управлінського підходу утворюють свого роду ієрархію, в якій здатність конкурувати на рівні системи зумовлюється конкурентоспроможністю підсистем, які входять до її складу.

Таблиця 5.1

Акцентування категорії «конкурентоспроможність» на конкретних аспектах

Автор	Фактори				
	Людський фактор	Мобільність	Забезпечення доступу до благ	Умови реалізації	Вся безліч факторів
А. Сміт		+			+
П. Хайне			+		
Ф. Найт				+	+
Ф.А. фон Хайек	+				
М. Портер					+
И. Шумпетер	+			+	
К.Р. Макконелл і С.Л. Брю				+	
А.Ю. Юданов				+	
Ф. Котлер			+		+

Джерело: Згруповано автором

У той же час кожен рівень має власні можливості впливу на підвищення конкурентоспроможності. Слід особливо підкреслити залежність конкурентоспроможності вироблених товарів від проектів їх конструкції та технології виготовлення. Якість товару і витрати його виробництва найбільш залежать від досконалості наукових розробок, проектування, конструювання, технологічного забезпечення виробництва.

Виділення конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою підкреслює також специфіку методів управління конкурентоспроможністю на кожному з рівнів, своєрідність макроекономічного

і мікроекономічного управління, здатність до конкуренції країни, галузей, регіонів, компаній, виробників окремих товарів і послуг.

Державне управління конкурентоспроможністю представляє організаційно-розпорядчий, економічний, морально-психологічний вплив державних органів на процеси розробки, виготовлення, ринкового обігу, споживання товарів і послуг та учасників цих процесів, яке здійснюється з метою зміцнення позицій на ринках, максимізації обсягу продажів, виручки від продажів, доходу, прибутку за допомогою використання конкурентних переваг. До останніх входять більш високі в порівнянні з конкурентами технічний рівень і якість товарів і послуг, більш низькі ціни, витрати виробництва та обігу, включаючи трансакційні.

Державне управління конкурентоспроможністю на макро- і мікроекономічному рівнях, що спрямоване на її підвищення, включає:

- фінансування наукових досліджень, проектних, конструкторських, технологічних розробок, дослідного виробництва, випробувань в рамках державних цільових програм науково-технічного та техніко-технологічного розвитку;

- участь держави у професійній підготовці, підвищенні рівня освіти працівників;

- державну участь у пошуку, поширенні, передачі світового досвіду ведення виробництва та організації ринкових продажів;

- державне сприяння освоєнню і застосуванню ресурсощадних технологій виробництва та обігу продукції;

- управління якістю товарів і послуг за допомогою розробки та затвердження державних стандартів якості та сертифікації продукції;

- державне сприяння просуванню товарів і послуг вітчизняних виробників на ринки збуту, утриманню і розширенню секторів ринку, захисту від тиску вітчизняних та іноземних монополій.

Слід також зауважити, що держава може вдаватися до заходів підвищення конкурентоспроможності продукції, товарів, послуг шляхом стимулювання

високої якості, регулювання та контролю параметрів якості, встановлення податкових ставок, митних зборів, тарифів, що сприяють посиленню конкурентних можливостей вітчизняних товаровиробників.

З категорією конкурентоспроможності пов'язані конкурентні переваги. У відповідності з рівнями поняття конкурентоспроможності, носіїв конкурентних переваг можна умовно розділити на три основні групи, кожна з яких характеризує ієрархічний рівень формування категорії конкурентоспроможності:

- мікрорівень - товари (конкретні види продукції і послуги);
- мезорівень - окремі підприємства, фірми, їх корпоративні об'єднання, галузі, галузеві комплекси;
- макрорівень - національні господарства окремих країн.

На кожному із зазначених рівнів формується різний зміст самого процесу конкуренції і коло чинників, що формують мікро-, мезо- і макроконкурентоспроможності. Кожне з перерахованих понять конкурентоспроможності описується своїм набором показників і відповідно процес її підвищення потребує специфічного для кожного рівня підходу [197, с. 515].

Відповідно до запропонованої структури поняття конкурентоспроможності, на кожному з рівнів формулюються різні її визначення:

- мікроконкурентоспроможність – сукупність факторів, що забезпечують товарам переваги в їх обміні на гроші на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- мезоконкурентоспроможність – сукупність факторів, які забезпечують сталий рівень виробництва та збуту конкурентоспроможних товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- макроконкурентоспроможність – сукупність факторів, зміцнення і розвиток національної відтворювальної бази, що забезпечує довгострокові переваги країни у світовій економіці в порівнянні з іншими країнами [197, с. 521].

Загалом всю сукупність конкурентних переваг умовно можна розділити на три групи:

- ресурсні (володіння ресурсами особливої якості або кількості (природними або придбаними));
- операційні (характеристика ступеня або ефективності використання наявних ресурсів);
- програмно-стратегічні (наявність певної стратегії розвитку суб'єкта – носія конкурентної переваги, якість цієї стратегії).

В процесі розвитку конкурентних ринкових відносин види переваг ускладнюються від ресурсних до стратегічних і останні (стратегічні) стають все більш важливими [209].

Сьогодні конкурентна боротьба фактично перетворюється на боротьбу стратегій практично на всіх рівнях, а стратегічна компонента, по суті, є провідною характеристикою конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність є поняттям, пов'язаним з формуванням і використанням потенціалу ринкового суб'єкта, отже, його формування та реалізація ефективно можуть бути здійснені тільки за певною програмою, планом або відповідно до заздалегідь розробленою стратегією. Тому розробка антикризової стратегії в конкурентній боротьбі є головною і вихідною точкою ведення такої боротьби. Звідси можна зробити висновок, немає конкурентної стратегії - ні конкурентної боротьби [209].

Відповідно до даних положень, розробка антикризової стратегії може складатися з наступних основних етапів (рис. 5.2):

- оцінка позицій об'єкта конкурентної боротьби (товару, підприємства, країни);
- прогноз зміни умов конкурентного середовища;
- розробка стратегічного плану дій з варіантами реакції на різні прогностичні ситуації.

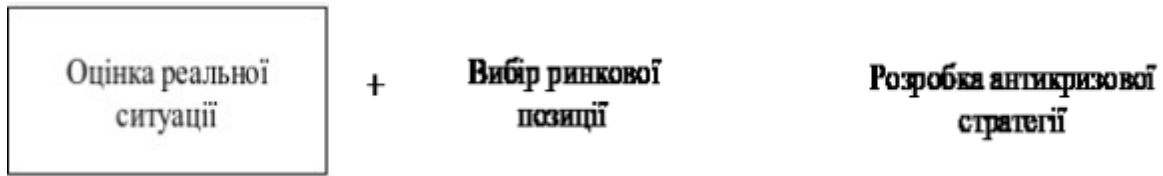

Рис. 5.2. Основні елементи розробки антикризової стратегії (розроблено й обґрунтовано автором)

Всі ці елементи зберігають своє значення для будь-якого рівня ведення конкурентної боротьби. Відповідно, чим складніше і масштабніше суб'єкт цієї боротьби, тим більш важливою і складною стає завдання формування антикризової стратегії вже на початковому її етапі - на етапі оцінки конкурентних позицій [230].

Одним з основних завдань реалізації стратегічних рішень є зміна балансу в розстановці конкурентних сил на користь товару, компанії, галузі чи країни з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Для країни необхідна оцінка всієї сукупності соціально-економічних, національно-культурних і військово-політичних характеристик, здатних в тій чи іншій мірі вплинути на її конкурентні позиції у світі. При цьому особливо важлива якісна оцінка її позиції як суб'єкта конкурентної боротьби в глобальній світовій економіці. Головним завданням розробки антикризової стратегії є виявлення сильних і слабких сторін конкуруючого суб'єкта [230].

При розробці та реалізації стратегічного плану чи програми важливо врахувати дві умови. Перше - одного разу розроблений план повинен постійно оновлюватися і коригуватися відповідно до мінливих умов. Наступність і гнучкість - дві головні умови, що забезпечують стійкість стратегічної лінії.

Друге - стратегія повинна неухильно виконуватися, тобто зміни не повинні торкатися суті стратегічного задуму. У процесі реалізації антикризової стратегії можуть допускатися коректування програми, але такі, які не порушують суті самої стратегії [230].

Тут також діє жорсткий принцип: відхилення від антикризової стратегії можливі тільки в тому випадку, якщо ці відхилення сприяють появі нової

стратегії, в іншому випадку такі відступи позбавляють суб'єкт конкурентної боротьби стратегічної переваги.

В умовах глобалізації світової економіки і виходу конкурентних відносин на новий рівень все більшого значення в практиці зовнішньоекономічної діяльності та в її теоретичному висвітленні займає проблема конкурентоспроможності різних країн і держав на світовому ринку.

Поняття «конкурентоспроможність країн» було введено в науковий обіг М. Портером в 1990 р [216].

До цього одні економісти вважали, що конкурентоспроможність країни - це категорія макроекономіки, що досягається за допомогою таких важелів, як курси валют, ставки відсотка, рівновага платіжного балансу, інші – багаті природні ресурси, дешева робоча сила тощо. Задовільного пояснення конкурентоспроможності країн не давав жоден з цих підходів через значну частину винятків.

Крім цього, автор стверджує, що єдиною основою конкурентоспроможності окремої країни є продуктивність, в його трактуванні «ефективне використання робочої сили і капіталу» [4, с. 135]. Рівень життя в окремій країні вимірюється таким загальним показником, як національний дохід на душу населення. Він і був прийнятий за основу при визначенні її конкурентоспроможності у світовій економіці.

До кінця десятиліття поняття «міжнародна конкурентоспроможність країн» міцно закріпилась в економічній літературі, а відповідна теорія містила відповідь на головне питання, яке стояло перед державами, особливо малих промислових країн, на початку 1990-х років: чи має перспективи «національна територія» в умовах глобалізації та супутньої їй регіоналізації світової економіки. Автор теорії розробив систему показників, що визначають міжнародну конкурентоспроможність окремих галузей протягом тривалого періоду часу.

Для відповіді на питання, чому країна досягає успіху в міжнародній конкуренції в тій чи іншій галузі, була зроблена спроба дати його у вигляді

системи чотирьох показників (на прикладі «конкурентного ромба»), що носять загальний характер і формують середовище, в якому конкурують місцеві підприємства. Чотири вершини ромба з'єднують групи досить різнопланових факторів, які вдалося виділити на основі міждисциплінарного аналізу, об'єднуючого результати досліджень зазвичай рідко «поєднуваних» дисциплін: технологічна інновація, промислова економіка, економічна географія, міжнародна торгівля, політичні науки, промислова соціологія і навіть менеджмент. Необхідність такого міждисциплінарного підходу пояснюється складним характером системи сучасних міжнародних економічних відносин.

«Конкурентний ромб» М. Портера включає систему чотирьох груп показників: факторних умов, умов внутрішнього попиту, споріднених і підтримуючих галузей, структуру і стратегії підприємства, внутрішньогалузеву конкуренцію [215].

Перша група представляє собою ту частину теорії, яка найбільш близька до класичних теорій зовнішньої торгівлі (Д. Рікардо) доповнених включенням різниці в технології, якості факторів і методів конкуренції. Тим самим було розширено список факторних умов, що входили до неокласичної трифакторної моделі Хекшера-Оліна.

Головна ідея полягає в тому, що основні фактори для конкурентоспроможності країною не успадковуються, а створюються (найбільше значення має ефективність використання факторів - темпи їх створення і механізми їх вдосконалення).

Друге важливе положення - класифікація факторів на базисні і розвинені, загальні та спеціалізовані. Щоб забезпечити конкурентні переваги на світовому ринку, фактор повинен бути у високому ступені спеціалізований, пристосований для потреб конкретної галузі промисловості. Спеціалізовані фактори набагато важче скопіювати, і вони, як правило, вимагають великих довготривалих інвестицій. Тому, недолік окремих базисних факторів може бути не слабкістю, а сильною стороною в конкурентній боротьбі, спонукаючи компанії здійснювати нововведення й удосконалення.

Друга група в конкурентному ромбі – умови внутрішнього попиту – мають велику роль, незважаючи на глобалізацію конкуренції. При цьому найбільше значення має не обсяг внутрішнього попиту, а його якість і відповідність тенденціям розвитку попиту на світовому ринку. Мають перевагу у конкурентній боротьбі країни, де розвитку певного сегмента ринку було приділено більше уваги у зв'язку з особливими внутрішніми умовами, в той час як попит на цю продукцію в інших країнах був поки невисокий.

Умови попиту, які характерні для даної країни, можуть змусити компанії фінансувати нововведення. Ключем для розуміння того, в якій країні найбільш досвідчені і вимогливі покупці, можуть бути національні вподобання. Іноді національні вподобання не є причиною, а наслідком розвитку високо конкурентоспроможної національної галузі.

Дуже важливо, щоб цей національний підвищений попит передбачав майбутній попит світового ринку, тоді обсяг і характер розвитку внутрішнього попиту можуть посилити конкурентну перевагу галузі промисловості. Великий внутрішній ринок впливає на інвестиційні рішення в тих галузях, де велика економія на масштабах, великі потреби в НДДКР і високий ступінь невизначеності. Перевагою великого ринку є ще й наявність на ньому внутрішньої конкуренції. В інших умовах великий внутрішній ринок може обернутися не благом, а злом: фірми втрачають стимули до постійного оновлення і вдосконалення.

Третя важлива детермінанта національного конкурентної переваги – споріднені і підтримуючі галузі. Звідси надходять напівфабрикати і допоміжне обладнання високої якості. Останнім часом цій детермінанті приділяється більше уваги зважаючи на певні особливості: конкурентоспроможними бувають зазвичай не окремі галузі, а «групи» чи «кластери» галузей, де компанії інтегруються по горизонталі і вертикалі. Адже ці «кластери» мають тенденцію до концентрації в рамках обмеженого географічного простору.

Четверта група – стратегія і структура фірм, внутрішньогалузева конкуренція – група різнорідних, але особливо важливих для розуміння

конкурентних переваг, факторів. Цілі, стратегії і способи організації підприємств значно відрізняються в різних країнах. Спосіб менеджменту фірм і види конкуренції схильні до впливу національних особливостей. Жодна система менеджменту не є універсальною. В останнє десятиліття стали особливо велику увагу приділяти відмінностям в діловій культурі різних країн як фактору їх міжнародної конкурентоспроможності. Велике значення для міжнародної конкурентоспроможності компанії має тимчасова перспектива, в якій будується її діяльність, а це залежить в першу чергу від складу її інвесторів.

В даній групі факторів знаходиться і головний каталізатор всієї системи – внутрішньогалузева конкуренція. Оскільки «ромб» функціонує як система, відсутність цієї умови може паралізувати її функціонування. Наявність «своїх» конкурентів – є більш стимулюючим фактором, ніж конкуренція іноземна. «Свої» перебувають у рівних стартових умовах відносно сировини, вартості робочої сили, законодавства. Це положення йде врозріз із широко поширеними ідеями щодо того, що треба економити на наукових дослідженнях, концентрувати зусилля, підтримуючи «національних чемпіонів», об'єднувати компанії.

Детермінанти, що визначають національні переваги, створюють в окремих галузях особливе внутрішнє середовище. Проте в історії більшості успішно конкуруючих галузей значну роль відіграють події, які мають мало спільного з умовами розвитку в країні. Випадковість у ромбі позначена пунктиром (поряд з державою).

Випадкові події важливі тому, що вони змінюють позиції конкуруючих компаній. У той же час національні особливості впливають на те, яким чином країна зуміє цей випадок використовувати. Здатність винаходів чи ідей втілюватись в конкурентоспроможну на світовому рівні галузь промисловості в більшій мірі визначається «ромбом».

Державу не включено в основні детермінанти ромба і позначено лише пунктиром, у зв'язку з нібито негативним впливом прямого державного втручання на конкурентоспроможність. На нашу думку, основна функція

держави – роль каталізатора. Вона не може створити конкурентоспроможні галузі – це справа підприємств, фірм. Держава має спонукати (навіть примушувати) компанії ставити собі більш високі цілі і підніматися на нові, більш високі рівні конкурентоспроможності. Однак роль держави, за винятком перших стадій міжнародної конкурентоспроможності, повинна бути непрямую. Це, на нашу думку, багато в чому знецінює теорію конкурентоспроможності країн. Детермінанти національної конкурентоспроможності представляють собою комплексну систему, яка знаходиться на стадії розвитку. Один фактор постійно впливає на інші, які визначають середовище, яке іноземним конкурентам буває важко відтворити. Національні переваги виникають тоді, коли унікальною є вся система в цілому. Взаємозалежність і взаємозумовленість детермінантів відіграють важливу роль, при цьому систему важко продублювати. У цьому і полягає головна перевага тієї галузі, в якій дана країна створює «конкурентний ромб».

Прогрес в економіці не є неминучим. Багато країн не можуть зрушити з першої або другої стадії. Для розробки державної антикризової стратегії важлива не тільки теорія конкурентоспроможності країн світу, але і конкурентний досвід провідних країн світу. Так, досвід провідних країн може бути використаний для підвищення конкурентних переваг України [251].

Аналіз динаміки міжнародної конкурентоспроможності окремих галузей дає змогу провести класифікацію окремих країн за рівнем конкурентоспроможності їх індустрії у світовому господарстві. Криза в економіці України і скорочення виробництва найбільш перспективної продукції призвели до того, що конкурентоспроможність країни на світовому ринку не тільки не підвищилася; але й знизилася і звелася до вузького діапазону галузей. За продуктивністю праці в обробній промисловості Україна поступається розвиненим країнам в 7-8 раз, а «новим індустріальним країнам» - в 5-6 разів. Деяке зростання показника в останні роки (він поки не досяг рівня 1990 р.) відбулося в основному за рахунок підвищення завантаження старого

обладнання, випуском застарілої продукції на основі занижених курсу національної валюти і вартості факторів виробництва.

Лише деякі галузі виробляють продукцію, яка може конкурувати на світовому ринку, при цьому переважно за ціновими показниками. В основному це галузі, що залежать від сировинних ресурсів (на них припадає більше 3/4 експорту), в першу чергу чорна та кольорова металургія, нафтохімічна і лісова промисловість. Відносно високу конкурентоспроможність зберігає українська авіа техніка, окремі види якого не мають аналогів у світі. Основна маса продукції обробних галузей не може конкурувати на світовому ринку, більше того, спостерігається зниження конкурентоспроможності машин і устаткування цивільного призначення, яке полягає в скороченні обсягів експорту окремих видів продукції, наприклад автомобілів. Враховуючи глобальну світову тенденцію до підвищення наукоємності продукції, Україні все складніше буде наздогнати найбільш передові країни світу.

Серед конкурентних переваг України можна відзначити наявність багатих природних ресурсів, досить високий освітній рівень населення, кваліфіковану робочу силу і науково-технічний потенціал. Останні місця в рейтингу конкурентоспроможності наша країна займає за такими показниками, як відкритість економіки і якість конкуренції, прозорість і ефективність адміністративного управління.

Україні поки не вдалося піднятися вище факторної стадії розвитку (по Портеру), що було зумовлено цілим рядом причин, в першу чергу, практично повною відсутністю конкурентних відносин: «ромб» як система не працював, тому навіть наявні детермінанти не сприяли розвитку інших.

За факторними умовами Україна має досить велику територію, багаті природні ресурси, що дало змогу їй розвинути добувну і лісову промисловість.

До несприятливих базисних факторів можна віднести в першу чергу клімат. В Україні загальний обсяг енерговитрат промисловості становить 3/4, не враховуючі більш високих витрат на освітлення. Через холодний клімат капітальне будівництво обходиться дорожче в порівнянні з будь-якою іншою

країною світу (у порівнянні з Європою воно в 2-3 рази дорожче і менш довговічне), оскільки є необхідність прокладки глибоких комунікацій, подвійного скління, будівництва більш товстих стін. Різкі перепади температури в зимовий період призводять до швидкого зносу дорожніх покриттів.

До сприятливих факторів відноситься забезпеченість природними ресурсами, саме їх наявність є основою поточної конкурентоспроможності України. У країні є запаси різноманітних корисних копалин: вугілля, нафти, газу, горючі сланці, торфу, заліза, марганцю, нікелю, титану, урану, хрому, кам'яна сіль, каолін, вогнетривкі глини, цементна сировина, флюсові вапняки.

Крім цього, ефективність ресурсоспоживання в економіці країни набагато нижче, ніж у більшості інших країн світу. Україна витрачає тільки на енергоносії 12-13% ВВП, у той час як США - 3,5-3,7%, а європейські країни і Японія - ще менше.

Україні вдалося використовувати деякі несприятливі фактори, які зіграли позитивну роль у розвитку країни. Наприклад, віддаленість від ринків збуту при наявності річок і морів стимулювала розвиток цілого ряду галузей - суднобудування, розвитку портів та мережі залізниць.

Одними з головних сприятливих факторів і конкурентних переваг України є хороший загальний освітній рівень населення і кваліфіковані людські ресурси завдяки розвиненій системі освіти. Майже третина населення, зайнятого в реальному секторі економіки, має вищу та середню спеціальну освіту.

У післявоєнний період конкурентну перевагу створювали завдяки відносно низькій заробітній платі. Однак невисока продуктивність праці (в обробній промисловості цей показник в 4-6 разів нижче, ніж у розвинених країнах, і в 2-3 рази нижче, ніж в «нових індустріальних» країнах) робить витрати по заробітній платі зовсім не такими низькими, як видається на перший погляд. З урахуванням особливостей нашого клімату ці витрати часто вище, а не нижче середньосвітових. За вартістю робочої сили Україна поступається Індії, Китаю і ряду інших країн. Тому конкурентоспроможність нашої продукції

визначається і відносно високою ціною нашого робочого порівняно з середньосвітовим рівнем.

Іншими проблемами є демографічна, проблема безробіття та еміграції висококваліфікованих фахівців.

Фактор капіталу як і раніше залишається для України несприятливим. Проведена ще в СРСР політика змогла сконцентрувати в руках держави певний капітал, який спрямовувався не на стимулювання ключових ефективних галузей, а у створення гігантських підприємств-монополістів, хоча деякі з них і виробляли цілком конкурентоспроможну продукцію. Зростання капіталовкладень в останні роки не супроводжується поліпшенням їх структури: з усіх інвестицій в економіку країни в обробні галузі як і раніше йде всього близько 7%.

Інвестиційна діяльність в даний час стримується неповноцінним розвитком ринкової банківської системи. Головною проблемою є брак довгострокових виробничих інвестицій комерційними банками в умовах завищених процентних ставок і досить високих ризиків.

Науково-технічний потенціал за певних умов міг би стати одним з головних конкурентних переваг України. Добре відомий високий рівень академічної науки. В останнє десятиліття сталося його руйнування. Скорочення фінансування наукових досліджень призвело до погіршення ситуації в цій галузі. Різко зменшилася кількість вчених, особливо за рахунок найбільш молодих перспективних кадрів. В умовах низької зарплати найбільш мобільна частина вчених пішла з науки в бізнес або емігрувала за кордон.

Головною слабкою ланкою в Україні є недостатній рівень внутрішньої конкуренції, що історично викликано наявністю протягом тривалого часу державної монополії і планового господарства закритістю національного ринку. Перешкодою конкурентним відносинам служить також політика пільг і привілеїв неефективним підприємствам через високий рівень корупції, низької якості адміністративного управління. Брак повноцінного законодавства заважає створенню нового бізнесу і виходу на зовнішні ринки, а кваліфіковані

працівники прагнуть потрапити в відомі сировинні або іноземні компанії. Недостатньо розвинений попит і наявність монополій також не сприяють розвитку конкурентних відносин, нестача яких ускладнює міжнародний успіх більшості великих компаній.

Слабкі конкурентні відносини в багатьох галузях не сприяють підвищенню якості робочої сили, створенню нового бізнесу, розширенню і поглибленню кластерів, тобто вдосконаленню всієї системи «ромба». В останні роки нові фірми з'являються саме в галузях, де розвинена конкуренція, - в сфері ІТ технологій та послуг.

Традиційно велику роль в економіці України відіграє держава. У післявоєнний період держава зосередила у своїх руках всі ключові ресурси і зіграло важливу роль у розвитку капіталомістких галузей, здійснюючи фінансування і захист таких галузей, як металургія, машинобудування, аерокосмічна та інші. Але державна монополія, планування і регулювання економіки негативно вплинули на конкурентні відносини. Однак, в 90-ті роки в цій області відбулися деякі зміни, частка держави у ВВП і ступінь регулювання залишаються високими.

Держава створила недостатньо механізмів для вдосконалення факторів. В даний час державні інвестиції у створення факторів невеликі і використовуються малоефективно: значна частина допомоги йде не на розвиток виробничих факторів, а на порятунок збиткових підприємств. Недостатньо ефективно діють антимонопольні закони, що дає змогу компаніям зберігати командні позиції на національному ринку. В останні роки ситуація в цій області почала змінюватися і відзначаються деякі успіхи у проведенні макроекономічної політики.

Результатом конкурентної боротьби є виникнення стратегічних і тактичних кризових факторів, у зв'язку з чим дані сфери розглядаються в системі економічної безпеки.

По-перше, вона створює перешкоди для втрати конкурентних переваг і, по-друге, блокує перехід цих переваг до конкурента. Останнє особливо є

небезпечним, оскільки означає подвійну втрату конкурентоспроможності – абсолютне зменшення свого рівня і додаткового зниження відносно рівня конкурента.

Безпека може забезпечуватися двома основними шляхами: пасивної (насамперед охоронної) попереджувальної діяльності та проведенням активних наступальних заходів щодо запобігання небезпечних дій конкурентів або із застосуванням запобіжних заходів ослаблення позицій конкурента. Оскільки мова йде про конкурентну боротьбу, то застосування подібних заходів в рамках закону не тільки не забороняється, але і приймається ринковими суб'єктами як природна поведінка [260].

Попереджувальні заходи можуть здійснюватися різними методами, вибір яких залежить від рівня, на якому ведеться конкурентна боротьба, і від характеру конкретної сфери економіки. При цьому на різних рівнях організації господарської діяльності виникають свої специфічні завдання щодо забезпечення безпеки і вирішуються ці завдання різними способами.

Міждержавна конкурентна боротьба ведеться за двома жорсткими правилами, відомим з бізнесу: перше правило - знищ конкурента або послаб його і зроби неконкурентоспроможним; друге правило - постійно підвищуй власний рівень конкурентоспроможності.

Існує і має постійно розвивається характер прийомів і методів ведення конкурентної боротьби, протистояння активності держав. Набір даних методів має широкий спектр, до якого включаються як правові, так і протиправні методи. У реальній практиці використовується практично весь спектр можливих методів, який варіюється залежно від країни застосування.

Таким чином, необхідною умовою є розробка антикризової стратегії, яка має бути спрямована на подолання економічної кризи і створення нових робочих місць і одночасно націлена на створення локомотивів зростання, які орієнтовані на майбутнє.

Загальним моментом антикризової стратегії інших держав є те, що всі країни зосереджують зусилля на розвитку «зелених», екологічно чистих

технологій. Іншими словами, це стратегія створення робочих місць, забезпечення водних ресурсів і подолання кризи за допомогою «зеленої революції». З іншого боку, це стратегія, що закликає стати передовою країною майбутнього, концентруючи зусилля на розвитку відповідно до світової тенденції, яку можна позначити як «зниження викидів вуглекислого газу і розвиток екологічно чистих технологій».

В Україні необхідно здійснити перетворення в політичній, економічній, соціальній та інших сферах суспільного життя в рамках антикризових заходів.

Слід зазначити, що парадигма економічного розвитку стикається з докорінними змінами. Ситуація визначається як складна для збереження нинішнього рівня конкурентоспроможності, якщо не відбудеться зміна моделі створення прибутку - з «моделі слідування прикладом інших» на «модель визначення тенденції». Відбувається швидке зростання нових бізнес-моделей, заснованих на злитті всередині виробничих галузей, виробничої сфери та сфери послуг, а також всередині сфери послуг. Наприклад, ІТ в поєднанні з існуючою виробничою сферою сприяють створенню нових галузей; розробка нових ліків у поєднанні з медичними послугами розширюють сферу медичних закладів; виставки, конференції на додаток до туризму розширюють можливості туризму з високою доданою вартістю; екологічні послуги разом з фінансами створюють так звані «зелені» фінанси.

Реалізація антикризової стратегії передбачає необхідність пошуку нових локомотивів зростання національної економіки шляхом розвитку партнерства між секторами суспільства (держава: галузеві підрозділи уряду, бізнес, громадськість) та залучення до планування, розробки та реалізації усіх зацікавлених сторін (приватний сектор, науковці, громадські організації, органи місцевого самоврядування), оскільки лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію зазначеної стратегії.

Основними напрямками пошуку нових локомотивів зростання і критеріями відбору є «ринковість» і «хвильовий розподільчий ефект», в якості

додаткового критерію використовується «зв'язок із зеленим зростанням» економіки. При розгляді «ринковості» враховувалися не тільки існуючі розміри ринку, але і майбутній потенціал його розширення. При розгляді «хвильового ефекту» враховувалися можливості конвергенції, подальшого ефекту і можливість створення робочих місць. При розгляді «зв'язку із зеленим зростанням» враховувалося бачення нового економічного зростання на основі «зеленого зростання».

Антикризова стратегія по зеленому зростанню включає впровадження короткострокових, середньострокових і довгострокових часових понять щодо нових локомотивів зростання. Ставиться завдання, точно визначаючи термін впровадження локомотивів зростання у відповідності зі ступенем зрілості ринку, системно розвивати і підвищувати ефективність.

Пропонується диференційована антикризова стратегія розвитку відповідно до часових критеріїв.

До короткострокових (3-5 років) локомотивів росту відносяться сфери з високим ступенем зрілості ринку де за короткий термін можливо створити додаткову вартість і сфери, які сприятимуть створенню робочих місць.

До середньострокових (5-8 років) локомотивів росту відносяться сфери, що мають великі можливості для створення нових ринків завдяки основним технологіям і технічним можливостям та сфери, що дають змогу створювати нові бізнес-моделі.

До довгострокових (у межах 10 років і більше) локомотивів зростання - сфери з початковим етапом формування ринку або з високим майбутнім потенціалом такого формування та сфери, які стануть майбутніми локомотивами «зеленого зростання» завдяки забезпеченню основними вихідними технологіями (табл. 5.2).

Роль уряду в сприянні створенню ринку концентрується на сферах, що викликають найбільші очікування згідно з вибором і принципам концентрації зусиль. Уряд концентрує свою увагу на поліпшенні різних державних систем для

активізації ринку і створенні первісного ринку, розробці основних вихідних технологій і «створенні інвестиційного клімату в приватному секторі».

Приватному сектору необхідно зосередити зусилля на розробці і комерціалізації технологій та активізації вкладення інвестицій в устаткування, створення нових робочих місць та забезпеченні конкурентоспроможності на світовому ринку. Таким чином, в результаті пошуку нових локомотивів зростання відібрані 17 нових локомотивів зростання в 3 сферах (табл. 5.3).

В індустрії зелених технологій - 6 нових локомотивів зростання, в таких сферах, які не просто дадуть змогу знизити витрати енергії, а стануть основою майбутнього зростання і мають великі можливості для вирішення проблем, пов'язаних з потеплінням клімату і дефіцитом ресурсів.

У сучасній конвергентній індустрії - 6 нових локомотивів зростання в сферах де Україна має великі технологічні можливості на світовому ринку (ІТ) і шляхом конвергенції може підвищити рівень і створити нові галузі.

Таблиця 5.2

Нові локомотиви зростання для України

Короткострокові (3-5 років)	Середньострокові (5-8 років)	Довгострокові (в межах 10 років і більше)
<ul style="list-style-type: none"> - нові поновлювані види енергії (енергія припливів); - конвергентна мовна індустрія і зв'язок; - конвергентна система ІТ; - охорона здоров'я; - туризм; - сучасні «зелені» міста. 	<ul style="list-style-type: none"> - нові поновлювані види енергії (сонячні батареї); - високий ступінь використання водних ресурсів; - джерела енергії з низькими викидами вуглецю; - виробництво продуктів з високою доданою вартістю; - використання світловипромінюючих діодів; - освітні послуги; - «Зелені» фінанси; - програмне забезпечення контенту; 	<ul style="list-style-type: none"> - нові поновлювані види енергії (морська біосировина); - джерела енергії з низькими викидами вуглецю (повторне використання двоокису вуглецю); - екологічно чисті транспортні мережі; - застосування робототехніки; - нові матеріали і нано медичне обладнання (для біомедицини);

- розробки прикладних технологій; - поліпшення систем і створення інвестиційного клімату.	- оволодіння основними технологіями; - створення ринку.	- отримання базових технологій; - підготовка кадрів та ін.
--	--	---

Джерело: Згруповано автором

У сфері послуг з високим рівнем доданої вартості – 5 нових локомотивів зростання в сферах з великим потенціалом відносно створення робочих місць, з можливостями створення товарів з високою часткою доданої вартості.

Таблиця 5.3

Розподіл 17 нових локомотивів зростання за сферами

3 сфери	17 нових локомотивів зростання
Індустрія зелених технологій (6)	Нові поновлювані види енергії; види енергії зі зниженими викидами вуглецю; високий ступінь використання водних ресурсів; використання світловипромінюючих діодів; екологічно чисті транспортні мережі, сучасні «зелені» міста
Сучасна конвергентна індустрія (6)	Конвергентна мовна індустрія і зв'язок; конвергентна система ІТ; застосування робототехніки; конвергенція нових матеріалів і нано технологій; медичне обладнання для біомедицини; індустрія виробництва товарів з високою часткою доданої вартості
Сфера послуг з високим рівнем доданої вартості (5)	Охорона здоров'я; освітні послуги; «зелені» фінанси; програмне забезпечення контенту; МІСЕ-туризм (організація ділових зустрічей (Meetings), інсентив (Incentive), проведення конференцій (Conferences), виставок та подієвих заходів (Exhibitions/Events), а також їхній супровід.)

Джерело: Згруповано автором

В сучасних умовах постійного нарощення й поширення процесів глобалізації та загроз функціонування національної економічної системи пріоритетними завданнями щодо забезпечення високої результативності антикризової стратегії є:

1. Створення системних умов для ринку (поліпшення законодавчої бази, податкова підтримка):

- підготовка законодавчої бази для створення нового ринку відповідно до змін конвергентних умов;

- покращення систем для відновлення та активізації ринкових функцій.

2. Бюджетна підтримка для реалізації пілотних проектів, об'єктів громадського призначення для початкового формування ринку:

- створення початкового ринку щодо нових технологій, нових продуктів з метою громадського користування (застосування світловипромінюючих діодів: дорожні системи, пошти тощо, нові поновлювані види енергії: реалізація проекту «зелених будинків»);

- просування пілотних проектів для ринкової перевірки та розширення нових проектів (сучасні «зелені будинки»: реалізація пілотних будинків, застосування роботів: реалізація пілотних проектів «роботленд» та ін.).

3. Допомога у створенні системної інфраструктури, включаючи розробку міжнародних стандартів та системи сертифікації для оволодіння глобальним ринком:

- розширення підготовки стандартної ліцензійної системи для прискорення застосування продукції нових локомотивів зростання (розширення стандартної системи сертифікації для роботехніки, охорони здоров'я, освітлення світловипромінюючих діодів тощо);

- використання системи обов'язкового застосування для активного створення ринку (обов'язкове застосування поновлюваних джерел електроенергії в держустановах).

4. Посилення конкурентоспроможності на світовому ринку через кілер-апплікейшн:

- концентрація зусиль на отриманні основних прикладних технологій, розробці технологій з високим ступенем залежності від іноземних виробників (висока ефективність використання води (технології опріснення морської води), «зелені» транспортні засоби (технології виробництва гібридних автомашин), індустрія конвергентного мовлення та зв'язку, конвергентні системи ІТ («розумні» автомобілі тощо);

- в основі успіху підвищення ефективності інвестицій в науку і конструкторські розробки і збільшення частки таких інвестицій в сфері нових локомотивів зростання економіки.

5. Забезпечення потенціалу майбутнього зростання через розробку базових вихідних технологій: отримання базових вихідних технологій шляхом переходу до «стратегії творчого лідерства».

6. Підготовка професійних кадрів за галузями нових локомотивів зростання:

- надання фінансової допомоги у зміцненні бази середньострокової та довгострокової підготовки кадрів, виявлення потреб у нових кадрах;

- надання допомоги у створенні професійних магістратур за галузями нових локомотивів зростання і підготовка магістрів і кандидатів наук.

У подальших планах бізнесу та влади слід виділити наступне:

- уточнення розподілу повноважень та відповідальності між приватним бізнесом і урядом за кожним новим локомотивом зростання;

- уряд планує розробку технологій з високим ступенем ризику, поліпшення систем і створення ринкових умов. Приватний бізнес: збільшення інвестицій в устаткування, створення нових робочих місць і створення товарів з високою часткою доданої вартості. Створивши «систему співпраці влади та бізнесу» за новими локомотивам зростання, використовувати її для формування загального розуміння повноважень та відповідальності кожного з учасників процесу та розвитку взаємного співробітництва.

Ефективність реалізації антикризової стратегії у реальному секторі економіки багато в чому залежить від ефективності взаємодії суб'єктів

виробничої діяльності, яке завжди мало вирішальне значення при використанні обмежених ресурсів в інтересах задоволення потреб суспільства. В процесі розвитку економіки взаємодія наповнювалося новим змістом, розширювалися його рамки і обсяг, зростала складність спільно вирішуваних завдань. Реінтеграція, що припускає відновлення колишніх схем, обсягів і форм зв'язків, вже неможлива, необхідний новий тип інтеграції та новий механізм співпраці. Основою цього механізму має стати збереження вже створених і впровадження нових організаційних форм за участю вітчизняного та зарубіжного капіталу, а також використання нових різновидів територіальної організації продуктивних сил.

У сучасних умовах значення взаємодії економічних суб'єктів різко зростає. Поява якісно нових галузей виробництва, збільшення диференціації та спеціалізації окремих виробництв, розвиток малого бізнесу, поглиблення міжнародного поділу праці - все це зумовлює пошук нових шляхів підвищення ефективності взаємодії економічних суб'єктів.

Розглядаючи проблеми міжгалузевих економічних зв'язків, деякі вчені визначають їх поняттям «мезоекономіка» і вважають, що вони відіграють роль сполучної ланки між макроекономікою і мікроекономікою..

Перехід до соціально-орієнтованої ринкової економіки передбачає формування стійкої системи економічного і соціального партнерства різних суб'єктів економічної діяльності. Партнерство виступає принципом взаємодії, необхідним для узгодження економічних і соціальних інтересів суб'єктів економічної діяльності.

Можна виділити, як мінімум, чотири основні групи соціально-економічних інтересів: галузеві (відомчі) інтереси, регіональні інтереси, корпоративні інтереси, інтереси соціальних груп населення. В основу узгодження інтересів повинен бути покладений корпоративний принцип і принцип партнерства.

Більшість економістів вважає необхідною інституційну модернізацію, засновану на укладенні «контракту» між державою і групами суспільства,

коаліціями, зацікавленими у захисті прав і свобод громадян, гарантії прав власності, розвитку конкуренції.

Розуміння цілей основних учасників розвитку дає змогу підійти до формування партнерства. Взаємодії можна досягнути в тому випадку, якщо для кожного з можливих учасників мета взаємодії буде адресно інтерпретована.

Крім того, в структурі формування інтересів відносно власності зазвичай виділяють дві групи суперечливих інтересів. Це безпосередні інтереси власне виробництва і група майнових інтересів власників. Виробничі структури володіють власними інтересами і динамікою розвитку, для яких майнова приналежність стає гальмуючим фактором. Виникає необхідність обмеження майнових прав власності з метою розвитку підприємства як виробничої організації. Закономірним результатом дозволу протиріччя інтересів є відділення підприємницьких функцій від власності. Таким чином, теоретично неспроможним виявляється поняття тотожності інтересів підприємства як виробничої одиниці і його формальних власників. Мають місце різні комбінації накладення і сумісності інтересів, що обумовлені рівнем розвитку інституційних факторів виробництва. Практичною формою втілення теоретичної необхідності комбінації інтересів є формування контрактної економіки, що забезпечує створення інструментів публічного контролю над приватними інтересами, організаційно-правові механізми забезпечують досягнення інституалізації приватного інтересу і надання йому властивості розвивати суспільний прогрес і економічне зростання.

Виходячи з перерахованих цілей різних суб'єктів економічної діяльності, з'являється можливість організувати реалізацію цих функцій з метою забезпечення сталого розвитку реального сектора економіки і задоволення приватних інтересів суб'єктів економічної діяльності. Завдання полягає в узгодженні інтересів за допомогою діяльності.

Під взаємодією економічних суб'єктів у реальному секторі економіки слід розуміти узгоджені дії економічних суб'єктів з досягнення цілей сталого

розвитку, а також взаємний вплив їх дій на досягнення своїх цілей – задоволення інтересів.

Можна виділити принципи взаємодії економічних суб'єктів, які доцільно розглядати у трьох аспектах: правовому, економічному і науковому. Правовий аспект обумовлений необхідністю дотримання єдиних і обов'язкових для всіх економічно і політично незалежних суб'єктів досягнутих угод щодо взаємодії, що не суперечать існуючому законодавству. Економічний аспект зумовлений браком досвіду організації взаємодії економічних суб'єктів в умовах ринку і багатукладної економіки. До наукових принципів прийнято відносити системний підхід, передбачення, адаптацію, постійне вдосконалення. Вони є загальними принципами взаємодії економічних суб'єктів.

Існують певні вимоги до організації ефективної взаємодії економічних суб'єктів. При організації взаємодії необхідно враховувати умови, в яких воно буде здійснюватися, і, виходячи з цих умов, визначати всі інші вимоги. Однією з найважливіших умов є активна конкуренція за ринки, ресурси, підтримку органів влади і управління. Високий динамізм і нерівномірність розвитку економіки, зумовлюють і таку вимогу до взаємодії економічних суб'єктів, як гнучкість. Стійкість, безперервність і гнучкість є важливими складовими ефективності взаємодії економічних суб'єктів. Відсутність будь-якої складової може значно знизити якість взаємодії. При цьому будь-яка стійка, безперервна і гнучка взаємодія економічних суб'єктів не буде ефективною, якщо для вирішення спільних завдань немає достатньої кількості сил і засобів. Ця вимога до взаємодії економічних суб'єктів також впливає з принципу повноти обліку наявних можливостей і визначається в кожному конкретному випадку, виходячи з реальних обставин. Ефективність взаємодії, багато в чому, залежить від ступеня його централізації і цілеспрямованості, які, у свою чергу, впливають з такого принципу взаємодії, як стійкість управління та координація спільних дій [260].

Одним із способів узгодження інтересів суб'єктів економічної діяльності в промисловості є діяльність щодо ключових питань розвитку території та

способів трансформації конфліктів і проблем в цілі і завдання діяльності органів влади та управління на довгострокову перспективу, тобто розробка та реалізація антикризової стратегії у реальному секторі економіки. Елементи успішного партнерства між органами влади і управління та підприємствами реального сектору економіки наведені в таблиці 5.4.

Елементи партнерства між суб'єктами економічної діяльності в реальному секторі економіки

Сфери	Органи державної влади	Виробнича структура	Інфраструктура	Асоціації	Споживачі (проміжні та кінцеві)	Партнерство
Стратегічне управління	Розробка стратегії розвитку регіону, галузевих та цільових програм	Розробка та реалізація стратегії розвитку підприємства	Розробка і реалізація стратегії розвитку інфраструктурних компаній	Внутрішньогалузева і міжгалузева координація, експертиза стратегій розвиток	Експертиза та підготовка пропозицій	Органи влади та управління враховують цілі підприємств
Фінанси	Надання бюджетних преференцій на реалізацію державного регулювання реального сектора економіки	Реалізація проектів з пайовим бюджетним фінансуванням, що сприяють реалізації функцій влади у сфері зайнятості, наповнення бюджету, екології та ін	Забезпечення реалізованих проектів необхідною інфраструктурою із залученням бюджетного фінансування	Лобіювання проектів в органах державної влади, експертиза нормативних та розпорядчих документів	Експертиза та підготовка пропозицій	Консолідація державних і недержавних фінансових ресурсів для досягнення цілей партнерства
Кооперація	Адміністративна та інформаційна підтримка кооперації, співфінансування інфраструктури	Встановлення і розвиток коопераційних зв'язків	Сприяння у налагодженні і розвитку коопераційних зв'язків	Координація галузевої та міжгалузевої кооперації	Формування замовлення на коопераційні послуги, співфінансування проектів кооперації	Зниження витрат підприємств реального сектору економіки в рамках партнерства
Інновації та інвестиції	Формування сприятливого інноваційного клімату. Співфінансування об'єктів інфраструктури	Реалізація інвестиційних та інноваційних проектів	Забезпечення реалізованих проектів необхідної інноваційною інфраструктурою	Участь з вироблення заходів і правил державної підтримки	Формування замовлення на продукцію	Реалізація інноваційної та інвестиційної політики
Кадри	Формування державного замовлення	Формування замовлення, співфінансування	Забезпечення проектів кадрами	Участь у виробленні кадровій політиці	Формування замовлення на підготовку кадрів	Реалізація кадрової політики

Джерело: Згруповано автором

Антикризова стратегія має розроблятися усіма учасниками, що впливають на розвиток території, за активної ролі органів влади і управління. Органи влади та управління за допомогою розробки та реалізації антикризової стратегії в реальному секторі економіки використовують механізм відкритої взаємодії з бізнесом і громадськістю, механізм зворотного зв'язку.

Коли мова йде про партнерство та взаємодію різних суб'єктів економічної діяльності в довгостроковій перспективі, іноді використовується термін “стратегічний альянс”.

Особливий інтерес представляють питання взаємодії підприємств реального сектора економіки з банками та іншими фінансовими структурами. Співставлення вимог до взаємодії підприємств реального сектора економіки з банками з його фактичним станом, можна виділити наступні напрямки розвитку взаємодії: розробка методів формування та підтримання взаємодії; адаптація методів оцінки ризиків відповідно до системи взаємодії; вдосконалення оцінки ефективності взаємодії; розробка пропозицій щодо оцінки резервів вдосконалення управління взаємодією. Такий підхід є алгоритмом організації взаємодії і може використовуватися не тільки при організації взаємодії між фінансовими структурами і підприємствами, а й при організації взаємодії між різними суб'єктами економічної діяльності в реальному секторі економіки.

Методи організації взаємодії суб'єктів економічної діяльності мають вигляд комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на встановлення найбільш всебічної та ефективної узгодженості дій суб'єктів господарювання, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фінансових структур з метою розв'язання економічних проблем розвитку території та забезпечення сталого розвитку реального сектора економіки. Схема організації взаємодії у розрізі “суб'єкти - передумови - напрями – результат” представлена на рис. 5.3.

На рисунку 5.4 наведено решітка взаємодії із зазначенням цільового діапазону, як компромісного варіанту досягнення цілей кожного зазначеного у схемі суб'єкта економічної діяльності, при цьому цілі кожного суб'єкта,

безумовно, не досягаються на 100 відсотків, але узгодження цілей дає змогу

Організація взаємодії суб'єктів економічної діяльності

Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування	Бізнес-структури	Виробничі та фінансові структури	Інвестори	Наукові установи
------------------------	---------------------------------	------------------	----------------------------------	-----------	------------------

Передумови організаційної взаємодії

- нерозривність діалогу бізнесу і влади
- наявність рефлексивної влади
- неадекватність структура великого та малого бізнесу
- неефективність діяльності асоціативних і адміністративних структур
- низький рівень участі банківського капіталу в промисловому виробництві
- низький рівень конкурентоспроможності продукції реального сектору економіки
- неефективність взаємодії різних рівнів управління

Принципи організаційної взаємодії

- взаємовигідність;
- прозорість
- багатоваріантність;
- гнучкість і адаптивність
- інституційна забезпеченість;
- розмежування функцій;
- підвітність;
- рівноправність сторін у процесі взаємодії;
- прийняття узгоджених рішень;
- відкритість – можливість підключення нових учасників

Напрямки організаційної взаємодії

- формування та реалізація державного регулювання реального сектору економіки;
- кооперація та аутсорсинг;
- розвиток кластерів;
- формування фінансово-промислових груп;
- партнерство органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- формування асоціативних структур;
- реалізація галузевих програм, інноваційних та інвестиційних проєктів із застосуванням механізму часткового фінансування;
- створення умов, які сприяють міжсекторальному перереконструюванню капіталу;
- встановлення взаємозв'язку між виробничою діяльністю та наукою

Влада, фонди, особи

- спільна розробка програмних документів;
- співфінансування інфраструктури кооперації;
- організаційна підтримка створення ініціативних груп;
- організаційна підтримка, створення умов взаємодії;
- ініціація розробки цільових програм;
- інтеграція проєктів приватно-державного партнерства в цільові програми;
- субсидування підсудних стиван за банківськими кредитними, податкові пільги в цільових секторах;
- співфінансування інфраструктури наукових досліджень

Результат організаційної взаємодії

- здійснення цільових структурних зрушень;
- підвищення ступеня керованості реальним сектором економіки;
- партнерство різних рівнів управління;
- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- стійкість розвитку реального сектору економіки;
- підвищення інвестиційної та інноваційної активності

Рис. 5.3. Організація взаємодії суб'єктів економічної діяльності (розроблено й обґрунтовано автором)

забезпечити необхідний для розвитку регіону результат організації взаємодії: здійснення цільових структурних зрушень, підвищення ступеня керованості реального сектора економіки, партнерство різних рівнів управління,

підвищення конкурентоспроможності продукції, стійкість розвитку реального сектора економіки, підвищення інвестиційної та інноваційної активності.

В якості інструментарію організації взаємодії суб'єктів економічної діяльності можуть виступати такі форми, як спільна розробка правових документів у реальному секторі економіки, співфінансування інфраструктури кооперації, організаційна підтримка створенню ініціативних груп, організаційна підтримка, створення умов взаємодії, ініціація розробки цільових програм, інтеграція проектів державно-приватного партнерства в цільові програми, співфінансування інфраструктури наукових досліджень.

Невід'ємною умовою антикризового функціонування реального сектору економіки є конструктивна взаємодія бізнесу та структур державної влади.

Рис. 5.4. Діапазон взаємодії суб'єктів економічної діяльності (розроблено й обґрунтовано автором)

Таким чином, в сучасній економіці, особливо в умовах глобалізації, на перше місце виходять кластери – системи взаємодії фірм та організацій, значимість яких, як цілого, перевищує просту суму складових частин. Взаємозв'язок і обмін усередині кластера і поза ним зазвичай впливає більше на зростання продуктивності, ніж масштаби діяльності окремих фірм, тому зусилля органів державної влади і управління повинні бути спрямовані не на

вдосконалення роботи компаній, а на розвиток взаємин: між постачальниками і споживачами факторів виробництва, між кінцевими споживачами та виробниками товарів, між самими виробниками та урядовими інститутами.

Кластер має бути вбудований в модель антикризової стратегії. Успішна реалізація проектів щодо стимулювання кластерів можлива за наявності стратегії розвитку реального сектора економіки, оскільки розвивати кластер у відриві від розвитку регіону в цілому неефективно. У сучасних умовах мова йде не стільки про те, що необхідність розвитку певного кластера повинна бути прописана в стратегії розвитку, скільки про те, що повинен існувати консенсус між підприємствами реального сектора економіки і органами державної влади з питання необхідності розвитку кластера.

Таким чином, кластерний підхід у взаємодії з антикризовою стратегією розвитку, є ефективним способом організації взаємодії суб'єктів економічної діяльності в реальному секторі економіки.

Таким чином, нова антикризова стратегія в основі своїй містить цінності, що відрізняються від традиційної стратегії розвитку, що домінувала на докризовому етапі. Головна цінність традиційної антикризової стратегії – збереження стабільності, нової – зміни, моніторинг кризових процесів і реалізація системи заходів антикризового управління. При цьому, очевидно, що в умовах, коли значна частина суспільства зацікавлена в збереженні стабільності та не готова до реальних змін, які завжди в тій чи іншій мірі носять кризовий характер, реалізація нової антикризової стратегії у реальному секторі економіки буде залежати від того, наскільки поділяють ці цінності основні її агенти - органи державної влади, бізнес, суспільство і, виходячи з цього, чи зможуть вони мобілізувати свої ресурси. Основною функцією нової антикризової стратегії стає функція досягнення компромісу в баченні «образу майбутнього» та способів її досягнення учасниками її реалізації. Антикризова стратегія є продуктом спільного вироблення зацікавленими учасниками основних положень на основі спільних цінностей, узгодженої оцінки загроз економічній безпеці, усвідомлених взаємоприйнятних інтересів.

До пріоритетних напрямів формування «образу майбутнього» – визначення сукупності базових технологій і компетенцій, які формуватимуть конкурентоспроможність в майбутньому ключових видів економічної діяльності, забезпечувати позиції місцевих виробників на зовнішніх і внутрішніх ринках, а також ризики реалізації різних варіантів.

Підводячи підсумки розгляду організаційної моделі управління антикризовими процесами, хотілося б відзначити важливу роль державних органів влади на всіх етапах антикризового управління, включаючи формування державного регулювання в реальному секторі економіки, управління цільовими структурними зрушеннями, організації взаємодії суб'єктів економічної діяльності.

Очевидно, що в умовах багатоваріантності довгострокового науково-технологічного розвитку реального сектора економіки і пов'язаних з ним ризиків, необхідна наявність визначеної базової основи, яка формується органами державної влади, що охоплює можливості та обмеження для реалізації різних варіантів розвитку. Запропонована концепція структурної перебудови реального сектора економіки і промисловості, зокрема, в умовах кризи може бути використана органами влади у практичній діяльності в якості основи для організації постійного процесу усунення диспропорцій, що виникають у виробничому комплексі під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища і сформованого співвідношення факторів виробництва.

Ефективність структурної перебудови і результативність функціонування організаційної моделі управління антикризовими процесами залежить від діяльності всіх суб'єктів економічної діяльності відносно організації виробництва високорентабельної і конкурентоспроможної продукції, вирішення існуючих проблем, ліквідації кризових явищ. Розроблені параметри і критерії структурних змін визначають напрями антикризового управління та необхідні для цього механізми.

Таким чином, доведено, що за призначенням дія управлінського механізму в межах антикризової стратегії розмежовуватиме наявні ресурси та

можливості за визначальними об'єктами локалізації зусиль та сприятиме виконанню наступних функцій:

По-перше, забезпечувати інструментарій для обґрунтування і прийняття стратегічних і поточних рішень, що охоплюють як макро-, так і мікроекономічний регулюючий вплив і параметри функціонування держави;

По-друге, забезпечувати за допомогою економічних та адміністративних важелів практичну реалізацію антикризової стратегії та поточних програм економічного розвитку, аналіз та оцінку досягнутих результатів, коригування заходів і дій в залежності від складних умов;

По-третє, забезпечувати необхідний правовий та політичний захист економічного суверенітету країни на основі вироблення і послідовного проведення в життя законодавчих і нормативних актів, що передбачають охоронні, заохочувальні та заборонні режими в системі взаємовідносин з іншими країнами;

По-четверте, формувати стійку і надійну систему розподілу прав, функцій і відповідальності, взаємодії органів і посадових осіб, що дає змогу швидко і компетентно реагувати на всі виникаючі явища і кризові ситуації у функціонуванні національної економіки.

5.3. Розробка та реалізація інноваційної складової державної антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки

Подолання технологічної відсталості національної економіки, вихід на показники економічно розвинених країн в технологічному лідерстві та конкурентоспроможності вимагає суттєвої активізації підприємницької діяльності в інноваційній сфері. Вирішення цієї проблеми у свою чергу неможливо без модернізації способів і механізмів цього розвитку, зміни його пріоритетів, інститутів, відносин між суб'єктами економічної діяльності, ресурсної бази.

Стратегічний напрям щодо модернізації галузевої структури національної економіки висуває на передній план проблему мобілізації необхідних ресурсів, у тому числі за рахунок згортання структурно-депресивних виробництв. У процесі їх ліквідації або часткового згортання вивільняються ресурси, площі, робоча сила, які потім можуть бути перерозподілені у пріоритетні галузі.

Здійсненню даного процесу має передувати підготовчий період, тривалість якого залежатиме від накопиченого в країні економічного потенціалу, поточного стану економіки і глибини структурної кризи. На протязі цього періоду повинні бути визначені галузі та виробництва, що підлягають згортання, а також склад заходів і конкретні терміни їх проведення. Першим кроком у розробці програм структурних перетворень є ранжування галузевої структури економіки на групи галузей:

- базові галузі промисловості, які є базовими конструкціями національної економіки та визначають її незалежність;
- перспективні галузі, що визначають базу економічного зростання;
- структурно-депресивні галузі, підгалузі, підприємства і виробництва, до яких відносяться екологічно шкідливі, ресурсо- і трудомісткі, що базуються на застарілих технологіях і не перспективних напрямках економічної діяльності.

Слід зазначити, що значні масштаби структурної перебудови економіки України та її поточний стан ускладнюють вирішення цієї проблеми у відносно короткий проміжок часу. Необхідно здійснити реалізацію послідовних державних програм. На підтримку реалізації цих програм доцільно прийняти спеціальні закони (наприклад, в США були прийняті Спеціальний надзвичайний закон про структурно-депресивні галузі та Тимчасовий закон про структурну перебудову галузей економіки).

Реалізація програм структурної перебудови вимагає зміни пріоритетів інвестування (частка витрат на модернізацію і реконструкцію в розвинених країнах становить 70-90% від загального обсягу інвестицій в основний капітал), а також галузевої структури інвестицій, здійснюваного через міжгалузевої та міжнародний перелив капіталу. Останній передбачає перерозподіл

інвестиційних потоків між галузями і всередині великих корпорацій на користь найбільш перспективних галузей (виробництв) і відмова від інвестування в структурно-депресивні види діяльності. Цей процес здійснюється через диверсифікацію або біржовий канал, наприклад, у формі нової емісії акцій підприємств.

Міжнародне залучення капіталу в структурні перетворення сприяє вирішенню таких завдань, як створення ТНК, міжнародних стратегічних альянсів інших глобальних підприємницьких мереж або входження до складу вже діючих об'єднань з метою спільного використання наявного потенціалу та компетенцій; зниження рівня нееквівалентного обміну країни на світових ринках наукомістких товарів, технологій, інтелектуальних послуг.

Програми структурної перебудови мають бути підтримані і відповідними механізмами державного регулювання особливо увагу, на нашу думку слід приділити:

- формуванню і підтримці попиту на продукцію перспективних галузей з використанням: механізмів державних замовлень дотацій до цін і селективних форм митного регулювання;
- управлінню процесами амортизації капіталу для нарощування інвестиційних можливостей підприємств за рахунок власних коштів;
- посилення валютного регулювання, спрямованого на акумуляцію в країні валютних ресурсів на цілі структурної модернізації;
- посилення державного контролю за розподілом прибутку підприємств, що знаходяться повністю або частково у державній власності і перетворенням її в інвестиції всередині країни відповідно до обраних національних пріоритетів;
- пільговому оподаткуванню прибутку, що спрямовується на модернізацію реконструкцію та інноваційний розвиток виробництва;
- пільгового кредитування підприємств пріоритетних галузей через селективне зниження відсоткових ставок і створення переваг в отриманні кредитів на інвестиції, що направляються на виробниче освоєння нових видів продукції і прогресивних технологій;

- надання допомоги інноваційному бізнесу через державне страхування інвестиційних ризиків у високотехнологічних галузях;

- встановленню для банків лімітів кредитних ресурсів, що спрямовуються на фінансування пріоритетних сфер економіки, недотримання яких призводило б до скорочення обсягів їх рефінансування.

Головним напрямком державної політики, спрямованої на модернізацію технологічної бази та галузевої структури економіки, як показує досвід розвинених країн, має стати формування в країні повноцінної національної інноваційної системи (НІС), покликаної забезпечити органічне вбудовування інноваційних процесів в поступальний розвиток економіки і суспільства. Незважаючи на відмінності в національних моделях НІС, об'єднуючої рисою для них виступає лідерство держави, що забезпечує три пріоритети: розвиток науки; розвиток освіти; розвиток наукоємного виробництва. При цьому державі повинна відводитися активна роль у визначенні пріоритетів науково-технічного розвитку, підтримки фундаментальних досліджень, мотивації підприємницької активності в інноваційній сфері, захист прав інтелектуальної власності, реформуванні освіти. Стадії прикладних НДДКР та комерціалізації нововведень доцільно віддавати приватним компаніям.

Ефективне функціонування інноваційної системи можливо тільки у випадку, коли всі її компоненти - державна політика, правова база, освіта, виробництво, ринок і інфраструктура - націлені на створення сприятливих умов функціонування і розвитку головної підсистеми – підсистеми генерації та поширення знань.

Стратегічні орієнтири функціонування і розвитку НІС задаються пріоритетами науково-технічного розвитку, що дає змогу не тільки подолати розпорошеність обмежених ресурсів розвитку, але і зв'язати їх з відповідними пріоритетами в реальному секторі виробництва. У цьому зв'язку посилюється значимість обґрунтованого виділення пріоритетів технологічного розвитку. Враховуючи цю обставину, в США ще в 1993 р указом Президента була створена Національна рада з науки і техніки зі статусом федерального

відомства, основною метою і функцією якого стало визначення та формулювання в чіткій формі національних цілей і пріоритетів для державних капіталовкладень у розвиток науки і технологій. Аналогічні держструктури створені і в європейських країнах. У Німеччині – це Комісія оцінки технологій, у Франції – Парламентське управління з питань відбору в галузі науки і техніки, в Ісландії – Національна науково-дослідна рада, у Фінляндії – Рада з питань наукової політики. Європарламентом прийнята резолюція про створення Європейського парламентського управління з питань оцінки та вибору пріоритетів в галузі науки техніки. Більшість країн видають «білі книги», в яких відображаються пріоритети національної інноваційної політики.

Таким чином, для більш зваженого підходу до визначення пріоритетів технологічного розвитку в Україні, яка має обмежені ресурси інноваційного розвитку також, слід створити держструктуру, яка на відміну від періодично створюваних експертних груп займалася б цим питанням на постійній основі шляхом безперервного моніторингу та прогнозування ситуації в науково технічній сфері та геоekonomіці.

Українські експерти виділяють серед пріоритетних на період до 2020 р наступні напрямки:

1. У галузі інформаційно-комунікаційних технологій – прикладні програмні засоби; інтелектуальні системи підтримки роботи складних комплексів і комплексної автоматизації підприємства; системи для єдиної телекомунікаційної мережі, включаючи Інтернет, телебачення, радіо; мультимедійні системи різного призначення і системи віртуальної реальності; системи визначення положення людей або об'єктів на місцевості з високим ступенем точності; довідкові системи і сервіси, що використовують технології геопозиціонування; єдині електронні ідентифікаційні документи; системи дистанційної освіти та дистанційного медичного обслуговування.

2. В сфері нанотехнологій – каталізатори на основі штучних цеолітів та інших мезоструктур; високоефективні нанокаталізатори селективної дії; каталізатори на основі нанотрубок для фотодеградації відходів і фотоаналізу

води; високоефективні біосумісні матеріали для медичних цілей; нанокompозити; інтелектуальні матеріали з мінливими програмованими властивостями; нанодіоди і нанолазери; мікрокапілярні чіпи; біосепсорний прошарок на мікроелектродах.

3. В сфері створення нових матеріалів – керамічні та композиційні матеріали з критичними і заданими функціональними властивостями; захисні матеріали для металургії та космічної техніки; багатофункціональні оптичні електронні та магнітні матеріали; нові рідкокристалічні матеріали для створення дисплеїв типу «електронний папір»; нові типи електродних матеріалів для кольорової металургії, гібридні неорганно-органічні матеріали та ін;

4. В сфері живих систем – нові лікарські препарати, що використовують в якості цілей мембранні білки і рецептори; засоби медичної діагностики раку, системних, інфекційних захворювань; технології комплексної ДНК-діагностики спадкових захворювань, оцінки якості продуктів на основі біочіпів, що дають змогу мінімізувати негативні наслідки надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру для здоров'я людини і стану навколишнього середовища.

На більш віддалену перспективу (до 2025 р), найбільшої актуальності набудуть технології створення складних інтелектуальних систем управління (засоби оцінки ризиків та планування заходів з подолання надзвичайних ситуацій у транспортних, комунікаційних і енергетичних інфраструктурах; комп'ютерний моніторинг і прогнозування особливо небезпечних кліматичних явищ і геологічних природних катастроф та ін.), а також біоінформаційні технології, елементна база та архітектура пристроїв наноелектроніки.

Поряд з виділенням найбільш значущих напрямків технологічного розвитку експерти виділяють і ті області, в яких нові технології можуть знайти ефективне застосування. Так, для наноматеріалів перспективними галузями застосування повинні стати: обробна промисловість (міцне інструментальне покриття для машинобудування; полімерні матеріали з підвищеною механічною міцністю і хімічною стійкістю), у тому числі виробництва нових видів техніки

(кристалічні матеріали для інфрачервоної техніки, спінтроніки та фотоніки та ін.); транспорт (кристалічні і наноструктуровані металеві матеріали з підвищеними функціональними властивостями для авіації, космосу, судно- та автомобілебудування); енергетика (матеріали для використання альтернативних джерел енергії, включаючи сонячні батареї; портативні паливні елементи, акумулятори водню, електрохімічні джерела струму, термоелектричні джерела струму, суперконденсатори); видобуток і переробка корисних копалин (каталіз з наночастинками благородних металів у нафтопереробці та ін.).

В якості ключових напрямків в довгостроковому періоді, слід виділити також підвищення ефективності традиційних джерел енергії (чисті вугільні електростанції; ефективні технології отримання вуглеводнів з вугілля, парогазові енергоблоки з ККД вище 60%), розвиток нових технологічних рішень для атомної енергетики (швидкі реактори з розширеним відтворенням палива, замикання ядерно-паливного циклу по урану, плутонію, мінорних актиноїдів), утилізацію нетрадиційних джерел енергії (високоєфективні технології газифікації біомаси з отриманням силового газу, газифікація твердих побутових відходів з подальшим використанням очищеного генераторного газу), енергоефективні технології (проекування і будівництво будівель, що забезпечують зниження енергоємності в 2,5-3 рази, системи акумулювання електроенергії ємністю до 10 ГДж та ін.).

Наведений перелік перспективних напрямків технологічного розвитку відповідає загальносвітовим тенденціям, має ринковий потенціал і певною мірою відображає накопичені в країні технологічні зміни. Отже, враховуючи кризовий стан національної економіки в Україні та її виробничої бази, яка зазвичай є нездатною сприйняти технологічні нововведення, можна стверджувати про малоїмовірну можливість залучення необхідного обсягу ресурсів для ведення розробок за всіма перерахованими напрямами технологічного розвитку.

Слід зазначити, що розвиток наукомістких галузей характеризується високим співвідношенням витрат на НДДКР до обсягу виробленої продукції.

При цьому до високотехнологічних виробництв з найбільш високим рівнем науко- і ресурсоемністю в міжнародній практиці відносять виробництва повітряних і космічних апаратів, фармацевтичних і біотехнологічних продуктів, обчислювальної, офісної техніки і телекомунікаційного устаткування, які активно розвиваються і в Україні.

З метою забезпечення випуску інноваційних продуктів з масштабним потенційним внутрішнім і зовнішнім ринком, поряд з проведенням інтенсивних досліджень необхідні проектування і будівництво нових підприємств; розробка та реалізація комплексу заходів, націлених на підвищення ефективності НДДКР; перебудова системи вищої освіти в напрямку підготовки фахівців для нових галузей. Все це вимагає часу і вкладення значних фінансових ресурсів.

Слід зазначити, що конкуренція на ринках наукомістких товарів є гострою і має стійку тенденцію до посилення. Наведена тенденція пояснюється зростаючою привабливістю ринків наукомістких товарів для виробників різних країн не тільки через їх високу прибутковість, але й завдяки тому, що на тлі зрілості більшості ринків традиційних товарів, вони відносяться до швидкозростаючих.

Так, світовий експорт інформаційно-комунікаційного та офісного обладнання (без урахування обсягів внутрішніх ринків Китаю, США та інших найбільших виробників) склав в середньому за останні п'ять років 750 млрд дол. на рік. На ринку високотехнологічних фармацевтичних препаратів і медикаментів відповідне значення становить 240 млрд. дол. США, а щорічний приріст ємності ринку – більше 20%. Зауважимо, що при збереженні таких темпів до 2020 р. сектор біотехнологій може досягти за обсягами ринків рівня інформаційно-комунікаційних технологій. Відносно товарів, вироблених з використанням нанотехнологій, то обсяг їх ринків, за прогнозами, вже в 2015 р. складе 15% від загального обсягу всіх товарних ринків. Навіть відносно стабільні ринки аерокосмічних літальних апаратів досягли ємності близько 100-120 млрд дол. на рік (без урахування внутрішнього споживання країн-виробників). Високі темпи зростання спостерігаються і в секторі

інтелектуальних, у тому числі комп'ютерних послуг та розробки програмного забезпечення (8% на рік).

В умовах такої жорсткої конкуренції вкрай важливим є завоювання і утримання частки ринку високотехнологічних продуктів, досягнення позицій технологічного лідерства в тій чи іншій сфері і, відповідно, скорочення значних обсягів витрат усіх видів ресурсів. Наприклад, в 2012 р. витрати на НДДКР 1400 найбільших компаній Європи тільки в сфері фармацевтики та біотехнологій перевищили 70 млрд. євро при середньорічному зростанні – більше 15%, у той час як в Україні витрати на всі види НДДКР навіть у передкризовий період не перевищували 1 % від ВВП.

Таким чином, цілком очевидно, що наведений перелік пріоритетів не відповідає реальним можливостям вітчизняної економіки та призведе до необґрунтованого розпорошення ресурсів розвитку.

Недостатня конкурентоспроможність на світовому ринку орієнтує вітчизняні інноваційні підприємства переважно на задоволення попиту на інновації з боку українських споживачів. Проведене нами дослідження показало, що питома вага підприємств, для яких розширення ринків збуту всередині країни є найбільш важливим результатом інноваційної діяльності, становить 24,2%, ринків, в країнах СНД – 7,0%, у країнах далекого зарубіжжя - близько 1%. Недостатній рівень інтеграції України в систему світогосподарських зв'язків негативно впливає на можливості розвитку інноваційної сфери.

В останні роки на тлі глобалізації, зростаючої складності і темпів технологічних змін, все більшою мірою проявляє себе тенденція, при якій поряд з посиленням спеціалізації корпоративних наукових центрів і лабораторій спостерігається все більш активне їх залучення в міжнародні інноваційні мережі. Це пояснюється тим, що якщо в 1970-1980-х рр. великі компанії (ІВМ, АТ & Т та ін.) ще могли охопити всі або майже всі перспективні технологічні напрямки розвитку, то сьогодні інтенсивне розширення спектру технологій,

необхідних для інновацій, у поєднанні із загостренням конкуренції і підвищенням інноваційних ризиків підштовхує їх до переходу на нові стратегії.

Інноваційний цикл розгортається вже не тільки всередині окремої компанії, а в рамках міжнародних та міжкорпоративних інноваційних взаємозв'язків. Великі компанії виступають ініціаторами створення міжнародних мереж знання, залучаючи до участі в них університети, незалежні лабораторії, державні наукові установи тощо, – і стають їх центральною ланкою. Формуються екосистеми відкритих інновацій, які націлені на створення нових комерційних можливостей шляхом спільного використання комплементарних знань і компетенцій різних партнерів, включаючи не тільки постачальників, клієнтів, дослідницькі організації, а нерідко навіть конкурентів.

У цьому зв'язку важливим напрямком інноваційного розвитку стає зростання технологічних альянсів, транснаціональних компаній, спільних науково-технічних організацій. За різними оцінками, вітчизняні компанії входять до 90-180 міжнародних технологічних альянсів, що в 3-4 рази нижче показників таких країн, як Італія, Швеція, Швейцарія, і в 8-12 разів нижче показників Великобританії, Німеччини, Франції. При цьому частка організацій іноземної та спільної форм власності в науково-технічній сфері України становить 1,5%, а в сумарних витратах на дослідження і розробки – 3,2%.

Недостатньо приділяється уваги загальносвітовій тенденції інноваційного розвитку як стрімке зростання сфери інноваційних послуг, яка займає все більш значуще місце в постіндустріальному суспільстві і продукує масштабний попит на інновації. Збільшений інтерес до інновацій в цьому секторі в певному сенсі відображає вирівнювання акцентів інноваційної політики, усунення історично сформованого перекоосу в бік промислових інновацій.

Так, в Японії середньорічні темпи приросту витрат на дослідження і розробки в секторі послуг в 1990-2013 рр. перевищили 30% проти 2% в обробній промисловості. Аналогічні співвідношення спостерігаються і в інших країнах ОЕСР. Причому, держави, що не володіють достатніми матеріальними та науково-технологічними ресурсами, необхідними для індустріально-

технологічних проривів, забезпечують зростання своїх економік саме за рахунок розвитку сфери інноваційних послуг. Наведений шлях обрали, зокрема, Італія, Португалія, Естонія та ін. Зростання сектора інноваційних послуг та їх експорту підтримує економіку цих країн, визначає їх міжнародну економічну спеціалізацію. Цей досвід заслуговує на увагу і для України, особливо на тлі стану її виробничого та інноваційного потенціалу.

Умови успішної реалізації пріоритетів технологічного розвитку багато в чому визначаються державною економічною політикою. Вона повинна відповідати вимогам чіткої цільової спрямованості і забезпеченості з боку правового поля і наявних у суспільстві ресурсів, рівноправності учасників відносин та координації зусиль усіх рівнів влади.

Ефективність державної політики залежить також від рівня розвитку правової бази інноваційної діяльності, головними аспектами якої є захист інтелектуальної власності, прав розробників і підприємців-інноваторів на технологічну ренту, регламентація взаємовідносин суб'єктів інноваційної діяльності в плані формування механізмів правового супроводу технологічного трансферу (регламентація придбання та контролю за напрямками використання придбаних інновацій) і розподілу між учасниками інноваційного процесу одержуваної від впровадження інновацій прибутку.

В Україні відбувається процес створення структур, які мають право розпоряджатись від імені України результатами науково-технічної діяльності та інтелектуальної власності. При цьому слід провести чіткі межі державного впливу на інноваційну сферу. Визначаючи пріоритети науково-технічного розвитку і залишаючись головним інвестором інноваційної сфери, держава має отримувати доходи переважно від її оподаткування. Враховуючи недофінансування і дефіцит ресурсів розвитку, результати наукової діяльності мають оподатковуватися за найменшою ставкою, а в окремих випадках – звільнятися від оподаткування. Використання таких наукових офшорів слід поєднувати із запровадженням особливого податкового режиму у

високотехнологічних галузях, де оподаткуванню підлягають не самі нові технології, а їх експорт і виробництво на їх основі продукції та послуг.

Одночасно зусилля держави мають спрямовуватися на формування і розвиток інфраструктурного середовища інноваційної діяльності. За своїм призначенням інноваційна інфраструктура покликана забезпечити науково-технічним організаціям і підприємницьким структурам доступ до необхідних ресурсів – фінансових коштів (безпосередньо, або через отримання частки у ринковій вартості суб'єктів); будівель, споруд, обладнання, необхідної інформації; кадрів і спеціальних послуг.

Враховуючи особливу роль інформації в розвитку інноваційної діяльності та тенденції глобалізації інформаційних потоків, особливі зусилля у вирішенні інфраструктурних проблем мають бути зосереджені на створенні власних і входження у вже існуючі глобальні інформаційні мережі, такі як, наприклад, Європейська бізнес-мережа (European business network - EBN), мережа інноваційних центрів (Innovation Relay Centers - IRC), а також на розробці та впровадженні нових технічних засобів обробки інформації та інформаційно-комунікаційних технологій.

Значні ускладнення у становленні та розвитку НІС України створює та нерозвиненість кредитно-фінансової складової інфраструктури інноваційної діяльності. Відповідно до специфіки інноваційної діяльності (високий комерційний ризик, необхідність залучення довгострокових інвестицій) ефективна організація її фінансування повинна бути орієнтована на множинність джерел, що забезпечують швидке і ефективне впровадження інновацій.

У світовій практиці вироблені ефективні підходи до вирішення даної проблеми. Так, у США поряд з державним фінансуванням наука отримує можливості взаємодії з приватним сектором, а університетам дозволено патентувати свої розробки. При цьому патентування забезпечує значну частку фінансування вузівської науки.

На відміну від практики США, європейські університети, як правило, є повністю державними, мають обмежений контакт з бізнесом, факультети не володіють правом ведення комерційної діяльності. Однак, європейські університети мають високий ступінь автономії і свободи в прийнятті рішень щодо фінансування та проведення тих чи інших науково-дослідних програм, самостійному виборі пріоритетних напрямків наукового пошуку, що практично неможливо в університетах США, де фінансування вузів відбувається за відібраними дослідними програмами.

В цілому університети відіграють значущу роль у формуванні інноваційного потенціалу розвинених країн. Їх частка у витратах на науку в середньому по країнах ЄС становить 23%, в США і Японії - 13-14%, проти 0,2% в Україні. У розвинених країнах інститути вищої освіти не тільки виконують значний обсяг досліджень і розробок, вони також є майданчиками для трансферу технологій, створення малих інноваційних фірм, сприяють підвищенню мобільності вчених, здійснюють підготовку унікальних фахівців. Там же зароджуються багато нових напрямки технологічного розвитку. Широкого поширення в світі набула практика створення спільних дослідницьких центрів, де засновниками виступають приватні компанії на базі університетів.

Вирішенню проблеми фінансування інноваційної діяльності може служити розвиток ефективного партнерства між державою, бізнесом та академічними колами. Як відомо, приватні фірми неохоче вкладають гроші в дорогі і ризиковані фундаментальні дослідження. Конкуренція між приватними фірмами починається після отримання результату фундаментальних досліджень. Проте становище можна змінити шляхом забезпечення підтримки стадії фундаментальних досліджень з боку держави. У Японії, наприклад, держава фінансує початок досліджень, а приватні фірми, дізнавшись про підтримку проекту державою, вкладають свої капітали в подальші розробки. На прикінцевих етапах проект здійснюється повністю за рахунок приватних фірм.

Суттєву роль у фінансуванні інновацій відіграють банки. Банки можуть кредитувати всі етапи життєвого циклу нововведення. Зазвичай кредит видається під наявні у заявника фонди, гарантії держави, укладені договори на придбання виробленої за рахунок використання кредиту нової продукції. При цьому відсоткову ставку за кредит на інноваційну діяльність необхідно встановлювати в залежності від ефективності інновацій, термінів їх окупності, відповідності пріоритетам науково-технічного розвитку і ступеня ризику. Банк може стати співвласником результату, компенсуючи свої витрати у вигляді прибутку від експлуатації нововведення. У договорі на фінансування може визначатись термін, після закінчення якого частка коштів банку у фінансуванні інновації за бажанням юридичної особи, яка отримала позику, може бути ним викуплена. Банки можуть брати участь в організації комплексної експертизи нововведення, залучаючи висококваліфікованих фахівців. Зазвичай вартість комплексної експертизи становить 1% від розрахункової вартості або визначеної ціни розробки. Банк може також надавати інноваційним підприємствам інформаційні, посередницькі, консультативні, науково-технічні, рекламні, прогностичні, кон'юнктурні послуги. Банк може стати організатором фінансових проектів та спільних підприємств на акціонерній основі.

Перешкодами широкого залучення комерційних банків у процес кредитування інноваційних проектів в Україні є, як правило, не розробленість методичних аспектів кредитування інноваційних підприємств, що враховують фактори ризику. На нашу думку, повернення кредиту комерційного банку інноваційним підприємством повинна ґрунтуватися на диференційованому підході до величини відсоткової ставки. До факторів, які слід враховувати при визначенні величини відсоткової ставки, можна віднести:

- прибуток від реалізації інноваційного проекту;
- розмір витрат, що визначається на стадії дослідно-конструкторських робіт на основі функціонально-вартісного аналізу;
- питома вага позикових коштів інвестиційного фонду або банку в загальному обсязі відшкодування витрат;

- строк здійснення інноваційного проекту, що визначає терміни залучення кредитних коштів на його виконання і повернення їх кредиторю.

Враховуючи ризиковий характер інноваційних проектів і невизначеність кінцевого результату, слід очікувати, що планові значення цих факторів можуть не збігатися з їх фактичними значеннями. Співвідношення фактичного і планового значення факторів призводить до зміни відсоткової ставки, що сприятиме орієнтації кредитоотримувачів на досягнення найкращих результатів при використанні кредиту.

Розвитку інноваційного підприємництва в Україні сприятиме також формування інститутів цінних паперів (інвестиційних банків і фондів, страхових компаній), метою яких є забезпечення вільного руху акцій та інших фінансових інструментів. Широкі можливості закладені, наприклад, у використанні вторинних фінансових інструментів; використання опціонів дає змогу підприємству отримати безвідсотковий кредит, а покупець-брокер здійснює часткову передоплату майбутнього виробництва нової продукції. При цьому в контракті передбачається, що в разі відмови від поставок, безвідсотковий кредит перетворюється на комерційний з відповідною ставкою.

Нагальною потребою стає формування в Україні системи венчурного фінансування інноваційних підприємств реального сектору економіки, адже венчурний бізнес органічно поєднує в собі два види підприємництва: фінансове і інноваційне. Доцільно створення двох фондів - галузевого та регіонального. Причиною низьких темпів розвитку венчурного бізнесу в Україні є, з одного боку, в тому, що держава не бере на себе реальних ризиків інноваційної діяльності, в той час як за кордоном при створенні венчурних фондів внесок держави становить до 40% капіталу фондів.

З іншого боку, у чинному законодавстві відсутні юридичні форми, адекватні потребам венчурного бізнесу, а процедури реєстрації венчурних фондів є складними. Через нерозвиненість фондового ринку спостерігається низький рівень ліквідності венчурних інвестицій і невеликий вибір доступних стратегій. Існують і проблеми, пов'язані з нестачею кваліфікованих менеджерів.

Внаслідок названих обставин більша частина венчурних інвестицій спрямовується не в нові компанії, а у вже існуючі.

Інструментом активізації інтересу до венчурного фінансування інноваційних проектів можна розглядати проведення венчурних ярмарків. Модель організації Венчурних ярмарків була вперше розроблена в США. У ході ярмарків вирішуються три основні завдання - оцінка інвестиційного потенціалу у високотехнологічній сфері, надання посередницьких послуг виробникам і споживачам наукомістких проектів, підвищення освітнього рівня учасників в галузі використання різноманітних фінансових інструментів. У США за рахунок проведення венчурних ярмарків у наукомісткий сектор залучається більше 90 млн. дол. на рік.

Перетворення знань у головну рушійну силу розвитку суспільства, зростаючі темпи інноваційного оновлення вимагають докорінної перебудови системи освіти. Освіта має стати безперервним і стратегічно орієнтованим процесом, який дасть змогу фахівцям в процесі роботи отримувати нові знання для інноваційних галузей і сфер діяльності. Такий підхід передбачає державну підтримку освіти на перспективних напрямках, а також субсидування створення робочих місць в наукомістких галузях.

Оскільки головним споживачем інновацій є виробництво, необхідно забезпечити його сприйнятливість до нововведень, яка досягається при дотриманні наступних умов: інноваційна діяльність є неодмінною умовою виживання і підтримки конкурентоспроможності виробництва; виробництво має або може залучити необхідні для інноваційної діяльності ресурси; існує вичерпна інформація про можливості інноваційних перетворень і очікувана ефективність інноваційних проектів; державна політика забезпечує необхідні і достатні преференції для мотивації інноваційної активності підприємств, що враховують ризики і тривалі терміни окупності інновацій.

Однією з головних умов ефективного функціонування НІС є інтеграція інноваційної сфери в ринковий простір. При цьому, незважаючи на те, що сама по собі комерціалізація наукових результатів створює передумови вrostання

інноваційної сфери в систему ринкових відносин, але без відповідних організаційно-економічних перетворень це завдання не може бути вирішено.

Зростання ролі інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку національної економіки пов'язане, з одного боку, з найвищим рівнем напруженості конкурентної боротьби, а з іншого – з перетворенням інновацій в найпотужніший інструмент ринкового змагання. Основною метою впровадження інновацій – це стратегічне нарощування переваг в порівнянні з іншими конкурентами. Наведені обставини вказують на наявність глибокого взаємозв'язку між інноваційною діяльністю та конкуренцією.

Успішний інноватор в певний, хоч і обмежений, період часу володіє монопольною владою над ринком. І тільки потім під дією процесу дифузії нововведень і / або появи нових науково-технічних досягнень його економічний диктат порушується, що не виключає відновлення втраченої монопольної влади шляхом освоєння нових інновацій або перехід цієї влади до іншого інноватора.

Саме отримання монопольної влади над ринком служить найважливішим ринковим механізмом, який стимулює інноваційну діяльність. Одночасно монополізм означає найвищу концентрацію матеріальних, фінансових і інтелектуальних активів в масштабах, які зумовлюють можливість інноваційної діяльності.

Думку про іманентну присутність монополізму в інноваційній сфері висловив свого часу Й. Шумпетер, на думку якого еволюція капіталістичного ринку в сторону збільшення частки монополістичних структур є закономірною, оскільки великі організації мають незаперечні переваги в якості джерела і середовища для нововведень.

Навіть таке економічне явище як кооперація в інноваційній діяльності є завуальованим прагненням домогтися ресурсного монополізму при збереженні юридичної самостійності окремих підприємств і організацій. Коопераційній поведінці сприяє ускладнення і подорожчання НДДКР і різке зниження тривалості життєвих циклів товарів. Слід зазначити, що два десятиліття тому кооперація між фірмами при виконанні НДДКР обмежувалася сферами

інформаційного обміну і виробництва, іноді – спільного маркетингу. З часом інтенсивність коопераційних зв'язків з сфери НДДКР почала наростати як на національному, так і на глобальному рівні.

Отже, існують певні аспекти монополізму, які властиві інноваційній діяльності та без яких не може бути забезпечена висока інноваційна активність в умовах ринку.

Однак, як показав проведений в роботі аналіз, інноваційний сегмент ринкового середовища характеризується значною своєрідністю, зумовленим незавершеністю економічних реформ, відсутністю задовільної ринкової інфраструктури, браком або збитковістю цілого ряду значущих економічних і соціальних інститутів. Як наслідок, класичні ринкові закони у вітчизняному інноваційному бізнесі працюють лише в модифікованому вигляді.

Наприклад, вільна конкуренція – досить проблематичне явище у зовнішньому середовищі сучасного українського інноваційного підприємства. На думку деяких експертів, змагальність практично відсутня на внутрішньому ринку наукових розробок, де «переважає монополізм, пов'язаний з вузькою спеціалізацією галузевої науки». Така форма монополізму не тільки не відіграє позитивної ролі у розвитку інноваційної діяльності, але і перешкоджає цьому розвитку.

На відміну від західної економічної дійсності, в Україні боротьба з конкурентами не є визначальним мотивом інноваційної діяльності. Особливо ця тенденція проявилася в умовах, коли цінова різниця визначила відсутність серйозної конкуренції із західними виробниками. Відносно кооперації у вітчизняній інноваційній сфері, то як явище вона присутня, але складно говорити про стратегічну орієнтацію на такий тип взаємин з боку інноваційних підприємств. Навпаки – спостерігається тенденція мінімізації кооперативних відносин, збереження їх у разі потреби.

Тим не менш, орієнтація на одержання кінцевого ефекту від інновацій приводить нас до необхідності розвивати кооперацію науково-дослідних підрозділів з виробничим сектором.

Визначаючи умови необхідні і достатні для переходу національної економіки до нової якості економічного зростання та антикризової стратегії, не можна не торкнутися питань модернізації організаційної архітектури вітчизняної економіки в напрямку зрощування наукової та виробничо-збутової діяльності, підвищення ефективності ланцюжка створення закінченої цінності для споживача і зміцнення конкурентного потенціалу підприємств реального сектору економіки на світовому ринку. Все це вимагає, по-перше, переходу від галузевого та регіонального до мережевого, кластерного принципу організації науково-виробничої діяльності з максимальним урахуванням можливостей створення власних і участі в чинних міжнародних мережах і спільнотах створення доданої вартості, по-друге, стимулювання інтеграційних процесів у національній економіці (із закордонними підприємствами й організаціями), що забезпечить формування конкурентоспроможних структур, здатних протистояти впливу високо консолідованих зарубіжних виробників.

Нарешті, успішність реалізації заходів, спрямованих на розвиток національної господарської системи в рамках антикризової стратегії в чому буде визначатися тим, наскільки вони будуть доповнені відповідними перетвореннями і зусиллями в інституційній, соціально-культурній та політичній сферах. Зокрема за роки ринкових перетворень в Україні так і не було створено повноцінного інституційного середовища, необхідного для стабільної та ефективної економічної діяльності господарюючих суб'єктів, їх економічного і технологічного прогресу. При цьому жодна стратегічна мета в галузі соціально-економічного розвитку не може бути успішно реалізована при відсутності інституційного середовища, що забезпечує гармонізацію інтересів членів суспільства і досягнення єдності сприйняття ними цілей розвитку.

Виходячи з наведеного, до найважливіших проблем останніх п'ятнадцяти років слід додати забезпечення економічної безпеки підприємництва. Причина полягає в тому, що в руках підприємців різного рівня концентруються значна частина власності і фінансових засобів, що є об'єктом злочинної уваги як з боку криміналітету, так і з боку державних чиновників.

Разом з тим, незважаючи на прийняття нормативних актів, спрямованих на лібералізацію економічних відносин у суспільстві, в реальності зберігаються адміністративні та економічні бар'єри, які перешкоджають свободі підприємницької діяльності і викликають необґрунтоване зростання її витрат. У результаті зберігається ґрунт для розвитку корупції та тіньової економіки, «витоку капіталів», «витоку мізків» і кваліфікованих трудових ресурсів з країни, ускладнюючи і без того існуючу там проблему створення умов економічного зростання.

Прагнучи зберегти прибутковість своєї діяльності, підприємець починає застосовувати не правові методи ведення своєї діяльності, йти в «тінь», опиняючись тим самим в не правовому полі та створюючи додаткові загрози своєї діяльності. Вихід більшості підприємницьких структур з «тіньового» сектора економіки виявиться можливим лише у разі вироблення і прийняття державою таких економічних і фінансових, адміністративних та інших механізмів (заходів), які працювали б в інтересах усіх підприємців, а не олігархічної групи і виходили з розумних правил гри (отримання дозвільних документів, податки, кредити, заходи захисту, заходи допомоги та стимулювання тощо).

Іншою особливістю «тіньової» економіки, питома вага якої в українському ВВП, за самим середніми оцінками, становить близько 50%, полягає в тому, що, вона концентрує значні фінансові кошти, з яких значна частина йде на організовану злочинність і корупцію.

Явно вираженою тенденцією стало зрощення «тіньової» економіки, організованої злочинності та корупції. Таке зрощення провокує процеси, що мають далекосяжні наслідки:

- в політичній сфері: безпосереднє входження у владу представників «тіньової» економіки і злочинності, криміналізації влади;
- у правовій сфері: кримінальний світ привласнює собі право вирішувати конкретні та проблемні питання життєдіяльності суспільства, насамперед в

економіці, створюється система захисту багатого і сильного при повному ігноруванні прав пересічного громадянина;

- у соціально-психологічній сфері: відбувається зміна психології населення, вимушеного в умовах зuboжіння розглядати як життєву необхідність будь-який можливий, в тому числі пов'язаний з порушенням закону заробіток; формується зневажливе ставлення до правової та правоохоронної системи суспільства, зростає почуття незахищеності і законності. Правовий нігілізм стає нормою поведінки, що не може не провокувати процес криміналізації суспільства.

Суттєву загрозу створює політика держави, яка надає реальну підтримку і допомогу в основному великому капіталу в особі олігархічних кіл. У той же час вітчизняний виробник у своїй більшості не отримує необхідної підтримки з боку держави, ніяк не захищений від вторгнення зарубіжних виробників, а значить навряд чи в найближчій перспективі стане конкурентоспроможним.

Таким чином, кримінальний чинник в економіці (спроби заволодіти майном, фінансами, встановити бандитський контроль над приватним сектором економіки) носить в країні загрозливий характер. Економічні злочини ростуть, набувають нової більш витонченої латентної форми; використовуються нові методи, засновані на юридичній, психологічній, рекламній діяльності фахівців, що працюють з кримінальними злочинцями. У цьому зв'язку надзвичайно актуальними видаються зусилля держави щодо подолання корупції та інших не правових явищ в національній економіці. На сьогодні створення правової держави, в якій дії в рамках правового поля гарантували б захищеність та добробут підприємцю, працівникові, громадянину залишається перспективним завданням.

Діючі в суспільстві норми права стають ефективними тільки в тому випадку, якщо вони отримують суспільне визнання і відображають суспільну потребу, тобто мова йде про позитивне право яке спрямоване на захист власності, на дотримання дисципліни, на забезпечення всім рівні правові

відносини, гарантують покарання правопорушень, а також безпеку підприємницьким структурам.

Необхідність вирішення внутрішніх проблем економічної безпеки не означає зниження важливості геоекономічного аспекту стратегії, що дає змогу не тільки врахувати загрози, але і використовувати можливості, що відкриваються в умовах глобалізації світового економічного простору в питаннях доступу до ресурсів та ринків інших країн, потенціалу і компетенції іноземних партнерів, участі в процесах транснаціоналізації та регіоналізації інноваційної, виробничо-збутової і фінансової сфер, прориву до виробництва та розподілення світового доходу. У зв'язку з цим важливим питанням є вибір напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності України.

В даний час переважна частина, зовнішньоекономічного обігу країни припадає на частку розвинених країн і зводиться до обміну матеріально-енергетичними ресурсами та продуктами низького переділу на складну техніку і споживчі товари. Таке становище не можна вважати задовільним з точки зору вирішення проблем економічної безпеки країни, але разом з тим воно об'єктивно впливає з відмінностей у конкурентоспроможності та рівні технологічного розвитку взаємодіючих країн.

Подолання сформованого відставання національної економіки є складною проблемою, вирішення якої вимагає часу і зусиль, тому в середньостроковій перспективі не можна розраховувати на радикальні зрушення в цьому питанні. Це означає необхідність зміни пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності України. Мова має йти не про скорочення обсягів зовнішньоторговельної діяльності з розвиненими країнами в доступному для сучасній економіці вигляді. Більше того, її необхідно розвивати, оскільки при всіх недоліках вона забезпечує значний обсяг валютних надходжень до країни і задоволення потреби підприємств і населення в якісній продукції та послугах.

При зміні пріоритетів зовнішньоекономічної діяльності України, ми маємо на увазі, з одного боку, більш активне доповнення торгової взаємодії з розвиненими країнами співпрацею в науково-технічній галузі, а з іншого –

орієнтацію на активне освоєння ринків готової продукції в тих країнах, де накопичені конкурентні переваги вітчизняних обробних підприємств є значимими. Такий ринковий простір дають країни колишнього СРСР, а також країни Азії. Багато з них вже сьогодні готові закуповувати українські літаки, автомобілі, верстати, продукцію легкої промисловості. Відносно правомірності наших тверджень слід звернути увагу на досвід нових індустріальних країн Південно-Східної Азії, що здійснили прорив в економічному і технологічному розвитку саме завдяки первісній орієнтації на ринки країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою. На цій економічній платформі в подальшому вони змогли перейти від політики технологічного запозичення до політики технологічного лідерства і прориву на ринки розвинених країн.

В цілому, при інтеграційному виборі стратегічних напрямів розвитку зовнішньоекономічної діяльності національної економіки, слід виходити з того, що вона не може розглядатися як самоціль, без зв'язку з дотриманням національних інтересів і вирішенням внутрішніх проблем соціально-економічного розвитку. Більше того, зовнішньоекономічна діяльність повинна перетворитися на один з найважливіших інструментів вирішення внутрішньоекономічних проблем. Як показує практика, недостатній облік цієї вимоги призводить до деформації структури експортно-імпоротної діяльності; відсутності механізмів залучення іноземних інвестицій у галузі, що відображають національні пріоритети; неефективного використання ресурсного та науково-технічного потенціалу, а також знижує можливості зростання добробуту громадян та підприємницьких структур.

У сучасних умовах, що характеризуються зростанням взаємодії національних економік, найвищими темпами НТП і загостренням конкурентної боротьби, яка не визнає більш національних рамок, ефективний розвиток національної економіки неможливо без переходу до відкритого міжнародного спілкування і вбудовуванню в глобальні світогосподарські процеси з метою прориву до повноправної участі у формуванні і розподілі світового доходу. Однак отримання позитивних ефектів від глобалізації вимагає планомірного

формування переваг, які дадуть змогу Україні переміститися з периферійної області в центр глобального економічного простору. Причому ця проблема може бути вирішена не тільки за рахунок конкурентних переваг, заснованих на наявності ємних ринків і дешевих ресурсів. Значні можливості закладені у використанні накопиченого наукового потенціалу.

Сформована ситуація сприяє пошуку нових засобів і методів захисту національних інтересів, шляхів підвищення конкурентоспроможності економіки перед обличчям консолідованої сили провідних держав, міжнародних економічних інститутів, потужних транснаціональних організацій. Виникає необхідність змінити сам підхід до організації національного господарства, виходячи зі сформованих світогосподарських тенденцій.

На основі вищевикладеного можна сформувати орієнтовну структуру «дерева цілей», яке має бути покладене в основу антикризової стратегії у реальному секторі економіки. Генеральною метою (вершиною «дерева цілей») є підвищення конкурентоспроможності продукції і технічного рівня реального сектора економіки, забезпечення виходу інноваційної продукції і високих технологій на внутрішній і зовнішній ринок, заміщення імпортової продукції і перехід суб'єктів господарювання на основі інноваційного активного виробництва в стадію стійкого зростання.

Цілями другого рівня є більш детальні показники, які декомпонують цілі першого рівня: забезпечення випереджаючого зростання виробництва продукції переробних галузей у порівнянні з видобувними галузями, розробка нових видів продукції, технологій, матеріалів, використання наявного науково-технічного доробку і нових результатів фундаментальних і прикладних досліджень; формування конкурентного середовища, створення рівних умов економічної діяльності; стимулювання економічного зростання через підтримку заходів з імпортозаміщення; сприяння створенню кредитних і лізингових інститутів, спрямованих на підтримку експорту і освоєння нових сегментів внутрішнього ринку; забезпечення прозорості процедур кредитування з боку органів державної влади, їх конкурсний характер; модернізація виробничих

ланок і окремих технологій; посилення технічного контролю та впровадження сучасних систем якості, сертифікації продукції; розвиток технології подвійного призначення, які містять технології одержання нових матеріалів, інформаційні технології, високопродуктивне промислове обладнання, обладнання для захисту навколишнього середовища.

На рисунку 5.5 наведено концептуальні засади розвитку реального сектора економіки яку покладено в основу розробки регіональної та галузевої інноваційної програми.

Завдання програми розвитку реального сектору економіки

Мета - збільшення обсягу реального сектору економіки

<p>Формування конкурентів і спеціалізованих центрів, інтенсифікація інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств, розвиток внутрішнього інвестиційного та реінвестиційного потенціалу підприємств</p>	<p>Конкурентоспроможність підприємств реального сектору економіки, зростаючий обсяг виробництва та якості продукції</p>	<p>Зменшення економічної вагомості виробництва на експортних ринках та зростаючий експорт</p>
<p>Підприємства державного сектору Збільшення продукції промислових підприємств індустріально-аграрної промисловості; Збільшення прибутку підприємств сільського господарства; Збільшення експорту до бізнесу</p>	<p>Міжгалузеві діяльність підприємств Наявність спеціалізованих виробничих підприємств; Можливість продукції, що виробляється підприємствами спеціалізованого і загальногалузевого рівня;</p>	<p>Проблеми та обмеження Фінансові і матеріальні запаси виробничих підприємств; Низький спеціалізований експорт на зовнішньому ринку; Низька конкурентоспроможність продукції; Різні конкурентні умови для загальногалузевих суб'єктів; Дефіцит об'єктів експорту</p>
<p>Збільшення частки експортно-орієнтованих та експортних підприємств; Активізація інноваційної та інвестиційної діяльності</p>	<p>Розвиток експортно-орієнтованих інноваційних та інвестиційних проектів. Освоєння продукції нових підприємств. Тестування перспективних. Впровадження нових технологій. Удосконалення систем управління на підприємстві.</p>	<p>Відсутність інвестицій для реалізації інноваційних проектів. Відсутність ефективного інвестування інновацій підприємств і наукових організацій.</p>
<p>Створення нових робочих місць, підвищення рівня кваліфікації працівників</p>	<p>Розвиток інвестиційних та інноваційних проектів, які передбачають створення нових робочих місць.</p>	<p>Недостаток інвестиційних ресурсів. Проблеми професійного розвитку. Структурні дисбаланси на зовнішньому ринку праці. Недостаток ефективно використаних трудових ресурсів</p>
<p>Зменшення економічної вагомості виробництва на експортних ринках</p>	<p>Впровадження стандартів світового масштабу на підприємствах. Удосконалення систем управління підприємствами.</p>	<p>Недостаток інвестиційних ресурсів. Наявність некорисливих умов праці. Виробничий примус.</p>
<p>Проблеми та обмеження Зменшення частки експортно-орієнтованих та експортних підприємств. Запас експортних виробничих фондів. Низька собівартість і конкурентоспроможність продукції</p>	<p>Розвиток міжгалузевих виробничих підприємств Тестування перспективних підприємств реального сектору економіки, впровадження нових технологій, освоєння продукції нових підприємств</p>	<p>Заходи Приваблення об'єднаних виробничих підприємств, модернізація існуючих об'єднаних підприємств нових об'єктів виробничого призначення. Реконструкція, модернізація існуючих об'єктів виробничого призначення. Освоєння нових підприємств або удосконалення існуючих</p>
<p>Зростаюча якості інновацій. Низька конкурентоспроможність експортних виробничих підприємств</p>	<p>Виконання та підтримка ініціатив щодо створення структурних підприємств, кластерів індустріальних структур, інших форм інновацій, що створюють підприємствам конкурентоспроможності. Активізація інвестиційної та інноваційної діяльності, організаційних форм і методів державної підтримки</p>	<p>Розвиток підприємств продукції з ориєнтацією спеціалізованого центру. Надання субсидій на розвиток експорту державного бізнесу на підприємстві частинки інфраструктури сільського господарства на зовнішньому ринку для реалізації інноваційних проектів</p>
<p>Приваблення експортних виробничих підприємств</p>	<p>Забезпечення продуктивної діяльності в сільському господарстві експортних підприємств</p>	<p>Створення систем експортних підприємств та експортних інноваційних підприємств</p>
<p>Створення фінансово-кредитних центрів Приваблення інвестицій</p>	<p>Удосконалення механізмів інвестицій підприємств реального сектору економіки з одержанням державної підтримки, організаційних форм співпрацювання, спеціалізованих інвестиційних і спеціалізованих підприємств</p>	<p>Взаємодія з державними замовниками з питань реалізації цільових програм та скорочення зборгованості. Впровадження та сертифікація систем менеджменту якості на основі міжнародних стандартів серії ISO 9000 і ISO 14000. Надання методичної допомоги підприємствам зі створення систем менеджменту якості.</p>

Рис. 5.5 Завдання програми розвитку реального сектору економіки (розроблено й обґрунтовано автором)

Як показав проведений в роботі аналіз, досягнення антикризових стратегічних цілей вимагає фундаментальних змін в масштабах і структурі

суспільного виробництва, організації інноваційної діяльності, переходу від вектора розвитку, що базується на використанні природних ресурсів, до розвитку на основі знань та інформації. Ці зміни забезпечуються розробкою та проведенням цілеспрямованої системи заходів, серед яких:

1. Відмова від еволюційного шляху вирішення проблем і перехід до радикальної трансформації економіки, орієнтованої на досягнення параметрів функціонування провідних країн світу.

2. Чітке визначення національної економічної спеціалізації з урахуванням критеріїв вітчизняних переваг; комплексного підходу до розвитку основних і сполучених галузей і виробництв; досягнення необхідного рівня диверсифікації економічної діяльності; максимізації рівня доданої вартості та інноваційної орієнтації, а також згортання неефективних видів діяльності і мобілізація вивільнених ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку.

3. Перетворення інфраструктурної складової в державній політиці, правовій базі, системі освіти, економічних взаєминах підприємств та організацій, що здійснюють наукову і виробничу діяльність з метою створення повноцінної національної інноваційної системи та забезпечення умов її ефективного функціонування.

4. Удосконалення організаційної архітектури економіки в напрямі зрощування наукової та виробничо-збутової діяльності, підвищення ефективності ланцюжка створення закінченої цінності для споживача і зміцнення конкурентного потенціалу підприємств і організацій на світовому ринку, стимулювання ітераційних процесів в економіці з метою формування конкурентоспроможних структур, здатних протистояти впливу консолідованих зарубіжних виробників. Перехід від галузевого та регіонального до мережевого, кластерного принципу організації науково-виробничої діяльності з максимальним урахуванням можливостей створення власних і участі в чинних міжнародних мережах і спільнотах створення доданої вартості.

5. Підтримка розвитку підприємницької активності з боку інституційних і соціально-культурних перетворень. Забезпечення безпеки підприємницької діяльності, створення сприятливих умов для підприємств і організацій.

6. Використання геоелекономічних технологій у вирішенні внутрішніх проблем соціально-елекономічного розвитку, забезпеченні доступу до ресурсів та ринків інших країн, потенціалу і компетенцій зарубіжних партнерів, активної участі у процесах транснаціоналізації та регіоналізації інноваційної, виробничо-збутової і фінансової сфер, прориву до виробництва та розподілення світового доходу.

Вищенаведене дає змогу зробити висновок про те, що вирішення проблем щодо розробки антикризової стратегії України є складним і багатоетапним процесом, який може бути здійснений тільки за допомогою розробки та реалізації ряду взаємопов'язаних стратегій розвитку.

Таким чином, сформульовано низку напрямів структурних зрушень, що включають політику диверсифікації, поліпшення якості продукції, прискорення модернізації, формування та розвитку ринкових інфраструктур, зростання та підтримки малих підприємств, розповсюдження інновацій, виділення локомотивів зростання, посилення конкуренції на внутрішньому ринку. Це дало змогу обґрунтувати складові модернізаційного потенціалу в рамках антикризової стратегії (сукупні ресурси та можливості, резерви різної природи національного господарства по досягненню цілей сталого розвитку) із визначенням чинників їх формування, конкретних кроків, відповідних функцій, критеріїв, локомотивів зростання на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу).

Доведено, що складові модернізаційного потенціалу антикризової стратегії спрямовані на подолання економічної кризи і створення нових робочих місць і одночасно націлені на визначення локомотивів зростання, які орієнтовані на майбутнє. Успішну реалізацію модернізаційного потенціалу антикризової стратегії планується забезпечити шляхом розвитку партнерства між секторами суспільства (держава: галузеві підрозділи уряду, бізнес,

громадськість) та залучення до планування, розробки та реалізації зазначеної стратегії усіх зацікавлених сторін (приватний сектор, науковці, громадські організації, органи місцевого самоврядування).

З урахуванням вищевикладеного, а також в сучасних умовах постійного нарощення й поширення процесів глобалізації та загроз функціонування національної економічної системи, сформовані наступні напрямки антикризових заходів в розрізі складових нових локомотивів зростання:

1. Створення системних умов для ринку (поліпшення законодавчої бази, податкова підтримка):

- підготовка законодавчої бази для створення нового ринку відповідно до змін конвергентних умов;

- покращення систем для відновлення та активізації ринкових функцій.

2. Бюджетна підтримка для реалізації пілотних проектів, об'єктів громадського призначення для початкового формування ринку:

- створення початкового ринку щодо нових технологій, нових продуктів з метою громадського користування (застосування світловипромінюючих діодів: дорожні системи, пошти тощо, нові поновлювані види енергії: реалізація проекту «зелених будинків»);

- просування пілотних проектів для ринкової перевірки та розширення нових проектів (сучасні «зелені будинки»: реалізація пілотних будинків, застосування роботів: реалізація пілотних проектів «роботленд» та ін.).

3. Допомога у створенні системної інфраструктури, включаючи розробку міжнародних стандартів та системи сертифікації з метою виходу на світові ринком:

- розширення підготовки стандартної ліцензійної системи для прискорення застосування продукції нових локомотивів зростання (розширення стандартної системи сертифікації для роботехніки, охорони здоров'я, освітлення світловипромінюючих діодів тощо);

- використання системи обов'язкового/примусового застосування для активного створення ринку (обов'язкове застосування поновлюваних джерел електроенергії в держустановах).

4. Посилення конкурентоспроможності підприємств реального сектору економіки на світовому ринку через кілер-аплікейшн:

- концентрація зусиль на отриманні основних прикладних технологій, розробці технологій з високим ступенем залежності від іноземних виробників (висока ефективність використання води (технології опріснення морської води), «зелені» транспортні засоби (технології виробництва гібридних автомобілей), індустрія конвергентного мовлення та зв'язку, конвергентні системи ІТ;

- підвищення ефективності інвестицій в науку і конструкторські розробки і збільшення частки таких інвестицій в сфері нових локомотивів зростання економіки.

5. Забезпечення потенціалу майбутнього зростання через розробку базових вихідних технологій: отримання базових вихідних технологій шляхом переходу до «стратегії творчого лідерства».

6. Підготовка професійних кадрів за галузями нових локомотивів зростання:

- надання фінансової допомоги у зміцненні бази середньострокової та довгострокової підготовки кадрів, виявлення потреб у нових кадрах;

- надання допомоги у створенні професійних магістратур за галузями нових локомотивів зростання і підготовка магістрів і кандидатів наук.

Свідченням ефективності запровадження антикризових заходів в реальному секторі економіки є досягнення економічного зростання, який супроводжується розвитком виробничої сфери, що орієнтується на експорт, індустрію знань, а також створення робочих місць. Запропоновані антикризові заходи спрямовані на підвищення ефективності управління реальним сектором економіки, реалізація цих заходів сприятиме стабілізації ситуації і забезпеченню сталого економічного зростання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження генезису причин виникнення криз в глобалізованій ринковій економічній системі показало, що первинною з них є вичерпання закладеного в прийнятій парадигму «нової економіки» потенціалу зростання, що призводить до циклічних коливань світової економіки різного характеру під впливом похідних причин, серед яких: перевиробництво фіктивного капіталу, втрата регуляторного впливу держави на зростаючі ринки інвестицій; використання наднизьких відсоткових ставок; зміни демографічної структури і нова якісна характеристика трудових ресурсів; катаклізми природного і техногенного характеру; зниження якості і кількості природних ресурсів. Такі обставини суттєво вплинули на національну економіку України, як світогосподарську підсистему, проте із нашаруванням на специфічні причини, а саме: порушення макроекономічних пропорцій та відтворювального процесу, що загостило протиріччя суспільної системи між недосконалими трансформаційними економічними відносинами і рівнем розвитку продуктивних сил, невідповідність процесів виробництва і споживання.

Спираючись на економічні дослідження, обґрунтовано необхідність нового розуміння антикризового регулювання реального сектору економіки в межах авторського дослідження, що представлений як особливий процес, який реалізується через сукупність методів та прийомів, що дають змогу розпізнавати кризи, здійснювати їх профілактику, та за допомогою якого держава здійснює вплив на діяльність суб'єктів господарювання, галузь, створює умови для забезпечення її виходу на сучасний технологічний конкурентний рівень та більшої частки доданої вартості, з метою зменшення тривалості і глибини кризи, а також пом'якшення її негативних соціально-економічних наслідків. Основними засадами здійснення такого регулювання з боку держави виступають: збереження ринкової свободи та антимонопольне регулювання; ефективне використання ресурсів для інвестування в реструктуризацію; поліпшення соціального стану.

Встановлено, що розвиток глобальних тенденцій актуалізує проблему антикризового регулювання у контексті забезпечення стійкості суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому як відкритої системи щодо зовнішніх впливів через неможливість в нових умовах ефективної реалізації відтворювального процесу в національних межах. Необхідність забезпечення такої стійкості посилюється подвійністю економічної природи глобалізаційного процесу, що передбачає переваги інтеграції у поєднанні із загрозами національним економічним інтересам, поглибленням диференціації країн за рівнем соціально-економічного та науково-технічного розвитку. Уточнено та систематизовано основні чинники зовнішнього середовища, що зумовлюють протиріччя глобалізаційних економічних процесів, серед яких: зміна співвідношення національного і наднаціонального; структурні зміни організаційно-економічної архітектури світової господарської системи; зміна характеру міжнародного поділу праці; зміни у напрямках і структурі міжнародних зв'язків; зміни в системі розподільчих відносин. При цьому, ступінь впливу зовнішніх чинників значною мірою обумовлена внутрішнім станом національної економіки, стійкістю її функціонування та розвитку. В цьому проявляється необхідність нового підходу до антикризового регулювання в умовах глобалізації, розробка і реалізація якого потребує корегування системи міжнародних відносин з концепції балансу сил на концепцію балансу національних інтересів, руху від ідеології конфронтаційного типу на користь моделей партнерства.

Аналіз методологічних засад та зарубіжного досвіду антикризового регулювання економіки дав змогу виявити основні вимоги щодо забезпечення його ефективності, які класифіковано за критеріями: системи управління (гнучкість та адаптивність, пріоритет неформального управління, інтеграція, пошук найбільш ефективних засобів і методів управління, забезпечення ситуативного реагування на основі децентралізації; концентрація зусиль більш ефективного використання потенціалу об'єкта); механізму управління (мотивування на розв'язання кризової ситуації; інтеграція за цінностями

професіоналізму; ініціативність; корпоративна солідарність); процесу управління (мобільність та динамічність у використанні ресурсів, реалізації інноваційних програм; програмно-цільовий підхід; чітке врахування часового чинника; розроблення та оцінювання послідовних рішень й альтернатив; ґрунтовний відбір критеріїв якості рішень); стилю управління (професійна довіра, цілеспрямованість, антибюрократична організація, ініціативність і самоорганізація, підвищення відповідальності). Виявлено основні підходи до антикризового регулювання економіки з позиції фінансового та організаційного забезпечення реалізації.

Уточнено сутність та значення державної економічної стратегії, яка через формалізацію ключових економічних цілей, які ставить перед собою держава, визначення засобів їх досягнення в осяжній довгостроковій перспективі – передбачає формування і розвиток економічного потенціалу країни, що обумовлюється: архітектонікою економіки, якістю трудового ресурсу, прогресивними змінами в організації внутрішньої економічної і соціальної структури суспільства, що забезпечують її чутливість до змін зовнішнього середовища. Значення такої стратегії розкрито через її ознаки-функції, що передбачають: забезпечення реальної оцінки ситуації, спроможності і перспектив розвитку; забезпечення стійкості та спадкоємності суб'єктів управління національною економікою; уособлення суспільного договору та структурування системи управління; формує довіру суспільства до влади, його консолідованість через зрозумілість економічних цілей; підвищує довіру з боку інших держав; дає підставу конструктивної критики; зумовлює зміст всієї поточної діяльності (напрями бюджетної політики, формування інвестиційного клімату, зовнішньої економічної політики тощо); визначає послідовність реалізації цілей розвитку національної економіки, їх уточнення і доповнення.

Уточнено предмет та основні фактори, що визначають державну економічну стратегію щодо суб'єктів господарювання. Встановлено, що перший з них складають проблеми: пов'язані з підвищенням ефективності національної економіки (створення нових або ліквідацію старих галузей і виробництв,

масштабні наукові дослідження і технології, освоєння нових секторів світового ринку); пов'язані із зовнішньоекономічними чинниками, що потребують постійного моніторингу. Основними факторами, що визначають державну економічну стратегію щодо суб'єктів господарювання виступають: позиція країни на світовому ринку, динаміка розвитку, її потенціал, дії конкуруючих країн, характеристики виробленої продукції, загальний стан економіки, культурне середовище. При цьому, формування та використання методології стратегічного управління обумовлено характером змін, перш за все, у зовнішньому середовищі.

Узагальнено та виділено моделі формування державної економічної стратегії, залежно від варіацій поведінки на світовому ринку: приростну, що притаманна розвиненим країнам та відзначається цілепокладанням «від досягнутого», мінімізацією відхилень від традиційної поведінки, послідовним пошуком альтернативних рішень та прийняття першого задовільного з них; підприємницьку, що характерна для країн на етапі трансформації структури економіки, вибудови геополітичної значущості, та відзначається прагненням її суб'єктів до змін задля майбутньої ефективності, прогнозуванням загроз і можливостей, пошуком альтернативних рішень та обрання з них оптимального з них.

Проведений системний аналіз вітчизняної моделі державного регулювання економіки дав змогу виявити її основні негативні характеристики, що потребують особливої уваги, серед яких: відсутність консолідованого спрямування на досягнення загальних цілей і виконання державою своєї місії; не ефективність структурно-функціональною ієрархічною будовою, що не відповідає зміненим суспільним умовам через неспроможність генерального суб'єкта адекватно оперувати збільшеним обсягом даних і керувати специфічними й різноманітними потоками інформації; відсутність чіткої стратегії реалізації такої моделі.

Відповідно до предмету дослідження, уточнено особливості загроз для реального сектору економіки на сучасному етапі розвитку. Доведено, що

глобальний характер загроз і можливостей для суб'єктів господарювання, вимагають зміни характеру державного антикризового регулювання, оскільки в сучасній практиці пріоритет надається механізмам безпосереднього реагування, у зв'язку з чим обґрунтовано необхідність протистояти впливу кризових чинників шляхом запровадження дієвої стратегії випереджаючого реагування на зміну ситуації, прийняття попереджувальних заходів при появі тенденцій до її погіршення, одночасно закладаючи основи для розвитку реального сектору економіки.

Обґрунтовано методологію дослідження кризових процесів із використанням якісних та кількісних параметрів економічної стійкості суб'єктів господарювання, що дає змогу оцінити ймовірність виникнення кризової ситуації і стійкості реального сектора економіки. Визначення можливостей настання криз за найбільш значущими показниками економічної стійкості за різними підсистемами (економічною, інвестиційною, інноваційною, структурно-функціональною, фінансовою, соціальною) може бути інтегроване в систему регулювання розвитку суб'єктів господарювання реального сектору економіки, що спрямована на розпізнавання, профілактику, подолання негативних наслідків, а також використання можливостей для досягнення стратегічних цілей розвитку національної економіки. При цьому, фактичні дані по зазначених підсистемах свідчать, що більшість показників, які характеризують відповідні процеси, мають критичні значення. У кожній підсистемі виділяється індикатор, що свідчить про наявність кризової ситуації або імовірність її виникнення.

Аналіз динаміки основних макроекономічних показників розвитку промисловості України, як основної галузі реального сектору економіки за 1995-2015 рр. виявив загальну тенденцію до зниження рівня валової доданої вартості. Індекс промислового виробництва за цей період знизився на 45%. Залишається низькою сприйнятливість інновацій українськими суб'єктами господарювання: частка підприємств реального сектору економіки, що здійснювали технічні інновації у 2014 році становить всього 16%. У

промислового виробництва використовується лише 4,2% наявних винаходів. Через неврахування інтелектуальної власності вартість українських підприємств реального сектору занижена на понад 50%.

Показано, що українська економіка відзначаються зниженням конкурентоспроможності, зокрема через неінноваційність та сировинну структуру, що відбувається на тлі тривалої системної кризи та відсутності дієвої стратегії її подолання. Встановлено, що з системних позицій така ситуація зумовлена відсутністю продуктивної взаємодії суб'єктів управління національною економікою, освіти і науки, виробників та інших бізнес-структур щодо здійснення інновацій, забезпечення переходу до нового технологічного укладу. При цьому, визначальною умовою антикризового розвитку реального сектору виступає системна модернізація як процес формування особливого типу поведінки економічних суб'єктів, спрямованого на якісні прогресивні зміни існуючих інституційних форм, оновлення соціальних і технологічних основ економічної системи, підвищення її конкурентоспроможності. Виявлено головні чинники і загрози проведення такої модернізації, які закладають основу формування антикризової стратегії реального сектору економіки.

Запропоновано наукову концепцію антикризової стратегії реального сектору економіки, що враховує перспективні напрями зростання, на основі поєднання модернізації з інноваційним розвитком з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, її ефективного включення до системи глобальної економіки, забезпечення високих соціально-економічних параметрів та соціальної спрямованості. Запропонована концепція ґрунтується на системі принципів: керованість, довгострокова стійкість; гуманізація; інноватизація; збалансування інтересів суспільства, бізнесу і держави. Концепцією передбачено три основні етапи реалізації антикризової стратегії: наздоганяючу фазу із запозиченням технологій; інституційну модернізацію та інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку; продукування власних технологічних інновацій. Реалізація таких етапів передбачає розв'язання відповідних стратегічних завдань: доступ до технологій на основі залучення

зовнішніх інвесторів; пошук ринків збуту у світогосподарській системі для продукції з високою доданою вартістю; уточнення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку.

Для здійснення модернізації реального сектора економіки в рамках антикризової стратегії обґрунтовано відповідну модель-схему, методологічну основу якою складає теорія макроекономічної рівноваги, умовою забезпечення якої у довгостроковій перспективі є: оптимальний ресурсний розподіл, узгодження суперечливих інтересів економічних агентів, збалансованість виробництва. Представлена модель передбачає регуляторний вплив на ключові сфери-об'єкти (людський капітал, наукова та бізнес-сфера), що мають забезпечити інноваційну модернізацію реального сектору економіки, переведення його у стан динамічної збалансованості та стійкого розвитку.

Обґрунтовано науково-методологічний підхід до розподілу бюджетних коштів на реалізацію модернізації реального сектора економіки в рамках формування та реалізації антикризової стратегії. Побудовано сценарну модель, яка містить чотири сценарії: збільшення ємності внутрішнього ринку, імпортозаміщення, пошук ніш на зовнішньому ринку для української продукції, структурна перебудова реального сектору в напрямі вимог постіндустріальної економіки. Для кожного із сценаріїв обґрунтовано кортеж параметрів, що характеризують пріоритетність галузей (видів економічної діяльності) реального сектору економіки з точки зору реалізації антикризової стратегії. Здійснено формалізацію оптимізаційної сценарної моделі розподілу обмежених бюджетних коштів за критерієм максимізації ефекту від їх використання.

Запропоновано концептуальні засади формування механізму інституціональних та інноваційних трансформацій реального сектора економіки з визначенням цілеспрямованого впливу на підсистему макроекономічного регулювання (встановлює загальні правила і параметри господарювання); підсистему індикативного планування (на основі якого здійснюється орієнтація інвестиційних процесів на обрані пріоритети структурної політики); підсистему планування діяльності державних підприємств. Запропонований механізм

базується на засадах здійснення активної структурної політики, посилення активності держави в інвестиційній та зовнішньоекономічній сфері, продовження інституційних перетворень та передбачає зміну пріоритетів сталого розвитку, в основу яких покладено: збільшення норми заощаджень і формування сприятливого інвестиційного клімату, що сприяє трансформації накопичень в інвестиції; залучення фінансових і виробничих ресурсів в сектори зростання; стимулювання експорту та його диверсифікація; регулювання імпорту з метою захисту вітчизняних виробників у рамках загальноприйнятих процедур; підтримка та стимулювання розвитку економічно ефективних підприємств і організацій; ліквідація або реорганізація неефективних економічних структур; впровадження ринкових норм поведінки економічних суб'єктів.

Набули подальшого розвитку складові модернізаційного потенціалу реалізації антикризової стратегії реального сектору економіки, з урахуванням імовірності нарощення конкурентних переваг шляхом визначення локомотивів зростання на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу, на основі узгодження інтересів учасників економічних процесів, що мають вигляд комплексу взаємопов'язаних заходів, спрямованих на встановлення найбільш всебічної та ефективної узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, фінансових структур з метою розв'язання економічних проблем розвитку території та забезпечення сталого розвитку реального сектора економіки. Результатом такої взаємодії в рамках антикризової стратегії є: реалізація цільових структурних зрушень, підвищення ступеня керованості реальним сектором економіки, партнерство різних рівнів управління, підвищення конкурентоспроможності продукції, стійкість розвитку реального сектора економіки, підвищення інвестиційної та інноваційної активності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агангебян А. Экономика России на распутье... Выбор посткризисного пространства /А. Агангебян – М.: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2010. – С. 67-90.
2. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: Монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк, А.І. Землянкін та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2007. – 328 с.
3. Алимов О. М. Інваріантні виміри теорії політичної економії та практики управління в контексті реалізації технології цілеорієнтованого формування потенціалу сталого розвитку України [Текст] / В. В. Микитенко, О. М. Алимов// Економіст: міжнародний економічний науковий та громадсько-політичний журнал, 2014. - № 4. – К.: Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».2014. – С. 6 – 12.
4. Алимов О. М. Стратегічний потенціал – сукупні можливості національної економіки по досягненню цілей збалансованого розвитку [Текст] / В. В. Микитенко, О. М. Алимов // Продуктивні сили України [наук.-теор. екон. ж-л. / гол. ред. Б. М. Данилишин]. – К.: Вид-во РВПС України НАН України, 2006. – № 1. – С. 135–151.
5. Амоша А. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу / А. Амоша, В. Вишнеvский, Л. Збарзская // Экономика Украины. – 2009. – № 12. – С. 4-13.
6. Амоша А.И. Инновационное развитие и конкурентоспособность стран / А.И. Амоша // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2009. – Т. 2. – С. 510-515.
7. Амоша О. І. Проблеми інтеграції прикордонних регіонів України і

Росії / О. І. Амоша, Л. М. Соломатіна, Ю. В. Макогон, В. М. Дегтярьова // Економіка промисловості. – 2001. – № 3. – С. 3–7.

8. Аналіз сталого розвитку – глобальний і регіональний аспекти: Монографія [Текст] / Міжнародна рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. керів. М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ» МОН України, 2010. – Ч. 2. Україна в індикаторах сталого розвитку. – 359 с.

9. Андрианов В.Д. Россия в мировой экономике / В.Д. Андрианов. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 400 с.

10. Андрійчук О. А. Україна – Європа: тести на сумісність / Олесь Андрійович Андрійчук. – К.: Смолоскип, 2007. – 373 с.

11. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф; пер. с англ. С. Жильцов. – СПб.: ПИТЕР, 1999. – 416 с.

12. Ансофф И. Стратегическое управление: Монография [Текст] / пер. з англ./ И. Ансофф. – М.: Изд-во Прогресс. 1989. – 519 с.

13. Антипенко Є. Ю. Удосконалення методів і моделей аналізу ефективності та ризику реалізації інвестиційних проектів / Є. Ю. Антипенко. – Д., 2004. - 18с.

14. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації: моногр. / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.

15. Артеменко В. Р. Комплексне оцінювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів на основі критеріїв якості життя населення / В. Р. Артеменко // Регіональна економіка : науково-практичний журнал. – 2005. – № 3. – С. 84–93.

16. Б'юкенен Джеймс М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / Джеймс М. Б'юкенен, Річард А. Масгрейв ; пер. з англ. А. Ю. Іщенко. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 175 с.

17. Бабаєв В. М. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія) : монографія / Володимир Миколайович Бабаєв, Леонід Леонідович Товажнянський та ін. – Харків : НТУ «ХП», 2006. – 316 с.

18. Баваров А. С. Метод сценариев как разновидность интуитивно-логических методов прогнозирования / А. Баваров // Тезисы доклада Всесоюзного совещания «Пути повышения качества прогнозов». – М.; Л., 1990. – С. 34-35.

19. Багацька Я. М. Перспективи формування місцевих бюджетів та розвиток міжбюджетних відносин / Я. М. Багацька // Формування механізму регіонального управління в Україні : матеріали наук.-практ. конференції, 29.11.2001 р. – Х. : Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2002. – С. 24–27.

20. Басенко. Н. А. Политология: краткий словарь/ Н. А. Басенко, В. Г. Доманов, Ю. Г. Запрудский и др. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 448с.

21. Бауліна Т. В. Інтелектуальний капітал: стратегічний ресурс трансформації національного господарства: Монографія [Текст] / Т. В. Бауліна. – Київ, РВПС України НАН України та МНТУ МОН України, 2010. – 384 с.

22. Бауліна Т. В. Формування державної політики розвитку інноваційно-інтелектуальної сфери: Монографія [Текст] / Т. В. Бауліна. – Київ, РВПС України НАН України та МНТУ МОН України, 2009. – 276 с.

23. Беганская И. Ю. Государственные, региональные и муниципальные долгосрочные программы экономического развития / И. Ю. Беганская, Н. Н. Садовская // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сборник научных трудов. – Донецк : ДонНУ, 2006. – С. 1194–1200.

24. Бежаев О. Г. Межбюджетные отношения. Теория и практика реформирования / Олег Георгиевич Бежаев. – Москва : Экзамен, 2001. – 128 с.

25. Безверхнюк Т. М. Європейські стандарти врядування на регіональному рівні : монографія / Т. М. Безверхнюк. С. Є. Саханенко, Е. Х. Топалова / за заг. ред. Т. М. Безверхнюк. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – 328 с.

26. Безпекова політика України в контексті формування системи колективної безпеки в Європі. Аналітична записка НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.

27. Бейко О. В. Механізми вдосконалення управління на місцевому рівні та наближення його до європейських стандартів [Електронний ресурс] / О. В. Бейко // Державне управління: теорія і практика. – 2005. – № 1. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej1/txts/Beyko.htm>.

28. Бжезинський З. Велика шахівниця. Америка: її провідна роль та геостратегічні орієнтири [Текст] / З. Бжезинський // Всесвіт. – 1999. – № 2. – С. 129 – 142.

29. Білецька І.І. Методичні основи діагностики та визначення конкурентоспроможності підприємства / І.І. Білецька // Маркетингові дослідження в Україні: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 трав. 2008 р., м. Луганськ). – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2008. – С. 26-27.

30. Білецька І.І. Формування маркетингових комунікацій та інтегрованих маркетингових комунікацій у зовнішньоекономічній діяльності металургійного підприємства / І.І. Білецька // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / за ред. В.А. Рудьова. – Мелітополь: Мелітопольська типографія «Люкс», 2010. – № 3. – С. 75-81.

31. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетингові дослідж.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.

32. Білоус В. Т. Національна безпека України / В. Т. Білоус ; за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – К. : Преса України, 2000. – 303 с.

33. Благун І.С. Особливості інвестиційного клімату в Україні / І.С. Благун, О.Т. Левандівський // Регіональна економіка.- 2006.- № 3.- С.108-114.

34. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / М. Блауг; пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 670 с.

35. Блауг М. Жугляр, Клемент // 100 великих економістів до Кейнса = Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past. — Спб.: Економікус, 2008. — С. 107-108. — 352 с.

36. Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития / С.Н. Бобылев. — М.: 2011. — С. 45.
37. Богданович В. Ю. Підхід до розробки теоретичних засад стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки держави / В. Ю. Богданович // Стратегічна панорама. — 2006. — №2. — С. 21–35.
38. Бойко-Бойчук О. Типологізація механізмів державного регулювання розвитку міст / О. Бойко-Бойчук // Вісник НАДУ. — 2008. — № 2. — С. 124–132.
39. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азриляна. — М. : Институт новой экономики, 1997. — 864 с.
40. Бондаренко Н.О. Стратегія розвитку взаємовідносин Україна – ЄС / Н.О. Бондаренко // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2006. — № 4 (27). — С. 23.
41. Бондаренко В. «Сталий розвиток» - не найточніший термін / Бондаренко В // Проблеми української термінології / Вісник Державного університету «Львівська політехніка». - № 336. — Львів : Львівська політехніка. — 1998. — С. 355 – 356.
42. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / Алексей Борисович Борисов. — М. : Книжный мир, 2003. — 895 с.
43. Боровиков В.П. Популярное введение в программу STATISTICA / В.П. Боровиков. — М.: Компьютер-пресс, 1998. — 265 с.
44. Боярунец А. Кризис в украинском ГМК: дешево и сердито [Электронный ресурс] / А. Боярунец. — 2009. — Украинская горно-металлургическая компания — Режим доступа к статье: <http://www.ugmk.info/print/art/1238168275.html>.
45. Бреев Б.Д. Использование метода двухуровневого сценария при разработке прогноза безработицы в РФ на 1994 год / Б.Д. Бреев, Ю.В. Сидельников // Вестник Академии прогнозирования (ИБ). — 2001. — Вып. 4, № 7. — С. 14-21.
46. Булеев И.П. Трансформация общества и экономика: опыт и

перспективы: моногр. / И.П. Булеев / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006. – 336 с.

47. Бурегга В. В. Социально–адекватное управление: концептуализация модели: монографія / В. В. Бурегга . – Донецк : Норд–Компьютер, 2005. – 171 с.

48. Буренко Ю. А. Основні принципи та методи управління економічними системами [Текст] / Ю. А. Буренко // Економіка: проблеми теорії та практики [зб. наук. пр. / гол. ред. А. А. Покотілов]. – Вип. 227: Т. І. – Дніпропетровськ: ДНУ МОН України, 2007. – С. 29 – 34.

49. Буркинский Б. В. Экологизация политики регионального развития / Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико–экологических исследований НАН Украины, 2002. – 328 с.

50. Бутко М.П. Регіональні детермінанти зовнішньоекономічної діяльності в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / М.П. Бутко // Продуктивні сили України. – 2007. – №1 (002). – С. 84–96.

51. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія ; у 6 т. – Т. 1 : Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, В. М. Геєць, В. В. Близнюк, В. М. Бордюк. – К. : НДФІ, 2004. – 638 с.

52. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2542-14>.

53. Вайнштейн Г. От новых технологий к «новой экономике» / Вайнштейн Г. // Мировая экономика и международные отношения. 2002.– № 10. – С. 23.

54. Вайсман В.А. Основные принципы конкурентоспособности субъекта хозяйствования / В.А. Вайсман // Економіка та держава. – 2004. – № 7. – С. 26-30.

55. Ванда І. В. Проблеми виділення депресивних регіонів в Україні / І. В. Ванда // Регіональні географічні дослідження України та суміжних територій : збірник наукових праць / відп. ред. Ю. О. Кисельов. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – С. 93–95.

56. Варава Л.Н. Стратегическое управление горнодобывающими предприятиями: моногр. / Л.Н. Варава / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2006. – 356 с.

57. Варналій З. М. Регіональний розвиток України: проблеми та пріоритети [Текст] / З. М. Варналій // Економіст: [наук.-політ. ж-л. / гол ред. Голян В. А.]. – 2005. – № 6. – С. 24 – 28.

58. Варналій З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: Монографія [Текст] / З. С. Варналій, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. – Київ: Вид-во Знання України, 2011. – 299 с.

59. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред.. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь : Перун, 2004. –1440 с.

60. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Кн.1. Пространство и время в неживой и живой природе / В.И. Вернадский. – М.: 1975. – С. 49.

61. Власкін Г. О. Промислова політика в умовах переходу до інноваційної економіки: Досвід країн Східної та Центральної Європи: Монографія [Текст] / О. Г. Власкін. – М.: Наука. 2006. – 246 с.

62. Войтович Р. Регіоналізація як обернена форма глобалізації та її вплив на систему державного управління / Радмила Войтович // Вісник НАДУ. – 2004. – №3.– С.15– 25.

63. Воронкова А.Э. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация: моногр. / А.Э. Воронкова / Восточноукраинский нац. ун-т. – Луганск: ТОВ «СЦ «ЧП», 2000. – 315 с.

64. Воротін В. Е. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія / В. Е. Воротін. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 392 с.

65. Гавриленко С.Н. Повышение уровня конкурентоспособности чёрной металлургии Украины на основе инновационного развития / С.Н. Гавриленко, В.А. Никифорова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. –Донецк: ДонНУ, 2008. – Ч.1. – С. 172-180.

- 66.** Геєць В. М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку : [монографія] / В. М. Геєць. – К.: Ін-т економ. прогнозування НАН України; Фенікс, 2003 – 1008 с.
- 67.** Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання: Монографія [Текст] / В. М. Геєць.; НАН України. Ін-т економічного прогнозування. – Київ: Вид-во «Форт», 2000. – 334 с.
- 68.** Глазьев С. Ю. Мировой экономический кризис как процесс смены технологических укладов / С. Ю. Глазьев // Вопросы экономики. – 2009. – № 3. – С. 26–38.
- 69.** Гельвановский М. Конкурентоспособность: главная задача на сегодня [Электронный ресурс] / М. Гельвановский. – Режим доступа к статье: <http://www.bforum.ru/?rubr=5&issue=6&nid=58&action=show>.
- 70.** Гельвановский М.И. Национально-государственная стратегия конкурентоспособности России: методологические аспекты / М.И. Гельвановский // Конкурентоспособность и модернизация экономики: в 2-х кн. / отв. ред. Е.Г. Ясин. – М.: Издат. дом ГУ ВШЭ, 2004. – Кн 2. – С. 400-415.
- 71.** Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. – Луцьк : Настиря, 2001. – 528 с.
- 72.** Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
- 73.** Государственный сектор промышленности в системе экономического регулирования: моногр. / Н.Г. Чумаченко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко и др.; НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2003. – 330 с.
- 74.** Гранберг А. Г. Основы региональной экономики / Александр Григорьевич Гранберг. – М. : ГУ-ВШЭ, 2004. – 494 с.
- 75.** Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / Ігор Андрійович Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 395 с.
- 76.** Губерна Г. Процес структурної перебудови економіки України: регіональний аспект / Г. Губерна, В. Ляшенко // Управління сучасним містом. –

2004. – № 2/4–6 (14). – С. 175–181.

77. Губський Б.В. Євроатлантична інтеграція України / Б.В. Губський. – К.: Логос, 2003. – С. 123.

78. Гурський Д. Енергетичний потенціал України / Д. Гурський // Урядовий кур'єр.– 2007.– № 212.– С. 11.

79. Данилишин Б. М. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України [Текст] / Б. М. Данилишин, В. І. Чижова // Економіка України [політ.-екон. ж-л / гол. ред. С. І. Пирожков]. – 2004. – № 3. – С. 4–11.

80. Дейлі Г. Сталий розвиток: визначення, принципи, політики // Науковий вісник: екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища. Львів : НЛТУ. – 2005, вип. 15.6. – С.27–39.

81. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми: Монографія [Текст] / [Л. І. Антошкін., Н. М. Бабіч, В. Ф. Беседін, І. В. Беседін, І. К. Бондар]; М. М. Якубовський (ред.). // Науково-дослід. економічний ін-т Міністерства економіки України. — К., 2005. — 410 с.

82. Дорогунцов С. Государственное регулирование техногенно-экологической безопасности в регионах Украины / С. Дорогунцов, А. Федорищев // Экономика Украины. – 2002. – №4. – С. 79–77.

83. Дорогунцов С. І. Продуктивні сили України: прогноз розвитку і розміщення на період до 2010 р. : у 2 т. / С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, М. І. Фащевський та ін. ; РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2000. – Т. 1. – 292 с. ; Т. 2. – 286 с.

84. Дятловская И. Мифы о неприменимости и мировая практика сценарного планирования [Электронный ресурс] / И. Дятловская // Менеджмент в России и за рубежом – 2007. – № 1. – С. 137-143. – Режим доступа к статье: – <http://www.c-concordia.org/ru/publics/74/13.html>.

85. Економіка України: глобальні виклики і національні перспективи: Монографія [Текст] / [Беседін В. Ф. та ін.]; за ред. Беседіна В. Ф., Музиченка А. С.; М-во економіки України, Науково-дослідний екон. ін-т,

МОНУ України, Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. — К.: НДЕІ, 2009. — 491 с.

86. Економіка України: стратегічне планування: Монографія [Текст] / [Горшкова Н. І. та ін.]; за ред. Беседіна В. Ф., Музиченка А. С. [Міністерство економіки України та ін.] — К.: Вид-во НДЕІ, 2008. — 499 с.

87. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В. М. Гесць, В. П. Александрова, Т. І. Артьомова, Ю. М. Бажал, О. І. Барановський та ін.] ; за ред. В. М. Гейця. — К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. — 1008 с.

88. Економіко-математичні моделі економічного зростання: Монографія [Текст] / [О. О. Бакаєв, В. І. Грищенко, Л. І. Бажал та ін.]. — Київ: Наукова думка, 2005. — 180 с.

89. Економіко-статистична база даних Бюро економічних та соціально-економічних технологій дослідницького центру «Бест» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.energy-index.com.ua/uk/ratings/2013/regions/>

90. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління: Монографія [Текст] / В. В. Микитенко, О. О. Демешок, М.П. Войнаренко / За науковою редакцією д.е.н., проф. Микитенко В. В. — Київ, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. — 650 с.

91. Эрхард Л. Благосостояние для всех. / Л. Эрхард — М., 1992. — С. 45-123.

92. Європейська Хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036.

93. Європейська Хартія регіональної демократії: науково-практичний коментар / автори-укладачі: Т. М. Безверхнюк та ін. : Асоціація дослідників держ. управління. — Одеса : ХОББИТ ПЛЮС, 2008. — 186 с.

94. Железняк Н. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / Н. Железняк // Право України. — 2004. —

№ 11. – С. 140-143.

95. Загальнодержавна цільова програма розвитку промисловості України на період до 2017 р. [Електронний ресурс]/ Режим доступу до матеріалів: http://industry.kmu.gov.ua/industry/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966

96. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 р. № 1602 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1602-14>.

97. Закон України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/archive/docview>.

98. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. – К. : ВД «Ін Юре», 2004. – 26 с.

99. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.

100. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р. № 280/97–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 170–175.

101. Закон України «Про основи національної безпеки України»: від 19 червня 2003 року №964–IV зі змінами внесеними згідно закону №3200–IV (3200–15) від 15.12.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351; 2006. – № 14. – Ст. 116.

102. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» // Офіційний вісник України. – 2003. – № 7. – С. 5–11.

103. Заплатинський В. Безопасность в эру глобализации: монография // В. Заплатинський, Й. Матис. – ЦУЛ, 2010. – 142

104. Захарченко В. Пятый цикл индустриального (постиндустриального)

развития и формирования промышленных территориальных систем / В. Захарченко // Экономика Украины. – 2005. – № 11. – С. 38-46.

105. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році: Статистичний збірник/ за ред. А. О. Фризоренко. У 2-х т., т. 1. – К. Державна служба статистики України, 2013. – 139 с.

106. Ивантер В.В. Будущее России: инерционное развитие или инновационный прорыв? / Б.Н. Кузык. – М.: Ин-т экон. стратегий, 2005. – 144 с.

107. Информация о защитных мерах тарифного и нетарифного характера по регулированию черной металлургии в зарубежных странах [Электронный ресурс] / Союз Экспортеров Металлопродукции России // Информационный бюллетень. – 2009. – № 9. – 8 с. – Режим доступа к статье: http://www.sempr.ru/user/uploads/inf_bul_9-2009.doc.

108. Информация о пакетах мер по стимулированию экономики, принятых в странах-производителях стали с целью преодоления кризиса [Электронный ресурс] / Союз Экспортеров Металлопродукции России // Информационный бюллетень. – 2009. – № 8. – 9 с. – Режим доступа к статье: http://www.sempr.ru/user/uploads/inf_bul_8-2009.doc.

109. Інвестування української економіки: Монографія [Текст] / [за ред. А. І. Сухорукова]. – К.: Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2005 – 440 с.

110. Інноваційна стратегія українських реформ: моногр. / А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кінах, В.Семиноженко. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

111. Інноваційний ресурс. Інформаційна база даних Міністерства промислової політики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів : <http://www.minprom.gov.ua>.

112. Інноваційні фактори економічного зростання: монографія [Текст] / [Ю. М. Бажал, В. П. Александрова, М. С. Данько та ін.; від. ред. Ю. М. Бажал]. – Київ, Інститут економічного прогнозування НАН України, 2002. – 551 с.

113. Історія економічних учень: Навчальний посібник / Базилевич В.Д.,

Гражевська Н.І., Гайдай Т.В., Леоненко П. М., Нестеренко А. П. - К.: Знання, 2004.- 1300 с.

114. Карпенко Г. Африка: перспективы для украинских металлургов [Электронный ресурс] / Г. Карпенко. – Украинская горно-металлургическая компания. – 2008. – Режим доступа к статье: <http://www.ugmk.info/print?php/art/1225899508.html>. .

115. Касич А. О. Розвиток інвестиційно-інноваційних процесів в Україні: джерела, оцінка, перспективи: Монографія [Текст] / А. О. Касич – Кременчук: ТОВ «Кременчуцька міська друкарня», 2008 – 406 с.

116. Катаев А. Комплексный подход к управлению затратами металлургического предприятия / А. Катаев // Экономика Украины. – 2006. – № 3. – С. 81-85.

117. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень. [Текст] / А. Б. Качинський. – К.: Вид-во НІСД при Президентові України, 2013. – 104 с.

118. Кизим Н.А. Концентрация экономики и конкурентоспособность стран мира: моногр. / Н.А. Кизим, В.М. Горбатов. – Х.: ИНЖЕК, 2005. – 216 с.

119. Кіндзерський Ю. В. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період до 2017 року [Текст] // М. Якубовський, В. Новіцький, Ю. Кіндзерський // Економіка України [наук.- практ. ж-л / гол. ред. В. М. Геєць]. – 2007. – № 1. – С. 4–20.

120. Кіндзерський Ю.В. Економічний погляд на природу конкуренції / Ю.В.Кіндзерський // Конкурентоспроможність: країна, регіон, підприємство / Рада конкурентоспроможності України, Центр стратегій конкурентоспроможності (МІМ – Київ); за ред. Ю.В. Полунєєва. – К.: ЛАТ & К, 2006. – С. 86-98.

121. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Антология экономической классики. Т.2. – С. 147

122. Код доступа к Европе. Внешняя торговля [Электронный ресурс] // Эксперт Украина. – 2008. – № 5. – Режим доступа к статье:

[http://www.expert.ua/articles/7/0/5012/..](http://www.expert.ua/articles/7/0/5012/)

123. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: избр. тр. / Н.Д.Кондратьев; Сост. Ю.В. Яковец / Ин-т экономики РАН. – М.: Экономика, 2002. – 764 с.

124. Конкурентоспособность в системе мирового хозяйства: пространственный анализ / под ред. Н.С. Мироненко. – М.: Пресс-Соло, 2002. – 472 с.

125. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А. Жаліло, Я.Б. Базилюк, Я.В. Белінська та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.

126. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення: моногр. / О.М. Бородіна, Т.В. Бурлай, Н.І. Горшкова, Н.Ю. Гончар, В.І. Дубровський; Ін-т економіки та прогнозування НАН України / І.В. Крючкова (та ін.). – К.: Основа, 2007. – 488 с.

127. Конкурентоспроможність: проблеми науки та практики: моногр. / Харків. нац. екон. ун-т; НАН України; Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – 264 с.

128. Корнейчук Б. Экономисты о причинах кризиса // Экономист. – 2010. – №5. – С.19

129. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К. : Преса України, 1997. — 80 с.

130. Концепция устойчивого развития и Местная повестка дня XXI: Методическое пособие [Электронный ресурс] / [авт. тексту Джон Р. Либл]. – СПб. – 1998. – Режим доступу: <http://www.localstrategy.seu.ru/training/methods/indicators-method-description.html>

131. Концепція економічного розвитку України на 2008 – 2015 рр. [Текст] / Ефективне управління: науково-аналітична доповідь. – Київ, Вид-во «Фонд: Ефективне управління» 2008. – 126 с.

132. Кох Р. Стратегия: Как создавать и использовать эффективную стратегию / Р. Кох. и др. – 2-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 318 с.

133. Кузык Б.Н. Интегральный макропрогноз инновационно-технологической и структурной динамики экономики России на период до 2030 года / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец; авт. вступ. ст. А.Д. Некипелов. – М.: Ин-т экон. стратегий, 2006. – 432 с.

134. Куценко В. І. Соціальні наслідки економічних трансформацій в Україні (регіональний аспект) / В. І. Куценко, Л. І. Богуш, І. В. Опалєва. — К. : РВПС України НАН України, 1998. — 96 с.

135. Левковська Л. В. Корпоративне управління сталим регіональним розвитком України. : [монографія] / Л. В. Левковська. – К.: ДЕДУТ, 2011. – 300 с.

136. Леонтьев В. Межотраслевая экономика / В. Леонтьев; пер. с англ. – М.: Экономика, 1997. – 479 с.

137. Лепа Н.Н. Управление конкурентными преимуществами предприятия / Н.Н. Лепа. – Донецк: Юго-Восток, Лтд., 2003. – 296 с.

138. Линдгрэн М. Сценарное планирование: связь между будущим и стратегией / М. Линдгрэн, Х. Бандхольд; пер. с англ. И. Ильиной. – М.: Олимп – Бизнес, 2009. – 234 с.

139. Лоза В.А. Економіка стійкого розвитку базується на законодавчому фундаменті / В.А. Лоза // Екологічний вісник. – 2004. – травень-червень. – С. 18.

140. Макогон Ю. ГКМ України на зовнішніх ринках: стан і перспективи / Ю. Макогон, І. Майорова, Т. Медведкин // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 72-80.

141. Макогон Ю. В. Економічна безпека України в умовах міжнародної інтеграції: державний і регіональний аспект / Ю. В. Макогон // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язів і привертання іноземних інвестицій: регіональний аспект : збірник наукових трудов. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – С. 1104–1118.

142. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения. Том 23. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1960. – 231 с.

143. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл /

пер. с англ. Р.И. Столпера; общ. ред и вступ. С.М. Никитина. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с.

144. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком: Монографія [Текст] / за заг. ред. О. А. Біловодської. – Суми: СНУ МОН України «Університетська книга», 2010. – 432 с.

145. Микитенко В. В. Коридори еволюції української економіки та інкорпорація зовнішньоекономічних впливів при прогнозуванні траєкторії її розвитку [Текст] / Микитенко В. В. // Економічний вісник Донбасу: науково-виробничий журнал, № 4 (14), 2008. – С. 52 – 69.

146. Милль Дж. С. Основы политической экономии: в 3 т. / Милль Джон Стюарт: пер. с англ. / под общ. ред., автор. предисл. А.Г. Милейковский, Ю.Б. Кочеврин. – М.: Прогресс, 1980. – Т. 1. – 496 с.

147. Минцберг Г. Школы стратегий: Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегии менеджмента / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Д. Лэмпел. – СПб.: Питер, 2001. – 336 с.

148. Модернизация. Инвестиции в модернизацию [Электронный ресурс] Ин-т стратегических исследований. – Режим доступа к статье: www.ukrstrstegy.com.ua/?pg=24. .

149. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році. [Стат. зб.] [Текст. – К.: ДП «ІВЦ Держкомстату України», 2015. – 255 с.

150. Научно-технический прогресс и его социально-экономические последствия на период до 2005 года по Украинской ССР (Комплексная программа научно-технического прогрессу Украинської РСР) [Текст] /под. науч. ред. академика НАН Украины А. Н. Алымова. – Совет по изучению производительных сил Украины АН УССР. – Киев: Наукова думка, 1984. – 696 с.

151. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навчальний посібник / Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. та інш.– Харків : Фоліо, 2002. – 285 с.

152. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р.

Нельсон, С. Уинтер. – М.: Финстатинформ, 2000. – 418 с.

153. Новикова О. Ф. Економічна безпека України в умовах глобалізації : проблеми та шляхи вирішення : наук. Праці / Новикова О. Ф. // ДонНТУ. – Донецьк : ДонНТУ, 2011. – С. 22 – 29. – (сер.: Економічна. – Донецьк; вип.26).

154. Ортіна Г.В. Антикризова модернізаційна модель розвитку суб'єктів підприємницької діяльності реального сектора економіки/ Г.В. Ортіна // Часопис економічних реформ. – 2017. № 1 (25). – С.66-71.

155. Ортіна Г.В. Антикризівий потенціал реального сектору економіки/ Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 18. – С. 81-84.

156. Ортіна Г.В. Виявлення та аналіз чинників формування кризових явищ в економіці в умовах глобалізації як передумова розроблення антикризових стратегій/ Г.В. Ортіна // Економіка та держава. – 2013. - № 8. – С. 40-44.

157. Ортіна Г.В. Вплив глобалізації на національну економіку як ключовий чинник антикризового регулювання / Г.В. Ортіна // *Materialy XI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka: teoria i praktyka - 2015» Volume 1. Ekonomiczne nauki. Panstwowy zarzad.: Przemysl. Nauka i studia.* – С. 19-21.

158. Ортіна Г.В. Вплив тенденцій глобалізації на умови забезпечення антикризової стратегії в процесі реалізації державної економічної політики [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // *Державне управління : удосконалення та розвиток.* – 2015. – № 10. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>

159. Ортіна Г.В. Гарантування економічної безпеки країни на основі розробки єдиної державної стратегії / Г.В. Ортіна // *Ділове та публічне адміністрування / матеріали III-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 25 - 27 квітня 2013 р. – Луганськ - Євпаторія: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2013. – С.207-210.*

160. Ортіна Г.В. Економічна безпека як основа стійкого розвитку / Г.В. Ортіна // *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку/*

матеріали VI-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 18 - 19 травня 2013 р. – Суми: Харківський національний університет внутрішніх справ. Сумська філія, 2013. – С.678-680.

161. Ортіна Г.В. Економічний зміст прояву кризових ситуацій в умовах глобалізації / Г.В. Ортіна // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція, «Динаміката на сьвременната наука», - 2015. Том 2. Икономики. Държавна администрация. Закон. История. Философия. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 61-63.

162. Ортіна Г.В. Забезпечення економічної безпеки кожного рівня ієрархії управління економікою / Г.В. Ортіна // Безпекознавство: теорія та практика / матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, 15 березня-15 квітня 2013 р. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2013. – С.80-83.

163. Ортіна Г.В. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо стратегічного розвитку реального сектора економіки [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2016. – № 3. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

164. Ортіна Г.В. Інноваційна основа збалансованості стратегії розвитку реального сектору економіки // Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk - 2014» Volume 10. Prawo. Państwowy zarząd.: Przemysł. Nauka i studia - str. 70-71.

165. Ортіна Г.В. Інтеграційні чинники формування стратегії розвитку реального сектора економіки / Г.В. Ортіна // Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzeń Europy - 2014» Volume 14. Historia. Politologija.: Przemysł. Nauka i studia - str. 103-104.

166. Ортина А.В. Инновационно-инвестиционное обеспечение кластеров как стратегическая задача развития реального сектора экономики Украины / А.В. Ортина // Научно-теоретический и практический журнал: Уральский научный вестник (ОРАЛДЫҢ ҒЫЛЫМ ЖАРШЫСЫ). – Республика Казахстан: г. Уральск: ТОО «Фирма Сервер + », 2014. - № 9 (88). - С. 35-40.

167. Ортіна Г.В. Кластеризація як напрям реалізації державної антикризової стратегії розвитку реального сектора економіки [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2017. – № 4. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

168. Ортіна Г.В. Методологічні засади антикризового розвитку реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Materialy IX mezinärodne vedecko – prakticka conference “Aplikovane vedecke novinky – 2013”, 07 - 15 sierpnia 2013 roku. - Dil 4. Ekonomicke vedy. Administrativa: Praha. Publishing House “Education and Science” s.r.o - P. 56-57.

169. Ортіна Г.В. Моделі розвитку реального сектора економіки як напрям державної антикризової стратегії / Г.В. Ортіна // Схід – 2014. - № 2 (128). - С. 25-29.

170. Ортіна Г.В. Модернізація реального сектора економіки як стратегічний напрям промислової політики держави / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 12. – С. 40-43.

171. Ортіна Г.В. Модернізація та інноваційність як напрями антикризового розвитку підприємств реального сектора економіки/ Г.В. Ортіна // Економіка та держава. – 2016. - № 2. – С. 29-32.

172. Ортіна Г.В. Напрямок розвитку корпоративного управління реальним сектором економіки в умовах подолання наслідків кризових явищ / Г.В. Ортіна// Інвестиції: практика та досвід. – 2015. - № 15.-С. 25 - 27.

173. Ортіна Г.В. Напрями антикризової підтримки металургійної галузі України / Г.В. Ортіна // Materialy XI mezinärodni vedecko - prakticka konference «Predni vedecke novinky - 2015». - Dil 1. Ekonomicke vedy. Administrativa.: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – С. 66-68.

174. Ортіна Г.В. Напрями реалізації державних стратегій розвитку реального сектора економіки зарубіжних країн / Г.В. Ортіна // Матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, «Найновітє научні постиження», - 2014. Том 11. Економіки. Державна адміністрація. Політика. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД - С. 25-26.

175. Ортіна Г.В. Напрями реалізації цільової стратегії промислово-інноваційної політики / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 14. – С. 49-52.

176. Ортіна Г.В. Обґрунтування концептуального підходу до формування та реалізації державної політики антикризового розвитку реального сектору економіки/ Г.В. Ортіна // Економіка та держава. – 2013. - № 11. – С. 29-32.

177. Ортіна Г.В. Підхід до формування моделі регулювання реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференції. «Новини на научний прогрес», - 2015. Том 1. Економіки. Софія. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 41-43.

178. Ортіна Г.В. Підходи до розробки антикризової стратегії в реальному секторі економіки / Г.В. Ортіна // Агросвіт. – 2013. - № 14. – С. 34-38.

179. Ортіна Г.В. Причини виникнення і наслідки економічних криз в ринковій економіці як об'єкти державного впливу [Електронний ресурс] / Г.В. Ортіна // Державне управління : удосконалення та розвиток. – 2015. – № 2. – Режим доступу до журналу : <http://www.dy.nayka.com.ua>.

180. Ортіна Г.В. Реалізація антикризової стратегії розвитку реального сектора економіки на основі взаємодії влади, бізнесу і громадськості / Г.В. Ортіна // Materiály X mezinárodní vědecko - praktická konference «Dny vědy – 2014». - Díl 12. Právní vědy.Administrativa.: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o – stran 64-65.

181. Ортіна Г.В. Регуляторний інструментарій інвестиційного розвитку реального сектора економіки / Г.В. Ортіна // Агросвіт. – 2013. - № 15. – С. 25-29.

182. Ортіна Г.В. Реструктуризація як напрям стратегії антикризового регулювання реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Prospects of world science», - 2015. Volume 1. Economic science. Sheffield. Science and education LTD. – С. 8-9.

183. Ортіна Г.В. Роль державного регулювання у структурному розвитку реального сектору економіки України в умовах глобалізації/ Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 17. – С. 45-48.

184. Ортіна Г.В. Стратегія антикризового регулювання реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Економіка та держава. – 2015. - № 8. – С. 13-14.

185. Ортіна Г.В. Структурна перебудова промислового комплексу як напрям антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки / Г.В. Ортіна// Інвестиції: практика та досвід. –2015. - № 13-14.-С. 26 - 29.

186. Ортіна Г.В. Теоретичні підходи до визначення взаємодії глобалізації, конкурентоспроможності та економічної безпеки / Г.В. Ортіна // Науковий вісник Академія муніципального управління. Серія: Економіка. – 2014. - Вип. 1. – С. 139-145.

187. Ортіна Г.В. Фактори пом'якшення та блокування демпфірувальної природи антикризового управління/ Г.В. Ортіна // Актуальні питання економічної науки/ матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування, 17 квітня 2013 р. – Тернополь, 2013. – С.21-24

188. Ортіна Г.В. Формування збалансованої стратегії реального сектору економіки на основі інноваційної моделі розвитку / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. - № 13.- С. 59 - 62.

189. Ортіна Г.В. Формування іноваційної моделі розвитку реального сектора економіки як напрям антикризової стратегії держави / Г.В. Ортіна // Матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, «Ключові въпроси в съвременната наука», - 2014. Том 9. Икономики. Държавна администрация. Политика. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. - С. 42-43.

190. Ортіна Г.В. Формування моделі регулювання розвитку реального сектору економіки / Г.В. Ортіна // Агросвіт. – 2015. - № 15. – С. 43-48.

191. Ортіна Г.В. Формування та реалізація цільової стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку реального сектора економіки / Г.В. Ортіна // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 15. – С. 25-27.

192. Ортина А.В. Формирование концептуальных подходов к развитию реального сектора экономики в контексте генезиса экономической науки / А.В. Ортина // Научно-теоретический и практический журнал «Современный

научный вестник» . – Вип. 15 (211). – Російська Федерація, Белгород: Руснауцкнига, 2014 . – С. 121-127.

193. Ортіна Г.В. Чинники формування кризових явищ в реальному секторі економіки в умовах глобалізації / Г.В. Ортіна // Materiały IX Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Nauka: teoria i praktyka - 2013», 07 - 15 sierpnia 2013 roku. Volume 3. Ekonomiczne nauki.: Przemysł. Nauka i studia - P. 77-79.

194. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

195. Офіційний веб-сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень. – Режим доступу : <http://www.eru.org.ua>.

196. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.kmu.gov.ua>.

197. Павлюк А. П. Напрями підвищення конкурентоспроможності регіонів України / А. П. Павлюк // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сборник научных трудов. – Донецк : ДонНУ, 2007. – С. 515–521.

198. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Гунський. – К.: Україна, 1997. – 237 с.

199. Пашута М. Т. Промисловість в національній інноваційній системі України: Препринт [Текст] / М. Т Пашута, Л. І. Федулова, О. М. Кондратов. – Київ: Вид-во Науковий світ, 2005. – 76 с.

200. Пепа Т. В. Регіональний зріз розбудови національного економічного простору / Т. В. Пепа, О. М. Ярош // Продуктивні сили і регіональна економіка : зб. наук. пр. : у 2 ч. / РВПС України НАН України. – Ч. 1. – К. : РВПС України НАН України, 2006. – С. 4–11.

201. Передборський В.А. Економічна безпека держави: монографія / В. А. Передборський. – К. : Кондор, 2003. – 391 с.

202. Петкова Л. О. Економічне зростання в Україні: регіональний вимір /

Леся Омелянівна Петкова. – Черкаси : ЧДТУ, 2004. – 271 с.

203. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу. – М.: Прогресс, 1990. – 511 с

204. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория, опыт малых стран Западной и Северной Европы / И.В. Пилипенко. – М.: Ойкумена, 2005. – 494 с.

205. Пилипенко Ю. І. Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання: Монографія [Текст] / Ю. І. Пилипенко.– Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2010. – 202 с.

206. Пилипів В. В. Бюджетне фінансування соціально-економічного розвитку регіонів України / Віталій Володимирович Пилипів. – Івано-Франківськ : ЛІК, 2007. – 228 с.

207. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління / Л.І. Піддубна / Харківський нац. економічний ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – 368 с.

208. Підліснюк В. Сталий розвиток суспільства : роль освіти. Путівник / В. Підліснюк, І. Рудик, В. Кириленко, І. Вишинська, О. Маслюківська / за ред. В. Підліснюк. – К. : Вид-во СПД «Ковальчук», 2005. – 88 с.

209. Погребняк І. Ф. Формалізація проблем управління організаційної системи в умовах невизначеності [Текст] / І. Ф. Погребняк // Автоматика. Автоматизація. Електротехнічні комплекси та системи. [наук.-техн. ж-л / за наук. ред. А. М. Бражник.]. – 2009. – № 1. – С. 151 – 156.

210. Погодина В.В. Антикризисное управление в промышленном комплексе: теория, методология и механизмы реализации: Дис... д-ра. экон. наук. СПб., 2004.

211. Пономаренко О. О. Системні методи в економіці, менеджменті та бізнесі: Монографія [Текст] / О. О. Пономаренко, В. О. Пономаренко. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.

212. Попов С.А. Стратегическое управление. Модульная программа для менеджеров / С.А. Попов. – М.: ИНФРА, 1999. – 462 с.

213. Попов С.А. Сценарное моделирование: методика из восьми шагов [Электронный ресурс] / С.А. Попов. – Режим доступа к статье. – http://www.elitarium.ru/2008/10/20/scenarnoe_modelirovanie_metodika.html.

214. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; пер. с англ.; под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

215. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М.Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 452 с.

216. Портер М.Е. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М.Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

217. Про соціально-економічне становище України за 2013 рік [Текст]. – Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2014. – 84 с.

218. Проблеми, що виникають при адаптації законодавства та нормативно-технічних документів України в галузі енергетики до вимог ЄС [Текст] // Енергетика та електрифікація: науково-практичний журнал, № 7 2010 р. – С. 32–33.

219. Прогнозування розвитку промислового регіону: методологічні аспекти: Монографія [Текст] / НАН України, Ін-т регіональних досліджень; [наук. ред. С. І. Бойко]. – Львів, 2009. – 236.

220. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Текст] / Комітет економічних реформ при Президентові України. – К.: Вид-во Комітету економічних реформ при Президентові України, 2012. – 87 с.

221. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій: Монографія [Текст] [В. М. Белінська, В. Г. Бурлака, І. О. Галиця та ін./ відпов. ред. Ю. В. Кіндзерський]; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – Київ, 2007. – 407 с.

222. Радзієвський І. А. Феномен глобалізації і державне управління / І. А. Радзієвський [Електронний ресурс] // Державне управління: теорія і практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-/txts/FILOSOFIYA/06riagdu.pdf>.

223. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 480 с. – (Б-ка словарей «ИНФРА-М»).

224. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения / Рикардо Д. // Антология экономической классики. – М. : МП «Эконом-Ключ», 1993. – С. 39–473.

225. Робинсон Дж.В. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж.В. Робинсон; пер. с англ. / Вступ. и общ. ред. И.М. Осадчей. – М.: Прогресс, 1986. – 471 с.

226. Розвиток промислового виробництва: методи, моделі та інструменти: Монографія [Текст] / [І. С. Грозний, Р. М. Лепа та ін.]; за заг. ред. І. С. Грозного. – Донецьк: Вид-во СПД Купріянов В. С., 2010. – 338 с.

227. Розвиток секторів і товарних ринків України / НАН України. Ін-т екон. прогнозування; за ред. В.О. Точиліна. – Ужгород: ІВА, 2001. – 400 с.

228. Савелко Т. В. Уточнення економічного змісту й особливості глобалізації / Савелко Т. В. // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 34-41.

229. Савченко В. В. Потенціал національної економіки України: Монографія [Текст] / В. В. Савченко. – Чернігів: ЧДІЕУ МОН України, 2009. – 274 с.

230. Савчук А. Конкурентоспособность отраслей промышленного производства: методологические вопросы оценки и анализа / А. Савчук // Економіка промисловості. – 2001. – № 2. – С. 61-66.

231. Савчук А. Системный подход к анализу конкурентоспособности промышленного производства / А. Савчук // Економіст. – 2001. – № 12. – С. 58-61.

232. Світове господарство в умовах глобалізації: Монографія / за ред.

Я. Б. Олійника, Б. П. Яценка, В. К. Бабарицької. – К. : Вид.-поліграф. центр “Київський університет”, 2004. – 145 с.

233. Семенченко А. І. Методологія стратегічного планування у сфері державного управління забезпеченням національної безпеки України: [монографія] / А. І. Семенченко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 428 с.

234. Семенченко А. Теоретико–методологічні засади визначення, класифікації та оцінки системи загроз національній безпеці і рекомендації щодо їх удосконалення / А. Семенченко // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2007.– № 3. – С.86–108.

235. Сенюшкін Є. О. Економіко-правові механізми державного забезпечення сталого розвитку/ Сенюшкін Є. О. // Статистика України. – 2013. – № 3. – С. 38-68.

236. Сепик Д. Индикаторы конкурентоспособности регионов: европейский подход / Д. Сепик // Регион: экономика и социология. – 2005. – № 2. – С. 197-205.

237. Ситник Г. П. Система державного управління національною безпекою: аналіз чинників / Г. П. Ситник // Управління сучасним містом. – К.: НАДУ, 2003. - №7-9. – С. 8 – 14.

238. Ситнік Г. П. Безпека як категорія і функція державного управління / Г. П. Ситнік // Вісник Національної академії державного управління.– 2004. – №1. – С. 350–357.

239. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит // Антологія економічної класики. – М. : МП «Еконов-Ключ», 1993. – С.79 – 396.

240. Смоленюк В. Ф. Трансформація політичних та економічних систем в умовах глобалізації [Текст] // Сучасна українська політика. – 2011. – Вип. 23. – С. 334-344.

241. Смолянюк В. Ф. Десуверенізація та економічна безпека України: динаміка взаємозалежності [Електронний ресурс] // Матеріали круглого столу: державна політика забезпечення національної безпеки України: актуальні

проблеми та шляхи їх розв'язання, м. Київ, 19.02.2013 р., 2013. – К.: НАДУ при Президентіві України. – Режим доступу: [http://nationalecurity.org.ua / 2013/04/10/kruglijj-stil-19-02-2013-derzhavna-politika-zabezpechennya-nacionalno%D1%97-bezpeki-ukra%D1%97ni-aktualni-problemi-ta-shlyakhi-%D1%97kh-rozvyazannya/](http://nationalecurity.org.ua/2013/04/10/kruglijj-stil-19-02-2013-derzhavna-politika-zabezpechennya-nacionalno%D1%97-bezpeki-ukra%D1%97ni-aktualni-problemi-ta-shlyakhi-%D1%97kh-rozvyazannya/)

242. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. / Пер. с англ. С.К. Ушрихиновой, М.З. Штернгарца. М., – 2001. –С. 458.

243. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [Хвесик М.А., Бандур С.І., Корецький М.Х. та ін.]; за заг. ред. В.М. Гейця та ін., РВПС України НАНУ. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

244. Співак В. М. Держава в процесі глобального управління економікою: порівняльні характеристики[Текст] // Економіко-правові дослідження. – 2010. – № 1. – С. 132-141.

245. Статистична база даних реалізації промислової політики в Україні. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.esco-ecosys.narod.ru>.

246. Статистичний збірник «України в цифрах 2013» [Текст] / за заг. ред. О. Г. Осауленка. – К.: Державний служба статистики України, Вид-во ТОВ «Август Трейд», 2014. – 351 с.

247. Статистичний збірник Регіони України 2014 [Текст]. / За редакцією О. Г. Осауленко; відповідальний за випуск Н. С. Власенко. – У 2-х частинах. – Ч. 1. – Державна служба статистики України. – Київ: Державна служба статистики України, 2014. – 303 с.

248. Стратегічні виклики 21 століття суспільству та економіці України: у 3-х т. / О.Ю. Болховітінова, Л.Ю. Волощенко, Т.В. Голікова, Б.Є. Кваснюк та ін.; Ін-т економіки та прогнозування НАНУ; Український форум; за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс. – Т. 3: Конкурентоспроможність української економіки, 2007. – 556 с.

249. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 -2015

роки) «Шляхом Європейської інтеграції»: Монографія [Текст] / [Авт. кол. А. С. Гальчинский, В. М. Геєць та ін.]: Нац. ін-т стратег. досліджень, Ін-т економічного прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. Інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

250. Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання: Монографія [Текст] / [за ред. д-ра екон. наук І. В. Крючкової]. – К.: «Експрес», 2007. – 520 с.

251. Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: Монографія [Текст] / наук. ред. В. І. Ляшенко, Є. В. Савельєв; ІЕП НАН України, ТНЕУ МОНмолодьспорту України. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 848 с.

252. Структурні трансформації економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України: Монографія [Текст] / О. І. Амоша, М. Г. Білопольский, В. В. Микитенко та ін. – Інститут економіки промисловості НАН України, ТНЕУ МОНмолодьспорту України. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ МОНмолодьспорту України. 2011. – 848 с.

253. Сурмин Ю. Тенденции и стратегии развития государственного управления / Ю. Сурмин // Государственная служба. – 2008. – № 1. – С. 41 – 45.

254. Тараненко І.В. Вплив кон'юнктури світових ринків металургійної продукції на динаміку ВВП України / І.В. Тараненко, В.А. Зеленська // Економічний нобелівський вісник. – 2015. – № 1 (8). – С. 108-118.

255. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98>.

256. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» № 341/2001 від 25.05.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 27. – С. 86–90.

257. Указ Президента України «Про [Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020"](#)» № 5 від 12 січня 2015 року Режим доступу:

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U005_15.html

258. Управление риском: Риск, устойчивое развитие, синергетика [Текст] – М.: Наука, 2001. – 431 с. – (Серия «Кибернетика: неограниченные возможности и возможные ограничения»).

259. Управління інноваційною діяльністю в економіці України: Колективна наукова монографія [Текст] / [за наук. ред. С. А. Єрохіна]. – Київ: Національна академія управління, 2008. – 116 с.

260. Фаминский И.П. Факторы конкурентоспособности и пути её повышения / И.П. Фаминский // Конкурентоспособность и модернизация экономики: в 2-х т. / отв. ред. Е.Г. Ясин.– М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – Кн 2. – С. 291-306.

261. Федоренко Г. Загальнотеоретичні проблеми функціонування держави в умовах регіоналізації / Г. Федоренко // Право України. – 2004. – № 11. – С. 130.

262. Федулова Л. Технологическое развитие экономики / Л. Федулова // Экономика Украины. – 2006. – № 5. – С. 4-10.

263. Феофанов К.А. О сценарном подходе к прогнозированию [Электронный ресурс] // СОЦИС. – 2008. – № 5. – Режим доступа к статье. – <http://cesirt.ru/index.php?go=Monitoring&in=view&id=223>.

264. Фінансово-економічний розвиток України в умовах глобалізації: колективна монографія [Текст] / [Ю. Б. Голляк, Я. В. Белінська, В. С. Будкин та ін.]. – Київ, Національний авіаційний університет МОН України, 2008. – 212 с.

265. Халецький А. В. Государственное управление национальной безопасностью: вопросы теории и практики / А. В. Халецький // Фінансовий механізм державного управління економікою України: зб. наук. праць / ДонДУУ. – Донецьк : Норд-прес; ДонДУУ, 2004. – Т.V. –С. 332 – 334. – (Державне управління; вип. 32).

266. Химическая промышленность в мире / RIETUMU TRADING. – 2014. – Режим доступа к статье. – www.rietumu.ru/trading

267. Царенко О. В. Конкурентні переваги легкої промисловості регіонів

України: методологія формування, теорія та практика: Монографія [Текст] / О. В. Царенко. – Донецьк: ТОВ „Юго-Восток, Лтд”, 2009. – 504 с.

268. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.razumkov.org.ua>

269. Цихан Т.В. О концепции технологических укладов и приоритетах инновационного развития Украины / Т.В. Цихан // Теория и практика управления. – 2005. – № 1. – С. 33-46.

270. Ціноутворення на продукцію металургійних підприємств: проблеми теорії і практики: моногр. / С.С. Аптекарь, Є.С. Жданко, О.В. Кленін, В.В.Краснова; під заг. ред. С.С. Аптекаря. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 254 с.

271. Цыгичко В. Н. Прогнозирование социально-экономических процессов / В.Н. Цыгичко. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: КомКнига, 2007. – 240 с.

272. Чемберлин Е. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / Е. Чемберлин; под ред. О.Я. Розовского. – М.: Экономика, 1996. – 351с.

273. Череп А. В. Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва: Монографія [Текст] / А. В Череп, О. В. Лепьохін, Л. Г. Олейнікова. – Запоріжжя: ЗПУ МОНмолодьспорту України, 2011. – 352 с.

274. Чередніченко С. В. Прогнозування тенденцій світового ринку металопродукції та експортної діяльності металургійної галузі України / С.В. Чередніченко // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту (Серія: економіка і менеджмент). – 2014. – 1 (16). – С. 38-43.

275. Чухно А. Науково-технологічний розвиток як об'єкт дослідження еволюційної економічної теорії / А. Чухно // Экономика Украины. – 2008. – № 1. – С. 12-22.

276. Шапоренко О. І. Стратегія сталого розвитку як основа процесів управління / О. І. Шапоренко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ruscience.newmail.ru/medicine/mbooks/qol.htm> №149.

277. Шарко М. В. Управління розвитком інновації в промисловому

виробництві: Монографія [Текст] / М. В. Шарко. – Херсон: Олді-плюс, 2010. – 448 с.

278. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти / О.А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

279. Шевченко Н. Экспортно-импортная политика Китая [Электронный ресурс] / Н. Шевченко // Бизнес. – 2008. – № 16. – Режим доступа к статье: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/index.php?id=633&view=article>.

280. Шевченко В. Ю. Потенциал и преимущества социалистической экономики / Шевченко В. Ю. – Киев : О-во «Знание» УССР, 1982. – 48 с.

281. Шишков Ю. Уровень бедности в современном мире: методологические споры / Ю. Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 1. – С. 4.

282. Шумпетер Й. А . Історія економічного аналізу: Монографія [Текст] У 3-х т. / [Перекл. з англ. мови під ред. В. С. Автономова]. — С-Пб.: Вид-во Економічна школа, 2004. – 1664 с.

283. Шумпетер Й. Теорії економічного розвитку: Монографія [Текст] / Й. Шумпетер. – М.: Прогрес. – 1982. – 452 с.

284. Які Справи в Українській – Режим доступу: <http://www.amnu.gov.ua/articles/1/171/yak-spravi-v-ukra-nsko-nauki>

285. Яковец Ю. В. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва: Монографія [Текст] / Б. Н. Кузык, Ю. В. Яковец. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2004. – 632 с.

286. Beer A. Multinational Lessons from Local and Regional Economic Development Agencies : Presented to the Annual Meeting of the European Regional Science Association / A. Beer, T. Clower, A. Maude, G. Haughton. – Porto, Portugal. – 2004, August.

287. Bergsten C. Globalizing Free Trade: A Vision for the Early 21st Century / C. Bergsten // Foreign Affairs. – 1996. – Vol. 71. – № 3 (May/June). – P. 105–120.

288. Boyer R. The Convergence Hypothesis Revisited: Globalization But Still

the Century of Nations? – Сепемар, 1993. – № 9403.

289. Bruce Stokes. Deep Cuts: What the Age of Austerity Means for Global Public Goods. – Brussels Forum, March, 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blogs.cgdev.org>.

290. Bruno S. Frey, Stutzer A. Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Well-being. - Princeton University Press, 2002.

291. Collen, B. et al. Living Planet Index. 2010 and beyond: rising to the biodiversity challenge / Ed.: Loh J. - Gland: WWF, 2008.

292. Comparative Analysis of Indicator Systems for Sustainable Development. - Quebec, 2007.

293. Crawford J.-A. The Changing Landscape of Regional Trade Agreements : Discussion paper № 8 / J.-A. Crawford, R. Fiorentino. – Geneva : World Trade Organization, 2005. – 38 p.

294. Draft European Charter of Regional Democracy : Recommendation 240 : 15th Plenary Session. – Strasbourg, 27–29 May 2008. – Режим доступа : <http://www.regioner.dk/upload/publikationer/regionerne/draft%20charter%20on%20regional%20democracy.pdf>.

295. Drucker P., Management: Tasks, Responsibilities and Practices (1973) Русскоязычное издание: Менеджмент: задачи, обязанности, практика. 2008

296. Police Package ti Address Economic crisis, 10.04.2009. – <http://www.cao.go.jp/keizai/2009>

297. http://www.g20civil.com/upload/iblock/f65/GEO-5_SPM_Russian.pdf

298. Jaumotte1 F. Foreign Direct Investment and Regional Trade Agreements: The Market Size Effect Revisited : IMF Working Paper/04/206. / F. Jaumotte1. – International Monetary Fund ; Middle East and Central Asia Department, 2004. – 32 p.

299. newsru.ua Режим доступа – <http://www.newsru.ua/finance/11aug2015/minekenomrazvitiya.html>

300. Summers Lawrence The Atlantic monthly – 2001, № 1 – P. 35

301. World development report, 2012: Development and the next generation.

- World Bank, 2013.

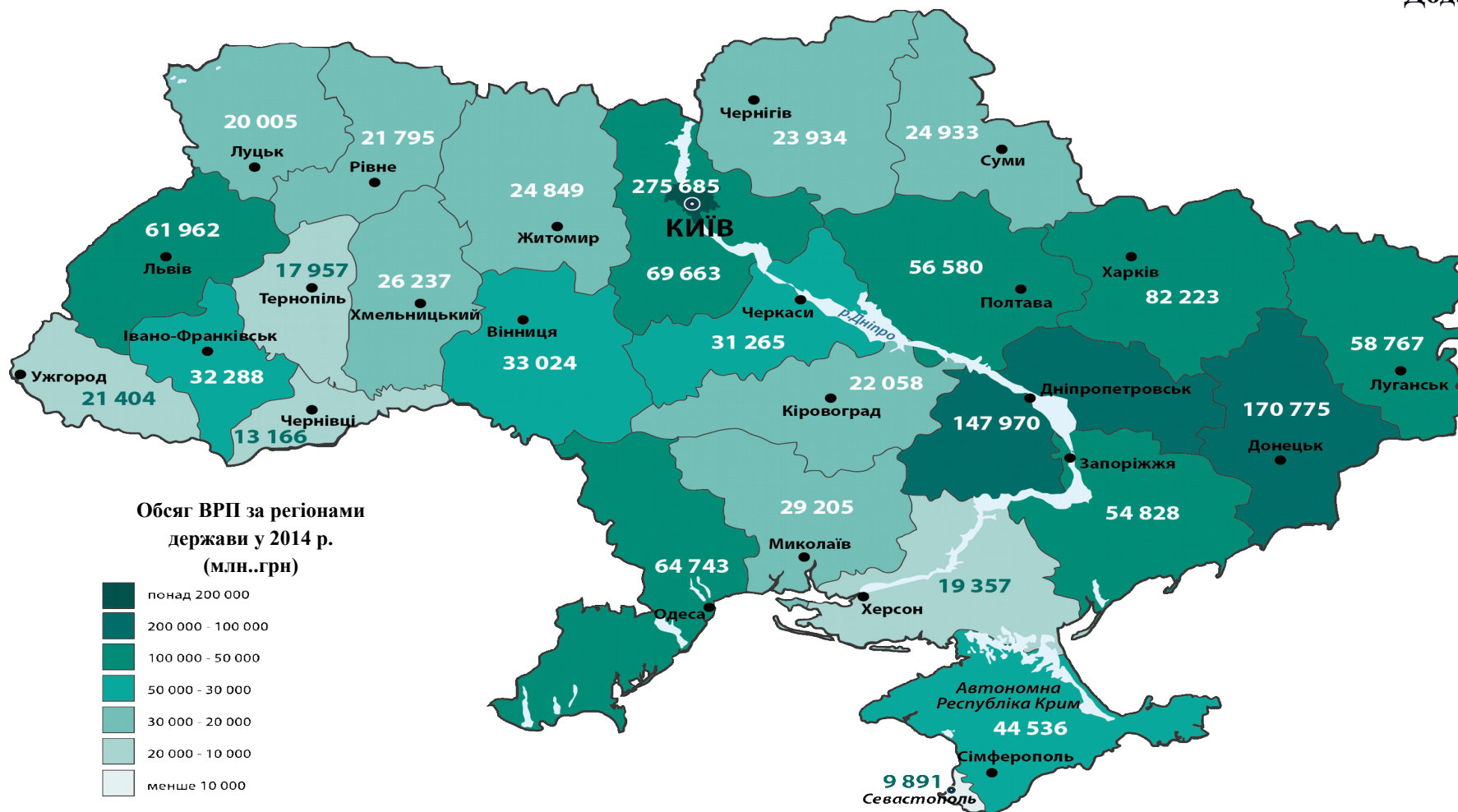
302. Ortina A. Formation of conceptual approaches to development of the real sector of economy enterprises in the context of economics genesis/ A. Ortina // Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum. – 2016. - № 13 (26). – Central European journal for science and research,2016. – P. 10-16

303. Ortina A. Innovation and investment support for clusters as a strategic goal of enterprises development in the real sector of the Ukrainian economy/ A. Ortina // Economic science governance medicine ecology chemistry and chemical technology. – 2016. - № 17 (41). – New of science and education,2016. – P. 5-10

304. Ortina A. Scientific and research approaches of organizational support of the anti-crisis development strategy of the real economy sector / A. Ortina // Nauka i Stadia. – 2015. - № 11 (142). - Przemysl: Nauka i studia, 2015. – P. 18-24.

305. Ortina A. The formation of integrated structures as a task of anti-crisis strategy of the real economy / A. Ortina // Stredoevropsky vestnik pro vedu a vyzkum. – 2015. - № 7 (20). – Praha: Publishing house Education and Science, 2015. – P. 20-26.

ДОДАТКИ

Регіональна зосередженість та розмежування обсягів ВРП України у 2014 році

Публічне акціонерне товариство "ДНІПРОАЗОТ" (Дніпропетровська обл., м. Дніпродзержинськ).

Основні види діяльності: виробництво добрив та азотних сполук; виробництво іншої основної неорганічної хімічної продукції; виробництво пластмас у первинних формах.

Інформація про осіб, що володіють 10 відсотками та більше акцій емітента:

- ДІМСІ ЕКВІТІЗ ЛТД (Британські Віргінські о-ви, Тортола Вентерпул, Плаза) – 23% акцій;
- КВІННТО ХОЛДІНГЗ ЛТД (Британські Віргінські о-ви, Тортола Крейгмюір, Чамбе) – 13% акцій;
- КРЕНДАЛЛ КОММЕРШІАЛ ЛТД (Британські Віргінські о-ви, Тортола Крейгмюір, Чамбе) – 13% акцій;
- МОРТОНДЕЙЛ ЕССЕТС ЛІМІТЕД (Bahamas, NASSAU WINTERBOTHAM PLACE) – 10%;
- ДЕНІРО ВЕНЧЕРЗ ЛТД (Британські Віргінські о-ви, Тортола Крейгмюір, Чамбе) – 10%.

Середньооблікова чисельність штатних працівників склала 4166 осіб.

ПАТ "ДНІПРОАЗОТ" виробляє хімічну продукцію, яка використовується в багатьох галузях економіки: гірничодобуваючій, хімічній, фармацевтичній та харчовій промисловості, чорній та кольоровій металургії, медицині та в сільському господарстві.

Очікуваний прибуток від виконання договорів складає 1 043 437,21 тис. грн.

Таблиця Б.1

Інформація про основні засоби ВАТ "ДніпроАЗОТ" (за залишковою вартістю)

Найменування основних засобів	Власні основні засоби (тис. грн.)		Орендовані основні засоби (тис. грн.)		Основні засоби, всього (тис. грн.)	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду
1. Виробничого призначення:	609 071	502 395	752	99 299	609 823	601 694
будівлі та споруди	404 452	400 113	727	9 070	405 179	409 183
машини та обладнання	180 117	79 600	0	90 179	180 117	169 779
транспортні засоби	20 773	18 688	25	16	20 798	18 704
інші	3 729	3 994	0	34	3 729	4 028
2. Невиробничого призначення:	27 386	26 605	30	19	27 416	26 624
будівлі та споруди	26 017	24 620	30	19	26 047	24 639
машини та обладнання	218	585	0	0	218	585
транспортні засоби	0	0	0	0	0	0
інші	1 151	1 400	0	0	1 151	1 400
Усього	636 457	529 000	782	99 318	637 239	628 318

Таблиця Б.2

Інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції ВАТ "ДніпроАЗОТ"

№ з/п	Основні види продукції	Обсяг виробництва			Обсяг реалізованої продукції		
		у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн.)	у відсотках до всієї виробленої продукції	у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн.)	у відсотках до всієї виробленої продукції
1	карбамід	тн	1450075,7	78,9	тн	2188221,2	81,9
2	натр ідкий	тн	181435	9,9	тн	170473,9	6,4
3	інші	тн	206409,4	11,2	тн	311846,4	11,7

ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АЗОТ" (м.Черкаси).

Основні види діяльності із зазначенням найменування виду діяльності: виробництво добрив і азотних сполук; виробництво пластмас у первинних формах; виробництво іншої хімічної продукції.

Інформація про осіб, що володіють 10 відсотками та більше акцій емітента:

- PLG LIMITED (Cyprus, Nicosia, Themistokli) - 75,5% акцій;
- ТОВ "ОМБРИДЖ" (Україна, м.Київ) - 20,1% акцій.

Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу - 4365 осіб

Основним напрямком діяльності ПАТ "АЗОТ" було і залишається виробництво мінеральних добрив (аміачної селітри, карбаміду, аміачної води, рідких азотних добрив, сульфату амонію) і капролактаму. На частку ПАТ "АЗОТ" припадає близько третини сукупного виробництва мінеральних добрив в Україні, 100% виробництва іонообмінних смол та капролактаму.

Найбільш складним питанням, від вирішення якого в значній мірі залежить ефективність роботи підприємства, є забезпечення природним газом, ціни на який визначають виробничу потужність підприємства, оскільки вони значною мірою впливають на собівартість продукції. На роботу Товариства негативно впливають різкі коливання цін та попиту на мінеральні добрива, цін на природний газ та електроенергію.

Політика підприємства спрямована на розвиток вже існуючих виробництв, розширення присутності в ринкових нішах, що вже займаються підприємством, а також на пропаганду використання нових більш прогресивних видів мінеральних добрив. Модернізація виробництва - стратегічний напрямок розвитку підприємства. Концепція розвитку підприємства спрямована на розвиток і вдосконалення виробництва, збільшення обсягів виробництва, підвищення якості продукції. Для Товариства внутрішній ринок є пріоритетним. За умови нормального розвитку економіки і впровадження реформ в аграрній, податковій і фінансовій сферах - весь обсяг мінеральних добрив, які виробляються у Товаристві будуть використовуватися внутрішнім ринком країни. Товариство є одним з найбільших експортерів хімічної продукції в Україні. Географія поставок продукції ПАТ "АЗОТ" є досить широкою та включає країни СНД, ринки Європи, Азії, Америки, Африки, Австралії. ПАТ "АЗОТ" одним із перших серед підприємств хімічної галузі включився у підготовчий процес щодо виконання умов нового європейського законодавства REACH, що є необхідною умовою для експорту продукції за кордон, зокрема до країн ЄС. Наприкінці 2010 року вся продукція

підприємства була зареєстрована Європейською хімічною агенцією. Стратегічно важливим був та залишається внутрішній ринок України. Основними споживачами ПАТ "АЗОТ" в Україні в 2013 році були сільськогосподарські товаровиробники та промислові підприємства. Проте потенціал ПАТ "АЗОТ" аграріями України використовується неповністю. Хоча загальне споживання мінеральних добрив на внутрішньому ринку зростає, експортна орієнтація підприємств, що спеціалізуються на виробництві мінеральних добрив залишається головним фактором збереження стабільних обсягів виробництва. Найбільш перспективними ринками збуту продукції товариства є країни, які знаходяться у безпосередньому сусідстві з Україною, що забезпечує мінімальні транспортні витрати, - Центральна Європа, європейська частина СНД, країни Балтії, Туреччина, а також країни з великим обсягом споживання, а саме: Бразилія, Аргентина. Продукція Товариства реалізується зі складів Товариства споживачам України через прямі продажі та через значних трейдерів як в Україні так і при експортних поставках. Оцінити положення ПАТ "АЗОТ" на зовнішніх ринках надзвичайно складно внаслідок динамічності ринку і великої кількості операторів.

Протягом 2013 року постачання сировини, якість якої відповідає ГОСТам та ТУ, здійснювалося в повному обсязі. Основними джерелами сировини є промислові підприємства України та країни ближнього зарубіжжя. Кількість постачальників за основними видами сировини та матеріалів, що займають більше 10 відсотків у загальному обсязі постачання -12. Протягом останніх років хімічний комплекс України розвивається під впливом інтеграції виробництв в міжнародний розподіл праці. Це, з однієї сторони, свідчить про те, що на сьогоднішній день галузь має свої товарні ніші на світовому ринку, а з другої, - значно посилює залежність національного виробництва від світової кон'юнктури. Україна володіє значними потужностями по виробництву аміаку, що є базовим у виробництві мінеральних добрив. Проте енергомісткість українських виробників мінеральних добрив перевищує аналогічні показники підприємств промислово розвинених країн. Основним

напрямком використання аміаку є виробництво мінеральних добрив. Для конкурентних переваг українських виробників мінеральних добрив необхідно впровадження нових, більш економічних технологій використання газу. У випадку підвищення цін на природний газ позиції українських товаровиробників будуть значно послаблені. Найбільш впливовими конкурентами для Товариства є ПАТ "ОПЗ" (карбамід), ПАО "ДніпроАзот" (карбамід) та російські виробники: ВАТ "Єврохім" (аміачна селітра, карбамід, КАС); ВАТ "Акрон" (аміачна селітра, карбамід); ВАТ "Уралхім" (аміачна селітра). Основними перевагами ПАТ "АЗОТ" щодо конкурентів є: розвинена транспортна інфраструктура, відносна близькість залізничних станцій-переходів та найбільшого в Україні порту "Южний"; наявність власного залізничного парку; вигідне географічне розташування та можливість відвантажувати продукцію в центральних областях України, які мають кращі земельні ресурси та розвинену систему складів; наявність сертифікату відповідності аміачної селітри нормам ЕС. Продукція, що випускається Товариством, відповідає вимогам Держстандартів та вимогам, що пред'являються до аналогічної продукції в промислово-розвинених країнах. Головна перевага продукції, що випускається у ПАТ "АЗОТ", м.Черкаси - більш висока якість.

Таблиця Б.3

Інформація про основні засоби ПАТ "АЗОТ" (за залишковою вартістю) 2014 р

Найменування основних засобів	Власні основні засоби (тис. грн)		Орендовані основні засоби (тис. грн)		Основні засоби, всього (тис. грн)	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду
1. Виробничого призначення:	1 361 686	1 342 845	0	0	1 361 686	1 342 845
будівлі та споруди	351 585	352 199	0	0	351 585	352 199
машини та обладнання	596 736	575 558	0	0	596 736	575 558
транспортні засоби	136 515	138 571	0	0	136 515	138 571
інші	276 850	276 517	0	0	276 850	276 517
2. Невиробничого призначення:	50 672	54 189	0	0	50 672	54 189
будівлі та споруди	31 691	34 262	0	0	31 691	34 262
машини та обладнання	2 131	2 940	0	0	2 131	2 940
транспортні засоби	0	0	0	0	0	0
інші	16 850	16 987	0	0	16 850	16 987
Усього	1 412 358	1 397 03	0	0	1 412 358	1 397 03

		4				4
--	--	---	--	--	--	---

Таблиця Б.4

Інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції ПАТ "АЗОТ" 2014

№ з/п	Основні види продукції	Обсяг виробництва			Обсяг реалізованої продукції		
		у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн)	у відсотках до всієї виробленої продукції	у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн)	у відсотках до всієї реалізованої продукції
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Карбамід, тн	504098,7	1385163,6	32	521307,7	1430503,4	32,8
2	Аміачна селітра	843469,9	1854437,9	42,9	843528,2	1865138,3	42,8
3	КАС	230674,9	564552,9	13,1	227263,6	546832,94	12,5

ВАТ Запорізький металургійний комбінат «ЗАПОРІЖСТАЛЬ» (м.Запоріжжя)

Основні види діяльності: виробництво чавуну, сталі та феросплавів; неспеціалізована оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; оптова торгівля металами та металевими рудами.

Інформація про осіб, що володіють 10 відсотками та більше акцій емітента:

- Підприємство із іноземною інвестицією у формі ТОВ "Київ Секюритіз Груп" (м.Київ) – 24,5% акцій;
 - ТОВ "Запоріжсталь-РС" (м.Запоріжжя) – 21,8%;
 - ТОВ «Галс-Інвест» (м.Запоріжжя) – 17% акцій;
 - Компанія Глобал Стіл Інвестмент Лімітед (GLOBAL STEEL INVESTMENTS LIMITED) (м.Лондон) – 12,3% акцій;
 - ТОВ "МІДПАНД КЕПІТАЛ МЕНЕДЖМЕНТ" (м.Київ) – 11,2% акцій.
- Середньооблікова чисельність штатних працівників - 14 341 осіб.

Відкрите акціонерне товариство "Запорізький металургійний комбінат "Запоріжсталь" являє собою підприємство з повним металургійним циклом. Предметом діяльності підприємства є виробництво та збут металургійної продукції, металовиробів виробничого і побутового призначення, інших супутніх видів продукції металургійного циклу. Крім того, здійснюється виробництво та збут іншої продукції промисло-технічного призначення, сільськогосподарської продукції, товарів народного споживання і продуктів харчування.

В 2014 році підприємстві також здійснювало: зовнішньоекономічну діяльність; діяльність у сфері роздрібної торгівлі; діяльність у сфері громадського харчування; інвестиційну діяльність; інші види діяльності.

Таблиця Б.5

Інформація про основні засоби ВАТ «Запоріжсталь» (за залишковою вартістю)

Найменування основних засобів	Власні основні засоби (тис. грн.)		Орендовані основні засоби (тис. грн.)		Основні засоби, всього (тис. грн.)	
	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду	на початок періоду	на кінець періоду
1. Виробничого призначення:	7323004	12707887	2487	86902	7325491	12794789
будівлі та споруди	3654120	4671154	0	0	3654120	4671154
машини та обладнання	3300941	7522327	0	0	3300941	7522327
транспортні засоби	306173	406171	2487	86902	308660	493073
інші	61770	108235	0	0	61770	108235
2. Невиробничого призначення:	23533	21637	0	0	23533	21637
будівлі та споруди	17080	14609	0	0	17080	14609
машини та обладнання	1754	2371	0	0	1754	2371
транспортні засоби	3061	3081	0	0	3061	3081
інші	1638	1576	0	0	1638	1576
Усього	7346537	12729524	2487	86902	7349024	12816426

Таблиця Б.6

Інформація про обсяги виробництва та реалізації основних видів продукції ВАТ «Запоріжсталь»

№ з/п	Основні види продукції	Обсяг виробництва			Обсяг реалізованої продукції		
		у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн.)	у відсотках до всієї виробленої продукції	у натуральній формі (фізична од.вим.)	у грошовій формі (тис.грн.)	у відсотках до всієї виробленої продукції
1	Гарячекатаний рулон	1 980 796,00 тон	11813714,2	53,68	1 950 107,00 тон	11275318,1	53,1

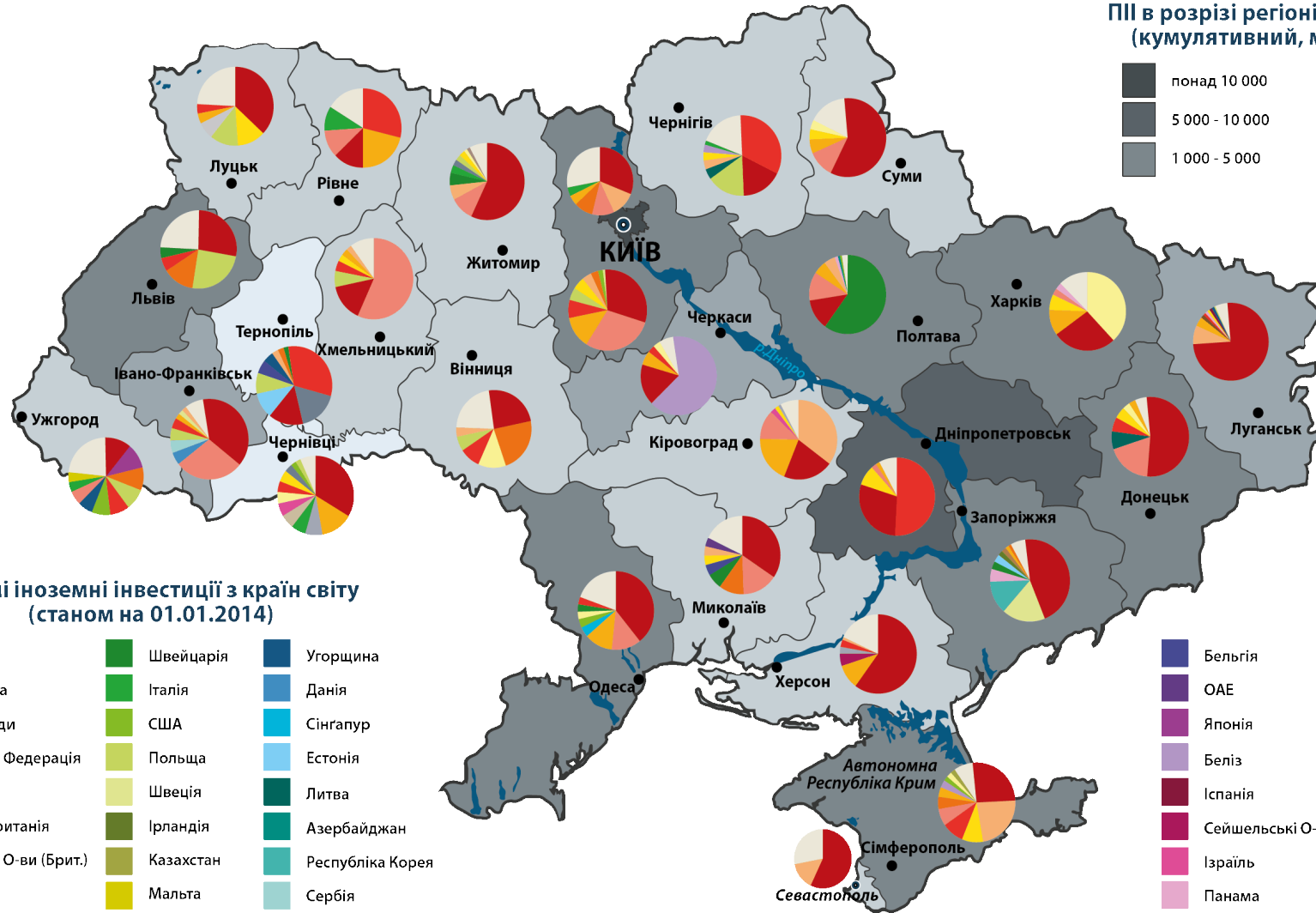
2	Горячекатаный лист	419 255,80 тон	2578030,8	11,71	421 860,60 тон	2507654,7	11,81
3	Холоднокатаный рулон	649 648,20 тон	4270943,2	19,41	664 727,20 тон	4130724,9	19,45
4	Холоднокатаный рулон	264 199,50 тон	1807918,8	8,22	270 884,90 тон	1801059,3	8,48

Макроекономічні показники результативності провадження зовнішньоекономічної діяльності та співробітництва у розрізі регіонів держави у 2014 році

Регіони	Базові макроекономічні показники		
	Обсяг експорту, млн. дол. США	Обсяг імпорту, млн. дол. США	Покриття експортом імпорту продукції
АР Крим	914,9	1045,3	87,5
Вінницька	679,3	496,2	136,9
Волинська	628,8	1089	57,7
Дніпропетровська	9794,9	5357,3	182,8
Донецька	12408,6	4054,5	306,0
Житомирська	606,1	384,2	157,8
Закарпатська	1300	2062,5	63,0
Запорізька	3678,5	1760	209,0
Івано-Франківська	471,7	578,3	81,6
Київська	1973,7	4736,2	41,7
Кіровоградська	857,2	242,9	352,9
Луганська	3543,6	1849,9	191,6
Львівська	1290,9	2655,9	48,6
Миколаївська	2174,1	928,9	234,1
Одеська	1628,4	3438,7	47,4
Полтавська	2654,6	1111,6	238,8
Рівненська	482,6	328,1	147,1
Сумська	924,6	645,6	143,2
Тернопільська	365,1	349,7	104,4
Харківська	1987,3	2280	87,2
Херсонська	369,1	274,6	134,4
Хмельницька	489,0	484,3	101,0
Черкаська	770,7	497,2	155,0
Чернівецька	125,3	158,1	79,3
Чернігівська	555,1	586	94,7
м. Севастополь	99,8	103,9	96,1
м. Київ	12336,8	26677,5	46,2

Додаток Д

ПІІ в розрізі регіонів на 01.01.2014
(кумулятивний, млн дол. США)

Прямі іноземні інвестиції з країн світу
(станом на 01.01.2014)

Показники прямих іноземних інвестицій у основні виробничі засоби за регіонами України у 2014 р.

**Капітальні інвестиції та поточні витрати підприємств, організацій, установ
на охорону та раціональне використання природних ресурсів за видами
економічної діяльності у 2013 році**

	Фактично витрачено – всього	У відсотках до загального обсягу	У тому числі:		
			капітальні інвестиції всього	з них витрати на капітальний ремонт	Поточні витрати
Капітальні інвестиції та поточні витрати –всього (тис грн)	20377843,4	100%	6038783,0	662097,7	14339060,4
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	544170,4	2,7%	187660,2	18762,7	356510,2
Лісове господарство та лісозаготівлі	148234,6	0,7%	5665,1	700,0	142569,5
Рибне господарство	55,6	0,0%	–	–	55,6
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3938319,8	19,3%	516872,2	132268,0	3421447,6
добування кам'яного та бурого вугілля	360834,7	1,8%	30136,0	3974,3	330698,7
добування сирової нафти та природного газу	2158,1	0,0%	5,2	–	2152,9
добування металевих руд	3463996,1	17,0%	484687,1	127837,4	2979309,0
добування інших корисних копалин та розроблення кар'єрів	111330,9	0,5%	2043,9	456,3	109287,0
Переробна промисловість	6402473,0	31,4%	2208081,4	247997,6	4194391,6
виробництво харчових продуктів	106978,4	0,5%	30842,0	2947,9	76136,4
виробництво напоїв	34336,9	0,2%	16467,9	841,3	17869,0
виробництво тютюнових виробів	16317,1	0,1%	11380,5	–	4936,6
текстильне виробництво	4324,5	0,0%	–	–	4324,5
виробництво одягу	611,2	0,0%	–	–	611,2
виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	10749,7	0,1%	–	–	10749,7
оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка, крім меблів; виготов- лення виробів із соломки та рослинних мате- ріалів для плетіння	11024,4	0,1%	0,2	–	11024,2
виробництво паперу та паперових виробів	155306,2	0,8%	2994,4	2298,8	152311,8
поліграфічна діяльність, тиражування записа- ної інформації	7714,8	0,0%	–	–	7714,8

виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	750344,3	3,7%	87067,7	26349,0	663276,6
виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	958896,8	4,7%	61535,4	26284,8	897361,4
виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	23568,4	0,1%	12468,5	336,3	11099,9
виробництво гумових і пластмасових виробів	9941,1	0,0%	375,5	38,6	9565,6
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	124754,9	0,6%	30029,2	1017,9	94725,7
металургійне виробництво	3571809,9	17,5%	1691627,2	174429,2	1880182,7
виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	21460,0	0,1%	75,4	5,0	21384,6
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	12304,6	0,1%	1603,6	116,0	10701,0
виробництво електричного устаткування	43570,3	0,2%	344,5	328,1	43225,8
виробництво машин і устаткування, н.в.і.у.	139393,5	0,7%	45189,1	9174,1	94204,4
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів	28731,7	0,1%	59,8	57,3	28671,9
виробництво інших транспортних засобів	174271,0	0,9%	53854,0	3205,1	120417,0
виробництво меблів	1519,0	0,0%	–	–	1519,0
виробництво іншої продукції	434,0	0,0%	–	–	434,0
ремонт і монтаж машин і устаткування	194110,3	1,0%	162166,5	568,2	31943,8
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	1388537,8	6,8%	449746,6	98815,6	938791,2
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	6391556,1	31,4%	2132890,2	66140,8	4258665,9
Будівництво	23768,3	0,1%	13877,4	4509,0	9890,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	83371,7	0,4%	430,8	308,0	82940,9
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	573912,9	2,8%	197578,5	28646,3	376334,4
Тимчасове розміщування й організація харчування	1251,5	0,0%	52,6	52,6	1198,9
Інформація та телекомунікації	628,2	0,0%	–	–	628,2

Фінансова та страхова діяльність	11236,7	0,1%	743,2	–	10493,5
Операції з нерухомим майном	50344,4	0,2%	4869,2	–	45475,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	241856,4	1,2%	97933,7	44052,6	143922,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	113442,6	0,6%	10205,7	711,6	103236,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	278455,5	1,4%	201987,9	15470,1	76467,6
Освіта	3493,3	0,0%	–	–	3493,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	23964,5	0,1%	3301,9	2666,4	20662,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	129494,9	0,6%	6886,4	996,4	122608,5
Інші	29275,2	0,1%	–	–	29275,2

Джерело: складено автором за даними офіційного сайту Державної служби статистики України

Наукове видання

ОРТІНА Ганна Володимирівна

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ
АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ**

Монографія

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Підписано до друку 29.08.2017 р

Наклад 300. Умовн. Друк. Арк. 11,5.

Надруковано в друкарні ФО-П Дуюнова Т.В.

Свідоцтво про державну реєстрацію № 2475418720 від 19.11.2014 р.

61023, м. Харків, вул. Весніна, 12, тел. (057) 717-28-80